

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

M 688,061

M

M

M

M

M

M

M

M

M

M

M

M

M

M

M

marek, Antonín

ANTONÍN A MARKA,

**BISKUPSKÉHO VIKÁŘE, DĚKANA I FARÁŘE W LIBUNĚ,
AUDA ČESKÉHO NÁRODNÍHO MUSEUM a. s. d.**

ZÁKLADNÍ FILOSOFIE.

LOGIKA.

METAFYZIKA.

NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEUM.

W PRAZE.

W KOMMISSÍ U KRONBERGRA I ŘÍVNÁČE.

1 9 4 4.

WYDAWCA
KSIĘGARNIA
WARSZAWA

WYDAWCA
KSIĘGARNIA
WARSZAWA

WYDAWCA
KSIĘGARNIA
WARSZAWA

WYDAWCA
KSIĘGARNIA
WARSZAWA

Tiskem Jaroslawa Pospisila.

Jeho Excellenci

Urozenému Pánu Panu

JANU LEKSOWI,
SWOBODNÉMU PÁNU Z AEHRENTHALU,

Nejvyššímu Sudímu Sudorskému, Kommandera cis. Řádu Leopoldowa, skutečnému tajnému c. k. Radowi, a jubilowanému Vicepresidentu při nejvyšším c. k. českém appellačním saudu, Výboru w jednotě pomologické w Čechách, a skutečnému Členu c. k. hospodářské společnosti w Čechách, Členu jednoty pro hudební a krásné umění, čestnému Členu ústavu pro hluchoněmé, zakládajícímu Členu jednoty k probuzení promyslu w Čechách, dopisujícímu Členu hospodářské společnosti w Štyrsku, řádnému Členu hospodářské jednoty Badenské, Podporovateli spořitelnice české, okresnímu Direktoru ústavu Swato-Štěpánského pro chudé etc., Pánu na Hrubé Skále, Doksanecch a Malém Březně etc. etc. etc.,

Swému Milostivému Patronu

s hlubokou úctou a drahovážením

wěnuje

Spisowatel.

BD
26
1132

Předmluva.

Jest tomu čtyřmécitma let, co logika česká poprvé na poli slowesnosti domácí se zjewila. Kdo od té doby rostení a rozwijení téže slowesnosti pozorowal, přiti nebude, že spis ten, jakožto newyhnutelně potřebná ke všem wědám i umám proprawa, výborně ji poslaužil, a w žiwotě jejím znamenitau epochu učinil. Poněwadž ale logika, ačkoli o sobě stojící, wždy toliko částku wěd filosofských stanowí, bez nichž dokonalého wzrůstu a rozwoje úplného weškeré literatury očekawati nelze: sbor musejní pro wědecké wzdělání literatury a jazyka českého nemohl jinak, než k celé saustawě libomudrcwí, a předewším k metafysice, jakožto ku wědě všech wěd, zřetel a pěči swau obrátiti. Od kohožby však w té věci jistější pomoci se nadíti mohl, jako od prwního logiky české důstojného půwoda, kterýž tu nesnadnau práci z pauhé lásky k vlasti a přirozenému jazyku, beze wší kterakkoli nazwané odměny, podstaupil a šťastně wywedl; za čež jemu každý vlasti a wědy milowný Čech srdečných důků wzdáwati neopomine.

Bylo s pomyšlení, jaké saustawy se přidržeti tu dobu, an tolikere z nich wedlé sebe a proti sobě w nerozhodnuté při a kolbě stojí; mimo to i jiné neodstranitelné překážky swobodnému w tom pokračowání zbraňowaly. Že pak na ten čas nám ne tak na saustawě umění mudreckého, jako raději na tom záležeti se widě-

lo, abychom i o věcech prostovědných po česku hovořiti a psáti uměli, to jest, abychom české názvosloví pro metafysiku, pokud možno, ustanovené měli: vyvolen jest k dosažení toho cíle spis nejnovějších sice saustaw a zporůw filosofských nedotýkající, přece však dosti ponětí a slov z okresu metafysiky poskytující a srozumitelností výtečný, mimo to w našich zemích již jako zdomácnělý, a ten jest: **Wilhelm Traugott Krugs System der theoretischen Philosophie. Wien 1818.** Z toho tento náš přítomný spis dílem slovně přeložen, nejvíce ale swobodně vytažen a stručně zdělán jest. Některé částky, u p. o nesmrtelnosti duše, přičiněny jsau z knihy: **Anfangsgründe der Metaphysik von Dr. Jos. N. Jäger. Wien 1842,** logika pak z prwního wydání, nejvíce dle Kiesewettera složená, s přidawky některými tuto poznowu přičiněna.

Staráno i o to, aby uvedené tu názwy wědecké mezi sebou a s jinými posawádními we wědeckém slohu zkauškami w odpor newešly, nébrž srownávaly se; čehož ale dosažení má zvláštní obtížnosti. Jestliže tedy kde jaká neshoda, tu nechť čas wyrowná, a ta slowa uwede, která nejprůměřenější k věci zdáti se budou.

Registrík zde jakož i k paně Hynowě Dušeslowi p. prof. Jos. Chmela přičinil.

W Praze 22. srpna 1844.

Jos. Jungmann.

t. č. sekretář sboru musejního pro wědecké
wzdělení literatury a jazyka českého.

O b s a h.

Základní filosofie. Díl první.	Str.
Úvod	3
Prvotinná filosofie.	
A. Částka záhadná	4
B. Částka stanovná	7
Prvotinná stanovná.	
A. O vrchních zásadách zvědě filosofických	8
B. O konečné hranici filosofie	12
C. O prvotinné době činnosti v člověku	16
D. O nejvyšším a posledním cíli činnosti člověcké	25
Základní filosofie. Díl druhý.	
Návodství.	
Úvod	29
O cvičném návodství.	
1. O rozličném sa. pravdu držení a přesvědčení	29
2. O návodech rozumování	37
O stavebném návodství.	
A. O pojmu filosofie	40
B. O částkách filosofie	41

Skumná filosofie. Díl první.**Skumná dobná filosofie čili Logika neb Myslowěda.**

Úvod	45
----------------	----

I. Pauhá všeobecná myslowěda čili Rozbornictwo.

A. O <i>prwotinné uce</i>	51
I. Hlawa. O všeobecných zákonech umu vůbec . . .	54
II. Hlawa. O všeobecných zákonech umu zvláště.	
a) O ponětích či pojmech a vznikání jejich . . .	60
b) O úsudcích	84
c) O rozsudcích	104
B. <i>Nhwoodstwo</i>	125

II. Upotřebená všeobecná myslowěda čili Rozumownstwo 141

I. Hlawa. O zamezenosti člowěčího poznání dle obšírnosti a důležitosti, a kterak by ji w té přičině wyhowěti se dalo	142
II. Hlawa. O zamezenosti člowěčího poznání dle stělnosti, a jak takowěto wadě wyhowěti . . .	161
III. Hlawa. O zamezenosti člowěčího poznání z ohledu prawdy, a jak tento nedostatek naprawiti . . .	166
IV. Hlawa. O obmezenosti lidského poznání z ohledu jistotnosti, a kterak nedostatku tomu wyhowěti	177

Skumná filosofie. Díl druhý.**Skumná matiznowá filosofie čili Metafysika neb Prostawěda.**

Úvod	191
----------------	-----

I. Pauhé poznanství neb Bytosłowi.

A. O <i>poznání vůbec</i>	195
B. O <i>rozličném okrese poznáwanosti</i>	198
I. Hlawa. Rozbor smyslnosti	198
II. Hlawa. Rozbor myslnosti	201
III. Hlawa. Rozbor rozumnosti	225

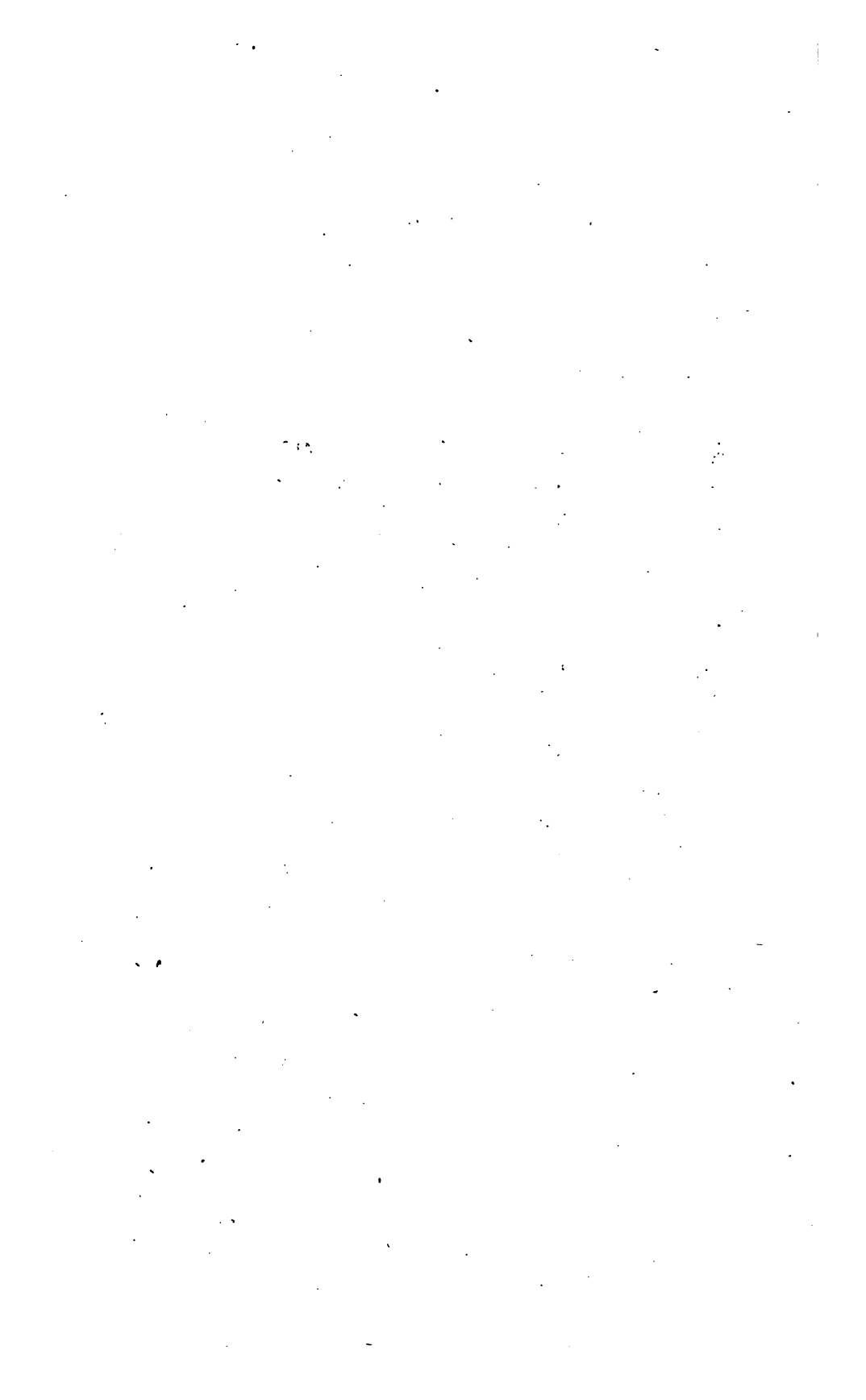
	XI
	Str.
II. Upotřebená nauka o poznávání	227
A. <i>Metafysika smyslné přírody</i> čili <i>Prostowěda nižší</i> .	228
I. Hlawa. Metafysická hylologie čili prostowědné hmo- toslowi	229
II. Hlawa. Metafysická organologie čili prostowědné strojeslowi	241
III. Hlawa. Metafysická teleologie čili prostowědné úče- loslowi	245
B. <i>Metafysika přírody nadsmyslné</i> čili <i>Prostowěda vyšší</i>:	
I. Hlawa. Metafysická psychologie čili prostowědné du- šeslowi	248
II. Hlawa. Metafysická kosmologie čili prostowědné svě- toslowi	264
III. Hlawa. Metafysická theologie čili pauhorozumové bo- hoslowi	274
a) Prabytost božská	292
α) Bůh eo duch	292
β) Co duch neskleněný	295
b) Bůh w poměru k světu	297

O p r a w y.

Str.	řádek	9	zdola	místo	smyslowost	čti	smyslnost
- 22	-	2	swrchu	-	ledwa	-	leda
- 23	-	8	zdola	-	neřikati	-	natikati
- 30	-	3	zdola	-	předmětajch	-	podmětajch
- 45	-	3	-	-	přemýslime	-	přemýslime
- 56	-	15	swrchu	-	dostatečného	-	dostatečného důvodu
- 66	-	9	zdola	-	wsařiwosti	-	wsařitosti
- 93	-	1	swrchu	-	jedinaké	-	prosté (einfach)
- 95	-	2	zdola	-	odpowědné	-	podpowědné
- 104	-	17	swrchu	-	Přewědy.	-	Skrze přewědy.
- 112	-	2	zdola	-	a A	-	, ale ne A
- 119	-	19	-	-	podmětů	-	podmětů
- 128	-	3	-	-	prostranný	-	prostranný
- 132	-	9	swrchu	-	neoddolatelný	-	neoddolatelný
- 161	-	6	-	-	přiwětlajme	-	přiwětlajme
- 202	-	1	-	-	discurrere	-	discutere
-	-	14	-	-	o kteréž	-	u kteréž
- 203	-	9	zdola	-	podpowědné	-	podpowědné
- 234	-	5	swrchu	-	compressiva	-	contractiva
- 281	-	17	zdola	-	náhodno ;	-	náhodno,
-	-	16	-	-	učí,	-	učí ;
				Wšudy místo	neskončený	čti	neskončený
				-	zhledati	-	zhledati
				-	seznaťi	-	seznaťi
				-	oddolati	-	odolati
				-	zwrchowany	-	swrchowany.

Základní Filosofie.

Díl první.

Ú w o d.

§. 1.

Chtě rozumowati činím se newěda, jelikož wědění teprwa w sobě způsobiti hodlám.

Filosofie*) jakožto wěda k wědění zření měj a nad ostatní wědy se powýšiwši skaumej důwod všelikého zwědění; a protož sluší, aby počala netak pochybowáním (skepsis) jako spíše bezwědností (agnosia).

§. 2.

Čině se newěda na počátku swého rozumování, wědomost jakausi zastihuji w sobě, jinak by nelze bylo pokusiti se o to, abych jaké wědění zplodil w sobě. Než otázka: Kterak možno učiniti se newěda?

§. 3.

Možno takto: Wědění swého totiž pozatajím w sobě (suspendo), považuje je jakožto prawdu nedokonané jistoty. — Swé wědění položím jakožto wědění nejisté, snaže se dostopowati wědění vyššího a jistého.

§. 4.

Wědění nejisté sluj *záhadné* (problematicus), a jisté nazwáno buď *stanowné* (apodicticus). — Wolímeli totiž z

*) Doslovné zčeštění filosofie — bude libomudrctwi; což do smyslu byloby důslednějši mudrolibectwi; státi však předkové naši filosofii zkrátka *mudrctwím*, a filosofo *mudrcem* jmenowali.

wědění nejistého k jistému překročiti, tehdy dlužno si předložiti záhadné wědění, aby se úlohy poznaly, které rozprawiti čili rozřešiti (solvere) wěda hodlá, pak vyhledati postředky k této rozprawě, ježto k stanownému wědění napomáhají. — Odtud powstává *částka záhadná* a *částka stanowná* w nauce prwotinné.

Prwotinná filosofie.

A. Částka záhadná.

§. 5.

Dwojtko jsem sobě powědom, totiž rozeznáváje *sebe*, a *ostatní věci kromě sebe*. Čině rozdíl mezi nimi nazývám jedno *člowěk*, druhé *swět*, a rozdílem tímto představuji sobě obé. Sebe pokládám býti *předstawujícím*, a což kromě sebe widím, pokládám býti *předstaweným*.

§. 6.

Ale i w sobě rozeznávám cosi wnitřního zowa to duchem neb duší, a cosi wněšného zowa to tělem, a maje to za wněšnost ke mně nepostředně přináležející, podlé kteréž s ostatní wněšností do mne nepřináležející w společenství stojím.

§. 7.

Rozeznávám též wšeliké *činnosti* na sobě. Jedny potahuji k swému wnitřku, druhé ke swé wněšnosti. Protož sobě přičítám wšeliké moci a schopnosti, považuje je za prameny oněch činností.

§. 8.

We swětě rozeznávám dále wšeliké věci, nalézaje mezi nimi jedny, wedlé swé ústrojnosti, samohybnosti a rozumných skutků jednorodé býti se mnau, druhé úplna rozličné ode mne. Úhrnek wšech věcí jmenuji také *pří-*

rodau (natura), považuje sebe za částku přírody, neb za člena k věcem patřícího.

§. 9.

Rozeznávám *bytí* i *nebytí*, a přiwlastňuji sobě a věcem kromě sebe *bytí* neboli *byt* (jsaucnost).

§. 10.

Uwědomiw se o tom, což jest, zpatřuji to, že jest buď *rozsáhlé*, anebo za sebau *sledující*. Cokoli tedy zhlédávám, měřím *prostorau* na díle, poněwadž to widím w *pospolstwu* (nebeneinander), na díle pak i *časem*, wida to w *posledstwu* (nacheinander).

§. 11.

Rozeznávám w rozličných předmětech we prostore a času naskytých *stálost* a *trvalost* od *jinačiwosti* a *míjeliwosti*, hledaje důwod všelikého bytu a děje w něčem jiném, což jako *příčinu* považuji.

§. 12.

Rozeznávám w bytu i ději *skutečnost* od toho, což pauze *možno* jest, a mnohau skutečnost prawím býti *náhodnau*, a jinau opět *potřebnau* či *nutnau*.

§. 13.

Rozeznávám i to, což trpím, totiž *strast*, od toho což konám, od swého *činu*; též to, čehož jinak učiniti nelze, od toho což činiti mám; — to k čemu přírodně lnu, od toho k čemuž powinnost i swědomí mne zawazuje; — též i to, čemuž se sám *podwoluji*; — to což sám *kdesi* a *druhdy* wykonal jsem, od toho, což jsem wykonati mohl, kdybych byl *chtěl*.

§. 14.

Ukládám si tedy z jedné strany záwazky nebo powinnosti, a z druhé si přiwlastňuji jakausi libowolnost a swobodu, rozličiw od toho nutiwost přírody.

§. 15.

Rozeznávám tedy dvojí *pořádek a pravidelnost*, jednu připisuje věcem přirozeným, kteréž jistými zákony řízeny vidím, druhau vztahuje k tomu, což sám neb jiní lidé *konají* neb *opomíjejí*.

§. 16.

Rozeznávám dále to, což swými *smysly* (náznorně a citně) *ponímám*, od toho, co toliko si *myslím*, ale z toho co jsem pojal, dosuzuji se něčeho onakého, čehož jsem nepřezvěděl, nébrž k přezvěděnému toliko nadeslál.

§. 17.

Rozeznávám i také to, co *přezvěděno* býti může, od toho, což *smyslůw* se nikterak *nedojme*; — cosi hořejšího, nade smyslnost wyvýšeného, za pomezím konečnosti a míjivosti stojícího.

§. 18.

Rozeznávám všelikterak *pravdu* od *křivdy*, *slast* ode *strasti*, *zisk* ode *škody*, *krásu* od *hyzdy*, *právo* od *bezprawi*, *dobro* ode *zla*, *dokonalost* od *nedokonalosti*, *kochaje se* w jednom a *mrze se* nad druhým.

§. 19.

Na čem se mnedle zakládá *všeliká* ta rozličnost? — Jestli vše takové, jaké si představuji, čili nic? — Stávali mne — a čeho kromě mne skutečně? — čili jest vše toliko jalowá šalba, wymyšlenost a mámení? — Jsa, k čemu pak jsem? — k čemu jest ostatní, co přezwídám? jestli i ono? — Nemáli všeliké moje bytí, předzwidání i konání nižádného cíle? — a mámlí do sebe cíl ustanowený, ku kterémuž se směřowati zawazuji? jaký jest tento cíl? — Takowauto cestu klestí sobě mudřec, chťe dojíti k wýsluní swých otázek, swého bádání, neb aspoň k tomu místu, na němž by se wyjewilo: Zde jest twojích zwěďůw hráze: dále jíti tobě nelze! —

B. Částka stanowná.**§. 20.**

Abychom se w důležitých swých záhadách dočinili prawého a jistého přesvědčení, třeba bude zjednati tyto záhady, t. j. zahrnauti je w několiko hlawních otázek, kteréž by swým rozhodnutím postačily všem ostatním.

§. 21.

Tyto otázky jsau: 1) Odkud wyjdu bádaje, a na čem žádané poznání založím?

2) Kam až dorazím w bádání swém, a kde si wytknu metu swému skaumání?

3) Kolikará jest moje činnost a kolikerý způsob mého jednání?

4) K čemu se wztahuje všechna moje činnost, a k čemu má býti konečně naměřena?

§. 22.

1) Wyšetřím tedy nejprwé wrchní zásady filosofického poznávání;

2) pak wysadím konečnau přestávku všeho poznávání;

3) potom prwotinnau dobu (formu) wší swé činnosti;

4) posléze wytknu nejwyšší a poslední cíl její.

Stanowná částka prwotinné filosofie rozpadá se na čtvero blaw, a coby w nich umístěno býti nemohlo, náleží do nawodství základního, anebo w druhé nauky základní filosofie.

Prwouka stanowná.

A. O wrchnich zásadách zwědů filosofických.

§. 23.

Wrchní zásady (prasady) zwědů filosofických nazývají se sady nepostředně samy sebau pojištěné, a tudy poslední pramenové vši filosofické platnosti w té stránce, we které se co klade za prawdu. Bez takových zásad nepostačowalo by opravdowati jednoho druhým, kdyžby každé druhé opět w třetím swůj základ postihowalo.

§. 24.

Než skutečněli se nalézají takové prasady, totiž zásady poslední neodkazné platnosti? čili to přirozenost mého poznání sebau nese, že hledání jich wede cestau w nekonečnost, na níž se ani nejnižšího ani nejvyššího naléztí nedá?

§. 25.

K těm, kteří možnost wrchních zásad zamítají, nedá se ostrým důkazem přikročiti sice, dokud jich ke skutečné zásadě odkázati nelze; než oni také právě z té samé příčiny neosmělí se dokazowati opaku swého, jinak by museli totiž k ruce swé míti, čemu jsaučnosti popírají.

§. 26.

Nic méně cítím potřebnost, abych takové zásady vyhledáwal; a abych je naléztí mohl, musím je jakožto možné připustiti, a tudy se promění sada: »stává zajisté zásad we zwědech filosofických« w pauhý požádawek mého rozumu. Jak mile se ty zásady wynaleznu, obrátí se požádawek w děj, a pak není boje wice proti požádawku, nébrž proti dějině.

§. 27.

Kde budu hledati wrchní zásady? Kde jinde nežli w sobě; neboť mají tyto zásady za pramen mé zwědy, kteréz, byt i se týkaly wněšností, jednak we mně se zplozují. Kromě toho mají to býti zásady filosofického poznání: však i toho musím pramen w sobě stíhati, a nic kromě sebe, čili we věcech wněšných. Jich tedy odvětíw se, k wnitřku swému *zahnu* (reflecto), abych sám sebe přede vším wyzpytoval. — Sebe samého si wytknu (fixo) za předmět hlavní hledaného poznání, poněwadž, bych i kromě sebe něčeho poznati hleděl, o tom jediné w *sobě* bych dowědował se.

§. 28.

Hledám wůbec zásadu, jakožto prwní půwod všeho poznání, a tu zásadu jmenujeme *zásadu wěcnau* (principium essendi), abych ji rozeznal od zásad, z kterých se powodí platnost wszelikých zwědů filosofických, a tyto zásady slují zásady *widné* či *idejní* (principia cognoscendi), poněwadž jsau to předstawy nebo pomyslowé jiným opěť sadám za skumadlo slaužící.

§. 29.

Widné zásady dělí se od zásady wěcné, kteráž by i zřídlem poznatků slauti mohla tím, že jsau jako zplozenky zřídla toho. Následkem toho bude: že jedna tatáž zásada nemůže wěcna a widna býti pojednau, a že w tom ohledu filosofie se zásadami nejedněmi činiti má.

§. 30.

Wěcnau zásadau jsem já sám, w powšechnějším smyslu rozumující *podmět*. Ustanowuji se jím, protože *rozumuji*, a to beze všeho jiného osprawdnení. Já jakožto zwědající powažují sebe z vlastního plnomocenství co *wěcnau zásadu wyzwědů* wůbec, a jakožto zwědatel rozumující co *wěcnau zásadu rozumujícího zwídání*, při kterémž sebe samého za předmět swého zwídání sázeje plnopráwně říci smím: Člowěk činící sebe samého předmětem

zwědu, jest wěcnau (realis) zásadau zwědu rozumujícímu. — Ačkoli rozumující podmět sebe si činí předmětem, nedá se říci, že kromě něho žádného jiného předmětu není, anebo že k nabytí zwědu jiných předmětů se nepotřebowalo.

§. 31.

Než třeba také se ohlédnauti k zásadám widným (idealis), rozdílným od zásady wěcné. Od zásad widných očekáváme, aby nám wykázaly 1) matiznu neb obsah wědy filosofické utvořitelné, pak 2) aby dobu (formu) té wědy wyměřily; protož budau dvojího způsobu, jedny totiž, kteréby wědění filosofické ustanowily (constituo), a druhé, kteréby je zpořádaly.

§. 32.

Zásady matiznowé dlužno hledati na bezpečném dně naší swědomosti, a všímati si toho, čím se ona zaměstnává, jakým předmětem se zanáší, aby báda jící rozum w jednotliwém oswědomění k znakům společným prohlédl, a odwětiw se všeho zvláštního, sobě utwořil základní pravidlo k sadám ostatním. — Jednotliwá oswědomění načítě jsau rozličná, u p. oswědomění se děje w tom, když zpaťruji obraz — když cítím tu neb onu bolest — když myslím ten neb onen pomysl, — když wolím ten neb onen cíl — když wykonávám to neb ono předsewzetí. Z jednotliwých těchto oswědomění sebere rozum, co w nich nalezl společného, a utwoří sobě všeplatnau matiznowau zásadu, a sice předewším tuto: že jest w každém oswědomění jakási činnost. Slowem, sada platí: „Jsem činný.“ — W sadě: „Jsem“ zawírají se sady: zírám, cítím, myslím a t. d. Jest totiž tolik, jakobych řekl: Jsem činný, mysle, cítě, zíraje a t. d. Důkazu o tom netřeba! ani pro osobliwau sadu: „zírám“; aniž pro powšechnau: „jsem činný.“ Odwětiw se jednotliwého osobliwého a pohlédna k powšechnému, nabýwám oswědomění powšechného.

§. 33.

K těmto matiznowým zásadám opět přihlédati (reflecto) dlužno, abychom zákonnau potažitost mezi nimi wy-

šetřili a w rozmanitosti filosofických zwědů jakausi sje-
dnocenost wystopowali. A z této druhé přemítky powstanau
zásady druhořadé (principia secundi ordinis) aneb zásady
odnožené (derivata), a pak se může říci: že *zákonové mojí*
činnosti, bywše w pojem snáti a slowy wyjádření, jsau do-
dobné zásady zwědů filosofických.

§. 34.

Pokračowaw dále chci wyšetřiti shodu všechněch
sých činností, pročež libowolně powýším průpowěd na
důstojnost wrchní dobne zásady filosofickým zwědům, řka:
Dokonalá (absolutus) shoda všech činností w podmětu jest
swrchowaný cíl rozumování; anebo kratčeji: Hledám doko-
nalau shodu we wší své činnosti.

Swrchovaná dobna zásada jest owšem tvořena a ni-
koli dána, jelikož samowolně si obírám cíl swého rozu-
mování. Ona má slaužiti za sworu w budově filosofické,
tak jako wrchní matiznowá zásada se považuje za její
podstavu (basis). Wšecky ostatní sady a nálezy jsau jako
stawiwo potřebné k nějaké budově. Wěcná zásada může
se wážiti co stawitel sám. Než jako stawitel se nedá za
sworu w klenutí anebo za úhelník w základě užíwati, tak
také nemůže tatáž zásada býti zarowen věcnau a wido-
látečnau nebo widodobnau. — Mohlyby se však tyto
sady w jednu průpowěd sjednotiti a asi takto wyjádřiti:

A.

Já

(zásada věcná)

B.

jsem činný,

(wrchní zásada matiznowá).

C.

a hledám dokonalau
shodu wší své činnosti.

(wrchní dobna zásada).

 Wrchní widné zásady.

B. O konečné hranici filosofie.

§. 35.

Poněwadž swědomost nic jiného není, nežli snětí (synthesis) vědu a bytu w podmětě: tedy každé osobliwé osvědčení nebude nic jiného nežli osvědčení určité, totiž potažení k určitosti, o které se wí; u p. udeření hromu, které slyším, a tudy jeho swědom jsem.

§. 36.

Nebyloby možno, aby se určitá swědomost nepřetržitě střídala, kdyby byt a wěd nebyl půwodně (a priori) slaučen, a tať jest newyhnutelná wýminka wší swědomosti (conditio sine qua non). Toto půwodní osvědčení (factum a priori) děje se w určité hodině, a každau určitau swědomost jako předchází. Protož nazweme toto snětí nedostihlé (transcendentalis) dle rozdílu od onoho určitého snětí bytu a wědu, kteréž toliko zkusitelné (empiricus) jest.

§. 37.

Toto půwodní snětí jest jakási prawsědomost, kteráž jinostranně odnožena a wyjasněna býti nemůže, a protož sluje konečnou neb poslední hranici všeho rozumování, nesauc známku nepochopitelnosti a nedostižitelnosti na sobě, zbraňující dalším krokům filosofické přemyslnosti. Wšeliké rozumování potkává se stauto nepochopitelností, jelikož wysvětlowání tak jako pochopování nemůže nekonečně se provozowati, máje swé končiny a swé meze. Co nás nedojalo, nemůže se zjewiti jakožto skutečnost, a za ohrada swědomosti nemůže se nám projewiti swědomost.

§. 38.

Moje wědění může se wztahowati na mne samého, anebo na něco kromě mne; kladu tedy podmět (úsobu, jástwi) a pak předmět (wýsobu), totiž wěc kromě mne byt-

nau, a nyní se táží: O jakém práwu smím obému přičítati věcnost?

§. 39.

Nazvemeli všelikau bytost *wěci* (res), a vědomost swau o ní *widau* (idea), tehdy se můžeme i takto otázati: „W jakém poměru stojí věc a wida wespolek?“ A tu se vyskytne dvojí odpověď:

1) Buď jedno druhým se sází, a tudy jedno z druhého bude wywoditelno;

2) Aneb stojí jedno i druhé prwotně o sobě, jsauc toliko jedno k druhu připojeno, a tudy newywoditelno.

§. 40.

Chopímeli se prwní odpovědi, narazíme opět na dvě případy. Mohuť totiž

1) Wěci přiřknauti prwost (prius) a widě slednost (posterius); z čehož powstáwa we filosofii saustawa, ježto wěcenstwím či wěcokladstwím (realismus) slowe. Mohuť ale

2) Widě přiřknauti prwost (prius), a wěcnosti sledování odwozuje tuto od oné, z čehož powstane saustawa, ježto nese jméno widenstwí či widokladstwí (idealismus). Z obau těchto případností která bude platnější?

§. 41.

Přiřknuli wěcem prwopočátečnost, a wyvýšimli je nad widu, tehdy bude tolik, jako bych wěcnost připustil a widností opowrhl. Wěci bez widy nebudau ničím jiným leč toliko hmotau, tělesnau spaustau, do níž není žádná swědomosti, leč toliko klidu a hnutí dojímaného přitažliwau a pudiwau mocí. Realism, jenž by widu z wěcnosti odwoditi hodlal, zwrhuje se w paubý materialism (hmotenstwí či hmotokladstwí), a newyhowí slibům swým; neboť nemožno, aby dokázal, kterak hmota hmotu pojímá a ku wědomí swému obrátiti mohla.

§. 42.

Wěcenstwi takowé přičí se i jiným mojím důležitostem, jelikož podle celé té saustawy nebyl bych nic jiného nežli hmota jakási podrobená nutným zákonům přírody; weta by bylo po ušlechtilé myšlénce: *Samostatná a z přirozené poroby wymožená bytost jsem.*

Tudy wěcenstwi mravnosti více škodí nežli prospívá, zůstaneli w důslednosti se swými sadami. Nebo důsledný wěcník či wěcokládce (Realist) musí spolu býti i hmotníkem čili hmotokládce (Materialist), a prohlásí wšelikau směs lidských činůw za výjew přirozeného ústrojt, wywrátí tudy wšecku mravnost jako z kořene; protože mravnost tolíko na poli swobodného wolení bere vznik a wzrůst. A kdyby w sausledním wěcokladném neb hmotokladném učení zmínka se mohla díti o náboženstwi, tehdy by wesmír jakožto nejwěcnější, nekonečná, nejvyšší bytost za božstwo se uznati musil, a bohoslowí nemohlo by učiti jednobožstwu, nébrž mnohobožstwu, jakož i skutečně učil Spinosá.

§. 43.

Popustímeli wšak prwopočátečnost widě, tehdy budu mítí widu bez wěcí. Wida bez wěcí není ničím, poněwadž odwětiwšímu se wší wěcnosti nepozůstane nižádného podmětu, jenžby myslel a si wědom byl, ani předmětu, jehož by se k swědomosti obralo; a neníli ani wěci ani widy, nastane nicota. Idealism, jenž z widy wěcnost odplozuje, jest prawý nihilism (nicokladstwi, nicotenstwi), na nějž se wšickni idealisté přiznávají. — Znamý widník Fichte asi takto rozumuje: »Stálosti není nikde ani we mně ani mimo mne, anobrž wše jest změnám podrobeno. O bytu newím nižádném, aniž o swém wlastním. — Bytu není nižádného — i já jsem bez wědomí i bez bytu. To co jest, není než obraz nezmající sebe, že obraz jest. — Obraz za obrazem přemíjí, a přemíjeje přemíjí bez wyobrazení, bez wýznamu a bez cíle. Já sám jsem takowýto obraz; ba téměř nelze říci, že jsem, jsa tolíko wyobrazeními obrazů. Wšeliká wěcnost mění se w podiwný sen bez života, o němž jest sen, i bez ducha majícího sen, co sen o sobě, o snu.

Názory nejsau než snowé, a myšlení jest pramen všeho bytu i wěcnosti, kteraž si osnuji, pramen mého bytí, mé moci, mého účelu, prawý sen o snu.“ Z toho patrnó znáti, jaké nicotenství ze všeho wykwětá. — Člowěk má nicméně předstawy o předmětném světě do sebe, a žádný, ani sám widník, jich nepopírá, jediné chce wyswětliti, kterak se děje, že w nás powstáwají. K tomu rážejí dwojí cestu: jedni totiž staří wzali útočiště k božstwu, a powodili z něho předstawy; druzí totiž nowější připisowali je swé podmětnosti (úsobě). Při oněch by mohla slauti *tajemná* (mysticus), *theologická*, při těchto pak *sobětná* (egoisticus), *člowěcká*. Mohlyby sice tyto dwa idealismy slauti *wýslovné* (assertoricus), k rozeznání jich od kartesiánského, kterýž jest záhadný (problematicus), jelikož Des Cartes wěcnost wněšného světa jedno pro to w pochýbu uwáděl, že se zračitě (evidenter) dokazowati nedala. Kant nazýwá Berkleyský idealism dogmatickým, karteský skeptickým, swůj pak kritickým. Zde toliko o dogmatickém řeč býti může.

§. 44.

Idealism se nepohoduje s mravností, jelikož swědomí naše nás poukazuje k předmětnému světu, jemuž idealista jistotu bytnosti odnímá. On podráží mravného člowěka stání, a konečně sám sebe činí bohem, a býwá půwodem *samobohosti* (autotheismus).

§. 45.

Ani realism ani idealism nemůže tedy státi o sobě, a protož nelze jinak než zawrhnutí odpověď na první otázku: W jakém poměru se arownáwá wěcnost s widau — a přidržeti se druhé, podlé kteréž nemohu než *wěcnost* i *widnost*, jakož půwodně sázenau, a we spolek slaučenu powažowati, klada za nemožno jedné z druhé odnožení. Z toho vzniká filosofická saustawa, kteráž slauti může *nadsmyslné sbornictwí* (transcendentalis synthetismus), poněwadž kladu nadsmyslneau slaučenost wěcnosti s widau w prwopočátečném a protož také nerozlučitém spojení.

§. 46.

Nadsmyslné sbornictwí připauští w každém člowěku to troje přesvědčení, totiž jedno o *bytnosti své vlastní*, druhé o *bytnosti věcí vněšných*, třetí o *společenstwí obau*, twrdě: že, ač nedowoditelná tato troji přesvědčenost roz-sudné mysli, jednak newýwratná a jista jest, poněwadž jest prwopočátečna, prwobytná.

C. O prwotinné době (formě) činnosti w člowěku.

§. 47.

Pozorujíce sami sebe nalézáme, že wzájemným působením, jaké mezi člowěkem (úsobau) a jeho okolností (wýsobau) panuje, w člowěku vznikají jisté proměny, k nimž přičiněno něčím kromě nás. Podobně ale wědomi jsme, že k jistým proměnám kromě nás se sbíhajícími sami příčinu dáváme. Počínáme si tedy dílem *trpně* (passive) dílem *činně* (active). Každá činnost, kteréž se překážka děje, cosi trpného s sebou přináší. Činnost má do sebe cosi *kladného* (positivus) a trpnost cosi *záporného* (negativus); konečně wíme, že i w sobě nějakých proměn lze nám dowěsti, a z té příčiny nazweme činnost swau *samočinnau*. Ačkoli wedlé zamezeného činění našeho každé činnosti cosi trpného přimíšeno, jednak pro činné i trpné proměny nelze dwojí mohutnost co zřídlo jich stanowiti, jako slují *wnímawost* (receptivitas) a *samočinnost* (spontaneitas). — Pauhotrpná wnímawost nedá se mysliti, a samočinnost jesti vlastně ona činnost, kteráž místo má, když u p. s umíněním o něčem přemýšlím, a nebo k budaucnosti nějakých zámyslů se podnímám. Poněwadž ale samočinné způsobené proměny jiné kromě nás ležící proměny působiti mohau, u p. kdy úmysl w skutek se uwádí, tedy i wněšné proměny budau k samočinnosti přináležeti. Ostatně nebud' míšena samočinnost se swobodností (libertas). Prwní jest samočinnost obecná, bez ohledu, jestli činník

se řídí prawidly přírody čili nic. Druhá wyznamenává činnost neodwislaw od *ponutu* přírody (Naturnothwendigkeit).

§. 48.

Přihlédajíce k proměnam w nás nepostředně osvědčeným, buďte ony námi nebo něčím kromě nás působeny, nalezneme mezi nimi některé prwotinné, kteréž druhé ze sebe jak odplozují a jim základem jsau a protož jména prwotních (a priori) zasluhují, ježto druhé co odnožené a ze skutečnosti vyplývající (a posteriori) se považují.

§. 49.

Prwotinné proměny dodávají základní ráz přirozenosti člověči a mohau slauti *wlohau půwodní* (indoles originaria) člověka. Jsaut totiž podstatné a všeobecně nutné, an druhé, totiž zkusitelné (empiricus), k podstatě člověka nepřinálezející, u všech lidí stejnoměrně zhlédawány nebývají.

§. 50.

Možno tedy člověka z dvojího hledistě považowati, jednak co čistý podmět s průhledem (zřetelem) k prwotinným proměnam jeho, jednak co zkusitelný podmět s průhledem k pobočným proměnam jeho. Poněwadž člověk jakožto skutečná bytost sebe si wědom jest dle zkusitelných proměn, tedy jedno o zkusitelném podmětu dá se twrditi, že bytuje. Čistému podmětu nedá se wěcného bytu přisauditi, poněwadž není wěcnost, nébrž pauhý toliko pojem neb myšlénka, myšlená w odtahu od zkusitelných proměn, a w průhledu k proměnam prwotinným. Čisté jástwi (úsoba) bude tedy obsahem prwotinnosti a newystižitelnosti we mně, kteraúz co osnowu wší zkusitelnosti býti kladu. Možno je nazwati *jástwím naprosto*; neb jest takowé, jakowé jest, jiného důwodu o swé prwotinnosti nepřipauštějíc. — Filosofie člověka wáží toliko z prwního hledistě jakožto čisté jástwi, a tudy se načitě liší

od anthropologie (čłowěkoslowí), kteráž čłowěka z druhého hlediště jakožto zkusitelné jástwi (úsobu) posuzuje. Ona nauka jest nadmyslná; tato zkusitelná. K této poslední náleží dílem zkusitelné těloslowí (somatologie), dílem zkusitelné dušeslowí. Zkusitelné dušeslowí není částkau filosofie, kterak by mohla býti jejím základem? — Filosofie skaumající w čłowěku čistau podmětnost, nemá činiti ani s duší (anima, *ψυχη*) ani s tělem (corpus, *σωμα*) jakožto podměty poprostu řečenými, poněwadž rozdíl mezi duší a tělem toliko zkusitelný jest, což filosofii nepodléhá, kteráž odtáhnuwši se toho rozdílu w skaumání čłowěka rozeznává toliko w nadmyslném ohledu wnitřnost a wněšnost jakožto dvě hlediště; jelikož činnost naše může směřowati k jednomu nebo k druhému, a tato dvojí snaha činnosti prospívá znamenitě k uzpořádání filosofické saustawy. O poměru wnitřnosti k wněšnosti nedá se owšem ničeho stanowiti, ale když se zmínka stane o *umnosti* (intelligentia) a *mysli* (animus, Gemüth), newyrozumívá se duše naproti tělu, nébrž pauhé toliko jástwi.

§. 51.

Prwotinné proměny jástwi budau trojího způsobu, ačkoli celost jich jest nerozlučitelná, a sice:

- 1) *Možnost* nebo pramen činnosti wůbec, mohutnost činná, n. p. poznáwawost.
- 2) *Prawidlo* činnosti, dle kterého se mohutnost řídí, kdy w činnost se obrací.
- 3) *Rozsáhlost* každého způsobu činnosti, neb obor, w kterém se swírá mohutnost při swém činění — nebo hráze činnosti.

§. 52.

Prwotinné proměny jástwi nejsau nic jiného nežli prwotinné moci, prawidla, a hráze jich činnosti. Tyto proměny nesmějí w ujednění (každá o sobě) býti považowány; neboť mohutnost činná nedá se mysliti bez zákonů, a těmito zákony se ustanowuje spolu také obor

činnosti; protož je možno nazwati prwotinnau dobau činnosti (forma agendi originaria) čili *pradobau* čłowěka (Urform). — Přizírajíce k proměnám jistým nalézáme, že mohau býti jednak prwotinné, jednak zkusitelné. Přes to všecko zůstává vždy jedna a tatáž mohutnost. Neboť jako w lidech mnohotwárnost podob se nalézá, jednak twárnost všechných lidí, jako z jednoho rázu otištěná se zpatřuje, tak i lze sauditi o zkusitelných mohutnostech, z nichž všechných prwotinná čistá jako prozirá.

§. 53.

Přihlížejíce k činnosti své we swědomosti naši se zjewující nalézáme dwojí činnost: jedna jest wnitřní (immanens), záležející w představách, jimiž se plodí poznání; — druhá jest wněšná, mijející (transiens) a záleží we snažení po něčem, a plodí jednání. Onano jest tedy toliko widná, skumná, t. způsobná k provedení čeho podmětneho; — druhá jest věčná, výkonná, praktická, t. způsobná k provedení čeho předmětneho.

Powšechná činná mohutnost dělí se tedy newyhnutelně w *mohutnost skumnau* a *mohutnost wýkonnau*. Ale tak jako widnost swěcnosti we wzájemném stojí konání, tak také skumná i výkonná činnost se střídá. — We skumu při představách a poznacích řídí se předměty podle předmětůw; podmět býwá stanowen předmětem; a we výkonu — we snaze a konání — řídí se představy dle předmětůw. Předmětové totiž stanoweni býwají podmětností. Owšem se to vyswětliti nedá, jak se to děje, ale wědomí naše jest toho důkazem. — Budeli u p. kdo si žebrákem prošen o almužnu, tehdy stanowí se podmět předmětem, a činnost jeho bude toliko wnitřní skumná, jelikož o potřebě žebráka u sebe rozjímá. — Podáli ale to, oč se prosilo, tehdy předinět se ustanowí podmětem, a činnost děje se wýkonnau mijející (transiens), an činíme něco, čím potřebě pomáháno, a staw prosícího změněn býwá.

Skumnau mohutnost nazýwawají *předstawliwostí* a

poznáwawostí — a podlé toho můžeme výkonnau mohutnost nazwati *snažliwostí a konawostí*, jelikož mohutnosti výkonné wěc jest, aby se snažila a konala. Jiní říkají výkonné mohutnosti také *chtít* (*facultas appetendi*), ale tehdaž ať jest w takové obštrnosti wyrozumiwán, aby netoliko chtění, anobř i zawrhování, a z druhé strany netoliko snahu ale i konání w sobě zawíral. Mnozí chtěli mezi tyto dvě mohutnosti i *citliwost* wetknauti; než cit patří wždy buď k jedné nebo druhé činnosti, buďto ke skumné, nebo k výkonné. Rozwřzení tedy na tré není dobře logické, poněwadž tito dílowé dobře se newylučují. *)

§. 54.

W každé činnosti člověka, buď ona skumná nebo výkonná, dá se rozeznati trojí stupeň neb mocenstwo (*potentia*). První jest *smyslnost* (*Sinnlichkeit sensualitas*), druhá *umnost* (*intellectualitas*), třetí *rozumnost* (*rationalitas*). Budaui tyto moci považowány ze strany skumné nebo výkonné, wyniknau následující myslné mocnosti. Smyslnost w ohledu skumném slowe zvláštěně *smysl* (*sensus*) nebo smyslnost w užším wýznamu (*sensualitas strictius sic dicta*), we výkonném *pud* (*instinctus*). Umnost w prvním ohledu sluje zvláštěně *um* (*intellectus*), w druhém pak *wůle* (*voluntas*). Rozumnost konečně w prvním ohledu nazýwa se *rozum skumný* (*ratio theoretica*), w druhém *rozum výkonný* (*ratio practica*).

*) Ti, kteří drží se rozdělení duševných moci trojčástečného, tím se zaštiťují, že duše lidská pro pauhost a jednost swau nejinak než celkem působiti může, tak že nižádná její moc, t. poznáwawost, citliwost a snažiwost sama o sobě činná není, a že tedy to rozdělení jest pauze skolské, mající platnost jen potud, pokud jedna neb druhá moc nad ostatní dvě vyniká. Má i trojčástečné to rozdělení zvláštní užitek w krasowědě a w nauce o slohu. Wztahuje se ku *poznání*, *citu a vůli* člověčí, jichžto předmětem jest, co *prawda*, *krása* a *dobrem* nazýwáme, rozwřzení probytečné ono slohowé w *prostomluwu*, *bádnictwí* a *řečnictwí*, jakož i vlastnosti jejich *jasnosti*, *žiwosti* a *wádnosti*.

§. 55.

Dějem skumné smyslnosti bývá *wnímání* (perceptio), wztahující se buď k *názorům* (Anschauung) nebo k *pocitům* (sensatio), aneb wůbec k *představám nepostředním*; a poněwadž názory mohau wznikati buď *dojmem wnitřním* nebo *wnějším*, tudy může skumná smyslnost býti buď *wnitřní* nebo *wnější*.

Názor může mítí trojí wyrozumění, a sice nejprvé slowozpytné, w kterémž sluje tolik co *zření*, k čemuž toliko zrak se hodí. Druhé jest filosofického pojmu širšího, náležejícího ke všechněm představám, jakýmkoli by byly čidlem pojaty. Z toho plyne druhé i třetí wyrozumění, w onom totiž druhém liší se názor od pocitu. *Názor* totiž jakožto předstawa smyslná směřuje k předmětnosti, a *pocit* co předstawa smyslná přináleží k podmětnosti. Tak u p. býwají kamna mojm názorem; teplo pak z nich mojm pocitem. Způsob provedené hudby jest mojm názorem, moje hnutí při ní jest mojm pocitem. W třetím wyrozumění jakožto nejrozlehlejším zawírá slowo názor každau wesměs představu smyslnau, buď ona k předmětnosti nebo k podmětnosti patřící. W tomto třetím znění užíwá se názor w Kantových spisech.

Smyslnost skumná jest schopnost k nepostředním představám. Nepostředně se ale představuje to, čeho se *wnímá* nám dowědujeme. Při *dowědu* se nám děje jakoby wñatek před nás byl předstaupil, tak že lze říci: my se toho dowědujeme, co se nepostředně nám představilo. Máli ale býti dowědu, třeba prvé aby mysl byla dojata, t. j. aby proměnu zkusila, za kterauž jako k dowědu pobídnuta jest. — Protož se s Kantem také říci může, že *smyslowost* jest mohutnost k představám skrze dojmy. Dojmové ustanowují na díle tyto předstawy samé, na díle však záležejí ony na prwotinném zpořádání myslí, aneb na době (forma), poněwadž každá činnost mocí jistými zákony se řídí, bez nichž by žádné prawidelnosti a stejnodobnosti w dowědech nebylo. Při každé představě wyskytuje se cosi podaného a pak i také cosi způsobeného. — Ono wy-
náší obsah a látku, toto pak způsob neb dobu smyslných

předstaw. Toto rozeznání látky a doby nemůže se jinak státi ledwa *odmítním* a *wytknutím* (abstractio, reflexio), je-likož we skutečném představování nedají se tyto dwa živly od sebe různiti, a to platí o každé případnosti, kde-koli se udá rozeznati dobu od látky, kteréž obě sňaté w jednotu wěc samu uskutečňují.

Wnímání, dowědy, a jakž staří naši říkali, skaumá-ni jsau možny *wně* i *dně* (wněšně i wnitřně). Neboť wše-cko, co se u nás (w nás) děje, jest předmět wnitřního skumu, ač se pozdaleku se wněšností snaubí. Protož skau-máme (dowědujeme se o něm) přitele nepřítomného nebo zámek wymyšlený toliko w sobě, ač se zdá, že obě věci kromě sebe sázíme. Smyslnost se tedy obostranně považo-wati může, a sice jakožto wněšná, i jakož wnitřní, ku kteréž poslední přináležeti bude i *obrazotwornost* (phantasia), ja-kožto pramen nekonečných skumů (wňatků, dowědů), kte-réž mohau býti opětowáním předešlých názorůw a poci-tůw, a nebo plodem nowých smyslných představ. W prw-ním případě stává se wnitřní čilost probuzující, w druhém zplozující.

§. 56.

Působení *wykonné smyslnosti* (pud) projewuje se ne postřední *snahau* po předmětu, kteráž ráz *chtění* nebo *zawrhování* na sobě nese. *Snahy wšelikeho pudu* jsau tedy *li-bování* (appetitus) nebo *zawrhování* (aversationes). Pud může tedy také slauti smyslná *snaživost* nebo *zawrhawost*. Náklonností a pudem nazývá se powaha mysli naší, když swau činnost jistým způsobem wyjewuje.

Kdykoli si wědomi býwáme, že ke skutečnosti zaro-zovaných představ samochťíc přispíváme, tedy jednáme *wykonně*. Pak i to k našemu wědomí přichází, že některé předstawy nás dojmají *citem libosti*, a druhé *citem nelibo-sti*. Mohau býti dojmy smíšený z obého, jednak druh nade druhu předčí, a tudy k jednání nebo konání pudí: pro-tož sázíme pud jakožto zdrojem činnosti.

Pud (instinctus) jest naměření naší wnitřní snahy, za kterauž mysl *citem libosti* nebo *nelibosti* buzená k jistým

činům se nese, a sice nikoli libowolně a měrau rozvahy, nébrž nepostředně kwapíc tam, kam se příjemnost nebo nepříjemnost chýlí. — S příjemnými věcmi snaží se spojití, s nepříjemnými hledí jak dalece možno svého odmíšení. Protož jedno puzení býwá jeweno *chtičem*, druhé pak *nechutí*. Mámeť puzení k zachowání žiwota skrze užívání pokrmů, nebo skrze ucházení z nebezpečných míst, puzení na zachowání svého rodu a t. d.

Utwardili se puzení w člověku w jednom nebo druhém, tedhy vzniká *náklonnost*. Pojili se snažnost tato se chtěním, sluje tehďáz *náklonností*; pojili se ale s zamítáním, tedhy *odwračcností*. Pud jest wrozen, náklonnost ale přiswojena. Z náklonnosti opanowalé vzniká *dychtiwost*. Puzení, dojdeli svého cíle, k němuž se snažilo, plodí *libost*; wyjdeli na opak, plodí *nelibost* nebo *bolest*.

§. 57.

Úkon *skumné umnosti* čili *umu* jest *ponímání* čili upostředěné předstawování, ježto danau rozmanitost předstaw w jednotu pojmu spojuje. Předstawy *umové* jmenují se *poněti* (conceptus, notio), a jsau z ohlehu na předstawy smyslné aneb názory a pocity prawí prwkové (elementa) *poznatkům* (cognitio). Jest tedy poznání společný plod skumné smyslnosti a umnosti. *)

*) Myšlení dělí se od názorůw a pocitůw tím, že mysl z předstaw botowých jednotwárné znaky snímá a poněti twoří.

Poznání se děje spolkem skumné smyslnosti a umnosti. Smyslnost jest jakoby nižší pramen, a um jakoby vyšší pramen poznání; jelikož umnost se o powýš s myšlením zaměstnáwá, nežli se děje při názoru a číu w jakési podrobenosti stojícím. Jednak se nemá neřikati smyslnost, že swádí a klame a omyly plodí; neboť smyslnost dodává látku ku poznání tak přesnau, jakž ji byla wňala. Když tedy omyl se strhne, provinil um, nesaudně si w zásobě podané počínaw.

Poněwadž pojem jest složená předstawa, dá se tedy opět rozložiti, což se děje rozwinowáním pojmu nebo rozbiráním. Toto dílo jest jako zpáteční myšlení, neb opětowané, a nemůže se bez prwotního díti. Oba způsoby mají se k sobě jako *snuhor* a *rozbor* (synthesis

§. 58.

Wykonné umnosti děj jest *chtění*, nebo nepostřední snažení k nějakému předmětu, kteréž w tom záleží, že mysl wytknuwši sobě pojatý cíl, míry k němu wedaucti si obírá. Snahy wůle jsau plémě *umnosti* a jmenují se *chtiče* (volitiones).

Že předmětowé, po kterých wůle baží, buď postředně k příjemnému čeli, ačkoli w sobě dosti nepříjemní jsau, k. p. trpký lék, anebo na opak postředkem k nepříjemnému jsaucti, ač w sobě dosti příjemní, k. p. sladký jed; tedy se nazývají *užiteční* nebo *škodní*, *dobří* nebo *zlí* a t. d. Wůle budeli netoliko rozwahau, ale i pudem k předmětům kloněna, sluj *libowolností* (arbitrium).

Wše, co *potažně dobré* jest, směřuje k blaženosti a co *naprosto* (absolute) *dobré* jest, směřuje k mravnosti.

§. 59.

Kromě dwau nižších mocností nalézáme w sobě i *wyšší* moc, ježto nekonečnost za cíl swého bažení sází,

et analysis). Sauborné zplosuje, rozborné wykládá, objašňuje. Ono jest presazité (transcendens), toto myslowědné či logické.

Poznáwati jest daný předmět jakožto určitý předmět si předstawiiti. Podává se předmět buď názorem neb citem a nabývá swého určení, když se od jiných rozeznává.

Słowce *um* u nás z obyčeje wyšlo, ač starým dobře známo bylo. Znamená pak we wztahu k poznawní moci a sice podmětně to, co něm. Verstand (intellectus), předmětně tolik co umění (Kunst, ars). We wztahu k žádaci moci znamená wůli, snahu (Gemüth, Neigung). We wztahu k oboji moci jest tolik co duch (animus, Opp. tělo). Kořen slova toho jest, jakoby řekl *jem* (jemný), jímání, wnímání a wykládá se způsobností k ponímání věci. Tudy *umění* jakoby řekl: cosi umem pojatého.

W obecném jazyku českém slowce *rozum* zastupuje spolu slowo *um*, ač rozum, jakž etymologie sama ukazuje, jest jako rózjem, rozjímání, rozbirání věci čili ponětí, a tudy myšlení we vyšším stupni k wywádění výsledků, ke twotění odtazitých ideí atd. (ratio, Vernunft),

a vlastně rozumem se zdá, býváje pramenem věd a zásad, a jsauli omý *panhodumýstné*, sluje *rozum skumný* (theoreticus), jsauli *wýkonné*, sluje *wýkonný* (practicus). Z toho plyne rozwrh trojho poznání a trojho chtění.

1) *Nížší poznání a chtění* (facultas cognoscendi et appetendi inferior) = smysl a ptid = smyslnost.

2) *Wyšší poznání a chtění* (facultas cognoscendi et appetendi superior) = um (Verstand) a wůle = umnost.

3) *Nejwyšší poznání a chtění* (facultas cognoscendi et appetendi suprema) = skumný a wýkonný rozum = rozumnost.

§. 60.

Člowěk jakožto *rozumná a mrawná* jestota jest také jestota *swobodná*. Tau swobodau se stává swým zákonodárcem z ohledu na swau mrawnau činnost a nepodléhaje přirozené nutnosti může se neodwisle swými zákony rozumu řiditi. Tato wnitřní swobodnost ho powyšuje jako nějakým nadáním osoby nade všechno to, co jest toliko předmětem swobody a věci se nazývá. A protož také w ohledu na jiné lidi swoboda mu jeho náleží.

D. ● nejwyšším a posledním cíli činnosti člowěcké.

§. 61.

Oswědomění *mrawných účelů* otwírá nám rozhled do swěta *nadsmyslného*. Nebo wýkonný rozum předstírá nám mrawný pořádek věcí, podlé něhož *tělesenstwu* mrawnosti se náležitě podrobuje, a tudy blaženost mrawně dobrých jakožto nejwyšším cílem všeho snažení činí.

§. 62.

Prohlédna k podmínkám, pod kterými cíl rozumnosti se widí, cítí se člowěk nucena *nejwyšší jestotu*, jakožto

neskonaly půwod a zpráwa swěta, pak život vědný, jakožto prodlaužení přítomné obmezené jsaucnosti přijmauti a tudy obé w praktickém ohledu věřiti. Protož jest s *mravností* i *náboženstwí* jakožto powzdwižení mysli k nadzemskému nekonečnému vědnému Bohu newyhnutelně spojeno: vše co činí mravně smýšlející člověk, činí s náboženstwím, totiž wzhledem ke swému vyššímu ustanowení a králowstwí božímu.

Základní Filosofie.

Díl druhý.

N á w o d s t w í.

Ú w o d.

Náwodství bude záležeti jako prwouka ze dwau částek, totiž *cwičné* (didacticus) a *stawebné* (architectonicus). Prwní budau wyšetřowány *náwody* rozumowání (dogmatického, skeptického a j.) I bude ukázáno, kterak podlé jediné platného náwodu wědecky we všech částkách se pořádající a sestávající celek filosofie jewiti se může.

● cwičném náwodství.

1. Oddíl.

● rozličném sa prawda držení a přesvědčení.

§. 63.

Wěření zakládá se na některé platnosti některého úsudku. Prawda nemá činiti s představami neb pojmy, nébrž s úsudky je swazujícími nebo rozlučujícími. Stávali jednoho nebo více důwodů w tomto spoji nebo rozpoji od usuzujícího za prawé držaných, bude dle něho úsudek prawdiwý, bez ohledu, jsauli ty důwody i u jiných takowé platnosti.

§. 64.

S uznáwáním platného úsudku spojuje se naše *posvědčení* (Beifall), s kterým se bez ohledu, budeli prawdiwý úsudek nám ke škodě neb na ujmu, upřímně k prawdě přirážíme.

§. 65.

Z *posvědčování* ustawičného roste *přesvědčení*, kteréž nic jiného není nežli platnost úsudku nepřetržitě osvědčovaná. Utuchneli čas od času toto osvědčení a mysl jednak posvědčí jednak se zepře, neřekneme, že jsme se přesvědčili, nébrž toliko *přesvědčovali*. Někdy kráčí *přesvědčení* cestau *přemluwy*; než přemluwami se nedocílí *přesvědčení* prawého.

§. 66.

Přesvědčení naše, tak i samé uznáwání, již jest rázem silnější, rázem slabší podle rozličných stupňů w našem osvědčení platných *důwodů*. *Důwody* všeho uznáwání bývají buď *postačující* neb *nedostatečné* a z toho vzniká buď *úplné* neb *neúplné* osvědčení platného úsudku. *Úplné* powstane *osvědčení* tehdaž, když se zrodí nemožnost mysliti opak, jinak zůstane neúplné, a protož naše *přesvědčení* stává se *neúplné*, *pochybné*.

§. 67.

Důwodové za prawdu držení jsau buď *předmětní*, kdy wěc sama *uznatelnost* w sobě zawírá, anebo *podmětní*, když kromě věci naskytující se *důwodové* nám se wtírají; k. p. náklonnost, potřeba, svědectwí. *Uznáwání* z předmětních *důwodů* jmenuje se *wědění* (scire) a stupeň *přesvědčení* sluje *zřejmost* (evidentia).

Uznáwání z předmětných *důwodů* jmenuje se *wíra* a stupeň *přesvědčenosti* *důwěra* (fiducia). Ona jest *jistotau podmětní* (osobní), tak jako jest *zřejmost* *jistota předmětní*.

§. 68.

Nedostateční důvodové uznávání jsou buď *skutečné*, totiž sebau uvažení, platní důvodové, kteří však nemohau úplného, nepochybného přesvědčení způsobiti, u p. nejistá pověst; anebo jsou *domnělí*, totiž sami v sobě uvažování, neplatní, kteří se jakýmsi twarem do mysli jakožto skuteční důvodové wlaudili.

Z uznávání důvodů skutečných nedostatečných vzniká *domnění* (opinio) a jemu po boku stojící stupeň přesvědčení jest *toliko pravdě podobnost* (probabilitas). Uznávání z důvodů nedostatečných domnělých jest *zdání* (vana opinio, Wahn). *Přemluvení* (vana persuasio) jest jeho stupeň přesvědčenosti.

Máme tedy čtvero rodů věřivosti a tolikéž stupňů přesvědčenosti, totiž:

- 1) *Wědění* = *zřejmost*.
- 2) *Wěra* = *důvěrnost*.
- 3) *Domnění* = *wěre podobnost*.
- 4) *Zdání* = *přemluwa*.

§. 69.

Wědění jest buď *zkusitelné* aneb *domyslné* či *pauhorozumné* (rationale). *Zkusitelné*, kdy čidla názory k němu došla, tak že nepostředně ze skutečnosti se wyprýstilo. *Pauhorozumné*, když samoočinností rozumu vzniklo, nepostředně z domyslu wysešši. To, co se smyslem přezvědělo, jest *zřejmé* a *wýsobné* (předmětné) *jisto* tak, jako to co ze zásad všeobecně nutných se poznalo. Ona jistota zwati se může *okázanau* (monstrativus), tato *dokázanau* (demonstrativus).

§. 70.

Pauhorozumné wědění jest buďto *mathematické* nebo *filosofické*. *Mathematické*, které ze *špatřičné* (intuitivus), a *filosofické*, ježto z *přemítawé* (discursivus) sestawy (constructio)

podmětu wěřícím leží anebo pospolu i *w cizím podmětu* se nalézá, jemuž se věří své přesvědčení oznamujícímu. Ona wíra bude *wíra vlastní*, tato *dějeprawná* (historicus).

§. 76.

Kdy vlastní *wíra* na *úsobních* (podmětních) *důwodech* se zakládá, které ze zkusitelných, člověckau přirozenost zjišťujících, dojmůw powstaly, tehdáž wíra ta se nazývá *saukromná* (privata), jelikož důwodové její pro ostatní jednotníky nehodí se.

Taková *saukromná wíra* bývá opět mnohotwárná: téměř každý člověk chová *saukromnau wíru*, kteráž, budeli šetřena z vyššího hledistě, toliko wzdání a přemluwu obrátí se. Podlé rozličnosti podmětůw wíře oddaných dá se dělití we wíru *jednotnickau* (individualis), když důwody jen pro jednotníka stačují, u p. když domnělý umělec sebe mistrem býti soudí, nejso leda hudlařem; nebo jest *částečná* (particularis), když důwody jen pro některé úsobý (podměty) postačují. K této částečné náleží všecky vychluby rodin, kménů, stawů, řemesel, národů. Když některá rodina se domnívá, že potomkové z jiné látky stvoření jsau nežli druzí lidé.

§. 77.

Vlastní wíra ale může plynauti z *půwodního* (a priori) a tím *wšecobecného uzpořádání* (Bestimmung) člověcké přirozenosti, a tehdá má přesvědčení takové *wšemírnau* (universalis) platnost a jest *wíra obecná* (fides communis).

Obecná wíra může na čas toliko *saukromně* a *částečně* věřena býti, když se pro náhodné záwady ještě w ostatních úsobách (podmětech) nerozwinula, a jen w příhodnějším čase skrze nenáhle pokračování plemene člověckého k dokonalosti se šíří a w obecnau wíru obrací; u p. w národech slowanských vznikající přesvědčení o lásky hodné ceně slowanského jazyka. Tak wíra w Boha a nesmrtelnost býwala toliko věrau nemnohých mudrců, rozšířila se však, že jen při malých výminkách za obecnau wíru dá se považowati.

§. 78.

Obecná *wira* sluje *rozumná* (*fides rationalis*), jelikož rozum jí základem jest a protož všickni rozumem saudní za platnau ji přijímají. Takowá *wira* má owšem u sebe úplnau jistotnost i podmětnau, jež *důvěrnost* se jmenuje, jelikož rozumu se při ní z ohledu předmětu zřejmosti nedostává. Jako rozumnost, tak i rozumná *wira* *skumná* neb *wýkonná* býti může. A jestli *wýkonná* opět w širším smyslu se powáží, může *wýkonná wira* býti *mrawnau* nebo *pragmatickau* čili *probytečnau*.

Skumná wira vzniká z *důležitosti přemyslné* (*speculativus*) a *wýkonná* z *důležitosti konawé* (*practicus*). *Důležitost konawá wztahuje se k účelům opatrnosti*. Onde jest vlastně *pragmatická*, tuto však *důležitost mrawná*. Z oné plyne *wira pragmatická*, z této *wira mrawná* a tudy vlastně *wýkonná*.

Pragmatická wira přijímá neb nadesílá *důvěrností* to, co k dosažení cíle opatrnosti widí se služebné, u p. někomu běží o jeho nábytek a k uhájení jeho nezná leda jediné *wiry*, která však by marná byla bez ochotné wůle zdáleného přítele. On tedy věří a jednaje zpoléhá se na tuto ochotnost. W takové případnosti panuje *probytečná wira* a jednající úsoba opírá se w okamžení swého jednání o důwody její jako o jisté přesvědčení. Poněwadž *mrawná wira* se jakožto *prawá nábožnost* w myšlení a skutcích pronáší, k vyššímu ustanowení w králowstwi Božím zření majíc, tedy sluje se wším právem *wěrau nábožnau* (*fides religiosa*).

§. 79.

Dějprawná (*historicus*) může býti buďto *matiznowá* nebo *dobná*. Může se wztahowati jednak ke skutečným událostem, k předmětům totiž smyslným, o kterých kdo si zpráwu dává, a tehdy by naprosto *wira historická* slauti měla; anebo se wztahuje k nálezům rozumu, totiž předmětům od čidel nadojemným, o jichžto *skutečnosti* (*realitas*) z cizího swědectwí se teprwa přesvědčujeme. Z této případnosti *wira* se jen podlé doby za *historickau* powazuje, jakoby historie podala, co poskytnuto rozumem.

§. 80.

Matiznowá dějeprawná wira má práwo ke všeobecné platnosti. Neb o věcech we smysl padajících, u p. o minulých událostech nebo zdálených předmětech, k nimž každický přístupu nemá, nelze jinako dowěděti se leda cizím svědectwím. Budeli toliko svědek věrohodný nebo takový, který dle schopnosti a upřímnosti své prawdu osvědčiti může a chce, svědectwí jeho jest postačujícím důwodem věřivosti dle ostatních. Poněwadž ale věrohodnost svědků až na úplnou jistotnost powyněsti a wyvyšiti nelze, a poněwadž matiznodějeprawná wira jen postředečně zkusitelné wěděni a tím samým wěděni neúplně poskytuje, tedy se jen na *wšemožné podobnosti* zakládá.

Dějeprawná wira jest opravdu *upostředěné zkusitelné* wěděni, neboť předmět její se wnímá a může wědomě zkušěn býti. Očekáwámet, že ten, i kdo o nějakém ději swědčí, o něm zkušěním wí, když nám ho k našemu wěděni poskytuje. Wěděni upostředěné nikdy není úplné, jelikož ubezpečeni, ujištěni nejsme, že svědek skutečně wňal a zkusil, že w okamžení jeho wnímání mu zdrawá čidla slaužila, že do sebe měl dosti pozornosti a rozmyslu, nemoha býti klamán, a že dle obwyklé wěrnosti své ani wědomě ani newědomě prawdiwosti wyprawowaného děje zkrácení neučinil.

§. 81.

Dobná-dějeprawná wira jedno tehdáž nabýwá platnosti, když nálezy rozumu, ku kterým směruje, skutečnou prawdiwost do sebe mají a když wěřící, jakž mu podlé *úsobnosti* (podmětnosti) jeho možno, sám skaumá a cizí svědectwí toliko k ožiwení a upewnění wýroků rozumu užíwá. Protož slaužíwá dobá dějeprawná wira často pauhorozumné a zwlastě wíře nábožné *úwodníci* (Introductionsmittel), což však snadno, když postředeck za cíl se chopí, w slepau wíru, ba i powěru se zwrhuje.

§. 82.

Wíra, s kterau se potýkají předmětní důwody, a která nemá do sebe wšeplatných podmětních důwodů, sluje

blud (bludná wíra, Irrthum) a sice *zmámení* (Wahnglaube), když se její šemnost (neprawost) wúbec pówažuje, a *powěra* (Aberglaube), když se w ní přirozené věci w nadpřirozené přetwarují. *Newěra* (Unglaube) jest ona chybná powaha mysli, kteráž toliko to připauští, co se na předmětních postačujících důwodech zakládá. *Lehkwěrnost* (Leichtgläubigkeit) jest wada pocházející z nedostatečného rozumu, klonící se k wěření beze všeho důwodu, z čehož se konečně *slepá wíra*, ba i *powěrciwost* rodíwá.

§. 83.

Míněním (Meinung) se zowe uznáwání z důwodů neúplně přesvědčení jistému postačujících. Tím se rozeznáwá ode *zdání* (Wähnen), jehož důwody samy w sobě neplatné aneh vymyšlené býwají. Máli takowěto uznáwání místo míti, ať se s ním nepotýká žádná wědomost neb wíra, sice wywráceno bude.

§. 84.

Mínění ať s *wěděním* nebo wěrau se některak dotýká; — kdyby se nedotýkalo a na žádný platný důwod se nepodpíralo, byloby pauhé zdání. Dotýkáli se jen opodál, bude z něho *domnění* (Vermuthung). Mínění, budauc jakkoli k wěděni nebo k wíře zblíženo, nesmí s jedním nebo druhým pomíšeno býti.

§. 85.

Jako wěděni a wěření za sebau *jistotu* (onde wýsobnau neb předmětnau, tuto úsobnau neb podmětnau) wede, tak mínění se snaubí s *prawděpodobností* nebo *nejistotau*. Podlé míry neúplných důwodů řídí se tato podobnost a na stupně se rozwrhuje.

§. 86.

Podobnost u wíře jest buď *mathematická* nebo *silojewná* (dynamicus). W prwní případnosti nalézají se důwody *jednorodé* a *stejnowážné*, číslem stizitelné, w druhé případnosti jsau *nerownoměrné*, *nerownowážné* a *nezčísitelné*. Toliko w prwní případnosti dá se podobnost wypočísti.

§. 87.

Jestli důvodův sadu *popírajících* tolik jako i *hájících*, tehdy vzniká *pochybnost*. Nenlíli jedněch ani druhých, vzniká *nerozhodnost*, a kdo při takovém nedostatku přece se k úsudku má a jeho se opovážuje, upadáwá w pauhé *zdání* nebo *přemluwu*.

§. 88.

Pochybnost jest dvoji: *myslowědná* (logicus) nebo *nadsmyslná* (transcendens). W oné prwní s rozsudkem se odkládá, ažby se důwody shledaly a sešly, w druhé se od úsudků na prosto upauští a sice z příčiny, že lidskému poznání se nedostává pewných zásad wedaucích k jistotě. Prwní slauti může *dobná* a druhá *matiznowá*, a že jí za starodawná Pyrrho oddán byl, také Pyrrhonská.

2. Oddíl.

O náwodech rozumowání.

§. 89.

Mudřec snaží se mudrowáním dojítí poznatku wíce méně vážného, jenžby netoliko pro někoho, alebrž pro wšecky ostatní plastnost měl, a k takowému cíli nepuští se maně a slepě, jakoby hmataje, co se mu ku poznání naskytne, nébrž obehnav se jistým prawidlem a tímto prawidlem býwá wytknut náwod rozumowání, kterýžto nic jiného není než jisté počínání rozumu mudrujícího k nabytí poznatku řídícího se jistým prawidlem.

§. 99.

Kolikero jest saustaw mudreckých, tolikero bude i náwodů. Saustawy mudrecké jsau trojí, a dle toho bude

i trojí návod rozumování a sice: 1) návod *sadný* čili *wýrokowý* (theticus, dogmaticus); 2) *rozpačný* (scepticus) čili *protisadný* (antitheticus); 3) *sudebný* čili *sausadný* (criticus neb syntheticus).

§. 91.

Powaha *návodu wýrokowého* (theticus) záleží w tom, že rozumowatel neohlížeje se na wytknutau ohradu mudrckého poznání wše za prawdu pokládá, co ze sad za platné přijatých důsledně dowoditi se dá, že tedy libowolně své zásady si obírá a svým přemyslem přes přirozené hranice poznatků vybíhaje *přesažitě* čili *nadmyslně* (transcendenter) rozumuje.

§. 92.

Podstata *návodu protisadného* či *rozpačného* (scepticismus) záleží w tom, že rozumowatel mudrcké sady, kteréž prawdiwým a jistotným poznatkem slyнау, popírá, jelikož o možnosti takového poznatku wůbec pochybuje, a rozhodného úsudku we filosofickém ohledu owšem a na prosto se odříká.

§. 93.

Podstata *sudebného rozumování* (criticismus) záleží w tom, že rozumowatel si nepočíná jednak ani libowolně jednak ani přesažitě, nébrž snaží se k osvědčení obecně platných zásad a konečné ohrady we filosofickém poznání najíti, skaumaje z ohledu obojího prazákony své činnosti, ani o všem nepochybuje, ani wše za prosto jisté wydáváje, co twárnost prawdy a jistoty na sobě nese, nébrž každau průpowěd pečliwě a ostrážitě skaumaje, dříwe nežli ji jakožto článek do saustawy svého přewědčení přijímá.

Jest tedy trojí návod rozumování:

1. Sadný (theticus) či Dogmatismus.
2. Protisadný (antitheticus) či Scepticismus.
3. Sausadný (syntheticus) či Criticismus.

A tudy i troji saustawa filosofie:

1. Sadná či Realismus.
2. Protisadná či Idealismus.
3. Sausadná či Synthetismus.

Rozumowani výrokové (dogmaticus) nese na sobě ráz libowolnosti a přesazitosti a následkem jeho bývá jednostrannost, osobování, zporčiwost, nesnášeliwá zákeřnost u wywracování cizích náleží; protož také dogmatismu dává se jméno mudrokého despotstwi. — Scepticism se nejhlawněji potýká s dogmatismem, maje stále bojowati proti jeho libowolným sadám, sám ale oddán jsa přesazité pochybnosti newí, na čem se ustanowiti; nebo stanowili sadu: wše jest nejisto, buď ji za platnau a jistotnau pokládá a tudy sám sebau w odporu stojí; anebo ji za pochybnau wyhlásí, a tudy i swůj scepticism w pochybnost uwádí a skutečně upadávali staří sceptikowé do této krajnosti říkajíce: Nihil sciri posse, ne id ipsum quidem. Sceptickému protisadnému rozumování přísluší toliko potažná cena w ohledu na dogmatické rozumowatele, jimž scepticism zpupnau wýstřednost a hranic přebíhání krotí a zaráží, dokonalau cenu míti nemůže, a jestli dogmatismu se přezdíwá filosofického násilnictwí, tehdy scepticismu se může přezděti filosofického bezwładstwi (anarchia), neb náwod sausadný čili criticism wyhýbá se wádám obau předešlých, a jen to, co dobrého mají, sobě přiwlastňuje. On jest dogmatický i sceptický pospolu tak, jako saustawa přesazitého synthetismu, kteráž z tohoto náwodu se plodí, realism a idealism w sobě spojuje. Náwod sausadný nebo criticism wychází ze zásad, jako má obyčej dogmatism, jen že jeho libowolnosti a přesazitosti nedopauští, přitom ale na wzor scepticismu každau sadu z odporných dwau stránek wáží a wyšetřuje, aby se prawda od křiwosti wytříbila, dává se mu proto také jméno filosofického republikanismu.

● stawebném náwodstwi.

§. 94.

Jelikož sudebným náwodem rozumowani všelike filosofické poznání u vědeckau saustawu uwedeno býti má, tedy již z předu ať se nakreslí stawebný rozwrh. W tomto rozwrhu ať jest wytknutá wida celku a pak dle této widy počet, powaha a poměr jednotlivých částek tohoto celku. A protož rozpadá se stawebné náwodstwi opět w nauku o *pojmu filosofie* a w nauku o *částkách filosofie*.

A. ● pojmu filosofie.

§. 95.

Pojem filosofie jakčžto zvláštní vědy ať se od pojmu jiným vědám vlastního zvláštností filosofického poznávání liší.

§. 96.

Filosofické poznání má býti vědomostí nějakého předmětu a právě odtud ať wyjde věda, nazwaná *filosofie* (mudrolibstwi či mudrcwti).

§. 97.

Kolikeré jest věděni, tolikeré bude i poznání. Především ale máme věděni *zkusitelné* (empiricus) a *rozumové* (rationalis), buďet tedy také *zkusitelné a rozumové poznání*.

§. 98.

Že filosofické poznání se nečerpá ze zkušenosti, samo sebau dosti zřejmo jest. Nebo filosof jest filosofem toliko tudy, že nad pauhau zkušenost samočinným rozumem se wznáší a prapůvodu všeho zkusitelného dowědu hledá. Tím samým jest poznání jeho wýtečně rozumové.

Zdá se sice, že filosof od zkušenosti vycházej, také ze zkušenosti své poznání čerpá; než odwołáwaje se

ke zkusitelné swědomosti swé, činí ji toliko záwěskem swého rozumowání; předmětem však jeho bádání bude prapůwod a zdomyslu ustanowené zákony jeho činnosti.

§. 99.

Rozumowé wědění jest buďto *mathematické* nebo *filosofické*, a tak také jest rozumowé poznání buď *mathematické* nebo *filosofické*. Filosofické poznání liší se od *mathematického* prawě tím, čím se liší filosofické wědění od wědění *mathematického*.

§. 100.

Filosofie jest tedy na wědu neb saustawu powyščené filosofické poznání, a sice wěda o prapůwodní zákonnosti wšestranné činnosti ducha, aneb wěda o pradobě úsoby (jástwi).

B. O částkách filosofie.

§. 101.

Saustawa filosofie bude předewším ze dwau hlawních částek se skládati, z nichž jedna sluje filosofická *základní nauka* (archologia philosophica, philosophia fundamentalis) a *druhá odnožená filosofie* (philosophia derivata).

§. 102.

Poněwadž wšeliká ducha činnost buď *skaumací* neb *konací* býwá, tedy i odnožená filosofie bude buď *skumná* (theoretica) neb *wykonná* (practica). *Skumné* mudrolibstwi (filosofie) bude wěda o prapůwodní zákonnosti úsoby w ohledu na předstawowání a poznáwání aneb na *určení úsoby wýsobau*; *wykonná* pak filosofie bude wědou o prapůwodní zákonnosti w ohledu na snahu a konání nebo na *určení wýsobau*.

§. 103.

Skumné mudrolibstwi (filosofie) rozwrhuje se we tři částky neb podraděné wědy a sice *logiku* či *mystlowědu* (di-

anoeologia, Denklehre), *metafysiku* či prostowědu (pauhowědu, bytowědu,gnoseologia, Erkenntnisslehre) a *krasowědu* (aesthetica, callologia, Geschmackslehre).

§. 104.

Wýkonná filosofie rozwrhuje se takže we tři částky nebo podřaděné vědy, totiž : *prawowědu* (jus naturae, dicaeologia) *mrawowědu* (ethica, aretologia), *bohowědu* (ethico-theologia, eusebiologia).

§. 105.

Každá jednotlivá věda odnožené filosofie dá se rozmisiti *w pauhorozumowau a zkusnorozumowau* vědu, w částku pauhau a upotřebenau, tak jako i celá filosofie w pauhau a upotřebenau se rozděliti dá.

§. 106.

Saustawa filosofie bude tedy w následujících částkách záležeti :

I. Základní filosofie (archologia).

II. Odnožní filosofie.

A. Skumná filosofie.

1. Skumná dobná filosofie, totiž *myslowěda* (logika, dianoeologia).

a. Pauhá; b. upotřebená.

2. Skumná matiznowá filosofie.

a. Prostowěda (bytowěda,gnoseologia).

α. Pauhá; β. upotřebená.

b. Krasowěda (aesthetica, callologia).

B. Wýkonná filosofie.

1. Prawowěda (dicaeologia).

a. Pauhá; b. upotřebená,

2. Wýkonná matiznowá filosofie.

a. Mrawowěda (aretologia, ethica).

α. Pauhá; β. upotřebená.

b. Bohowěda (ethicotheologia, eusebiologia).

α. Pauhá; β. upotřebená.

Skumná Filosofie.

Díl první.

Skumná dobná Filosofie,

čili

Logika neb Myslowěda.

Ú w o d.

§. 1.

Jestli úkol filosofie wúbec, aby wědecky prwobytnau zákonnost wykázala wšem činnostem ducha člověčího aneb se zaměstnala pradobau úsoby, tehdy bude skumná aneb přemyslná filosofie onau wěda, ježto prwobytnau zákonnost wykázati má činnosti skumné ducha člověčího, záležející w představowání a w poznávání, anebo w určení podmětu skrze předměty. — Zde owšem čini se odwołání k tomu, co se nadeslalo, totiž k nutnému přesvědčení našemu o bytu vlastním a o bytu věčnosti kromě nás, neb o své úsobnosti, spojené se vněšnými předměty, jakž toho přesazité sbornictwí (transcendentalis synthetismus) ukládá. Dá se tedy úkol skumné neb přemyslné filosofie asi takto vyjádřiti: Jaké jsau prwobytné zákony našeho představowání? Tažemeli se, který jest swrchovaný účel přemyslného mudrolibectwí, tehdy se naskytne ta odpověď: Že, jako wúbec swrchovaný účel filosofie jest powšechná shoda wšeliké činnosti naší, tak že swrchovaný účel přemyslného mudrolibectwí nemůže jiný býti, nežli powšechná shoda naší činnosti skumné, totiž prawda. Přemýslíme tedy toliko hledající prawdu a posuzující ji podle widy (idea) powšechné shody w našem představowání a poznávání. Protož také platí sada: Co jest we shodě

se saustawau našich představ a poznatků, sluje pravé; jinak sluje nepravé.

§. 2.

Poněwadž ke skumné filosofii trojí wěda náleží, totiž myslowěda čili logika (dianoecologia) metafysika či prostowěda (gnoseologia) a krasowěda neb aesthetika (callologia), tedy rozwrhne se skumná filosofie w téže hlavní oddíly, mezi nimiž logika neb myslowěda jest tuto nejpřístupnější.

§. 3.

Jakož při každé wědě, tak i w této namítají se následující otázky: 1) Co se wyrozumívá tím slowem logika? anebo: čím tato wěda se zanaší? 2) Na kterém místě ona mezi ostatními wědami stojí? 3) Z jakého pramene swé nálezy neb sady čerpá? 4) Kterého stupně dosahuje jistoty? 5) Které jsau hlavní částky její?

Každému jest wědomo, že člověk při swém myšlení následuje jistých prawidel, bez kterýchby ani sám sobě nerozuměl, ani od jiného rozumín nebyl, rovně tak jakoby i řeči druh druhá nerozuměl, kdyby slova pronešená žádnými pravidly se neřídila. Těmto pravidlům, podlé kterých myslíme, ač nás logika. Jest tedy logika nauka pořádného myšlení, a protož i česky nazwáno jí *myslowědau*. Logika jest tedy to z ohledu myšlení, co býwá grammatika (mluwnice) z ohledu mluvení; jedno umění s druhým může obapólně oswěcowáno býti. Pročež nechat srownáme jedno s druhým. Wšeliký člověk sprostý mluwíwá řádně dle prawidel mluwnických, následuje jich srostitě (in concreto), nejso jich wědomo w odtahu (in abstracto); on ale i myslíwá pravidelně w některé případy, nic newěda o pravidlech zvláště odlaučených. Tak jako w některé mluwnici pravidla se přednášejí, která se všemi jazyky se shodují, jako n. p. že trojí rozdíl jest času, totiž: přítomnost, minulost a budaucnost, kdežto mluwnice sluje všeobecná; nebo jenom pravidla některého zvláštního jazyka w sobě zawírá, n. p. českého, a tudy mluwnici zvláštní sluje: tak i logika může dwoji býti, jedna *wšeobecná*, a druhá *zvláštní*. Wšeobecná logika učí pravidlům myšlení, nehledíc jakosti w myšlénkách, tak

jako i všeobecná grammatika, nešetříc slowes w mluvě spojených, nawrhuje prawidla řeči. Logika zvláštní nawrhuje prawidla rozumu přemýšlejícímu o kterémsi určitém předmětu, n. p. bohoslowném, práwním a t. d. Logika zvláštní některé určité nauky má swé naměření k tomu, aby jí cestu řazila, ku prawdám napomáhala, a přednešené nálezy (sady) skaumala, jestli jakého w nich omylu. Zde jediné o logice všeobecné zmínka býti může. Tato však logika všeobecná opět na dvě se rozpadá, totiž: *pauhau* (pura), kteráž k powaze osoby myslící nijakž nepřohlídá, a *upotřebenau* (applicata), ježto k wadám a překážkám člověčího myšlení prohlíží, ukazujíc, kterak jim wywarowati, neb jich poodstraniti možno. Slujeť také pauhá, že swých prawidel nečerpá ze zkušenosti, nébrž jediné z rozumu.

§. 4.

Máli pauhá všeobecná logika přednášeti všeobecná prawidla myslí, tehdy nemůže zaměstnáwati se předmětem pomyslůw, nébrž odtáhnúwši se jeho jakožto látky pomyslůw, jediné sformau jejich obírá se.

To, o čemž se myslí, sluje *matizna*, jinak *látka* (materia), způsob ale, kterým se to myšlení děje, slowe jeho *doba* (forma). Tak n. p. k soše, t. době Zeusowě, přináleží všeliké příslušenství, jímž se sochau, Zeusa představující, stává, totiž zpanilé jeho jasné a přísné čelo, silné jeho obočí, prawice hromem ozbrojená; mramor ale, na kterémž doba řezbau vyražena jest, bude matiznau. Rowněž tak dá se w myšlení matizna od doby rozeznati. Myslíme-li, tehdy slučujeme to, což rozmanito jest, w jednotu swědomosti. Rozmanitost, která se slučuje, jest matizná myšlení, a způsob, kterým z rozmanitosti jednotá vzniká, sluje doba myšlénky. Řeknuli: »led jest studený,« tehdy mám pomysl; předstawy »led a studený« jsau jeho matizna; způsob, kterým w jednotu polaučeny jsau tyto předstawy, sluje čidoba či forma jeho. Může se tedy říci, že pauhá všeobecná logika odtáhnúwši se všelikého obsahu pomyslůw pauze s jejich dobau se obírá.

§. 5.

Logika obsahující pravidla všeobecná, každému poznání prospívající, jest všem ostatním vědám základem; ona tedy může sloužit *proprowau* (propaedeutica) ke všem těm vědám jakéhokoli předmětu, poněwadž jednakaždá podle těchto pravidel myslí pojata býti může.

Matizna (u Welesl. látka) zde užíwana w logickém aneb myslowědném smyslu, čelně proti době (forma). Hmota at sluje tolik, co tělo, čelně proti duchu. Doba, vlastně jistý čas neb místo, u starých také za formu se klade. Rozmanitost, Manigfaltigkeit. Swědomost, Bewusstsein.

§. 6.

Logika není toliko sudbau (Kritik), totiž sbírkau pravidel k rozsuzování. Tato pravidla nejsauce dowoditelná, a nemajíce razu všeobecnosti a nutnosti (nedyhnutelnosti) na sobě, mohau ze zkušenosti čerpána býti, jakož n. p. zní pravidlo w krasowědě: aby předmětové mrzuti a oškliví pěkným uměním nikdy představováni nebyli; nebo slušně bychom haněli obraz opilého člověka, an zvrací. Všeobecná logika ale neběře ze zkušenosti svých pravidel, nébrž z rozumu, jakožto mohutnosti myslivé, a ze vlastních zásad, protož zasluhuje jména vědy dowoditelné, a netoliko nějaké sudby. Věda všeliká sluje *strojidlo* (organon), když nástrojem slauží k poznání a wywedení jiných věd; tak n. p. jest člověkoslowí (anthropologia) strojidlem mráwnictwa upotřebeného (Sittenlehre), uwádějící w známost wáše a naružiwosti člověčí, a ukazující kterak je zkrocowati možno. Pauhá všeobecná logika, obírajíc se jedno s dobau myšlének, nikdy pramenem poznání státi se nemůže, a tudíž se nemůže státi strojidlem některé vědy. Mýlilby se tedy ten, kdožby se w logice nadál dojíti věčných poznání.

Logika jest jenom ředidlem (canon), totiž takowau vědau, kteréž nawrhuje, co o době jiných věd sauditi slauží. Pravidlo, Regel; dowoditelný, demonstrabilis; nutnost, Nothwendigkeit, potřeba, Bedürfniss; ráz, Charakter; krasowěda, Aesthetik; mohutnosť, Vermögen; zásada, Grundprincip.

§. 7.

«Užíwání rozumu může dvojí býti, jedno *sprosté*, druhé *přemyslné*; první není wědomo prawidel myšlení w odtahu jako druhé; protož také dvojí myslowěda se udává; jedna přirozená, druhá učenecká; nebude však myslowědce přirozeného, an toliko ten myslowědcem slowe, jenž prawidel myšlení w odtahu wědom jest.»

Sprostý, gemein; přemyslný, speculativ; přirozený, natürlích; učenecký, scholastisch; myslowěd či myslowědec, Logiker.

§. 8.

Učenecká logika není od prstonárodní obsahem, anobřz toliko pronešením rozdílna. Učenecká pronáší prawidla podlé saustawy; prstonárodní podlé ponětí obecného lidu. — Kdo nějakau wědu pronášeti míní prstonárodně, musí prw učeneckau wědomost o ní míti.

Prstonárodní, populär; saustawa, systema.

§. 9.

Na druhau swrchu (§. 3.) doloženau otázku wěděti sluší, že logika jest wěda rozumowá (scientia rationalis). Wšeliké poznání (Erkenntniss) naše jest dvojí, budto wědné (wissenschaftlich), nebo kusé (fragmentarisch). Wědau se wyrozumíwá saustawa poznání. Saustawa jest spojení rozmanitosti dle jednoho ponětí (Begriff); n. p. Koperníkowa saustawa planetní. Dobrowského saustawa rostlinná. — Kusé, různé poznání jest ono, kteréž nikoli saustawné (systematisch), ale toliko náhodné spojení má, n. p. Bufonowo popsání zvířat. Nauky býwají čerpány z dvojího pramene, budto z přezwědu (a posteriori) anebo z domyslu (a priori); tamto jest saustawa přezwěděných, zkušených wědomostí, tuto pak domyšlených; kdež vlastně u nás wěda slowe. Logika jsauc nauka domyslná, neboli wěda, sluje také *pauhá*, protože poznání své jediné z rozumu wáží, a nic ze zkušenosti, a tudy jest částkau mudrcetwí neb filosofie.»

〈Poněwadž všeobecná logika pauhau dobu wšelikých poznání uwažuje, tedy mohlaby i *mudrcstwím pauhodo-
bným* slauti (*philosophia formalis*).

§. 10.

Pauhá všeobecná logika odtahujíc se wšeho předmětu myšlení, nečerpá swých nálezů nebo sad (*Sätze*) ze zkušenosti. Ona se nezaměstnává leč rozbořem (*analysis*) počinkůw myslí při smýšlení, aby si oswědomila pravidla, dle kterých mysl naše zprawuje se. Pramen tedy pauhé všeobecné logiky jest sám toliko rozum.

§. 11.

Poněwadž pauhá všeobecná myslowěda swé nálezy čerpá pauze z rozumu, tedy dosahuje welikého stupně jistoty, a její nálezowé jsau *powšechni* a nutni.

§. 12.

〈Nyní pozůstává ještě poslední otázka o rozwržení myslowědy. Pauhá všeobecná myslowěda rozwracuje se na dvě části, a sice: 1) w *prwotinnau myslowědu* (*logica elementaris*); 2) w *náwodstwí* (*methodica*), a sluje jinak také *rozbornictwem* (*analytica*), protože se w ní pravidla rozumu rozbírají. Wšeobecná upotřebená logika sluje jinak také *rozumowstwo* (*dialectica*).

Prwotinná logika učí všeobecným pravidlům myšlení wůbec, a wšelikým rodům pomyslůw: ponětí, úsudkůw a rozsudkůw. — Náwodstí podává zákony, dle kterých rozum z těchto matizen myslowých sworný a dokonalý celek působí.

Prwotinná logika mohlaby se přirownati k oné části w mluwnici, která o klonění nebo o proměnách wšelikých slow jakožto prwotinných dílůw každé mluwy jedná a náwodstwí s onau částkau mluwnice, která pojení neb skladna slowe a slowce w průpowědi spojowati učí. Zřejmé jest, že prwotinná logika náwodstwo předcházeti musí.

§. 13.

K snadnějšímu přehlednutí rozvrhu w logice služ
toto ohlavení:

Myslowěda

1) přirozená ; 2) učenecká.

A) všeobecná ; B) zvláštní.

a) pauhá či rozbornictwo ; b) upotřebená či rozumowstwo.

α) prwotinná ; β) nāwodstwí.

I. Pauhá všeobecná myslowěda

čili

Rozbornictwo.

A. O prwotinné uce (doctrina).

§. 14.

< Pauhá všeobecná myslowěda má předestříti prawidła, dle kterých ^{z nichž} mysl myšlénky zarožuje, a pak ma poukázati k zákonům, dle kterých rozum myšlénky we vědu spojuje. Powstávat tu předewším ta otázka: Co jest mysliti, a co sluje myšlením? *Mysliti* jest spojowati rozmanitost w jednotu swědomosti. *Myšlení* jest zpłozování upostředkovaných představ. Mohutnost myslí, skrze kteráž se ta jednota působí, nazýváme *umem* (Verstand). Plodina tauto mohutností zarozená sluje *pomysl* (Gedanke). *Myšlénka* (das Gedachte) jest předmět pomyslu. Pomyslowé jsau předstawy (Vorstellungen). Při každém pomyslu sobě cosi představujeme, trojí věc při tom rozeznávajice: 1) úsobu, totiž vlastně to *já* představující sobě, což jinak *podmětem* (subjectum) předstawy sluj; 2) to což představě-

no jest, sluje *předmět* (objectum), o čemž svůj pomysl mám; 3) *představa* sama w sobě.

Na těchto základních mohutnostech založena jsau wieliká jména duše, jako: *mysl* (mens), t. moc, která myslí, (u jiných Slowanů též plodina té moci, t. pomysl), *duch*, *wtip*, *hlawa*, *srdce* (animus); *o s o b a* (persona) w potaze na wolnočinnost >

§. 15.

Poněwadž logika zanáší se prawidly myšlení, tedy jenom poznáwawost bude předmětem jejího wyšetřowání; a poněwadž mohutnost poznáwací dwojí jest, totiž *wyšší* a *nižší*; a rozum w širším smyslu tau *wyšší* poznáwawostí nazwán býti může, tak jako smyslnost (Sinnlichkeit) poznáwawostí nižší sluje, a to proto, že tuto nižší poznáwawost s jinými twory máme obecnau, a pak že smyslnost naše rozumu teprw zásobu poskytuje, kterauž on pořádá a w umění vzdělává; tedy jenom rozum bude předmětem myslowědstwa. — Smyslnost má dwa oddíly: smysl wnitřní (der innere Sinn) a smysl wněšný (der äussere Sinn). Aby mysl naše o čem pracowati mohla, jest třeba, aby nástroje našich smyslů zewnitřních aneb *čidla* (Sinneswerkzeuge) wněšnými předměty dojímána byla. Takowé dojmy neb wrázení, když jsme jich se oswědomili, slují *čítím* (Empfindung), jsauce příčina *názorůw* (Anschauung). Slowce *názor* sice od zření rodem pochází, nicméně wieliké čítí naše znamenati má.

Strom, který zrakem widím, sladkost, kterau na jazyku okauším, hudba, kterau slyším, vůně růžowá, kterau čenichám, obhrublost peníze, kterauž omakávám; vše to působí názory. Názorowé w nás zplozují *předstawy* (Vorstellungen). Císař Alexander byl tehdaž naším názorem, když oko naše naň zřelo; nyní jest jedno představau pauhau, když podobu jeho si představujeme.

Rozdíl činí se mezi mohutností (Vermögen, facultas) a mocí (Kraft, vis). Mohutnost jesti wnitřní důwod možnosti w některé věci, moc jest důwod skutečnosti w ní. Síla jest moc tělesná. Myslowněda jedná o umu a rozumu co o mohutnosti poznáwací; člověkoslowi (anthropologia) o mocech.

§. 16.

Majíli předmětové nás dojímati, tehdy musíme míti *wnímanowost* (receptivitas), a z té příčiny sluje smyslnost naše, která k čiti swému dojmůw potřebuje, *trpná* (passiva). Mysl však naše nenazírá jako smyslnost, neposkytující žádného čiti, protož také není trpná, nébrž *činná* (thätig).

Činnost však její není takowá, jako činnost obraznosti (Einbildungskraft), která na poskytnuté čiti býwá obmezena; neboť mysl je o swé vlastní ujmě a zákonech pořádá a jewí, protož prawíme, že jest *samočinná*, a při swobodné *wolnočinnosti* (spontaneitas).

§. 17.

Aby mysl naše některau představu sobě zplodila, potřebuje názorůw, kteréž, jakožto látku swau, od smyslnosti přijímá, a kteříž tu powahu do sebe mají, že rozmaniti jsau. Mysl naše spojując takowau rozmanitost w jednotu swědomosti, plodí nowé představy. Předstawa spojením rozmanitosti powstala sluje *pojem* neb ponětí (conceptus), od pojímání toho, což rozmanito jest. Ponětí jest předstawa představy, neboli upostředěná předstawa; n. p. mámli názory: dubu, lípy, buku a t. d., tehdy mysl z těchto rozmanitých názorůw jedinau představu, totiž strom sobě tvoří. Stejným způsobem sobě mysl naše počíná, kdykoli úsudek neb rozsudek činí, vždy rozmanitost w jednotu swědomosti spojuje.

Pomyslem může slauti nejenom všeliká předstawa, ale i také úsudek a rozsudek. Mysliť tedy nic jiného není, než spojowati rozmanité představy w jednotu swědomosti. Třeba tedy také, abychom swědomi byli tohoto spojování w mysli naši, neboť *podmět* (subjectum) myslící jest to *já*, kterému swědomost přináleží.

I. H l a w a.

O všeobecných zákonech umu vůbec.

§. 18.

<Pauhá všeobecná logika má udati zákony, dle kterých si um při sboru (synthesis) rozmanitých předmětův počínal, což jinak se státi nemůže, leč se to slaučení rozebere, abychom tyto zákony sobě osvědomili.>

§. 19.

<Wšeliké myšlení z ohledu umu jest trojí, buď *možné* (möglich), buď *skutečné* (wirklich), huď *nutné* (notwendig). Rozmanitost buď může w jednotu swědomosti spojena býti, jest myslitelná (denkbar), nebo již jest w jednotu spojena, totiž *myšlená*, nebo jest nutno, aby w jednotu swědomosti přišla; n. p. pro Hotentota jest pojem nejlepšího řízení možný, pro Rousseau byl skutečný, pro toho, jenž ho sobě z předeslaných nálezůw neb 'sad wywodí, jest nutný. Protož jest také trojí zákon umu: dle možného, dle skutečného, a dle nutného. Nutné jest, což na opak se mysliti nedá.>

§. 20.

<Že tyto zákony nemají pramene swého ze zkušenosti, nébrž toliko z umu, již napowěděno jest. Zkušenost jest jedno toliko důwod osvědomění jich sobě, ale um jest důwod jejich jsaucnosti (existentiae).

Sady, které žádných důkazůw nepotřebují, nébrž samy od sebe, jak nejprw se nahlédnau, chápány býwají, slují *zásady* (principia, Grundsätze). Nebo wšeliký důkaz bylby jenóm kolo, w němžby se týchže zákonůw užíwati musilo, kteřížby se dokazowali. Tyto zásady jsau nejwyšší, proto že wšeccko myšlení naše jimi se řídí.

§. 21.

Představy, z nichž jedna něco *twrdí* (affirmat), což druhá *zapírá* (negat), sluji *protiwné* (entgegengesetzt); n. p. pěkný a nepěkný. Ze dwau protiwných představ ruší jedna druhau. Představy, které sebe neruší, sluji *shodné* (einstimmig).

§. 22.

První zásada, neb základní pravidlo umu dle myslitelného jest tato:

Shodné představy mohau we svědomosti w jednu představu spojeny býti, protiwné nemohau w jednu představu býti slaučeny.

První částka této sady sluje *zákon shody* (principium identitatis), a druhá *zákon neshody* (principium contradictionis). — Twrdý a dřewo jsau shodné představy, a dají se w jednu představu, totiž: twrdé dřewo spojití. — Dřewo a kámen, nebo dřewo a železo, jsau protiwné představy, a nemohau býti slaučeny, abych mohl říci buď kamenné dřewo, neb dřewěné železo. Dá se sice říci: zkamenělé dřewo, protože zkamenělý a dřewo wěru shodné představy jsau.

§. 23.

Myšlitelnost neb nemyšlitelnost podané rozmanitosti stanoví se zákonem shody neb neshody. Myšlitelnost záleží na tom, jakáže jest ona rozmanitost, která slaučena býti má, zdaliž shodná neb neshodná, a ta jakost se přemítáním (reflexione) zhledává. Což myšlitelné, sluj *logická možnost*, což není myšlitelné, sluj *logická nemožnost*. Jinak logická možnost slautiby mohla i *logickau nemožnost* (ens), tak jako logická nemožnost *logickau nicotau*.

a) Rozdíl jest mezi logickau věcnau (realis) možností a nemožností. Logická nemožnost toho, čehož mysliti nelze, jest vždy spolu také věcná neb skutečná nemožnost, n. p. čtverostranný kruh ani logicky ani skutečně neb věcně možen není. Neboť aby něco logicky možno (myslitelno) bylo, ničeho potřebí není, než aby žádné neshody w sobě nezawíralo; máli ale však cosi věcně možno býti, tehdy jest dlužno, aby se stanaucimi skutečně we světě věcmi se shodowalo. Logická možnost snáze se poznati dá, nežli věcná; z logické možnosti

nedá se vždy twrditi možnost věcná; u p. zlatá hora jest logicky možná, ale ne věcně, an skutečnosti nikde se nenalézá. Plavba w powětri byla toliko logicky možná, dokud Blanchardovým vynalezením waduchových mičůw neawěcněla (neuskutečnila).

b) Neshoda dwau pomyslůw může býti dwójí: jedna záporná (contradictorium), druhá odporná (contrarium). Dwa pomyslowě jsau sobě záporně protiwni, když, co jeden klade a twrdí, druhý přt a zamítá; n. p. pěkný a nepěkný, zralý a nezralý. — Odporně protiwni jsau tehdaž, když jeden pomysl druhý nejenom zamítá, ale také cosi zcela jiného na jeho místě klade; n. p. žlutý a červený — červenost neruší toliko žlutosti, ale klade na místě jejím ještě jinau jakausi wěc. Odporná neshoda jest vždy také zápornau, ale záporná nebýwá odpornau. 7

§. 24.

Druhý zákon myšlének jest zákon dostatečného (principium rationis sufficientis). *Wšecko co se myslí, má dostatečný důwod.*

Důwod (Grund) jmenuje se w logickém smyslu to, z čeho se něco poznává; *následek* (Folge) to, co se poznává; n. p. ze hrochu, kterýž slyším, poznávám, že z děla vystřeleno bylo; předstawa hrochu jest ni důwodem předstawy o vypálení z děla. — Dotčený zákon se dá i takto wyslowiti: Každé slaučení rozmanitá w jednotu swědomosti musí dostatečný důwod míti. Tak n. p. w tomto úsudku: »Růž předemnau ležící jest červená« skutečně se wyjadřuje slaučení předstaw, a dle stanoweného zákona má býti důwod jistý k tomuto spojení, kterýž jiný není, nežli pohled mých očí.

Zde sluší rozličenost znamenati mezi důwodem a příčinau wěcnau, a mezi následkem logickým a skutkem (Wirkung). Důwod logický jest jedno důwod jeho poznání; příčina věcná jest příčina, za kteraž něco jiného newýhnutelně se státi musí; u p. vypálení z děla jest příčinau hrochu, t. j. položímli vypálení, dlužen jsem položiti i hroch. Příčina se týka skutečných věcí, důwod jenom předstawy. Může sice příčina věcná státi se důwodem mé předstawy, u p. wida vypálení z děla, očekáwalbych hrochnutí; ale i skutek mohu za důwod ku poznání příčiny položiti, jako kdy slyším hroch, vypáleno dělo býti prawím.

Zákon dostatečného důvodu jest tedy rozličen od zákona přičinnosti (causalitas). Tak jako první zákon směřuje k možnému spojení rozmanitá skrze mysl, tak tento druhý směřuje ke skutečnému w zkoušení. Zde jediné o logické skutečnosti se jedná.

§. 25.

◀Třetí zákon myšlení jest: *Zákon vyloučeného třetího* (principium exclusi tertii vel medii inter duo contradictoria), totiž: jeden každý pomysl dá se s jednau ze dwau sebe popírajících představ slaučiti. Tento zákon se týká nutného neb newyhnutelného spojení w jednotu; ačkoli i tato nutnost jenom logická jest. S pomyslem *člověk* vždy jedna ze dwau sebe rušících představ dá se spojití, n. p. rozumný nebo nerozumný, čtweronohý nebo nečtweronohý, živočích nebo neživočích. Tento zákon mohl by se i zákonem *určitelnosti* (Bestimmbarkeit) nazýwati. Ostatně však se k prawdě toho zákona přizná; nebo kdo smí přiti: že Brož jest buď zdráv nebo nezdráv, učen neb neučen? Toliko tu stříci se potřeba, aby protiwnost odporaná dwau představ newzala se za protiwnost zápornau; tak tedy nelze říci: Brož jest buď černý nebo bílý, jelikož bílý a černý jsau sobě odporně protiwné představy, a netoliko záporné; alebrž: Brož jest buď černý nebo nečerný. Pročež má platnost tento wšeobecný wzorek toho zákona: A jest B, nebo ne B.

Když se tento zákon nazývá zákonem určitelnosti, tehdy se to děj s tau výhradau, že předmět jistými znaky vyjádřený nenabývá všestranné určenosti; u p. mysle sobě swět jakožto dokonalau celotu zůstawuji bez určení, jestli swět konečný neb nekonečný, poněwadž mi důwod k určitosti zchází. Staneli se však předmět názorem, tehdáž owšem jest i určitější; tak u p. swět w názoru jest arci nekonečný, jelikož pátrajícimu w něm nikde se nenaskytne hranice času nebo prostory.

§. 26.

Tři tyto zásady wšeliké myšlení naše w sobě zawírají a ku každému předstawení se wztahují. Nyní wyšetřujeme rozličnost myšlének, a prawidla, kterými se um při zplozování jich zprawuje. Wšeliká ale prawidla takowá že oněm hlawním a nejvyšším zásadám podrobena budau, samo sebau se rozumí.

Tyto zde wystawené zásady co základní zákony mysli

působí úplnou celost jako články jednoho stroje stanovíce dobu každého pravidelného myšlení a tudy také každé vědecké saustawy vrážejíce kořeny do všech věd.

Bezzápornost a důslednost jsau powšechná sudidla prawdy, podlé kterýchž shoda a swornost myslének se dá powážiti. Prawda záleží wúbec we shodě představ a poznatků. Powstalali ona ze přiměřenosti našich představ a poznatků pravidlům pauhého myšlení, tehdy jest prawda dobná neb logická; powstalali z přiměřenosti swé k pravidlům matiznowého myšlení, tehdy jest látečná neb metafysická. Nemůžet tedy prawda jinak sauzená býti leč skaumáním seřaděných smyslů, zdali kladení, zprouiwení a spojení podlé dotčených zásad se stalo, a pročez bezzápornost a důslednost do sebe má. W takowé případnosti jsau naskytlé pomysly po swé době prawé. Nenásleduje však z toho, žeby naskytlé pomysly také podlé swého obsahu byly prawé, majíce předmětnau platnost do sebe, kteráž jinými zákony sauzena býti musí. Kdyby však pomyslowé podlé swého obsahu tak zpořádání byli, žeby se oněm zásadám na prosto nepodrobowali, nemohauce na sebe bez záporu a nedůslednosti potahowáni, aniž wsaustawu na prosto sworných představ a poznatků zaujati býti, tehdyby ani podlé swé látky prawdau slauti nemohli.

§. 27.

Předstawa jest trojího rodu: 1) *poněti*; 2) *úsudky*; 3) *rozsudky* Swým místem lépe wyswětleny budau, zde toliko k hlavním znakům poukážeme. Pojem (Begriff) jest tak jako názor toliko jedináka předstawa, ale ne jako názor jenom jediného předmětu, nébrž předstawa wíce předmětůw pojímající, odkudž slušně pojem nebo poněti sluje, přitom jest ona postředkovaná, ježto názor bezpostředně (unmittelbar) vzniká. Předstawa *člowěk* jest poněti; ačkoliw jest jenom jedináka předstawa, wztahující se ale ke mnohým předmětům, a zawírající w sobě Wíta, Brože, Hrona a t. d. Toho poněti *člowěk* nelze dojiti bezpostře-

dně, nébrž postředně, totiž nazíráním na tyto jmenované člověky.

Úsudek (Urtheil) jest spojení několika představ vyjádřených v jednotu svědomosti. Řeknuli n. p. *Bůh jest všemohaucí*, tehdy udávám, že pojmové *Bůh* a *všemohaucí* v jednotu svědomosti se sloučiti dají.

Rozsudek (Schluss) jest snětí několika úsudkův, jakožto důvod a následek spojených, n. p. *všichni lidé jsou smrtelní; Vít jest člověk: tedy smrtelný*. Rozsudek se od ponětí rozeznává, že není jedinkou představou; a od úsudku, že má v sobě úsudky jeden z druhého vyplývající.

§. 28.

Nyní podává se nám k rozvržení mohutnost postředkovaných představ, kterauž umem neb rozumem v širším smyslu (viz str. 24.) jmenujeme, a sice:

1) *W um* (Verstand) v užším smyslu neboli mohutnost, kteraužto, co zvláštního jest, všeobecně vyjadřujeme; tak n. p. um jest svou činnost, když z názoru *Víta*, *Brože*, *Hrona* a t. d. ponětí *člověk* sobě tvoří.

2) *W saud* (Urtheilskraft) neboli mohutnost, kteraužto, co zvláštního jest, pod všeobecnost podbíráme. *Saud* by byl na příklad činný v tom rozsudku: *Všichni lidé jsou smrtelní; Vít jest člověk: tedy jest smrtelný*.

3) *W rozum* neboli mohutnost, kteraužto, co zvláštního jest, ve všeobecném poznávání. *Rozum* (Verstand) jest činný, když tuto zvláštní propověď *Vít jest smrtelný* ve všeobecném nálezu: *všichni lidé jsou smrtelní*, poznáváme a odtud povodíme.

Nemněme ale, že myšlení naše rovně tak vrstevně a po rozdílech se děje, jakož jsme tuto um svůj rozvrhli; v působení svém jsou tyto mohutnosti skoro vždy sworné a saučinné. Rozdílnost však ve skutcích našeho umu podává nám návržení k trojitému oddělu našeho pojednání, a sice: a) o ponětích; b) o úsudcích; c) o rozsudcích.

II. Hlawa.

O všeobecných zákonech umu zvláště.

§. 29.

a) O ponětích či pojmech a vzniku jejich.

◁ Ponětí nebo pojem jest představa, která spolu pojímá několik představ jím v jednotu spojených. ▷

§. 30.

◁ První otázka, která se naskýtá, jest: Kterak ponětí se plodí? Ponětí jest odplemeněný pomysl, a přičiněním umu našeho bývá zplozeno. Příkladem působení našeho umu při takém odplozování budiž následující případnost. Chtělil bychom, widauce jedli, jablon, dub a t. d., z názorův různých odtworiti sobě pojem *strom*, který by všem těm názorům obecný byl, tehdy budeme pozorowati těchto názorův, abychom je a jejich částečné představy, kteréž *znaky* (Merkmale) jmenujeme, náležitě osvědómili; pak dlužno je srownati wespolek, aby se widělo, w čem se shodují a w čem se liší; *dož přemítáním* sluj; potom potřebí odtáhnauti se toho, w čem lišiti jsau, totiž rozličností w listech, kůře, kmenu a t. d. a opádně to, w čem se shodují, wytyčiti a osvědómiti sobě; totiž že jsau strojiti hmotowé, majíce wětwe, kořeny a t. d. Ku postědu at se spoji w jednu představu tyto wytyčené a odtážené představy (znaky), jestli jich několik, z něhož ponětí *strom* powstává. ▷

§. 31.

◁ Naše prwotná ponětí pošla patrně z názorůw; druhostranně priti ale nelze, že nejenom z paubých názorůw, alebrž i z jiných již nabytých ponětí se plodí. Srowná, meli n. p. pojmy: *lew*, *wlk*, *liška* a t. d. wespolek, a odlaučímeli znaky, w kterých se tyto pojmywé liší, sna-wše znaky shodné, tehdy obdržíma pojem *dravého, čtwer-nohého zvířete*, kterýž bezpostředně z pojmuw oněch pošel. ▷

§. 32.

< Z některého udakého poněti, mnohé znaky majětiho, vypauštěním jednoho neb wice znakůw opěť nowé poněti wzděłano býti může, n. p. z poněti *dravé čtwerohé zvíře*, vypuštěním znaku *čtwerohé* mohu dojiti poněti *dravé zvíře*. To sluje *odtahování logické* (abstractio logica).

Rozeznáwati sluší odtahowati se čeho (abstrahere ab aliquo) a odtahowati něco (abstrahere aliquid). Ono 'wyznamenáwa' wypauštěti předstawy ze swědomosti, a toto znamená přiwizowati k mysli částky předstawy; n. p. odmísilmi, zpattuje duby, jedle, jabloně a t. d. to, což rozdílného w nich jest, tehdy se toho odtahují, pauštím mimo sebe, a což obecného mají w sobě, to odtahují k mysli a swědomosti, když si přiwádím, totiž že mají kůru, kořeny, wětwe a t. d., z čehož poněti stromu nabýwám. >

§. 33.

< Čtvero tedy věcí jest potřebno ke zplození nějakého poněti. 1) Srownání několika předstaw w mysli. 2) Odmísění všeho toho, což společného mají. 3) Odtahení se všeho toho, což w nich rozdílné jest. 4) Sbori odmísěných znakůw w jednu předstawu. >

§. 34.

< Zplozený pojem musí všem těm předstawám, z nichž pošel, přináležeti a příslušet; n. p. poněti *člověk* musí příslušet Witu, Zděňku, Hronu a t. d. >

§. 35.

< Z hotového poněti, tvoře vypauštěním některého znaku opěť nowé poněti, mohu u vypauštění wždy dále a dále pokračowati, až přijdu k takému pojmu, z něhož wypustiti ničeho wíce nelze: takový pojem žádných znakůw wice nemající bylbý nejvyšší. — Naproti tomu bych opěť mohl také *sestupowati* a wždy přičiňowáním nových znakůw nowá poněti ploditi, w čemž nekonečně pokračowati lze. >

§. 36.

Wšelike pojny z názorůw zplozené slují *podané* (conceptus dati), také *udlažné* (abstracti), jsauce rozliční od

pojmuů *učiněných* (conceptus factitii), kteří spojením několika obraných znakůw powstávají, n. p. člověk, rostlina, strom, jsou dané pojmy, naproti tomu ponětí pravého úhlu jest ponětí učiněné. Toto působení mysli jmenuje se *složení logické* (compositio logica).

§. 37.

<Tvoření pojmuů stává se úsudkem; neboť odlučené znaky, z nichž ponětí tvořím, příkládají se jakožto *přísudek* (praedicatum) jednakým představám.

§. 38.

O znacích pojmuů.

<Znak (Merkmal) jest částečná představa, dle které se jeden pojem od druhého rozeznává, n. p. w ponětí *člověk* jsou znakové: *živý* a *rozumný*. Jeden každý pojem se může státi znakovým jiného pojmu, a *wseliký* znak nie jiného není nežli pojem a představa, a mysliti nie jiného není, nežli představovati sobě skrze znaky.

§. 39.

Wseliká představa může tento čtverý pohled míti, buď se táže, ku kolika předmětům se vztahuje, a tu ji považují dle *kolikosti* (quantitas), a nebo jaké má vlastnosti, a to sluje *jakost* (qualitas), w jaké srovnalosti stojí s jinými představami, a to sluje *potaha* (relatio), anebo w jaké poměře stojí s myslí, a tomu wzdějme *způsobowost* (modalitas).

§. 40.

<Dle *kolikosti* rozvrhují se znakové w *osoblivé* (eigen-thümliche) a *obecné* (gemeinsame). Osoblivý znak jest, když jedno jedinému předmětu přísluší, n. p. *svatý* jest osoblivý znak Boha. Obecný jest znak, když mnohým předmětům přísluší; n. p. znak *živých* přísluší psům, kočkám, hadům a t. d.

§. 41.

<Dle *jakosti* dělíme znaky w *twrdící* (bejahend) a *zapi-rací* (verneinend). Znak twrdící jest ten; kterým se něco

kutečně *klade*, n. p. čerwený, zapírací jest ten, kterým se opovídá, že předmětu něco nepřináleží, n. p. nesmrtelný. Zde ale jedná se jenom o záporu logickém, a nikoli o záporu věcném; může sice někdy logický zápor státi se zápurem věcným, n. p. *neswatý*; ale někdy bývá logický zápor věcné twrzení, n. p. nesmrtelný. *Smrtný* jest po logicku twrzení, ale w samé věci jest zápor; a *nesmrtelný* byl by logický zápor, ale věci jest twrzení.

§. 42.

Dle potahy jsau znakové 1) buď *wnitřní*, když předmětu samostatnému příslušejí, n. p. rozumný; buď *wněšní* (zewnitřní), když se mu připisují z ohledu jiných předmětůw, n. p. znak *syn*. Wněšní znakové znějí také *potahiti*, neb *potahy* (relationes, Verhältnissmerkmale). 2) Znak, jsauce považowány mezi sebau, mohau býti *seřaděné* (téřadné, sauradné, coordinatus), nebo *podřaděné* (podřadné, subordinatus). Seřadění znakové jsau, kteří pospolu wzati nějaký pojem wynášejí, n. p. *rozumný* a *žiwočich* jsau seřadění znakové člověka. Sejmemli je všechny w jedno, učiní se *skopení* (aggregatum), z něhož *celkost* (totalitas) pojmuw se rodí. Tato celkost však není u všech poněti možna, dokonce u těch, jichžto ze zkušenosti nabýváme; n. p. u zlata nemůžeme se honositi, že již všechny seřaděné znaky známe. Podřadění znakové jsau ti, kteří postředkem jiného znaku w poněti se zjewují; n. p. rozumný a žiwočich jsau seřaděné znaky w člověku, *ssawý* byl by znak podřaděný pod znak žiwočich. > Při znacích podřaděných můžeme buďto *wzstupowati* (progredior), nebo *sestupowati* (regredior).

Wzstupujice rozřobujeme znak, abychom znaky w něm obsažené nalezli; toto rozbírání jest konečno, jelikož nám jedno tak dalece rozbírati možno, jak dalece *znásobení* (Zusammensetsung) stačuje. Poněwadž rozbořem nalezený znak jest důwod ku poznání rozebraného poněti, tedy se říci může, že řada (Reihe) podřaděných znakůw ze strany důwodů (a parte ante) jest konečná, proto že důvodu *před* následkem mysliti třeba. Řada podřaděných znakůw

býwá *sestupná* (regressiv), když k hotovým znakům nových se přičiňuje; n. p. kdybych k poněti *člowěk* přidal znak *učený, bohatý a t. d.*, tato řada ze strany následku (a par-
te post) jest nekonečná, protože přibíraje nových znakův nekonečně mohu pokračowati. 3) Z ohledu potřebnosti a užítku může býti znak *úrodný* (fruchtbar), nebo *jalový* (leer). 4) Z ohledu swého počátku mohau znakové býti *rozborní* (analyticus), nebo *sborní* (syntheticus). Onino jsau částeční znakové skutečného ponětí, kteréž sobě myslím, tito však možného nebo budaucího, kteréž teprwa zamýšlím, které sborem nových částí vzniknauti má, n. p. když si stvořím ponětí trojúhelníka stejnohraného.

§. 43.

< Dle *způsobowosti* jest znak buď *jestotný*, totiž neproměnný (essentialis), jehož nelze odlaučiti bez přerušení celého ponětí předvrženého, n. p. tříhřannost jest podstatný a jestotný znak trojúhelníka. Tito jestotní znakové ale budte wnitřní; jelikož wněšní znakové mohau proměnění býti bez přerušení předmětu, když se promění druhý, skterýmž se dříve srownáwal; n. p. *skoroběhý* byl by znak člowěka z ohledu zdlauhawé želwy, tento znak ale obrátí se w znak zpozdilosti, budeli člowěk s koněm nebo jelenem srownáwan. Naproti neproměnným, jestotným, newyhnutelným znakům čelí znakové *proměnné, náhodné, mimojestotné* (ausserwesentliche) znakové; n. p. *učenost* byl by jedno náhodný znak člowěka.

§. 44.

< Jestotní znakové jsau jednak *základní* (notae essentiales constitutivae) nebo *následní*, jinak *přídáteční* (consecutivae, Attribute). První jsau znakové wnitřní, kteří všem ostatním býwají základem a rodidlem; n. p. w ponětí člowěk jsau *živočicha rozum* základní znakové. Následní nebo přídáteční znakové jsau wnitřní znakové, kteří ze základních se rodí a pocházejí. Takový znak následný člowěka jest *tělesná strojitosť* (organismus), která ze základního znaku *živočich* následuje.

1) Příznak logický rozeznávejme od příznaků krasovědných, kteříto k hlavnímu pomyslu připojeni bývají, aby mu více zřetelnosti a živosti způsobily; n. p. orel hromy zhaubné v pasaurech držíci, bývá příznak mocného nebes vládcce.

2) Rozdíl jest mezi jestotau (Wesen), přirozenosti a přírodau. Jestotau jest to, co k představení některé věci newyhnutelně náleží; přirozenost, co k její jsaucnosti (existentia) náleží; příroda jest ve stvorách se zjevující moc. Protož mluvíwá se o jestotě pomyslůw a ponětí, o přirozenosti koňůw, o krasotách přírody.

§. 45.

< Znaky nějakého předmětu jsau:			
nutné,	jestotné,	náhodné.	
základní,	příznaky	wnitřní,	wněšné,
		modi, relationes.	
obecné,	obecné,		
osobliwé,	osobliwé.		

§. 46.

O kolikosti pojmuůw.

< Kolikost pojmuůw jest dvojí: jedna dle rozsahu (extensio), a druhá dle obsahu (intensio); pročez i pojmy pod dvojím oddělem státi budau. Říká se: Ponětí pojímá sebau předstawy, když jim spolu za znak slauží, kdež předstawy tyto jeho rozsah vyplňují; n. p. ponětí *živočich* slauží za znak koni, lwu a všem čtweronohým zvířatům a t. d.: ono je tedy sebau pojímá, a jeho rozsazítost se k nim wztahuje.

Říká se opět: Ponětí obsahuje předstawy w sobě, když w něm jakožto částečné předstawy se nalézají, a tehdáž stanovuje se jeho obsah; n. p. ponětí *člowík* má swůj rozsah wztahující se k lidem bílým, černým, snědým, a t. d.; jeho obsah se ale wynáší částečnými předstawami *živočich* a *rozum*. Čím více předstaw jaký pojem sebau pojímá, tím wětší jest jeho rozsah, a čím více znaků w sobě obsahuje, tím wětší jest jeho obsah.

Předstawy, kteréž pojem jaký sebau pojímá, slují jinak také jeho *okres* neb *okřílek* (*sphaera*); n. p. všickni učení a neučení lidé jsau okres ponětí *člowík*.>

§. 47.

<Prawí se, že ponětí obsahuje w sobě představu, když se w něm jakožto znaky wynalézají; n. p. ponětí *lew* obsahuje w sobě ponětí neboli znak *drawé zvíře*. Předstawy pak, které se wponětí zawírají, wynáší jeho obsah. W každém ponětí w opáčné poměře (im umgekehrten Verhältniss) čelí obsah proti rozsahu. Čím wětší býwá obsah, tím menší jest rozsah, a čím menší býwá obsah, tím wětší jest rozsah, n. p. ryba má menší rozsah nežli živočich, ale wětší obsah, totiž wíce znakůw nežli ponětí *živočich*; a *drawá šelma* má wětší rozsah, nežli ponětí *lew*, však ale menší obsah nežli on.>

Tak tedy wětšina w ohledu na obsah wleče za sebau newyhnutelně menšinu na objem a zase na opak. Může se tedy prawem říci: Čím wyšší pojmy, tím chudší; čím nižší, tím bohatší. Skrowným počtem pojmů a téměř samotným jedním (něcota, wěc) dá se wšecko, cokoli mysl chápe, přehlédnauti. Ale běda tomu, kdo swé umění takým skrowným počtem pojmů obmezil. Zajaw wšecko, nezajímá téměř ničeho. Přehlídali wšecko, hledí jako do nekonečné pustiny. Odtud pochází mēlkost encyklopaedního umění, když s podobným poznáním zwláštních wěd spojeno není; prawě tak, jako swětlu wsažiwosti ubýwá, čím wětší prostor ozařiti má a jarkosti mu přibýwá, čím těsnější okres jeho záření jest.

§. 48.

<Pojmy, nijakých znaků nemající, slují *prostojednotné* (absolut einfach); n. p. pojem *nic*, *jednota*, *něco*, jichžto rozebrati nikterak nelze. Ponětí slují *násobná* (zusammengesetzt), která několik znakůw w sobě obsahují, a rozebrati se dají; tudy jest ponětí *člowík* násobno, zawíraje znaky *rozumný* a *živočich*. Jednotných ponětí nabýwáme

přemítka (reflexio) a *odtažením*. Ke zplozování jich netřeba sboru, ačkoli samy ku sboru slauží.

Wsažitá kolikost pojmu bývá tím větši, čím více znaků w sobě zawírá, a tím menši, čím méně jich w sobě obsahuje. W jednotném pojmu nelze různých znaků rozeznati: rozeznání jich děje se toliko w násobném. Objaśnění (declaratio) stává se tehdaž, když se wyjádřila *wsažitá* kolikost pojmu. Objaśnění jednotných pojmů není tedy možno.

Rozsáhlá kolikost pojmu jest opět tím větši, čím více představ w sobě zawírá a na opak tím menši, čím jich zawírá méně, budeli okres pojmu na prosto nejmenši, žádné představy jiné w sobě nezkrýváje, tehdy sluje pojem jednotliwy (individualis), splywaje s názorem předmětů. Wyjádření rozsáhlé kolikosti w pojmu sluje rozdělení (divisio), čímž se pojem pojmu podřaduje, z nichž jeden wyšším a obecným a druzí nižšími a zvláštními pojmy se stávají. Jednotliwí pojmové nedají se děliti.

§. 49.

O *jakosti* pojmůw.

Jakost pojmu záleží we vědomosti, kteráuž o něm nebo o jeho znacích máme. Otázka jest: *Zdaliž a kterak* jich svědomi jsme? a tudý se dělí pojmy w *temné* a *jasné*.

Temné pojmy jsau takové, kteréž upostředěnou svědomostí chápání býwají; *jasné* jsau ty, jichž bezprostředně býwáme svědomi. Postředkovaná svědomost nepostačuje k rozeznání jedné představy od druhé, bezprostřední ale k tomu postačuje. Přiházíwá se, že potkawše se s kýmśi prwním pohledem k němu lneme a náchýlností jati býwáme za nějakau temnau představau, snad že podoben jest tēm, kteréž milujeme. Nebo mne někdo o něčem přesvědčuje tak, že mu sice odpírati námitkau nemohu, ale přece čímsi na rozpaku držán jsem, že mi na jeho prawdě z cela uztrnauti nelze. Tehda se řídíme vždy kterýmsi temným pojmem nebo představau. K představám temným čte se i *tušení* (Ahnung).

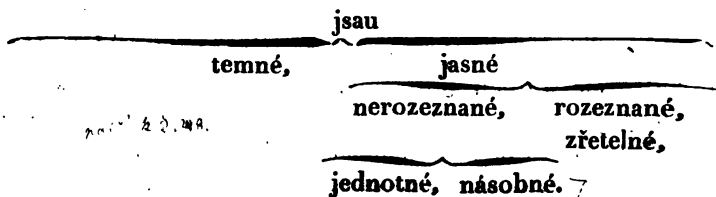
§. 50.

Jasně pojmy se rozwrhují w *rozeznané* (*distinctus*), a w *nerozeznané*. Rozeznané (zřetelné) jsau ty, jichžto znakůw jsme náležitě swědomi; n. p. zřetelný, rozeznáný pojem člověka mám, moha udati jeho znaky, totiž: že jest rozumný a živočich; kdež ale znakůw udati nelze, jest pojem nezřetelný, nerozeznáný. Člověk sprostý mluwa mnoho pojmůw nezřetelných; slyše příběh jakýsi o podvodu a nátisku, hned powí, co spravedliwého a co nespravedliwého w něm býti saudí, ale neřekne nám, což práwo jest a co bezprawí. Když ale nezřetelnost pojmůw pochází odtud, že znaky jejich nejsau w naší swědomosti náležitě zpořádaný, tehdy sluje pojem *zmatečný* (*verworren*).

Temná poněti mohau objasněti, když k nim swau pozornost přičiníme; naproti tomu ale mnohé jasné pojmy se časem zatemňují, když swědomosti moc znenáhla slabne a tuchne, až konečně přestává býti bezprostřední. Jasně pojmy jednotné, n. p. *krása*, nemohau až k samé zřetelnosti powýšeny býti, poněwadž žádných zvláštních znakůw w sobě neobsahují. *Zmatečné* pojmy mohau uzpořádáním znakůw we zřetelné obráceny býti.

§. 51.

< Pojmy dle jakosti

§. 52.

O temných pojmech w logice jednati se nemůžeproto, že jich všeobecnými pravidly měřiti nelze.

§. 53.

◀Pojem může míti zřetelnost jednu *logickou* a druhau *krasovědnau*. Logická udává znaky w něm; n. p. člověk jest živočich rozumný. Krasovědná ale jest toliko názorem, a záleží w živosti; n. p. oko jest zrcadlo duše.

§. 54.

◀Zřetelnost pravíme býti tehda w pojmu, když jeho znakůw jsme vědomi. Pojem může ale dvojnásobně zřetelným se činiti, buď udáváním w něm obsažených seřaděných nebo sauradných znaků, n. p. člověk jest rozumný živočich, anebo vyhledáváním znakůw již we znacích známých, totiž skrze podřaděné nebo podřadné znaky. Tudy může zřetelnost pojmůw míti rozličný stupeň, wedlé toho, jak daleko u vyšetřování podřadných znakůw se pokračuje; n. p. *člověk jest rozumný živočich*, jest pojem w prvním stupni zřetelnosti; naleznuli opět znaky živočicha a rozumu, totiž řka: *živočich* jest strojitá jestota o životě a čitelnosti, a *rozum* dowolná mohutnost představovací, tehdy mám druhý stupeň, a dle toho by se i ještě dále pokračowati dalo.

§. 55.

Dále může býti zřetelnost buď *rozborná* (analytica) nebo *sborná* (synthetica). Rozbornau zřetelnost sobě získám, když daný pojem w jeho znaky si rozdrobím, n. p. pojem *povaha* nalezná, že jest to jednání wedlé neproměnných pravidel. Na této rozborné zřetelnosti záleží sokratické nawedení. Sborné zřetelnosti ale nabýváme, když danými prw znaky pojmu konečně docházíme, kteráto zřetelnost panuje nejwice w ponětích tvořených, n. p. *trojúhelník*, kterýmžto wyrozumívám obrazec třemi rovnými hranami zawřený. Také tehdaž se nazývá zřetelnost sborná, když k danému pojmu tepruwa nové znaky přidávám; což se s poznatky děje ze zkušenosti nabytými, n. p. ponětí *zlato* může se mi státi rozeznalejší, když k obecně známým znakům žlutosti, tíhoty a težitosti přidám: že se zlato rtutí rozpauští, a dewatenáctekrát těžší jest nežli woda. Tudy se pochopí to prawení: nějaké po-

znání zřetelné jsem učinil, anebo poznání zřetelné jsem zplodil. Onono se stává rozbořem (analysis) a toto sborem (synthesis). Všaký rozbor musí býti předcházen sborem, bychomť i vědomím svým ho neobsáhli.

§. 56.

Sborná zřetelnost roste množením seřaděných znakůw w pojmu a rozmáhá naše poznání. Rozborná roste větším odplozowáním znakůw, nerozmáhajíc našeho poznání, nébrž vyswětlujíc jej toliko. Rozbornau zřetelnosti zakládá se *hlubokost* (Tiefe) a *důwodnost* (Gründlichkeit) našeho poznání.

§. 57.

Sborná zřetelnost jest *účinek* umu. Rozborná však zřetelnost prwního stupně jest účinek saudu a druhého stupně jest rozsudku; n. p. A buď pojmem; b, c buďte jeho znaky; tedy bude $A=b$, a $A=c$; a w druhém stupni, rozwrhneli se b w α a β , bude $A=\alpha, \beta, c$, a t. d., což při wšetřowání úsudkůw a rozsudkůw lépe se nahlédne.

§. 58.

Pojem se stává *podrobně* (ausführlich) zřetelný, když wšecky jeho znaky, z kterých složen jest, osvědoměny jsau. Wada by ale do něho byla, kdyby který znak dwakráte se wyjadřowal. *Ausečností* neb *stručností* (praecisio) nabýváme w pojmu střehauce se, aby přílišně mnoho znakůw w pojmu se neuwádělo. Máli který pojem důwodnost, podrobnost a stručnost, tehdy jest dokonalý a sluje *wýměrem* (definitio.)

Když se podrobnost pojmu až k znakům nejmenšího obsahu (při jednotných) a ke znakům nejmenšího objemu (při jednotlivých) rozšířila: tehda dosáhla zřetelnost nejvyššího stupně, kteráž se *logickau dokonalostí* pojmu jmenuje. Objem jest tedy úplně zřetelný (complete distinctus) aneb logicky dokonalý u vyšším smyslu (logice perfectus sensu eminenti), když se w něm swrchowané rozeznání

spojeného rozmanita osvědčovalo. — Zdalíž ale kdy we skutečné případnosti takový stupeň dokonalé zřetelnosti se dostihl, anebo jestli tato logická dokonalost pauhau widinau w poznání, stojí na rozvaze. Tolik jest jisto, že u větší částce prvním nebo druhým stupněm zřetelnosti se upokojujeme. Jistěby i nejdelší život lidský nepostačoval, aby se pomyslowé jednoho dne až k dokonalé zřetelnosti powynesli; aniž se zdá k jednání wezdejšího života vždy zřetelných ponětí býti potřebí. Zřetelných pojmů jest zvláště we vědách lidem učeným potřebno, pro život a jednání w něm postačuje již jasnost pojmu.

Uvažili se podrobnost a úplnost pojmu jakožto zvláštní stupňové logické dokonalosti (w širším smyslu), tehdy se čtyry hlavní stupně počítati mohau: *jasnost, zřetelnost, podrobnost a úplnost*.

Majíli se pojmové označowati a sice wsazité (intensive), totiž rozeznáním znaku, tehdy jsau možni všelijací případkové, podle kterých pojmy zvláštního jména nabývají. Nazývá se totiž pojem *pravý* (notio recta seu iusta), když se udali znakové myšlenému předmětu příslušející, na opak se nazývá *krivý* neb *nepравý* (prava, vitiosa); *dostatečný* (sufficiens), když se jenom tolik znaků wytklo, co jich k jistému cíli třeba, na opak se nazývá *nedostatečný* (insufficiens); *přiměřený* (adaequata), když se ani za mnoho ani za málo znakůw neudalo; na opak sluje *nepřiměřený* (inadaequata), kdežto pojem se nazwe opět buď *přeplněný* (superfluens s. superabundans) aneb *kusý* (manca), dle toho jak se buď za mnoho neb za málo udalo. Proti *wýměrnému* pojmu (definita) stojí *newýměrný* (indefinita), kdežto pojem sluje buď *kolísavý* (fluctuans), když se w ohledu na udané znaky jakási neurčitost zjewuje, a pak *šilhavý* (obliqua s. ambigua), když se znakové dvoj-
smyslní udávají.

§. 59.

O potaze pojmůw.

< Pojmové mohau býti potahováni: 1) k zákonům myslí, kudy se jejich prawda *dobrá* (formalis) odsloňuje; 2)

k obsahu swému, jimž se stanoví ^{objektu věsti} *matiznowá* (látková) prawda; 3) k jiným pojmům.

§. 60.

Dobná prawda záleží na shodnosti nějaké představy se zákony mysli; matiznowá prawda we shodnosti s představenými předměty. Zde toliko o dobne prawdě zmíněno býti může. Prawda dobna sluje také *logická* a co zákonům mysli protiwi se, sluje *logická křiwda* (falsitas).

§. 61.

O logické prawdě nebo křiwdě tyto zákony mysli postačowati budau:

1. Poněti, které w sobě protiwných znakůw neobsahuje, jest myslitelné (prawé), které však protiwné znaky obsahuje, jest nemyslitelné (křiwé); n. p. obřazec tříhraný jest prawé poněti, kruh čtwerohraný jest poněti křiwé.

2. Poněti z jiných představ odtažené má w nich swůj postačitelný důwod, jest myslitelné; nemáli toho, jest nemyslitelné, křiwé.

3. Poněti, jemuž ze dwau sebe ^{kontradiktorických} zapirajících znakůw jeden přísluší, jest prawé, a kterémuž ^{jednému} některý ze dwau anebo oba znakové příslušejí, jest křiwé. O kruhu čtwerohraném mohlo by se jednak říci, že jest okrauhlý, a jednak že neokrauhlý: okrauhlý proto, že kruhem jest, a neokrauhlý dle toho, že jest čtwerohraným; jednak mohlo by se i říci, že není okrauhlý ani neokrauhlý, jsa čtwerohraným a jsa kruhem.

§. 62.

Pojmowé tažení k jiným pojmům mohau býti ^{stejně} *totožní* (identici), když stejné znaky mají, a w jedné swědomosti se scházejí, a *rozliční*, když w jedné swědomosti se nescházejí. Totožnost nebo rozličnost pojmůw wztahuje se nebo k obsahu, nebo k rozsahu. Pojmowé jsau dle obsahu *totožní*, když stejné, rozliční, když nestejné znaky do sebe mají. Pojmowé jsau dle rozsahu *totožní*, když jednaké představy sebau *zajímají*.

§. 63.

Kdyby dva pojmy zauplna stejný obsah měly, a w jednom jako w druhém stejné znaky se nacházely, tehdy by od sebe dle zákona postačitelého důvodu nemohly rozeznány a za dva jednotlivé pojmy považovány býti. Výslova, dle které dva pojmové zauplna stejných znakůw nemohau míti, sluje zákon *nerozeznatelnosti* (principium indiscernibilium). Tento zákon toliko logickau platnost má.

W ohledu na obsah pojmu můžeme, srovnávajíce je nejprvé, w úvahu wztí jich *totožnost* (identitas) a *rozličnost* (diversitas). Onano záleží w *stejnosti* (paritas) a tato w *nestejnosti* (imparitas) znaků. Pojmy slují *totožné* (identicae), když právě téže znaky w nich se naskytují; jinak slují *rozličné* (diversae). Poněwadž dva nebo více pojmů prostětotožných (absolute identicae) by vlastně jedním a týmže pomyslem byly: tedy by jen tenkrát dvěma neb množšími pojmy slauly, kdyžby buď w rozličných úsobách anebo w jedné úsobě rozličným časem aneb co společné znaky w rozličných pojmech své místo měly. W poslední případnosti slují rozličné pojmy *poměrně totožné* (relative identicae) neb *podobné* (similes), také příbuzné (affines s. cognatae).

Také zákon nerozeznatelnosti (principium indiscernibilium) platí tehdaž, když o jedné a téže úsobě a úkonu mysli se mluví. Nebo jakby se přijaly dvě rozličné úsoby myšlení, tehdyby pojmy jich myšlené o nějakém předmětu mohly na prosto totožné býti, jednak od sebe se lišiti, ne sice rozličností wnitřní, anobřz wněšnou. Takéby se mohl pojem některé věci nyní myšlené přirownáwati k jinému myšlenému jindy, a w ohledu na jich stejné znaky mohlyby se totožnými nazwati. A tehdaž nejsauce rozliční wnitřně, liši se od sebe jednak wněšně. Takový rozdíl jewí se i tehdaž, když pojem rozličnými slovy buď w rozličných jazycích, u p. homo, člověk, Mensch, anebo w témže jazyku, u p. muž, zawírák, zabiják se wyjadřuje a pak rozličnými výrazy pronešené pojmy totožnými se nazývají. W témž smyslu

slují pojmy *střídními* (notiones reciprocae), protože jedno znamení místo druhého státi může.

§. 64.

Wedlé rozsahu mohou dva pojmy zcela totožní a jednací býti, jsauce rozličnými znaky rozeznávání; n. p. trojúhelník jest jednaký pojem s pojmem *trojhraný obrazec* dle rozsahu.

§. 65.

< Zcela totožná poněti slují ona, která obapolně ze sebe powodina (abgeleitet) bývají. Tak u p. z poněti *trojhraný obrazec* mohou dowoditi, že má tři úhly, totiž trojúhelníkem jest, a opáčně z pojmu trojúhelníka mohou dowoditi, že tento obrazec třemi hranami zawřen býti musí. Tací pojmy mohou sebe obapolně zastupowati, a dle toho slují také ^{zoprávněnými} *střídní* neb *náměstní* (reciproci) pojmy, neshodující se leč w některých znaech; n. p. *člowěk* a *zwíře* slují *polototožné*, z čehož plyne, že nejsau pojmy náměstními. >

§. 66.

< Pojmy, již stejný okres nebo rozřah mají, slují *zárowní* (gleichgeltend), n. p. trojúhelník a trojhraný obrazec. Všicknicelotožní neboli náměstní pojmy mají stejný okres, jsau tedy zárowní; a opáčně zárowní pojmy jsau vždy spolu náměstními. >

§. 67.

< Pojem, jehož okres částku okresu z jiného poněti obnáší, sluje mu *podřaděný* (subordinatus). Pojem *kůň* jest podřaděný pojmu *živočich*, proto že w okresu pojmu *živočich* se nalézají i koně. Pojem prostrannějšího okresu sluje vyšší, a pojem užšího okresu sluje nižší. *Živočich* jest z ohledu koně vyšší, a *kůň* z ohledu *živočicha* nižší poněti. Netřeba upomínati, že jeden a týž pojem z ohledu jednoho nebo druhého jiného poněti jednak vyšším jednak nižším státi se může. *Kůň* jest z ohledu

živočicha nižší ponětí, z ohledu ale koně kozáckého ponětím vyšším.>

§. 68.

<Vyšší pojem jest vždy w nižším ^{roznak} sebou pojatém sám celý obsažen, ale nižší ponětí obsahuje mimo to ještě více znakůw, protož jsau oba jen polototožní, a tudy nikoli náměstní, aniž mohau zároveň býti. Ponětí *živočích* jest úplně ^{roznak} obsaženo ponětím *kůň*, ale kůň má nadto ještě více znakůw, kterých w ponětí živočích není.>

§. 69.

<Přidawše k nějakému pojmu znak, nabudeme nižšího podřadného pojmu; zatím poslaupně mohloby se vždy více a více znakůw přidawati, čím sice obsah pojmu roste, ale rozsah (okres) se zužuje, a poněwadž nekonečně mnoho takových nových znakůw přičiněno býti může, tedy o žádném ponětí říci se nedá, že jest na prosto nejnižší, ani lze dočekawati se přičiňowáním onačejších znakůw paubého názoru. Za příklad wezmeme sobě ponětí *přirozený hmot*; přidawše k tomu znak *žiwota* a *čitelnosti*, obdržíme ponětí *živočích*; dáme-li k tomu ještě znak *teplokrvý* a *živorodný*, dostaneme zvíře čtvernohé; k tomu přijdeli znak *masojedlý*, bude ponětí *dravého zvířete*; přidáme-li k tomu ještě znak *lwa*, bude ponětí *lew*.

Nechť ale jakkoli nízko se sneseme, vždy ještě nescíslně mnoho znakůw na otázce bude ležeti, zdali z nich ještě který, a nebo jeho ^{oproti} opak k pojmu přísluší; nikdy tedy tímto způsobem nelze dojti úplně určeného pomyslu, totiž: názoru. Takové přičiňowání onakých znakůw sluj *logické obmezowání* (determinatio logica). Z toho se také widí, že každý vyšší pojem w obsaženém se nalézati musí. Ponětí *přirozený hmot* nalézá se úplně w ponětí *lew*.>

§. 70.

<I vypuštowáním, jakože již na hoře podotknuto, k vyšším pojůmům wstáwati můžeme, a to *logické odsahowání* (abstractio) sluje; n. p. w ponětí *lew* vypustiwše znaky *lwa*,

obdržíme ponětí *drawé zvíře čtvernohé*; vypuštěním znaku *drawosti* obdržíme čtvernohé zvíře a t. d. Patrně ale jest, že to wzstupování své končiny a meze má, neboť přisedše k pojmu jednotlivému neobsahujícímu nijakých více znakův, nemůžeme čeho ještě wynechati bez zrušení samého pojmu, a to jest potom na přímě nejvyšší ponětí, w kterém se žádných znakův více nenalézá, n. p. ponětí *něco*.>

§. 71.

Wyšší ponětí sluje rod (genus) a nižší *twar* (forma, species). Nejvyšší rod jest ten, který není twarem nějakého jiného rodu. Nejnižší *twar* jest ten, jenž jiného *twaru* nemá pod sebou. O žádném se *twaru* ale twrditi nedá, že nejnižší jest, protože myslowědnému obmezování žádného konce není; to ale jenom w mysli naší své místo má, nikoli ale w předmětech přírodných a ze zkušenosti známých.>

§. 72.

Podřadnost pojmůw jest dvojí: *postřední* a *bezpostřední*. Pojem, kterým se *twar* *twaru* podřaduje, sluje *postřední*, n. p. ponětí *drawé zvíře* jest střední *twar* mezi živočichem a lwem.

§. 73.

Pojem mající větší okrásek nežli jiný, zowe se z ohledu pojmu chudšího *prostrannější*, tak jako opáčně tento, poněwadž méně představ obsahuje, menšího okrsku jest, *těsnější* sluje. Zvíře jest *prostrannější* pojem nežli kůň, a kůň jest *těsnější* ponětí nežli zvíře. Dle toho ale, že se odtahuje pauhá všeobecná myslowěda všeho obsahu matiznowého, uvažujíc pojmy jediné z ohledu doby, tudy nemůže vždy určití, který pojem ze dwau *prostrannější* čili *těsnější* by byl; n. p. *kniha* čili *člowěk*. Myslowěda nemá žádného postředku k srownání těchto dwau pojmůw, a k wyšetření jejich *prostrannosti*, obírajíc se tím toliko, co w skutku jest. Budeli kde jeden pojem druhého podřaděn, tehdy se dá hned okrásek jednoho proti druhému stanowiti.

§. 74.

Čím více skrze obmezení logické obsah pojmův se množí, tím více se rozsah jejich ztenčuje, a naopak: Poněti *kůň* má větší obsah nežli poněti *zvíře*, ale menší rozsah, a poněti *zvíře* má opět větší rozsah a menší obsah nežli poněti *kůň*. Obsah s rozsahem stojí v opáčné poměře.

§. 75.

Rozlišující dvě poněti dle obsahu udáváme znaky, dle kterých se ona od sebe rozetnávají; tak pravíme trojúhelník a čtverúhelník rozlišují se od sebe tím, že onem třetím, tento čtvero úhlův má. Rozličnost dvou rodů pod některým vyšším jmenují *rodovou* rozličnost (*generica*); tudý jest rozličnost zvířete čtvernohého a ptáka, jakožto dvou ponětí pod vyšším rodem stojících, *rodová* rozličnost. Rozličnost dvou tvarův jednoho rodu sluj *tvarová* (*specifica*), jako na příklad leva a medvěd. Rozličnost mezi představami jednotlivých předmětův (názorův) sluj *jednotnická* (*individuell*) aneb *početní* (*numerisch*), jako n. p. rozličnost mezi Wilem a Brožem.

§. 76.

Pojmové slují *sauřadní* neb *spoluřadní* (*coordinati*), když buďto k rozsahu anebo k obsahu některého jiného pojmu přináležejí. Nálezejí k rozsahu, slují *odličené* (*disjuncti*), náležejí k obsahu, slují *rozličené* (*disparati*). Pojmové *bílí, černí, snědí lidé*, jsou částky okresové pojmu *člověk*, protož jsou také spoluřadní a sice odličené, pojmové *rozumný* a *živočich* jsou opět spoluřadní, ale rozličené.

§. 77.

Pojmové spoluřadní nemohou se státi nikdy totožnými, a sice v odličenosti, protože jsou částkami téhož okresu a pojmu, obapolně vylučující se: jsou jenom polotožní, jak dalece vyšší pojem, jemuž se podřadují, v nich se nalézá. Černí, bílí, snědí, žlutí lidé shodují se sice v tom, že člověky jsou, ale liší se v tom, že rozdílnou částku

téhož okresu *člowěk* obnášejí. *Rozlícené* pojmy nemohau býti totožnými, sice by sám o sobě žádný ničím k pojmu nepřispíwal.

Wyšší pojem sluje ten, jenž společným znakem slauží pro mnohé nižší pojmy, a předmětové w něm obsažení nesau jméno plemena kmenu, rodu, čeledi, druhu, twaru. Někdy se nižší pojmy přiměřují k vyššímu, ku kterému náležejí, což se děje *rodowodstwem* (generificatio), jindy se vyšší pojem w nižší rozdrobuje, což se stává *rozdrůwáním* (specificatio). Nejwyšší pojem sluje ten, který pod žádným jiným obsažen není, a nejnižší opět ten, který přestál býti rodovým a jen jednotniky w sobě zawírá. Mezi nejwyšším a nejnižším rodem nalézající se pojmy mohau býti nazývány prostředními rody. Saustawné wyjádření rodu a twaru sluje *trůdění* (classificatio).

§. 78.

Logický rozdíl, podlé kterého se pojmové od sebe rozeznávají, sluje buď *jednotný* neb *početní*, totiž onen, podlé kterého se jednotlivé věci od sebe dělí, aneb sluje *twartwý*, podlé kterého pod wyšším rodem stojící pojmy se rozlikují, aneb sluje *rodowý*, podlé kterého se nižší rod od wyššího rozeznává.

Jednotlivé věci nemohau leda wnímáním totiž wněšným nebo wnitřním názorem a počitem od sebe se rozeznáwati a jich početní rozdíl (numericus) jest nekonečný, poněwadž vždy jeden ze všech možných a se popírajících znaků jim příslušetí musí. Rody a čeledi dají se již jedním, již několika znaky úplně rozlíčiti; u p. člowěk od ostatních zwřecích rodů znakem rozumnosti, trojhraník od ostatních mathematických obrazců znakem trojhranosti. Protož také jest snáze popisowati rod nežli jednotinu, při kteréž třeba z nesčíslných znaků woliti nejwytečnější, dle kterýchby předmět snáze poznán býti mohl; u p. když se popisují ztracené věci neb uprchlé osoby.

§. 79.

◁ Kořlíkau spoluřadná poněti slují buď *pospolní* rody (Nebengattung), a nebo *pospolní* twary (cospecies). Poněti *zwíře* zawírá čtvernohá zwířata, ptáky, ryby a t. d. jakožto spoluřadné pojmy neboli pospolní rody. Wěci, které k jednomu rodu nebo twaru náležejí, slují *jednorodé* (gleichschlechtig, homogen), a když k rozličným rodům a twarům náležejí, *jinorodé* (heterogen); tak jsau pšenice, žito, ječmen, věci *jednorodé*; hauba ale, jablko a warowá sůl *jinorodé*. >

§. 80.

Náš rozum, twoře sobě ponětí, trojím tímto pravidlem se řídí: 1) pravidlem *jednorodosti* (principium homogeneitatis), snaže se w rozdílných věcech cosi podobného wyzpytowati, pod čímž by tyto věci jako pod jedním rodem státi mohly. Toto pravidlo směřuje k rozšíření našich pojmůw.

2) Pravidlem *jednotwarosti* (principium specificationis), snaže se pod každým rodem jeho twary podebrati.

3) Pravidlem *příbuznosti* (princ. affinitatis seu continui specierum), snaže se mezi dvěma twary ještě třetího se domakati, jenž by oběma bližší byl, nežli oni sobě jsau.

§. 81.

◁ Předstawy a tudy i pojmy, které se w swědomosti naši zcěliti dají, slují *sauhlasné*, *shodné*, *sworné* a t. d.; které se však w jednotu swědomosti spojití nedají, slují *protiwné*, *neswarné*. Tudy jest *žiwočích* a *rozumný* dvojí wěc sauhlasná; neboť mohau se spojití, když se řekne *rozumný žiwočích*. Čtwerohraný ale *kruh* jsau věci neshodné; nemohauť obě w jednu představu býti spojeny. — Protiwnost jest buď *zápor* (contradictio) nebo *odpor* (contrarium). Záporné jsau dvě předstawy, když jedna druhau se zamítá; n. p. okrauhlý a neokrauhlý. Wšeobecný výraz záporu jest A, ne A. — Odporné předstawy jsau ty, z nichž netoliko jedna druhau zamítá, ale i wždy cosi onačejšího na místě jejím klade, n. p. *jmění* a *dluh*. — Záporné pro-

tiwnost proti *jmění* bylo by *nejmění*; dluh ale ještě něco jiného na místě jmění klade. Výraz odporu všeobecný jest tento $A - A$. Jeden jest kladný pomysl, druhý odporný. — W každém pojmu dá se i jeho zápor mysliti; n. p. pomysle sobě *smrtelnost*, mohu sobě i *nesmrtelnost* předstawiiti. Znamení záporu w jazyku českém jsau *ne* a *bez*, n. p. neposvátný, bezectný.

Skrze protiwnost zápornau powstávají pojmy logicky *potakací* (affirmantes) a logicky *zapírací* (negantes). Prvními se *klade* (ponitur), druhými se *ruší* (tollitur). Onyno budau logické *wěcoty* (realitas s. positio), tytono logické *newěcoty* (irrealitas s. negatio). Logicky nemůže pojem rušen býti jinak leda záporností. Neboť odtáhnuwše se všeho obsahu pojmu nemohlibychom wěděti jinak, že se pojem druhým ruší, leda když jeden jest zápořem druhého. Logicky jsau wšecky wěcoty wespolek shodné, t. j. mohau dle doby pospolu mysliti se. — Jestli však při skutečném poznávání věci pospolu státi mohau čili nic, nemůže se logickými pravidly posuzowati. Máli se tedy přisnologicky protiwnost wystawiti, tehdy ať se to neděje po odporu ($A, B, C,$), nébrž po záporu ($A, \text{ne } A, B, \text{ne } B$). Z toho následuje, že zápor wůbec není myslitelný leč předešlým potakem (affirmatio), a žeby záporným wyjádřením dokonce se nic nemyslelo, kdyby na jistau wěcotu se newzpomnělo. Někdy může zápor jednotwarý býti, an se skutečná wěcota klade, když totiž w tom, co se zapírá, opět jiný zápor nějaké wěcoty se uwozuje. Umíráním zapírá se žiwot jakožto wěcota člověcká. Nazwemeli duši nesmrtelnau, zapíráme onen zápor, kladauce wěčné trvání jakožto wěcotu. Myslowěda však zde nerozsuzuje. Mohlo by se prawologicky říci o kamenu: On neumře, jelikož to, co nežilo, také umřiti nemůže. Z pauhých záporných znaků složený pojem bylbý prostoprázdný (notio absolute vacua s. inanis) a tudý nicota.

§. 82.

Následky z toho všeho jsau tyto:

1) Wšecky podřadné pojmy jsau sauhlasné s vyšším, je-muž se podřadují, nebo on w nich co znak wěží; n. p. kůň a zvíře jsau sauhlasné.

2) Všickni jestotní znakové, kteří ve vyšším pojmu vězejí, budau i nižšímu w něm obsaženému pojmu přináležeti, protože onen w tomto zcela se nalézá; n. p. co o zvířeti platí, platiti bude i o koni.

3) Co se o vyšším pojmu zapírá, to ať i o nižším se zapře. Jestliže zvířeti vůbec nepřisluší všewědaucnost, tehdy ani koni přislušeti nebude.

4) Nelze ale opak propověděti: že každý jestotný znak, který w nižším poněti vězí, bude i ve vyšším co svým podřediteli vězeti. Byť koni přislušelo, aby měl čtvero noh, proto přece to nepřisluší zvířatům wsměs.

5) Také se nedá říci: co se zapírá w nižším, to se i zapře ve vyšším pojme/pod kterýmž onen stojí; neboť zápor takový může ležeti w některém toliko znaku nižšího pojmu, jenž vyššímu nepřisluší; n. p. zapírá se w žízale, žeby měla čtvero noh, ačkoli se to ve zvířeti nezapírá.

6) Wšecka rozličená poněti jsau také sauhlasná, vynášejíce obsah pojmu; n. p. živočich a rozumný w pojmu člověk.

7) Wšecka odličená jsau sobě protiwná buď záporně nebo odporně; n. p. učený a neučený jsau záporně odličená. Sauřadná poněti: kůň, owce, kráva a t. d. jsau odporně protiwná, stojíce pod ponětím zvíře.

§. 83.

Rozsah záporu w poněti vyšším jest menší, nežli rozsah záporu w poněti nižším, jenž od onoho jest obsažen; nebo každý pojem a jeho protiwnost vyplňuje celý okršlek věci myslitelných. Čím wětší bude rozsah nějakého poněti, tím menší bude rozsah jeho protiwnosti; nyní ale má vyšší poněti wětší rozsah, nežli poněti nižší w něm vězející, tedy bude rozsah jeho protiwnosti menší nežli rozsah protiwnosti w podřaděném poněti; n. p. poněti zvíře má wětší rozsah nežli poněti kůň, tedy bude míti poněti nezvířetem menší, nežli má poněti nekůň; nebo, vše což jest nezvířetem, jest také nekoněm, ale ne všecko což jest nekoněm, bude také nezvířetem.

§. 84.

O způsobowosti ponětí.

Mluwice o způsobowosti pojmůw tážeme se, w jaké poměře stojí ponětí s mohutností poznávací. Ponětí se plodí úkonem (konáním) myslí. Naše mysl se buď toho úkonu podjítí může, to jest: zárod pojmu ničím se nezahajuje, a znákové se nezapírají, a tu sluje pojem *možný*, nebo se ho již podjala, a tudy sluje pojem *skutečný*, aneb přinucena jest se ho podjítí, a tehdy sluje pojem *nutný*. Dle obywatelůw w zájižných ostrowech jest pojem logictwa možný, dle Ewropanůw jest skutečný, a kdož má ponětí a ctnosti, tomu nutno mítí ponětí o swobodné vůli. Možnému protiňuje nemožný pojem, skutečnému nesku- tečný, nutnému náhodný. Nutnost logická nepřisluší nija- kému ponětí samému o sobě, nébrž toliko uvažnému po- tahau k jiným představám; n. p. ponětí *skutek* (Wirkung) jest ponětím nutným, když ponětí *příčina* se klade. Logi- cká nutnost jedno při násobných (složených) ponětích se nachází.

Jakž již na hoře §. 30 podotknuto, zaměstnává se mysl tvoříc pojmy odtahowáním se od jistých znaků (abstrahere animum ab aliqua re) a přihledem (reflectere animum ad aliquam rem). Prvním konem vypauští ze své svědomosti některé znaky, druhým vytýká si jiné, aby je sobě oswě- domila. Když se takové odmíšení stalo, slují pojmy *odta- žené* (abstractae); dokud se nestalo, slují *smíšené* neb *sro- stité*. (concretae).

Odtah i přihled bývají wezdv pospolu, neboť nelze přihlédnauti k čemu, aby se odmíšení nestalo, a odtáhnauti se čeho nelze, aby se k něčemu nepřihlídl. W úwaze pro- sto wzaté jest tedy každý pojem, jenž k mnohým předmě- tům se wztahuje a ráz rodowosti na sobě nese, pojem od- tažený. Neboť máli se k mnohým věcem wztahowati, jest třeba w myslí rozdíl jich wypustiti a jen k totožnosti jich t. j. k společným znakům přihlédnauti. Z té příčiny jest srostitý (concretus) pojem jednotlivých předmětů. Že ale odtah i přihled w rozličném stupni se děje, an se více méně odměšuje a také více méně vytýká, tedy se každý

pojem nižší w ohledu na vyšší srostitým nazýwati může, u p. budowa jest pojem odtazenější nežli chrám a t. d., protože chtěce vyšší pojem mysliti, odtahujeme se od znaků w nižším pojmu ležících, a chtěce mysliti nižší, spojujeme jeho vlastní znaky s oněmi obecnými. Čím jsau pojmy odtazenější, tím wíce tratí, a čím jsau srostitější, tím wíce nabývá poznání obsahu; ale ono nabývá onde obsahu tolik, co mu zde uchází; neboť zde pojem se blíží k jednotině (individuum), an onde se blíží k nejvyššímu rodu. Onde se poznává na mnohu málo a tuto na mále mnoho.

Z toho se dá sauditi, co jest wyobrazení odtazité a co srostité. Onde děje se předstawa odlaučená od ostatních, které k ní nepřináležejí, u p. ctnost sama w sobě; zde však we spolku s jinau, u p. ctnost některého člověka, moudrého Sokratesa a t. d. Pro vědeckau potřebu slauží pojmy odtazené, ač se dle wyjasnění i s příklady slučují. Pro potřebu prostonárodní hodí se lépe pojmy srostité (concretae); nebo ten, kdo w odtazitém myšlení se newycwičil, potřebuje zesmyslnění a zjednotliwení pojmu. Jinak si tedy počíná we swém slohu mudrc, jednáje o ctnosti, a jinak kazatel: onen wystawí widu rozumu, tento příklad hodný následowání.

Následkem odtahu a přihledu býwá *obmezení* (determinatio) a *srownávání* (combinatio), an se prwním některý znak pojmu přiděluje a tudy jako do užších mezí zawírá a druhým se onen znak k ostatním, k témuž pojmu náležejícím představám připojuje.

Obmezowání a srownávání prowázejí se wespolek jako odtah a přihled. Obmezowáním a srownáváním powstávají nižší a nižší pojmy, kteréž vyšším se podřadují a wespolek se přiřadují, jinakby nižádného pořadku aniž přiřadku aniž seřadění nějakého w pojmech nebylo.

Myšlení odplozující pojmy zanaší se tedy na díle odtahem a přihledem, na díle obmezowáním a srownáváním. — Ostatně wyswítá ze všeho, že při těchto konech myslných saudnost činná býti musí. Wznikneli otázka, co se odmísiti má a k čemu přihlédnauti sluší, čím se obmezí a k čemu připojí, newyhnutelně potřebný jest

saud a již z toho plyne, že činnost myslí w ohledu na pojmy má cosi podobného s činností její w ohledu na úsudky.

b.) < O úsudcích. >

§. 85.

< Předstawa o srownalosti několika představ mezi sebou k jednotě swědomosti spojených sluje *úsudek* (Urtheil). Nebo úsudek jest pomysl uvažující, zdali a kterak se dají předstawy w jednotu swědomosti spojití. *Wšickni lidé jsau smrtelní* jest úsudek, wypowiedající totiž: že předstawa *smrtelný* s ponětím *člowěk* w takowé stojí srownalosti, dle kteréž se s ním jakožto znak w jednotu slaučiti dá. — Rowně prawi i tento úsudek: *některí lidé nejsau učení*; že w okrsku pojmu *člowěk* někteří se nalézají, kteří s ponětím *učený* w takowé srownalosti stojí, dle kteréž se nedají s ním jakožto znak spojití. — Úsudek: *když prší, býwá mokro*, propowídá, že déšť a mokro w srownalosti uwážené co důwod a následek w jednotu swědomosti se spojití dá. W úsudku: *Brož jest buďto nemocen nebo zdráv*, se wyjewuje, že předstawy *Brož nemocen* a *zdráv* w takowé stojí srownalosti, dle kteréž představau *Brož* jeden z těchto dwau pojmuůw *zdráv* nebo *nemocen* w jednotu swědomosti jakožto znak spojití se dá.

Podlé uwedení tohoto bude prawost daného wýměru na každém úsudku zřejmá. Časem ale nemíwají úsudkové myslowědné doby, kteráž jim ale nawrácena býti může; n. p. úsudek: slunce hřeje, bude w logické wýslově zniti: slunce jest hřející.

§. 86.

< Předstawy, jichžto zjednotitelnost se stanovuje, jsau *matizna* úsudku; udání ale této zjednotitelnosti, kterau se vlastně úsudek úsudkem stává, jest *doba* úsudku. W úsudku: *Brož jest zdráv*, jsau předstawy *Brož* a *zdráv* *matizna* úsudku; předstawa pak, že *Brož* s ponětím *zdráv* se dá spojití, jest *doba* úsudku. Pauhá všeobecná logika nezanášá se *matiznau* úsudkůw, nébrž toliko jejich *dobau*.

§. 87.

Úsudkové se rozvrhují v *jednotné* (einfache) a *násobné* nebo *složené*. Úsudek jediným ^{úkonem} (actus) ^{myslí} vzdělaný sluje jednotný. Složený však jest onen, ku kterémuž více úkonův potřebí bylo. V průpovědi: *Brož jest hlau-pý*, máme jednotný úsudek; řekneli se: *Brož jest hlau-pý, ale poctivý*, wynese se úsudek složený. Nejprve jednáno buď o rozličných způsobách jednotných úsudků.

§. 88.

Wzniká otázka, z kolikerých zvláště stran každý úsudek bude míti se považowati a w pauhé všeobecné logice rozjímati. Předně se tažme, ku kolika představám úsudek wztahuje se a rozléhá, a nebo jinými slowy: co rozsah úsudku wynáší, kdežto *kolikost* úsudku se skaumá. Kolikost úsudku stanovujeme řkauce: úsudek *wšickni lidé jsou smrtelní* jest všeobecný, wztahuje se ke všechněm částkám okresu w ponětí *člověk*. — Pak při wšakém úsudku tážáno býti může, zdali rozmanité představy w jednotu swědomosti spojití se dají, čili nic, kudy *jakost* (qualitas) úsudku se stanoví. Stanovujeme jakost úsudku řkauce: úsudek *Brož jest učený* jest ztwrzující, proto že představy *Brož* a *učený* w jednotu spojití se dají. — Potom tážáno býti může o každém úsudku: jak dalece a nebo kterakou měrau představy rozmanité w jednotu se slučují nebo neslučují, w jaké srownalosti se tyto představy w něm považují, a tudy se *potaha* jeho jewí. Potahu stanovují řka: úsudek *když prší, býwá mokro*, jest *podpowědný* (hypothetisch), t. j. představy w něm se nalézající, *pršeti* a *mokro býwati*, o kterých zpytuji, dajíli se w jednotu swědomosti spojití, jakožto důwod a následek se zhledávají. — Konečně ještě šetřeno budiž, w jaké srownalosti úsudek s mohutností poznáwací stojí, zdali spojení rozmanitých představ w úsudku *možno, skutečno* neboli *nutno* jest, což *způsobowost* nawrhuje. Stanovují pak způsobowost úsudku: *trojúhelník at tři úhly má*, řka: ten úsudek jest nutný, totiž předstawa *trojúhelník* zawírá w sobě znak

tří úhlůw, tak že jedno s druhým w jednotu swědomosti slaučiti se dá.

§. 89.

Úsudky podle *kolikosti* rozwrhují se w *jednotlivé* (einzelné), *zvláštní* (particularis, částečné) a *wšobecné*, t. j. úsudek rozléhá se buď k jednomu toliko předmětu nebo několika částkám okresu nebo ke wsechněm předmětům celého okresu. *Brož jest zdráv*, jest jednotlivý úsudek; *někteří lidé jsau učení*, jest zvláštní; *wšickni lidé jsau smrtelní*, jest wšobecný úsudek. >

§. 90.

Úsudky, w kterých *kolikosti* zřejmě vyjádřeno není, slujt *nwyměřené* (indefinita), a platí za obecné; n. p. *člowěk jest konečná bytost*; *když prší*, *bývá mokr*, a t. d. místo: *wšickni lidé jsau konečné bytosti*; *pokaždé*, *kdykoli prší*, *bývá mokr*. Úsudky, w kterých *kolikost* jest vyjádřena, slují *wyměřené* (definita). >

§. 91.

Jména vlastní (nomina propria) a zájmení ukazovací (pronomina demonstrativa) jsau zástupci w úsudcích jednotlivých, n. p. *Brož jest silný*; *toto dítě jest můj syn*. Ku poznání úsudkůw zvláštních slaužíwají slowce: *někteří*, *mnohí* a t. d. Úsudky wšobecné údobno jest zeznati ze slowce: *wšickni*, *každý*, *wšaký*; n. p. *Každý člowěk jest smrtelný*. Úsudkůw wšobecně záporných jsau slowce: *nikdo*, *nijaký*, *nižádny* a t. d. jako: *nikdo z Mauřeninů není červený*. >

At se nemichá úsudek *wyměřený* s usudkem *určitým* (determinatus). Určitý bývá úsudek ten, jemuž i důwod připojen jest, jinak sluje neurčitý. Příklad určitého úsudku bylby následující: *Brož, který bohat jest, není chudý*. >

§. 92.

Dle *jakosti* může úsudek býti buďto *twrdící* nebo *zápírací*, vyjadřující totiž, že rozmanito w jednotu swědomosti se dá slaučiti, nebo že nedá. *Brož jest učený činí*

twrdící úsudek; *Brož jest neučený*, činí zápírací úsudek. > Obyčejně se počítávají w mysłowědě k úsudkům dle jakosti považovaným *zamezovací* (limitantes) nebo *nekonečné* úsudky, jimiž wyrozumívají takové úsudky, keré sice mají dobu twrdících úsudků, w nichž ale předmětu záporný znak se příkládá; n. p. *duše jest nesmrtelná*. Nenáležejí ale do pauhé logiky, a slují nekonečné, poněwadž předmět, o kterém záporný znak wypovídají, do nezkončeného okresu věci, jimž jistý znak nepřisluši, sázejí, nerozhodující, který jinačejší znak by mu přislušel. Úsudek: *duše jest nesmrtelná*, přiměšuje duši w nekonečný počet věci, které jsou nesmrtelné. Zamezovací proto se zowau, že z těch nekonečně mnohých znakůw, které předmětu přislušejí, jeden wynímají, ostatní zamezující. Naproti nekonečným úsudkům twrdící a zápírací úsudky konečné se nazývají.

§. 93.

< W potaze úsudku považujeme srovnalost představ, o kterých úsudek svědčí, dajíli se w jednotu svědomosti spojit. Tato srownalost jest buď *wnitřní* nebo *wněšná*. Představy stojí tehdaž u wnitřní srownalosti, když jedna druhé znakem býwá. Když tedy úsudek jewí, jestli předstawa kterási znakem druhé, čili nic, nazweme úsudek *wýslovný* (categoricus). Patrnó jest, že zde dvě případnosti místo míti mohau, totiž: buďto wýslovný úsudek pronáší, že předstawa jakožto znak s jinau w jednotu svědomosti má býti spojena, buďto, že spojena býti nemůže. Onde bude úsudek twrdící, tuto zápírací. Tudy *Brož jest zdráv* řkauce, máme twrdící wýslovný úsudek; *Brož není zdráv* jewí se zápíracím wýslovným úsudkem. >

§. 94.

< Předstawy stojí we *wněšné* srownalosti, když jedna druhau stane, ne ale jedna w druhé. Tato wněšná srownalost jest buď *jednostranná*, nebo *obápná*. Onde jedna předstawa druhau newyhnutelně za sebau táhne, nikoli ale druhá první, a to jest srownalost nebo spolek *důwoda s následkem*, nebo kládá důwod newyhnutelně i následek

klásti jsem nucen, newšak na opak, abych z položeného následku spolu i důvodu se dosuzowati musel, protože jeden následek wice důwodůw míti může. Úsudky, w kterých spolek důvodu s následkem se považuje, zowau se *podpowědné* (hypotheticus); n. p. Brož ctnostný, tedy nekrade.

§. 95.

< W druhém případě wněšné srownalosti, kdež sázka dwau předstaw obapolně se stanoví, prawíme, že předstawy stojí we *spolku* (^{abapalness} Gemeinschaft). W takowém spolku ^{společnosti} nalézají se částky jednoho celku, nebo rozmanitost jedno-tau spojená; a ten úsudek sluje *odličený* (disjunctivus); n. p. Brož jest buďto zdráv nebo nezdráv. — Tu stojí *zdráv nezdráv* w jednom spolku, wynášejíce spolu okrslek wšechněch znakůw, které Brožowi z ohledu jeho zdráwi přisluší. Jedno druhým ^{určitosti} nabývá: twrdíli se, že *Brož jest buďto zdráv*, tehdy nutno přidati *nebo nezdráv*; i opak řeknuli: *Brož jest buďto nezdráv*, musím připojiti: *nebo zdráv*.

§. 96.

Wýslovný úsudek sluje tedy ten, w kterém předstawy mají odnešený mezi sebou takowé jako má znak s předstawau, buď pak tento znak twrdicí nebo zapírací, n. p. wšickni lidé jsau smrtelní; — někteří lidé jsau nerozumní. < Předstawa, která se jako znak považuje, sluje *přísudek* (Prädikat), pomysl, kterému jest znakem, sluj *podmět* (Subjekt), a ta předstawa, která wyprawuje, zdali znak čili přísudek podmětu přináleží, nebo ne, sluj *spona* (copula). W úsudku: *wšickni lidé jsau smrtelní*, jest *jsau* spona, *wšickni lidé* podmět, a *smrtelný* jest přísudek, protože se přisuzuje podmětu. Nejsau w každém úsudku tyto tři částky zřejmě wyjádřeny, časem jest některá z nich zkryta a zastřena, ale snadno w pravidelnau dobu proměněna se wyjewí; n. p. w úsudku *pes štěká* pravidelná wýslova bude: *pes jest štěkající*.

§. 97.

Wýslovné úsudky dělí se w úsudky *totožné* a *netotožné*. W oněch jsau podmět a přísudek představami shodnými, ne ale w těchto; n. p. úsudek: *člověk jest rozumný zvířecích*, jest *totožný* úsudek; *netotožný* ale jest úsudek: *Brož jest učený*.

§. 98.

W *podpovědném* úsudku, jakož výše dotčeno, nalézá se srovnalost důvodu s následkem. Propověď, která důvod obsahuje, sluje *násudek* (Vordersatz, antecedens, hypothesis, conditio); propověď, která obsahuje následek, sluj *zásudek* (Nachsatz, thesis, conditionatum, posterius). Spojení těchto dvou propovědí sluj *následownost* (Consequenz) jsauc vyjádřena w češtině slovy: *když*, *li*, *jestli*, *tehdy*, a t. d. kteráž dobu *podpovědného* úsudku obnašejí, a propovědi spojují, ježto matiznau jeho jsau; n. p. *když prší, tehdy bývá mokro*. *Když prší* jest *násudek*, *tehdy bývá mokro* jest *zásudek*.

§. 99.

Ku pravdivosti *podpovědného* úsudku není třeba, aby propovědi obě pravdivé byly, jedno *když* *následownost* jejich *pravá* bude; n. p. *Jestli Brož ctnostný, tehdy bude mluvit pravdu*. Obě mohau býti nepravé, totiž: *Brož není ctnostný*, aniž *bude pravdu mluvit*. *Následownost* ale mezi nimi činí úsudek *pravý*. Naproti tomu obě propovědi mohly by býti samy w sobě *pravé*, *následownost* ale *nic*; n. p. *Jestli Brož nelže, tehdy jest ctnostný*; nebo: *Jestliže se Wít modlívá, tehdy jest bohatcem*. K pozorování jest, že matizna *podpovědného* úsudku záleží ze dvou *wýslovných* úsudků, byť i na první pohled dobu *wýslovnosti* na sobě neměly, která ale snadno jim navracena býti může. Proto se ale říci nedá, že *podpovědný* úsudek by byl *jediné násobením* dvou *wýslovných* úsudků; neboť rozum náš se zcela jiného počínku podjiti musí, nežli při pauze *wýslovném* úsudku, a něco ji-

něho jest, když se praví: *Jestli Brož ctnostný, tehdy nelže,* nežli když se řekne: *Brož jest ctnostný a nelže.* >

§. 100.

^{Disjunctio}
< W odličeném úsudku obapolně se představy ustanovují, vynášejíce pospolu okršlek, a slují *členy odličené* nebo *odličenci* (membra disjuncta), jsauce w češtině slowci: *buď, nebo, či* znamenány. W úsudku: *Brož jest buď učený, nebo neučený*, jsau učený a neučený odličenci. To spojování jejich w jednotu sluj *odlika* či *rozpoj* (disjunctio). >

§. 101.

Ku prawosti úsudku odličeného náleží:

a) Aby odličenci swým sebráním celý okršlek vynášeli. Nebyl by n. p. prawý, kdy by se řeklo: *Brož jest buď bílý, buď žlutý, buď zardělý*, proto že okres člověka z ohledu barvy není úplný, chybujiící barvy černé. Pauhá všeobecná myslowěda jenom dwaučleně připaustí, *A* a *ne A* dle sady wylaučeného třetího; při čemž úplnost vždy patrná jest.

b) Odličenci, jsauce we spolku, buďte spoluřadní, nikoli však podřadní, protože jediné spoluřadníci nikoli ale podřadníci sebe wylučují. W úsudku: *Brož jest buď učený, buď bohoslow, buď neučený*, nemohau *učený* a *bohoslow* w odlice (rozpojení) státi, jelikož bohoslow onomu podřaděn jest. >

§. 102.

^{Disjunctio}
< Odlika neb rozpoj tedy dwóji býti může, buďto dle doby, kteráž jediné k logice náleží, anebo dle matizny. W dobné odlice jsau odličenci ^{negativně} záporné sobě protiwní, w matiznowé však odporné; n. p. *Brož jest buď zdráv neb nezdráv*, jest dobný rozpoj; w úsudku: *člověk jest buď bílý, buď žlutý, buď snědý, buď černý a t. d.* jest matiznowý rozpoj. >

§. 103.

<Způsobovost úsudku jest jeho odnešení k našemu rozumu, a dle toho se úsudky rozvrhují v *záhadné* (problematicus), *rozhodné* neb *jistící* (adsertorius) a v *stanovné* (apodicticus). V záhadném úsudku představuje se spojení rozmanitosti v jednotu za *možné*; n. p. *Brož může býti ctnostným*. V jisticím se rozmanitost jako skutečně v jednotu sňatá vyjadřuje; n. p. *Wit jest nemocen*. V stanovném úsudku jest to spojení rozsudku *nutné*; n. p. *trojúhelník má tři úhly míti*. >

§. 104.

<Při výslovných úsudcích jest slovo *může* znamením záhadného úsudku, *jistícího* jest, a stanovného *musí, třeba, dlužno*. — W podpowědném úsudku jest nášudek záhadný, zašudek pak jistící, a následownost mezi nimi jest stanovná. — W odličených úsudcích jest každý jedinákový úsudek záhadným, ale rozpoj sám w sobě, že jeden přísudek podmínětu přináležet, jest stanovný. >

§. 105.

Známo jest sice, kterak každý úsudek dle kolikosti, jakosti, potahy a způsobovosti považován býti může, ale časem toliko jedním z těch ohledůw obezřený úsudek i w ostatních svého určení nabývá. Výslovné úsudky jsau podlé kolikosti neurčité, mohauce býti jedinákými, zvláštními a všeobecnými; protože nějaký znak buď jedinákými, buď zvláštními dílu celého okrsku ponětného, a nebo všem částkám některého pojmu přisauzen býti může; n. p. *Wit jest učený, někteří lidé jsau nemocni, všickni lidé jsau smrtelní*. Dle jakosti jsau též výslovné úsudky neurčité, mohauce býti twrdícími i zapíracími. — I podlé způsobovosti jsau výslovné úsudky neurčité, mohauce býti záhadnými, jisticími nebo stanovnými.

§. 106.

Důwod s následkem má nutné spojení, tudy všeobecné, a protož dle kolikosti určité. Podpowědný úsudek: *Jestli Brož ctnostný, tehdy nelže*, jest všeobecný, wypowídaje: kdykoli kladeno bude, *že Brož ctnostný jest*, musí kladeno vždy býti, *že nelže*. Dle jakosti však jest neurčitý, moha býti buď twrdicím nebo zapíracím; na zásudku záleží jakost jeho, a w dotčeném jest zapírací; podlé způsobowosti jest určitý, neboť následownost jest stanowná.

§. 107.

W odličených úsudcích jest rozpoj stanowný; tudy dle kolikosti mají swau určitost jsauce všeobecné. Podlé jakosti jsau twrdicí, prawice, že z několika přísudků jeden newyhnutelně přísluší předmětu. Dle způsobowosti jest rozpoj stanowný.

§. 108.

Hledíli se w úsudku kolikosti a jakosti na jednau, tehdy nabýváme *wšeobecně twrdicích a všeobecně zapíracích, zvláště twrdicích a zvláště zapíracích* úsudkůw. Jednotliwé úsudky, čehož připomenauti sluší, ať ku zvláštním se počítají: *wšickni lidé jsau smrtelní*, jest všeobecně zapírací; *některí lidé jsau učení*, jest zvláště twrdicí; *Brož není zdráv*, zvláště zapírací úsudek.

§. 109.

W logikách obyčejně se poznamenávají úsudky všeobecně twrdicí písmenem A, všeobecně zapírací písmenem E, zvláště twrdicí písmenem I, zvláště zapírací písmenem O, dle těchto weršůw:

Asserit A, negat E, sed universaliter ambo;

Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

Po česku asi takto:

Přírokem A buď, záporem E, všeobecně pak obě;

Přírokem I buď, záporem O, částečně pak obě.>

§. 110.

^{ještě - jiným} < Násobné úsudky dají se obrátiti ^{prode} w jediné, z kterých powstaly, a jsau buď ^{Arbony} jedonásobné nebo ^{Arbony} krytonásobné. W oněch se snadno dowtipiti jedináky; n. p.: *Brož a Wít jsau lháři*, složeno z úsudkůw: *Wít jest lhář*, a *Brož jest lhář*. W krytonásobném nenaskytují se tak snadno ^{prode} ~~jinaké~~ úsudky we swém spojení; n. p. *Bůh jest jediné všemohaucí*; kterýžto složen jest z úsudkůw: *Bůh jest všemohaucí*, *žádná jestota není Bohem*, a *není všemohaucí*.

§. 111.

^{Katégorick} < Výslovný úsudek jest tenkráté jewonásobný, když ^{ještě} několiko podmětůw, nebo přísudkůw, nebo obau pospolu skrze *a (i)* spojených obsahuje; n. p. *Brož a Wít nejsau bohatí*. *Brož jest bohat a ctnosten*. *Bůh jest spravedlný a milosrdný*. — Patrno jest, že každý z tolika úsudkůw složen jest, koliko podmětůw nebo přísudkůw w kterém se nachází.

§. 112.

^{hypothetick} < Podpovědný úsudek jest tenkráté jewonásobný, když několiko skrze *nebo* spojených násudkůw, čili několiko skrze *a (i)* spojených zásudkůw, aneb obau w něm se nalézá; n. p. *Kdyby slunce svítilo a wítr wál, cesty by wyschly*. *Jestli Bůh spravedlný, tehdy jest odměna i trest k očekávání*. *Kdyby jsi byl mně navštívil, nebo mi wzkázal, tehdy bych byl k tobě přišel, a slíbenau knihu přinesl*. Takto složený úsudek má toliko jedináky úsudkůw w sobě, koliko w něm skrze *nebo* ^{základní} násudkůw se nalézá. Několiko skrze *a (i)* spojených násudkůw nečiní w úsudku podpovědném násobnost, poněwadž do hromady jakožto jediný důwod se powahují; n. p. w úsudku: *Kdyby Brož byl lepším semenem zasel, a pohody šetřil, měl by dobrau úrodu*, nepraví se: *kdyby lepším semenem zasel, měl by dobrau úrodu*; nebo *kdyby pohody šetřil, měl by dobrau úrodu*, nébrž: *kdyby oboje byl wynaložil, měl by dobrau úrodu*. Podpovědné úsudky majíce několiko skrze *nebo* spojených zásudkůw, n. p. *Mluvíli Brož pravdu, tehdy ji mluví buďto*

wedle zisku, nebo ze strachu, přináležejí k podpowědným, odličeným úsudkům. W podpowědně odličeném úsudku jest zásudek úsudkem odličeným, a odlíka pod výmin-kau stojí.

§. 113.

Odličený úsudek jest tehdaž násobný, když několi-ko skrze *a* (*i*) složených násudkůw w sobě zawírá; n. p. *Brož a Wit jest buď zdráv neb nezdráv*, jest úsudek složenný z těchto dwau: *Brož jest buď zdráv nebo nezdráv*, a *Wit jest buď zdráv nebo nezdráv*, rozpadáwaje se w toliko ^{násobných} ~~jedinakých~~ úsudkůw, koliko skrze *a* (*i*) spojených podmětůw w něm jest. — Nalézaloliby se w odličeném úsudku několik skrze *a* spojených odličencůw, tehdy není úsudek jakožto násobný k považování, jelikož takowé skrze *a* spojené odličené částky w jedno se snímají; n. p. w úsudku: *Brož jest buď ctnosten a zpokojen, nebo nectnost a nezpokojen* jako jedno by byli, k považování jsau.

§. 114.

Krytonásobný úsudek sluj ^{wyložitelný} ~~wyložitelný~~ (exponibilis), protože se teprwa rozebrati musí, aby se ~~jednaké~~ ^{jednaké} úsudky, z kterých složen jest, odkryly. W úsudku wyložitelném obsažené úsudky sluj ^{wykladné} ~~wykladné~~ (exponentes). Úsudek zjewný w nich sluj ^{předestřený} ~~předestřený~~ (praejacens) a ostatní zkrýtě obsažené sluj ^{zastřené} ~~zastřené~~ (postjacentes), n. p. w úsudku: *trojúhelník má jenom tři hrany*: jsau wykladní úsudkowé tito: *trojúhelník má tři hrany*, a *trojúhelník nemá jedné, dwau, čtvera, patera a t. d. hran*. První z těchto úsudkůw jest předestřený, a druhý zastřený.

§. 115.

Hlavnější twary wyložitelných úsudkůw jsau následující:

1) *Wylučující* propowědi (propositiones exclusivae), w kterých se buďto podmětu nějaký přísudek s wylaučením ostatních podmětů přiřiká nebo upírá; u. p. *Jediné*

Bůh jest všemohaucí; budto se nějaký podmět s kterýmisi přísudkem při vyloučení ostatních přísudků spojuje, n. p. *Brož není leč učený, Wit jenom nekrade*, kdežto podmětu přísudek se upírá. Snadno tito úsudkové v jedínaké se rozložiti dají.

2) *Wýjemné* propovědi (propositiones exceptivae), když se část podmětu z úsudku vynímá; n. p. *všecky ríky české, kromě Oharky, w Čechách se prýští*.

3) *Wýhradné* propovědi (propositiones restrictivae), když se podmětu nebo přísudku výhrada přikládá; n. p. *Brož jest newrlý, když onemocní, a opatrný, jestliže prohlídání k swému zisku opatrností se jmenuje*.

4) *Opětavé* propovědi (propositiones reduplicativae) jsau ony, w kterých podmět se opětuje; n. p. *král jakožto král jest nejpřednější w zemi. Sem také náležejí ony úsudky, w kterých podmětu se přikládá znak, za kterým se mu přísudek budto přiríká, nebo upírá; n. p. Bůh jakožto swatá jestota nemůže hřešiti*.

5) *Usudky přirownalé* (propositiones comparativae); když několik předmětůw nebo přísudkůw se srownává, n. p. *Brož jest učenější nežli Čeněk. Wit jest wice chudý nežli rozumný*.

§. 116.

< Úsudky jsau wedlé

1.) *Kolikosti*:

a) *wšeobecné*, *allgemein*

b) *zvláštní*, *besonder*

c) *jedínaké*, *einzig*

2.) *Jakosti*:

a) *twrdící*, *bestätigend*

b) *zapírací*, *verneinend*

3.) *Potahy*:

a) *wýslovné*, *ausgesprochen*

b) *odpovědné*, *antwortend*

c) *odličené*, *abgetrennt*

4.) *Způsobowosti*:

a) *záhadné*, *versteckend*

b) *rozhodné (jistící)*, *entscheidend*

c) *stanowné (jistotné)*, *bestimmend*

§. 117.

O společné srovnalosti úsudků.

I wedlé matizny i wedlé doby mohau úsudky býti srovnáwany. W logice pauhé jenom toto poslední místo obdrží. — Logická příbuznost jest rownání úsudkůw dle doby při stejném obsahu; a poněwadž z ohledu doby mohau úsudkové považowáni býti dle kolikosti, jakosti, potahy a způsowosti, tedy logické příbuznosti též z toho čtwerého hledistě bude možno šetřiti.

§. 118.

◀ Dwa úsudky o stejné matizně (majíce stejný podmět a přísudek) a o stejné jakosti, o rozličné toliko *kolikosti*, slují *poddružné* (subaltern) úsudky. Úsudek všeobecný sluje *poddružowací* (subalternirend), a úsudek zvláštní jest *poddružený* (subalternirt); n. p. *wšickni lidé jsau smrtelní*, jest poddružowací; *některí lidé jsau smrtelní*, jest poddružený; oba ale pospolu zowau se poddružné úsudky. >

§. 119.

Úsudkové dle *jakosti* srovnáwaní jsau budto *shodní* nebo *protiwní*. W prwním ohledu dají se w swědomosti spojití, n. p. *wšickni lidé jsau smrtelní* a žádný není nesmrtelný; w druhém pak se buď zcela nebo na díle toliko ruší; n. p. *Wšickni lidé jsau učení*, a žádný člověk není učený. Jsauli ale shodní úsudkové takowí, že jeden z druhého vyplývá, tehdy sluje *zárowní* (aequipollentia). Takowá zárownost může dwojí býti: jedna matiznowá, druhá logická; n. p. matiznowá zárownost bylaby w úsudcích: *Wit jest syn Hronůw*, a *Hron jest otec Witůw*. Logická nebo dobná zárownost byla by w úsudcích: *Wšickni lidé jsau smrtelní* a žádný člověk není nesmrtelný. >

§. 120.

Protiwní úsudkové jsau buď záporně protiwni, když jeden druhým se zamítá, nebo odporně protiwni, když jeden druhého nejenom zamítá, ale i cosi jiného na tom místě klade; n. p. *Wšickni lidé jsau smrtelní, a žádný člověk není smrtelný*, jsau úsudkové odporně protiwni. Úsudkové: *Wšickni lidé jsau smrtelní, někteří lidé nejsou smrtelní*, jsau záporně protiwni. *A a E*, pak *E a I* obsahují zápornost: *A a O* ale odpornost. >

§. 121.

<Kromě těchto protiwných úsudkůw jest ještě třetí tvar (druh) *pododporných* (subconträr) úsudkůw, a toť jsau dva zvláštní úsudkové, mající stejný podmětňi pojem a stejný přísudek, ale nestejnau jakost, *I a O*; n. p. *Někteří lidé jsau učení, někteří lidé nejsou učení*. Takové úsudky vlastně nejsou protiwné, nébrž dobře mohau se často shodowati, gakožto w dotčenění příkladě widíme. Služít pododporné, protože jsau podřaděny úsudkům odporným. Úsudek: *Někteří lidé jsau učení*, jest podřaděn úsudku: *wšickni lidé jsau učení*; a úsudek: *Někteří lidé nejsou učení*, jest podřaděn úsudku: *žádný člověk není učený*. Úsudkové ale: *Wšickni lidé jsau učení a žádný člověk není učený*, jsau odporné.

§. 122.

Co zde o shodnosti nebo protiwnosti úsudkůw řečeno jest, ukázáno bylo toliko we výslovných úsudcích, ale i k ostatním se to obrátiti dá, a sice: *Podpowědné* úsudky jsau zároveň, když mívají stejné propovědi w násudcích, a zásudek jednoho z nich popírá zápornost w zásudku druhém; n. p. *Jestli Brož zloděj, tehdy Wít jest ctnostný*, a *jestli Brož zloděj, tehdy Wít není nectnostný*, když *A* jest *B*, tehdy *C* jest *D*, a když *A* jest *B*, tehdy *C* není ne *B*. — Záporně protiwné jsau *podpowědné* úsudky, když jeden druhého následnost poráží; n. p.

Když prší, bývá mokro, a když prší, nenásleduje, aby bylo mokro. Odporně protiwné ale jsau, když stejné násudky mají o záporných následcích; n. p. *Když prší, tehdy bývá mokro, a když neprší, bývá mokro.* — Dwa podpowědné úsudky nejsau protiwné, majili stejný zásudek o nestejných násudcích; n. p. *Když prší, bývá mokro, a když neprší, bývá mokro.* — Budauli míti dwa podpowědné úsudky w násudku i w zásudku zápornau protiwnost, tehdy jsau shodni, ačkoli nejsau zároveň; n. p. *Když prší, bývá mokro a když neprší, nebývá mokro.*

Z odličných úsudkůw powstávají zároveň, když se podmětu w předu jeden odličenec přiřkne, a ostatní se zamečí: takowý ale úsudek tím se w podpowědný zvrhuje; n. p. z úsudku: *Wít jest buď bílý, nebo snědý, nebo černý,* učinímli úsudek: *Jestli Wít černý, tehdy není bílý, ani snědý,* mám zároveň dwa úsudky; čehož dosíci možno, když se w podmětu w předě jeden neb více odličenců zapře, a w sledku jeden z ostatních přiřkne; n. p. *Není-li Wít bílý, tehdy jest buď snědý nebo černý.*

§. 123.

◁ Když ze dwau výslovných úsudků jeden druhého podmět má za svůj přísudek, a co jest w jednom přísudkem, w druhém se stává podmětem, w obau však jakost zůstala *neproměněná* (totiž: oba jsau buďto twrdicí nebo zapírací), tehdy slují *obrácení* (conversi); a sice; majili stejnau kolikost, slují úsudkové *prосто obrácení* (conversio simplex); n. p. Někteří lidé jsau nemocni, a někteří nemocni jsau lidé. — Majili ale rozličnau kolikost, tehdy vznikne *obrácení proměnné* (conversio per accidens); u p. Všickni lidé jsau smrtelníci, a někteří smrtelníci jsau lidé. — Podpowědný úsudek se obrací, když se důvod následkem a následek důvodem stane; n. p. *Když prší, tehdy bývá mokro, a když bývá mokro, tehdy prší.* Při podpowědných úsudcích jedině prostého obrácení stánuati může; protože oba vždy všeobecní podlé doby zůstávají. — Rovně i z odličných úsudků jako při výslovných mohau se jiní úsudkové obrácením zdělati; n. p. z

úsudku: *Wít jest buď učený nebo neučený*, powstanau tito úsudkové: *Wšecko, co buď učené jest, neb neučené, jest Wít*; pak: *Něco, co buď učené jest, neb neučené, jest Wít*.

§. 124.

< Učinili se z úsudku výslovného, proměněním jeho podmětu v přísudek a záporně protivného přísudku v podmět, přidáním mu protivné jakosti prvního, tehdy sluj takový úsudek *zaměněný* (contraponit, versetzt). *Záměna prostá* jest tehdaž, když oba úsudkové stejnau kolikost mají (contrapositio simplex). *Záměna zjinačená* (contrapositio per accidens) však, když jsau rozličné kolikosti. K prvnímu tvaru náležejí úsudkové: *Wšickni lidé jsau smrtelní a žádný nesmrtelník není člověkem*; k druhé újde: *Wšickni lidé jsau smrtelní a někteří nesmrtelní nejsau člověky*. — Podpowědný úsudek se změňuje, když se záporná protivnost důvodu za následek, a záporná protivnost následku za důvod položí; n. p. tito dva úsudkové: *Když prší, tehdy bývá mokro, a když nebývá mokro, tehdy neprší*. — *Odličené* úsudky mohau změněny býti tak, jako výslovné, n. p. *Wít jest buď učený neb neučený*; z toho úsudku powstane prostau záměnou: *Wšecko, co buď učené není nebo neučené, není Wítem*, a zjinačenau z úsudku: *Wít jest buď bílý, neb černý, neb snědý. Něco z toho, co ani bílé, ani černé, ani snědé není, není Wítem*.

< Když k daným představám, v kterých, aby plnosudné byli, cosi chybí, toto chybující vyhledáváme, když se tážeme či doptáváme (quaeritur s. interrogatur) a když chybující onono udáváme, tehdy odpovídáme (respondetur). Otázky a odpovědi (quaestiones et responsiones) považované samy w sobě nečiní úplný úsudek, nébrž společné. Z tohoto spolku wynikající úsudky neb sady mohau wšelikerau twárnost míti.

To, co chybuje a se hledá, může wšelikého býti způsobu. Může se hledati předmět: up. Kdo jest nekonečný? Odpověď: Bůh. Aneb se hledá přísudek: Jaká jest jestota Bůh? Odpověď: Nekonečná. Anebo se hledá určení poměru mezi podmětem a přísudkem: Jestli

Bůh nekonečný? Odpověď: Jest. Z takových otázek spojených s odpověďmi vzniká vezdy výslovný úsudek: Bůh jest nekonečný. Mohau se tehdy dle svého zaměření výslovnými otázkami nazýwati. — Opět se může hledati důvod některého následku: u p. Odkud přijde výžiwa? Odpověď: Z práce, zporoty. Aneb se hledá následek některého důvodu: u p. Co dá práce a zporota? Odpověď: Výžiwu. Aneb se hledá spojení mezi důvodem a následkem: Dá-li práce a zporota výžiwu? Odpověď: Dá. Z takových otázek spojených s odpověďmi vzniká weždy podpowědný úsudek: Když se pracuje a zpoří, dobude se výžiwa. Podlé naměření jich možno je *podpowědnými* otázkami nazwati. — Opět se může otázka wztahowati ku částkám daného okresu: Lidé jsau buďto ctnostni nebo? Odpověď: Hříšni. Anebo k okresu daných částek: Kdo jest buďto ctnostný nebo hříšný? Odpověď: Lidé. Anebo protiwnosti a úplnosti oddělenin: Jsauli lidé buďto ctnostni nebo hříšni? Odpověď: Jsau. Z takových otázek spojených se swými odpověďmi vzniká weždy *odlišný* úsudek: Lidé jsau buďto ctnostni nebo hříšni: protož mohau takové otázky *odlišnými* slauti. Z toho plyne, že otázky samy w sobě vážené nemohau slauti zpřímá ani výslovnými ani *podpowědnými* ani *odlišnými*; toliko tehdaž, když spolek jich s odpověďmi takové úsudky poskytuje. W ohledu na způsobowost bude každá otázka vlastně toliko záhadná, jelikož ona jenom možný úsudek pronáší, ačkoliw bywši spojená s odpověďí, zplozuje úsudek rozhodný anebo konečně i stanowný. — W ohledu na jakost jsau všechny otázky dle svého záhadného rázu neurčité. Nebo se jimi ani nepotáká ani nezamítá; nébrž odpowídajícimu se zůstawuje wolno, aby cosi položil nebo zawrhl. Kolikost otázky jen tehdaž může místo míti, kdy w otázkách samých okres wěcí se udává, na které se otázka wztahuje; u p. Jsauli všickni lidé rozumní? Jsauli někteří lidé učení? Jestli Brož bohat? — Nenlí okres udán, nelze otázce, jelikož sama w sobě úsudkem není, kolikost připsati. — Otázka jest neurčitá, když se na ni bez pomoci jiných otázek odpowěditi nedá; u p. čím se pokutuje zločinstwí? Tato otázka jest určebná teprwa otázkau, jaké zločinstwí

se mání, dřívě nežli by se určitá odpověď dáti mohla. Tak také bývá odpověď neurčitá, když to, co chybí, neudává a opět jiných otázek potřebu plodí; u p. kdyby se k otázce: Jakou pokutu zasluhuje vražda? odpovědělo: Citelnau. Určitost otázek a odpovědí mívá všeliké stupně. Čím určitější otázky a odpovědi bývají, tím také lepší; určitost otázky nesmí však býti taková, aby již i sama odpověď obsahovala, tehdáž sluje otázka *nemotorná* (*quaestio domitiana*, *ungeräumt*); u p. Dlaholi trwala třidcetiletá wálka? Sluje též *nemotorná*, když odpor zawírá: Jestliž okrauhlý trojhraník hranatý? aneb: Jestli měděnice stříbrná? Také může býti odpověď *nemotorná*, když budto sama sobě aneb otázce odporuje, anebo wůbec na otázku se nehodí: u p. Které obrazce jsau hranaté? Odpověď: Kulaté trojhraníky, aneb: Proč se dělí světlo w duze na sedmero barew? Že dwakrát dvě čtyry jsau. Když ale otázka několika odpovědí sobě odporných žádá, tehdá není otázka ani odpověď ani neurčitá ani *nemotorná*; u p. Máli Brož mnoho domů, mnoho polí? Odpověď: Mnoho domů, ale žádných polí; nébrž jest toliko složená a kdyby byla toliko jednotná, již dosti zřejmě se widí.

§. 125.

O vznikání úsudkůw.

Kterak vznikají úsudkové? Na tuto otázku zde třeba odpověděti. W úsudcích má daná rozmanitost w jednotu svědomosti spojena býti. Každý úsudek musí dle kolikosti, jakosti, potahy a způsobowosti býti určen. Dřívě tedy, nežli se spojí rozmanitost w jednotu, přemítati třeba, kterakou kolikost, jakost a t. d. ten úsudek míti může. Toto přemítání stává se *saudem*, a děje se dle pojmuw, kteří slují *pojmové přemětní* (*Reflexionsbegriffe*).

1) Abychom wěděli, gakou *kolikost* úsudek míti může, skaumáme, jsauli představy *jednake* čili *wšelijake*. W jednotlivých úsudcích jest podmět *jednaký* a *tentýž*. Nejsauli ale částky wšeecky okresu w poněti *wšickni lidé* w tom sworny, aby jim znak *učený* příslušel, nebo nepřislušel, tehdý po-

wstává úsudek zvláštní; n. p. *Někteří lidé jsou učení, nebo, někteří lidé nejsou učení.* — V úsudku všeobecném považují se sice částky pojmu ve svém okrese jakož všelijaké, ale z ohledu znaku jim přináležejícího, nebo nepřináležejícího, za jediné a za stejné; n. p. *Wšichni lidé jsou smrtelní*, v tom úsudku jsou lidé arci všelijací pojati, ale v tom se srovnávají, že znak *smrtelní* všem přináleží. Totéž i v záporném úsudku: *Nikdo není věčivedoucí*, se zhlédává.

2) Dle *jakosti* jsou úsudkové buď *twrdící* nebo *zpírající*, tudíž třeba hleděti, jsouli představy pospolu ve shodě anebo v protiwu; n. p. jsouli představy *Wit* a *učený* shodné, tehdy powstane úsudek twrdící: *Wit jest učený*; jsouli ale protiwné, tehdy vznikne úsudek záporný: *Wit není učený*.

3) Dle *potahy* jsou úsudkové buď *wyslowní* nebo *powědní* nebo *odličení*. Při prvním nalézá se zároveň wnitřní; při druhém wněšná; při třetím wnitřní i wněšná. Abychom tedy potahu úsudků určití mohli, třeba skau-mati, zdalíž spojitelné představy ve wnitřním, čili ve wněšném srovnání stojí.

4) Dle *způsobowosti* jsou úsudkové buď *záhadní*, *rozhodní*, nebo *stanowní*; neboť tu záleží na srownalosti úsudků s rozumem. Neprotiwíli se spojení dobře mysl-né, totiž pravidlům myšlení, bude jedno možno, a z možnosti této vzniká *záhadný úsudek*; n. p. *krokvice, o které smýšlíš, může stejnoúhelná býti*. Jestli ale spojení představ w druhých představách založeno, tehdy jest úsudek *rozhodný*; n. p. *krokvice ode mne napsaná jest stejnoúhel-ná*. W stanowných úsudcích doba matiznu určí; n. p. *krokvice dlužno míti tři úhly*; neboť dle zákona neshody jest nemožno, aby hrokvice tři úhlů neměla.

Podlé kterých zákonů ale spojuje *um* rozmanitost w úsudky? Anebo jinými slowy: Která jsou pravidla pro dobnau prawdu úsudků? Nemohau nižádná jiná býti, leč ona na hoře již dotčená; a sice

1) Každému předmětu přísluší znak s ním se shodující, a žádnému předmětu nesluší znak, který

mu odporuje. Obě pravidla hodí se pro úsudky výslovné; ono pro tvrdící, toto pro zapírací.

2) Druhý zákon postačitelého důvodu platí pro *podpovědné*.

3) Zákon vylučujícího třetího hodí se pro odlišné úsudky, které v smyslu *logickém* jediné dvojčlené byti mohou.

V ohledu zvláštním na vnitřní obsah úsudků a sad, možno je rozdělit ještě v *rozborné* (analyticus) a *sauborné* (syntheticus), *skumné* (theoreticus) a *wýkonné* (practicus), v *dokázatelné* (demonstrabiles) a *nedokázatelné* (indemonstrabiles), v *podmětné* (subjective) a v *předmětné* (objective) platné. Tyto rozdíly jsou však ne tak logické jako powěcné.

§. 126.

Hledili se kromě vnitřního obsahu úsudků a sad také na jich vědeckou povahu, totiž na jich cenu a společný poměr v možné saustawě dowědů, tehdy možno jest také uvéstí tato jména: *zásada* (axioma), *požadavek* (postulatum), *úloha* (theoremata), *záhada* (problema), *přípojek* (corollarium s. consecrarium), *přezvědy* (empiremata), *podpověd* (hypothesis), *odbor* (lema), *přímětek* (scholium).

Zasadami slují skumné sady nepostředné jistoty; jsouli však výkonné sady, jichžto výkonatelnost sama sebou zřejma jest, slují požadavky. Zásady a požadavky jsou tedy nedokázatelné sady a slouží u vědách za prvotné a základní sady. Skumné sady pak jsou důkazu schopny a žádající, slují úlohami. Výkonné sady, jichžto výkonatelnost se teprv dowoditi má, slují záhadami. Úlohy a záhady jsou tedy sady dokázatelné a odnožují se v naukách z prvotinných neb základních sad. Sady, které z předcházejících nepostředně plynau, zvláštních důkazu nežádající, slují přípojky. Sady, jichžto platnost se zkoušeje a skaumá, slují přezvědy. Sady, které se z neurčebných důvodů připauštějí, slují podpovědmi. Sady, které z jiných nauk jako již tam dokázané se přijaly, slují odborem. Ostatně se nazývávají sady, které nějakou poboční vědomost poskytují, přímětkem. Dají se tedy

wšeliké sady w ohledu na swau wědeckau powahu následujícím způsobem sestawiti:

I. Proslovy hlawní.

1) *Domáci:*

A. Zásady:

a. Skumné.

b. Požadawné.

B. Odknožené sady:

a. Sady z určebných důwodů.

a) Ze vlastních zásad.

Skrze důkazy.

aa) Úlohy.

bb) Záhady.

Nepostředním následkem.

Připojky.

ß) Ze zpytu a zkaušek.

Přewědy.

b. Z důwodů neurčebných.

Podpowědi.

2) *Odknožené sady.*

Odkbor.

II. Připojky.

Ostatně rozuměti sluší, že toliko w mathematičkých wědách dle přísnějšího naukowého náwodů těchto rozličných názwů býwá užíwáno.

c. O rozsudcích.

§. 127.

Rozsuzowání jest poznáwání prawdy nebo křiwdy w nějakém úsudku z prawdy nebo křiwdy w úsudku druhém se nalézající. Rozsuzuji poznáwaje z prawdy úsudkůw: *wšickni člověkové jsau smrtelní* a *Wů jest člověk* prawdiwost úsudku: *Wů jest smrtelný*; pak poznáwaje i křiwdy úsudku: *Nikdo není učený*, prawdiwost úsudku: *Některé lidé jsau učené*. Čin rozsuzowání neb zawírání jest rozsudek w podmětném významu, a úsudkové zawírání spojání slují rozsudkem w předmětném wrozumíwání.

§. 128.

Úsudkové, z jejichž pravdy nebo křivdy pravda nebo křivda následuje, sluje *návěsti* (praemissae); ten úsudek, jehož pravda nebo křivda skrze návěsti se poznává, jest záporní průpověď, neboli *závěrek* (Schlusssatz). W rozsudku: *všickni člověkové jsau smrtelní, Wít jest člověk, tehdy jest smrtelný*, jsau návěstmi první dva úsudkové, a poslední jest závěrkem. Obyčejně závěrek se znamená slowcem: *tedy, tudy a t. d.*

§. 129.

Jestliže z pravdy nebo křivdy některého daného úsudku bezprostředně pravda nebo křivda jiného úsudku se wyvozuje, tehdy sluje *bezprostřední* rozsudek (consequentia immediata). Wyvodili se z daného úsudku pomocí ještě druhého úsudku třetí, tehdy sluj *rozsudek prostřední* (ratiocinium); n. p. zawřeli se z úsudku: *všickni lidé jsau smrtelní*, úsudek: *tedy někteří lidé jsau smrtelní*, bude rozsudek bezprostřední. W závěrku pak: *Všickni člověkové jsau smrtelní, Wít jest člověk, tedy jest smrtelný*, widíme rozsudek prostřední.

§. 130.

O rozsudcích bezprostředních.

K rozsudku bezprostřednímu nic jiného potřebi není, než aby se daný úsudek dle pravidel myslných rozebral, a potom z jeho pravdy nebo křivdy pravda nebo křivda zawření se ukázala. Pravidla myslná z ohledu bezprostředních rozsudků mohau tato užívána býti:

- 1) Pravidlo shody a neshody.
- 2) Zákon postačitelného důvodu. Jestli úsudek pravý, tehdy i ten, který z něho následuje, a naopak. Z křivého úsudku může sice pravý následowati rozsudek, ale žádné síly nemá; n. p. *všickni lidé jsau učení, tedy někteří lidé jsau učení.*

3) Zákon vyloučeného třetího. Ze dwau se zapírajících úsudků jeden pravý a druhý křivý jest.

Prawidla, kterými se řídí rozsudky bezprostřední, jsau tato nejhlavnější:

1) Jestli úsudek všeobecný pravý, jest i w něm obsažený zvláštní úsudek pravý. Jestli prawda, že všickni lidé smrtelní jsau, tehdy jest i prawda, že jsau smrtelní někteří.

2) Jestli který zvláštní úsudek křivý, tehdy jest i všeobecný křivý, z něhož pošel. Jestli křivo, že někteří lidé nesmrtelní jsau, tehdy jest i křivo, že jsau všickni nesmrtelní.

3) Všeobecný může úsudek býti křivý, a zvláštní w něm obsažený pravý. Jest n. p. křivo, že všickni lidé jsau učení, ale prawo, že jsau učení někteří.

4) Ze dwau záporně se potýkajících úsudkůw jest jeden praw a druhý křiw.

5) Ze dwau odporně potýkajících se úsudkůw jestli jeden pravý, druhý bývá křivý. Jednak oba křiví býti mohau; protože nejenom druh druha zamítá, ale i místo něho cosi jiného sází.

6) Z pododporných úsudkůw jestli jeden křiw, druhý jest praw. Jestli křivo, že některé trojúhelníky čtvero úhlů mají, tehdy jest prawo, že některé trojúhelníky čtvero úhlů nemají. Opačně pak ale nedá se sauditi, jakoby se prawda jednoho pododporného úsudku nawrhovala křivda druhého, neboť oba mohau býti prawé; n. p. *někteří lidé jsau zdraví a někteří lidé jsau nezdraví.*

7) Totožný úsudek dá se obracet; totiž obrácením vzniklý úsudek jest pravý, bylli ten pravý, z kterého pošel.

8) Všeobecně twrdící netotožné úsudky ne prostě, alebrž proměnně dají se obracet; n. p. z úsudku: *všickni lidé jsau smrtelní*, nemohu sauditi: *všickni smrtelníci jsau lidé*, něbrž: *někteří smrtelníci jsau lidé.*

9) Wšecky twrdící úsudky zvláštní dají se prostě

obraceti. Z úsudku: *někteří lidé jsau nemocní*, mohu sauditi: *někteří nemocní jsau lidé*.

10) Wšecky všeobecně záporné úsudky dají se prostě obrátiti; n. p. z úsudku: *nižádný člověk není všewědauci* mohu sauditi: *nižádný všewědauci není člověkem*.

11) Úsudky záporné zvláštní nedají se obrátiti; n. p. z úsudku: *některé stromy nejsau lípami*, následuje: *některé lípy nejsau stromy*.

12) Wšecky totožné úsudky dají se změnití prostě; n. p. z úsudku: *všickni rozumní žwočichowé jsau člověkowé*; žádný nežlowlk není rozumný žwočich; což úsudkem jest změněným.

13) Úsudky všeobecně twrdici dají se změnití prostě. Z úsudku: *všickni lidé jsau smrtelní*, plyne: *žádný nesmrtelník není člověk*.

14) Úsudky všeobecně záporné dají se změnití zjištěně, ale ne prostě.

15) Twrdici úsudky zvláštní nedají se změňowati ani prostě ani zjištěně.

16) Úsudky záporné zvláštní dají se toliko změňowati prostě, zjištěně ale nic.

§. 131.

O rozsudcích postředních.

Rozsudek jest poznání prawdy nebo křiwdy w některém úsudku z prawdy nebo křiwdy dwau jiných sobě wespolek podřaděných úsudků.

Rozsudek se vlastně neliší od úsudku obsahem, nébrž toliko dobau. Tak jako k utwoření všelikého ponětí potřebí jest úsudku, tak také ku všákému úsudku třeba jest rozsudku čili zawírání; tudíž i ponětí se w mysli zawíráním twoří; n. p. ponětí *duše* powstává z úsudku: *duše jest myslící jestota*, tento pak úsudek powstal z rozsudku tohoto: *všeliký duch jest myslící jestota*, *duše jest duch*, *tedy jest myslící jestota*.

§. 132.

Tak jako úsudek záleží ze tří věcí, totiž z přísudku, podmětu a spony, tak také i rozsudek ze tří částek složen jest; n. p.

Wšaký člověk jest smrtelný.

Wít jest člověk:

Tedy Wít jest smrtelný.

W rozsudku se nalézají nejméně dvě návěsti; neníli jich více, tehdy sluje rozsudek *prostý* o jednom podběru. Jestli w něm více návěstí nežli dvě, tehdy i více podběrů, a tehdaž jest rozsudek *násobný*; n. p.

Wšickni živočichové jsau smrtelní.

Wšickni lidé jsau živočichové,

Wšickni učení jsau lidé,

Wšickni učení jsau smrtelní.

Dle některých logikůw úsudek toliko dvě částky má, podmět a přísudek, z kterých druhý prvním se přisazuje beze spony; n. p. slunce swítí.

§. 133.

O prostých rozsudcích.

W prostém rozsudku sluj návěst obšírnějšího okresu *návěst hořejší* neb *hořejšek* (propositio major), a druhá, která se pod ním podobírá, *návěst dolejší*, *dolejšek* (propositio minor); n. p.

Rozsudek.	{	<i>Wšaký člověk jest smrtelný</i> (hořejší návěst).
		<i>Wít jest člověk</i> (dolejší návěst):
		<i>Tedy Wít jest smrtelný</i> (závěrek).

§. 134.

Prostí rozsudkové jsau dle swého hořejška buď *wýslovní*, nebo *podpowědní*, nebo *odliční*. Příklad
wýslovného: *Wšaký člověk jest smrtelný.*

Wít jest člověk:

Tedy jest Wít smrtelný.

podpowědného: *Když prší, bývá mokro.*

Nyní prší:

Tedy nyní jest mokro.

odličného: *Wít jest buď učený neb neučený.*

Jest však učený:

Tedy není neučený.

W rozsudcích se prýští rozličnost toliko z jednoho poměru a sice z potažitosti, a protož jsau rozsudkové podle potahy swého hořejška buď wýslovní, buď podpowědní, buď odliční. Na kolikost, jakost a způsobowost rozsudkůw nemůže se ohled bráti. Každý závěrek má totiž obecnu a nutnu platnost. Mají tedy všickni rozsudkové stejnau kolikost a způsobowost a i jakost nepřichází w žádnau úwahu.

§. 135.

O prostém wýslovném rozsudku.

Prostý wýslovný rozsudek jest *úplný*, když žádná náwěst nechybje; *zkrytý* pak, když jedné náwěsti se nedostává; n. p. *wšaký člověk jest smrtelný, tedy Wít jest smrtelný.* W obecném mluwení jsau zkrytí rozsudkové nejobyčejnější, snadno ale každému logická doba i auplnost dáti se může.

§. 136.

Podmět a přísudek w úsudku jmenují se *články* (termini). W auplném wýslovném rozsudku nemá se jich přes tři nalézati. Hořejšek má dwa články; n. p. (w §. 133) *wšaký člověk, smrtelný*; dolejšek, který se pod ním podbírá, toliko jednoho nowého článku nabývá, totiž podmětu *Wít*; jehož přísudek *člověk*, zdělán jest z podmětu hořejška. Závěrek nenabývá žádného nowého článku, t. neobsahuje ni-

čeho, což by již w nawěstech nebylo. Jeho podmět *Wit* zdělán jest z podmětu dolejška, a jeho přísudek *smrtelný* zdělán jest z přísudku hořejška. Přes tři články nemůže prostý, auplný, výslovný rozsudek w sobě zawirati; nebo kdyby dolejšek měl dwa nové články, tehdy by nepodbi-
ral, a kdoby závěrek měl nabyti nového článku, tehdy by z nawěstí plynauti nemohl; n. p.

Wšickni lidé jsau smrtelní.

Kůň jest žiwotich.

anebo: *Wšickni lidé jsau smrtelní.*

Smrtelní lidé jsau lidé :

tedy: *Wšickni lidé jsau učení.*

Méně tři článkůw nemůže auplný, výslovný rozsudek míti, sice by buď hořejšek nebo dolejšek byl úsudkem to-
tožným; w prwní případnosti byl by závěrek stejný s do-
lejškem; n. p.

Wšaký člověk jest člověk.

Wit jest člověk :

Tedy Wit jest člověk.

W případnosti druhé bylby závěrek bezprostřední; n. p.

Wšickni lidé jsau smrtelní.

Některí lidé jsau lidé :

Tedy někteří lidé jsau smrtelní.

§. 137.

Hořejší i dolejší nawěst. mají společný článek, jenž se článkem *prostředním* (terminus medius) jmenuje. Podmět závěrku jsa podmětem dolejšku sluje *článek nižší* (terminus minor), a přísudek závěrku, jsa přísudkem w hořejšku, sluje *článek vyšší* (terminus major). W rozsudku:

Wšaký člověk jest smrtelný.

Wit jest člověk :

Tedy Wit jest smrtelný.

jest: *člowěk* prostředním článkem, *Wít* nižším článkem a *smrtelný* vyšším článkem.

Tyto názvy původ svůj berau z výslovných rozsudků, majících vždy twrdící závěrky, kdež podmět závěrku nižší jest nežli jeho přísudek.

§. 138.

Poznamenáli se prostřední článek písmenem *P*, nižší článek písmenem *N* a vyšší písmenem *W*, tehdy pravidelná postava auplných prostých výslovných rozsudků bude tato:

<i>P</i>	<i>W</i>
<i>N</i>	<i>P</i>
<i>N</i>	<i>W</i>

Platnost všelikých výslovných rozsudků opírá se o tuto sadu: *W* jakém poměru (shody neb neshody) daný znak k jinému znaku věci stojí, w témže poměru stojí on i k věci samé; aneb znak (twrdící neb záporný) znaku jest i znakem předmětu pod tímto znakem stojícímu. Tato sada může slauti zásadau výslovných rozsudků. Jinak dá se onano sada pro twrdící rozsudky i takto vyjádřiti: Co znaku věci přísluší, sluší i věci samé (nota notae est etiam nota rei); u p. *Wšeka tělesa jsau hybná.*

stálíce jsau tělesa:

tedy jsau stálíce hybné.

Zde se usuzuje, že znak hybnosti stálícím přísluší, poněwadž znaku jich, totiž znaku tělesnosti takový znak přísluší. Pro rozsudky záporné dá se onano sada vyjádřiti takto: Co se znaku věci protiwi, to se protiwi věci samé (repugnans notae repugnat rei ipsi); u p.

Rozumní tvorové nebudte co věci upotřebowání.

Černochové jsau rozumní tvorové:

Nebudtež tedy co věci upotřebowání.

Zde usuzujeme, že znak úpotřeby jakožto pauhé věci černochům se protiwi, poněwadž se protiwi znaku jich, že rozumní jsau tvorové. Ze všeho jest widno, že

zásada výslovných rozsudků nic jiného není, nežli zásada potažné totožnosti (relativae identitatis), asi podlé toho obrazce:

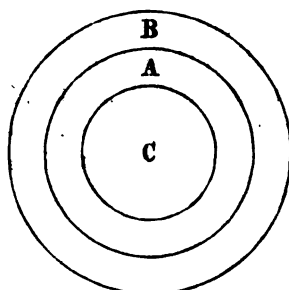
- 1) $X \supset B$
- 2) $A \supset X$
- 3) $A \supset B$

aneb:

$$\begin{array}{c} X \\ // \quad \backslash \\ A = B \end{array}$$

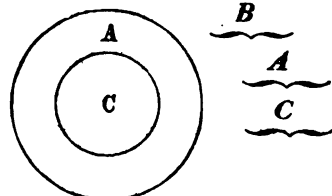
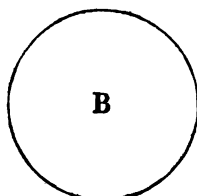
Proslow: Dictum de omni et nullo, jest následek proslowu: Nota notae etc. a chce toliko říci: Co rodu přísluší aneb nepřislúší, to přísluší neb se protiwi i všem twarům a jednotníkům.

Mnozí se snažili dobu výslovného rozsudku na zřetel dáti a poměr spojených w něm sad, a sice rozsudky s twrdicím závěrkem tímto dvojím způsobem:

t. j. že C w A a A w B se obsahuje, tedy se také obsahuje A w B .

Rozsudky se záporným závěrkem wyobrazují se takto:

t. j. že C w A a A w B obsaženo jest, tedy se neobsahuje také C w B .

§. 139.

Prostý výslovný rozsudek sluje *pauhý*, když jest aupln a w pravidelné postavě; nenili ale aupln a nemajili članky swého vykázaného místa, tehdy sluj *přesadný* (hybridus).

§. 140.

Návěst dolejší pauhého výslovného rozsudku musí všudy býti twrdicí, neboť má podmět závěrku podřadovati hořejškowi a wyprávěti, že k těm věcem přináleží, o kterých hořejšek cosi stanoví. — Hořejší ale návěst může býti buďto twrdicí nebo zapírací. W první případnosti sluje rozsudek twrdicí (§. 137), w druhé pak zapírací; n. p.

Nižádný člověk není vševědaucí.

Wít jest člověk:

Tedy Wít není vševědaucí.

Odtud to pravidlo, že ze samých záporných úsudkův něčeho zavříti nelze. (Ex puris negativis nihil sequitur).>

§. 141.

W rozsudcích pauze a prostě twrdicích výslovných přidává se podmětu závorní propovědi znak, bywší znákem zřaku přidaného w dolejšku témuž podmětu; n. p. w rozsudku *všaký člověk jest smrtelný, Wít jest člověk, tedy jest Wít smrtelný*, dává se Wítowi znak *smrtelný*, protože mu dle výpovědi dolejška přísluší znak *člověk*, jehož znákem jest dle výpovědi hořejška znak *smrtelný*. Z toho vyplývá pro rozsudky twrdicí pauze a prostě výslovné to pravidlo: Co znaku nějakého předmětu (předstawy) přísluší, to přísluší předmětu (předstawě) samému. Znak *člověk* představ *Wít* přísluší znak *smrtelný*, tedy i samé představě *Wít* příslušetí musí. (Nota notae est nota rei ipsius).

§. 142.

W záporných rozsudcích pauze a prostě výslovných zapírá se w podmětě závěrku znak, protože mu podle dolejška přísluší znak, jenž podle vyměření hořejška se při-

sudkem závěrku zapírá; n. p. w rozsudku: *nižádny člověk není všemohaučí, Wit jest člověk, tedy Wit není všemohaučí*, zapírá se Witowi znak *všemohaučí*, poněvadž mu, jakož dolejšek wyprawuje, znak *člověk* přísluší, znaku *všemohaučí* w sobě nepřipauštějící. Pročež pro záporné rozsudky pauze a prostě výslovné toto vzniklo pravidlo: Co we znaku nějakého předmětu se zapírá, to se zapírá w předmětě samém. (Quod repugnat notae, repugnat rei ipsi).

§. 143.

< Hořejší propověď rozsudkůw pauze a prostě výslovných buď vždy všeobecná, neboť pravidlo zní: ze samých zvláštních propovědí nič nenásleduje (ex puris particularibus nihil sequitur); n. p.

Někteří učení jsau nešlechtní.

Někteří nábožní jsau učení.

Tedy někteří nábožní jsau nešlechtní.

anebo: *Někteří lidé jsau učení.*

Wit jest člověk: — nemohu zawíratí

Tedy jest Wit učení. — protože pochybno jest, zdalž *Wit* k těm lidem náleží, o nichž se praví, že učení jsau; pakli ale všeobecně něco o lidech klade se, tehdy není pochybno, že i *Wit* k tomu přináleží.

§. 144.

Z toho pravidla plyne onaké vyjádření rozsudkůw pauze a prostě výslovných; oni totiž nějakému podmětu buď něco přiwlastňují, nebo jej toho odsuzují; protože tento podmět dle wyřknutí dolejška twarem jest takových předmětů, jimž dle wyřknutí hořejší propovědi tento přisudek buď přináleží nebo nepřináleží. Protož mohau doštěná pravidla takto vyjádřena býti: Což přísluší celému rodu, to přísluší i twarům téhož rodu. A pro záporné rozsudky: Čehož se odsuzuje rod, toho se odsuzují i twarové jeho. První zákon jest ono: dictum de omni, a druhý ono: dictum de nullo.

§. 145.

Poněwaž podbírá dolejšek podmět zůwěrku pod hořejškem, tedy má zůwerek kolikost dolejška, jakost pak hořejška, protož se hořejškem stanoví, zdaliž se jaký znak podmětu w zůwěrce přisaudí anebo odsaudí.

Zákony vyplývající z podstaty výslovných rozsudků, kteréž k činění jich a posuzování sloužily, jsau následující:

1) Pořádný a úplný výslovný rozsudek ať w sobě drží tři sady, zawirající w sobě jen tři hlavní pojmy.

2) Hořejšek buď powšechný a dolejšek buď twrdici.

3) Zůwerek se řed w ohledu na kolikost dolejškem a w ohledu na jakost hořejškem. — Z těchto tří všecky ostatní pravidla bude snadno wywoditi.

W rozsudku: *Kdo swau wědu zewrubně zná, jest právě učený.*

Brož swau wědu zewrubně zná:

Tedy jest Brož právě učený.

nalézá se šestero rozličných pojmů: Wěda — zewrubně — zná — právě — učený — Brož; — jednak tři hlavní pojmy: wědu, zewrubně znáti, právě učený, Brož.

§. 146.

O rozsudcích výslovných přesadných.

◀ Rozsudek výslovný sluje *přesadný* (míšený), když příměm buď pravidelného pořádku w nawěstech a jejich člancích není, a nebo když některau jinaku změnu na své době trpí. Pravidelný pořádek a postawa výslovných rozsudkůw byla tato: (wiz §. 138).

1. *P W*

N P

N W

Může jí ale ještě trojím způsobem změněno býti.

2. *W P*

N P

N W

3. *P W*

P N

N W

4. *W P*

P N

N W

tak že jest čtvero postav, které se obyčejně figury neb obrazci jmenují. W druhém obrazci jest hořejšek obrácen; příklad toho buď:

Nižádná konečná jestota není swatá.

Bůh jest swatý :

Bůh tedy není konečná jestota.

W třetím obrazci jest dolejšek obrácen :

Wšickni lidé jsau smrtelní.

Wšickni lidé jsau konečné jestoty :

Některé konečné jestoty jsau smrtelné.

We čtvrtém obrazci jest hořejšek i dolejšek obrácen :

Nižádný kruh není čtverohranník,

Wšickni čtverohranníci jsau obrazci :

Některí obrazci nejsau kruhy.

§. 147.

K vyskaumání, zdaliž který rozsudek druhého, třetího nebo čtvrtého obrazce prawý jest, ničeho není třeba, leč nawrácení pravidelné postawy nawěstem.

§. 148.

Rozsudek, w němž některá z nawěstí chybujе, sluje rozsudek *krytý* (crypticus). Chybujeli zcela nějaká nawěst, tehdy sluje rozsudek *zamlkawý* neb *zámlka* (enthymema); n. p. *Wšaký člověk jest smrtelný :*

Wů jest tedy smrtelný.

jest zámlka, kdež dolejší nawěst chybujе; tak také i tento rozsudek :

Wů jest člověk :

Tedy Wů jest smrtelný.

w němž se hořejšek zamlčuje. — Nenlí ale nižádná nawěst vyjádřená, tehdy jest rozsudek *sražený* (contractus); n. p. *Wů co člověk jest smrtelný.*

§. 149.

O prostých podpowědných rozsudcích.

Rozsudek, jehož hořejší nawěst obsahujе podpowědný úsudek, sluje *podpowědný*, a jest *prostý*, když má jenom

dvě návěsti. Jsauli obě dvě podpowědné, tehdy jest podpowědný rozsudek pauhý; pakli ale dolejší návěst výslovným úsudkem, tehdy sluje přesačný. Příklad rozsudku pauho a prosto podpowědného buď tento:

Nenili člověk swoboden, nemůže zlého páchati.

Nemůželi člověk zlého páchati, tehdy nemůže býti trestán:

Nenili člověk swoboden, nemůže býti trestán.

Příklad rozsudku přesačného pauho a prosto podpowědného jest tento:

Pršíli, bywá mokro.

Nyni není mokro:

Tedy neprší. >

neboť když mokro bylo, a zde není, a hořejšek na mokrě, proto se může jmenovati přesačným.

§. 150.

W podpowědných rozsudcích jest důvod spojen s následkem, hořejšek totiž jest důvodem a dolejšek následkem. Z toho plyne pravidlo pro prosté podpowědné rozsudky: Kladeli se hořejšek (důvod), tehdy i dolejšek (následek) nutno klásti; opáčně též: zamítali se dolejšek (následek), tehdy i hořejšek (důvod) zawrhnutí nutno. W první případnosti zawírá se *kladmo* (modo ponente), w druhé *záměťmo* (modo tollente). *neboť, když se kladmo, a dolejšek není, a hořejšek jest, a když se záměťmo, a dolejšek jest, a hořejšek není.*

§. 151.

W rozsudku pauho a prosto podpowědném má každá návěst za svůj zásudek násudek druhé, a z toho plyne spojení obau návěstí. Učinili se w závěrku neopakovaný násudek w návěstech za násudek, a neopakovaný zásudek w návěstech za zásudek závěrku, tehdy se zawírá *kladmo*; n. p. *Jestli Bůh maudrý, dobrý a spravedlivý, tehdy se má každý zlosyn trestu báti.*

Máli se každý zlosyn trestu báti, tehdy jest duše nesmrtelná. Jestli Bůh maudrý, dobrý a spravedlivý, tehdy jest duše nesmrtelná. >

Zapírali se w návěstech neopakovaný zásudek, a činili se z něho w závěrce násudek, a dáli se mu w návěstech

neopakovaný násudek se záporem za jeho zásudek, tehdy se zavřelo zámětno; n. p.

Mluvíli Brož pravdu, tehdy vysoudím svou při.

Wysoudímli svou při, budu mohovitý člověk.

Nebuduli mohovitý člověk, tehdy Brož pravdu nemluvil.

§. 152.

Tak také se může v rozsudku podpowědném přesadném buďto kladmo nebo zámětno zavírat; v první případnosti ztvrzuje se násudek hořejška dolejškem, a tudy se i zásudek hořejška v závěrku ztvrzuje, n. p.

Jestli Wít ctnosten, tehdy mluví pravdu.

Wít jest ctnosten:

Wít tedy mluví pravdu.

W druhé případnosti zapírá se w dolejšku zásudek hořejška, kudyž i w závěrku se zamítá násudek hořejška; n. p.

Jestli Wít ctnostný, tehdy mluví pravdu.

Wít nemluví pravdu:

Wít tedy není ctnostný.

§. 153.

Nemůže se ale opáčně říci, že když se násudek (důvod) zamítá, že i následek (zásudek) jest k zametení; neboť následek může z jiných rozličných důvodů vznikati;

Jestli Wít ctnostný, tehdy mluví pravdu.

Wít není ctnostný:

Wít tedy nemluví pravdu.

jelikož možno jest, že Wít ne ze ctnosti, nýbrž i z jiných příčin, n. p. z bázně, pravdu mluví.

Těž také nelze saudit, když se zásudek (následek) připauští, že i násudku připustiti třeba, z té příčiny, protože následek z mnoha jiných jistě důvodů plynouti může; n. p.

Jestli Wít ctnostný, tehdy mluví pravdu.

Wít mluví pravdu:

Wít jest tedy ctnostný.

jelikož z jiných důvodů může Wít pravdu mluvit, niko-

li ctnostný nejsa. — Co se zde o rozsudcích podpovědných přesadných stanovilo, tolikéž se o paubých stanoviti dá.

Prawidlem odličného rozsuzování jest tato sada: kladením jednoho ze dwau záporných pojmůw druhý se ruší, a rušíli se jeden, druhý se klade.

Z toho následuje dále:

- 1) Položili se (určitě) jeden, ostatní se ruší.
- 2) Položili se jich (neurčitě) více kromě jednoho, tehdy se ruší toliko tento.
- 3) Zrušili se jeden, tehdy se klade některý z ostatních (neurčitě).
- 4) Zrušili se jich více kromě jednoho, tehdy se klade tento (neurčitě). >

§. 154.

O rozsudcích prosto odličných.

< W rozsudcích *odličných* vynáší se hořejšek *odličným* úsudkem > W *odličném* úsudku se nawrhuje okres přisudkůw, z nichž jeden při wylaučení druhých podmětů přislůší. Na tom zpoléhá zákon tento *odličných* úsudkůw: Přiřikáli dolejšek z přisudkůw w hořejšce jmenowaných jeden podmětu, tehdy wšecky ostatní se od toho wylučují (*modus ponendo tollens*):

Wit jest buď bílý, nebo žlutý, nebo černý nebo snědý.

Wit jest černý:

Wit tedy není ani bílý, ani žlutý, ani snědý. >

< Potom zákon druhý tento: Když dolejškem podmět jednoho nebo několika více přisudkůw w hořejšce jmenowaných se odsuzuje, tehdy přisudkem ostatním, nebo jestli více ještě jich, jedním z ostatních nadán býti musí (*modus tollendo ponens*); n. p.

a) *Wit jest buď zdrav, nebo churaw.*

Wit není zdrav:

Wit jest tedy churaw.

b) *Wit jest buď bílý, nebo žlutý, nebo snědý, nebo černý.*

Wit není bílý ani žlutý:

Wit jest tedy buď snědý nebo černý.

§. 155.

Máli podpowědný rozsudek w hoření nawěsti za swůj násudek odličnau propověď, a zawírali se zámětno (modo tollente), tehdy jest takowý rozsudek *rohatý* (cornutus), a sice jestli w odličném tom úsudku jsau dwa články, tehdy jest *dwaurohý* (dilemma, dwaurohaun), jsauli tři, *trojrohý* (trilemma, trojrohaun); tak i *čtwerrohý* (tetralemma), a t. d.; n. p.

Kdyby duše zahynula s tělem, tedy by ji Bůh buď zachowati nechťel, anebo zachowati nemohl.

Neda se však ani jedno ani druhé mysliti, jelikož ji zachowati chce a zachowati může:

Tedy duše nezahyne. —

To jest rozsudek dwaurohý.

Rozsudkůw rohatých se obyčejně užívá k dokázání, že odporník něco nedůvodného pronesl.

Ač se zchwaluje způsob tohoto vyroženého rozsuzování, jednak i výstrahy třeba, by se nemámilo twárnau důsledností, a protož k vyskaumání rozsudku rohatého má se ke třem věcem zření obracet:

1) Zdali mezi článkoma hořejška jest prawá důslednost?

2) Zdali odlišení doboprawé jest? (souděch)

3) Zdali se w dolejšku všecky odličenci opravdu ruši. Následující trojrohaun z trojí by této příčiny klesal. *Kdyby byla filosofie cosi dobrého, tehdy by měla budiťi mocnosti, anebo bohatství a cti poskytovat.*

Ona však neposkytuje nic z toho ze všeho:

Tedy . . .

Tuto

1) není důslednosti vůbec. Neboť by mohla vždy co si dobrého byti, neposkytující statkůw vnějších.

2) Není odlišení úplné. Neboť kromě jmenovaných darů stává ještě jiných, kterými by se odměnití mohla filosofie, byť i oněch neposkytovala.

3) I podbor konečně není pravý, jelikož mnozí filosofové i jmenovaných odměn nabyli. >

§. 156.

O rozsudech sražených.

Rozsudek sražený (epicherema) vzniká tenkrát, když se v hořejší neb dolejší návěsti důvod přidává, proč se takový úsudek pronáší; n. p.

Wšaký člověk jakožto konečný tvor jest smrtelný.

Wšit jest člověk:

Wšit jest tedy smrtelný.

kdež v hořejšku sražený rozsudek se nalézá

K zámlkám neb rozsudkům sraženým počítají se rozsudkové neupostředění, v nichžto vždy, majili za zprávné uznání býti, přimysliti se musí hoření návěst, v kteréž důvod platnosti se zkrývá.

Dajíť se neupostředění rozsudkové rozmísiti v následující, a sice:

1) *W stejnowahé* (ratiocinia pariactionis s. aequipollentiae).

2) *W podřadné* (ratiocinia subalternationis).

3) *W potýkavé* neb *protiložné* (ratiocinia oppositionis).

4) *Obrácené* (obratné, ratiocinia conversionis),

§. 157.

Stejnowazí rozsudkové jsau tací, jichžto pravost aneb křivost sady se dowozuje z druhé, ježto pauze slovy se liší. Takové sady se nalézají v poměru stejnosti a mohau se zastupowati; u p. *Bůh všecko může: tedy jest všemohaucí;* aneb: *Brož jest Wšitův otec: tedy jest Wšit Brožův syn.*

W tom se widí, žeby slovo *tedy* ani vyřknauti se nemohlo a platnost jedné sady za platnosti druhé uznati se nemohla, kdyby se w mysli totožnost jich obau neuznáwala. Uznání toto děje se sadau, w kteréž se ony sady w poměru nalézají.

§. 158.

◁ Dwa rozsudkové se wiží spolu, když závěrek jednoho se stává nawěstí druhého; n. p. tito dva rozsudkové:

a) *Wšickni koneční tworowé jsau smrtelní.*

Wšickni lidé jsau koneční tworowé:

Wšickni lidé tedy jsau smrtelní.

b) *Wšickni lidé jsau smrtelní.*

Wšickni učení jsau lidé:

Wšickni tedy učení jsau smrtelní.

wiží se spolu, jelikož závěrek předního stal se nawěstí druhého.

Spojili se wíce swázaných rozsudkůw wynecháním závěrků, kteriby nawěstí zastupowali, tehdy powstává rozsudek hromadný neb hromadník (sorites); n. p.

Duše myslí.

Myšlení děje se konáním,

Konání děje se mocí;

To, co má moc, jest podstata:

Duše tedy jest podstata.

Rozsudek hromadný dá se rozebrati w toliko rozsudkůw, koliko se w něm článkůw prostředních nalézá; w dotčeném příkladě we tři, a sice:

1) *Co kolí myslí, to koná.*

Duše myslí:

Tedy duše koná.

2) *Co kolíw koná, to má moc.*

Duše koná:

Tedy má duše moc.

3) *Co má moc, to jest podstata.*

Duše má moc:

Tedy jest duše podstata.

Z toho zeznati lze, že hromadník z rozsudkůw zajímavých složen jest. >

§. 159.

Hromadný rozsudek jest buď wyslovný nebo podpowědný. W onom se nalézají sami wyslovní, w tomto

sami odpovědní úsudkové. Nejprve zmíněno buď o výslovných.

Wycházili se od nejbližšího důvodu k nejzdálenějšímu, aby se první propověď mohla státi návštějí dolejší, ostatní ale propovědi všecy hořejšky, tehdaž jest hromadnost rozsudkův *wzstupná* neb *obyčejná* (sorites communis ordinarius). (Wiz předeslý příklad.)

Wycházili se ale od nejzdálenějšího důvodu k nejbližšímu, tak aby se první propověď hořejškem, všecy ostatní pak dolejšky státi mohly, tehdy sluje hromadnost *sestupná* (sorites inversus), anebo také *Goklenská* od nálezce Goklenia. Příkladem buď tento hromadník:

Wšickni koneční tworowé jsau smrtelní.

Wšickni lidé jsau koneční tworowé,

Wšickni učení jsau lidé:

Wšickni tedy učení jsau smrtelní. >

§. 160.

W hromadnosti obyčejné výslovného rozsudku jest přisudek předcházející propovědi podmětem propovědi následující; při hromadných ale sestupných rozsudcích jest naopak podmět předcházející propovědi přisudkem nastávající.

§. 161.

K pozorování jest, že w hromadném rozsudku *wzstupném* všecy návštějí kromě poslední, a w *sestupném* všecy, kromě první, twrdící býti musejí; tyto však i záporné býti mohau. Pak, že w hromadném rozsudku *wzstupném* všecy návštějí všeobecné jsau kromě první, w *sestupném* ale kromě poslední, kteráž také jako ona zvláštní býti může.

§. 162.

Podpovědní rozsudkové hromadní dělí se w pauhé a přesadné. Onino obsahují pauhé podpovědné návštějí, w těchto býwa poslední návštěv výslovná; n. p. *Nebýwala zlosynůw blaho, tehdy Witowi nemůže blaho býti. Trestali Bůh zleho, tehdy nemůže zlosynowi blaho býti. Jestli Bůh spravedliv, tehdy trestce zleho. Jestli Bůh spravedliv, tehdy nemůže Witowi blaho býti.*

kterýžto rozsudek jest pauho podpovědný. Přidá se k
 nawěstem: *Bůh ale jest spravedliv*, tehdy vznikne zálezek: *tedy Witowi nemůže blaho býti*, kudyž rozsudek podpovědný býwa přesadným.

§. 163.

Oba způsobowé podpovědných hromadníků jsau buď obyčejné (wzstupné) anebo sestupné. W prwe případnosti jest zásudek předcházející nawěsti následkem následující, tak jako w případnosti druhé zásudek předcházející nawěsti se stává zásudkem následující. W předešlém příkladě widěti jest hromadník sestupný; příklad obyčejného buď tento:

Jestli Bůh spravedliv, tehdy tresce zlého.

Trestáli Bůh zlého, tehdy zločinnému nebude blaho.

Nebudeli zločinnému blaho, tehdy nebude Witowi blaho.

Jestli Bůh spravedliv, tehdy nebude Witowi blaho.

Tento se dá změnit w obyčejný přesadný podpovědný hromadník přidáním k nawěstem: *Bůh jest ale spravedliv*, což zálezek činí: *tedy nebude Witowi blaho*.

§. 164.

Při wšech podpovědných rozsudecích hromadných dvojí zawírání býwa; jedno se děje kladmo, druhé zámětmo. Prwní se užíwa w hromadníku w pauho podpovědném obyčejném, kdež prawda zásudku w nawěsti prwní prawda se rozsuzuje zásudku w poslední nawěsti, jakož se w předešlém příkladě zhledáwa. Při sestupném podpovědném hromadníku rozsuzuje se prawda zásudku w prwní nawěsti prawda zásudku w poslední nawěsti. (Wiz příklad §. 162.)

Dle zawírání zámětného rozsuzuje se w pauze podpovědném hromadníku křiwda zásudku w prwní nawěsti z křiwdy zásudku w poslední nawěsti. Příklad toho by byl w §. 163, kdyby se zálezek tento stal: *Jestli Witowi nebude neblaho* (t. j. blaho budeli), *tehdy Bůh není spravedliv*.

W přesadném obyčejném podpowědném hromadníku zawírá se kladmo, když w poslední nawěsti se násudek prwní nawěsti klade, a zásudek předposlední nawěsti zázwěrkem se stává; zámětno ale, když se w poslední nawěsti zásudek předposlední nawěsti zamítá, a protiwnost násudku prwní nawěsti zázwěrkem se stává.

W přesadném sestupném podpowědném hromadníku zawírá se kladmo, když poslední nawěsti násudek předposlední se klade, tak aby zásudek prwní nawěsti se zázwěrkem stal; zámětno, když w poslední nawěsti zásudek prwní nawěsti se zamítá, tak že se protiwnost předposlední nawěsti zázwěrkem stane.

B. / Náwodstwo.

§. 165.

Wšelike myšlení záležející w ponětích, úsudcích a rozsudcích k rozmnožování našich poznatkůw prospíwati má, z nichž rozum náš nauky a wědy wzděláwá. Dokonalost těchto poznatkůw a wědomostí, jakož i dokonalost tudy posílých nauk jest cíl, ku kterémuž myšlení směřowati má.

§. 166.

Ku poznání našemu nenáležejí jedno předstáwy naší myslí, nébrž i také naší čitelnosti, totiž názory. Dokonalost tedy našeho poznání budto k našim myšlénkám nebo názorům wzťahowati se bude; ona sluje dokonalost logická, tato ale dokonalost *krasowědná* (aesthetica). Poněwadž mysl naše jediné postřednictwím neboli pomocí pojmůw poznáwá, tedy logická dokonalost wědomostí a nauk jediné k pojmům se wzťahowati může, t. j. zřetelnost poznání náleží k logické dokonalosti, a žiwost k dokonalosti krasowědné.

§. 167.

Náwodstwo pauhé všeobecné logiky směřuje k tomu, aby stanovilo zákony, dle kterých naše poznání a nauky by logické dokonalosti nabyly. W tomto náwodstvu se od-
tahujeme všeho obsahu w poznání, prohlídajíc jediné k
dobám myslí, čímž ono se rozeznává od náwodstwa urči-
tých nauk, n. p. *pauhé matematiky*; aniž pak se šetří ne-
statečnosti člověčí, která poznání naše všelikterak obme-
zuje, čemuž místo teprwa w logice upotřebené se uprostranf.

§. 168.

Wšeliká vědomost záleží na usuzování, jehož logi-
cká nebo dobná dokonalost bude podlé doby úsudkůw,
totiž podlé kolikosti, jakosti, potahy a způsobowosti roz-
wrhowána. Kolikost poznání jest dvojí: *rozsázná* (exten-
siva) a *obsázná* (intensiva); ona se wztahuje k okresu, tato
k obsahu.

Jakost se wztahuje k stupni swědomosti, totiž k jas-
nosti a zřetelnosti, jakauž poznání pojato jest. Potaha na-
wrhuje prawdu a způsobowost k jistotnosti prohlíá. Lo-
gická dokonalost z tohoto čtwerého hledíště budiž pozoro-
wána a obádána.

§. 169.

Wedlé okresu jest naše vědomost tím dokonalejší, čím
bývá prostrannější. Proti obšírným vědomostem stojí wě-
domosti obmezené. Wědomosti ze zkušenosti nabyté jsau
neobmezené rozlehlosti, mohauce wždy ještě šířeny a roz-
máhany býti; n. p. *přírodopis; zeměpis a t. d.* Ony však,
které se zakládají rozumem, mají určitý okres a mohau wy-
etiženy i dočerpány býti; sem náleží pauhá všeobecná
logika.

§. 170.

Dokonalost vědomosti šetřená wedlé obsahu wztahuje
se k obsádnosti její, založené w mnohostranné platnosti a
důležitosti. Tato důležitost pro jiné vědomosti jest buď-
to dobná nebo matiznowá. W první případnosti slauží je-

dna vědomost druhé za *ředidlo* (canon), jakož jest logika pauhá všeobecná všem naukám ostatním; w druhé pak stává se *strojidlem* (organon), t. j. jedna vědomost poskytuje pomocných *sad* (náleží), které druhé k svému prospěchu obracuje, n. p. pauhá matematika snowadlem jest hwězdářství.

§. 171.

Dokonalost poznatků dle jakosti záleží w jejich jasnosti, zřetelnosti, důwodnosti, stručnosti a t. d. Těmto naproti stojí temnota, zmatečnost, mělkost a powrchnost.

§. 172.

Jestli se hotový pojem wyjasňuje, aby zřetelným byl, rozbíráním jeho znakůw, tehdy vzniká zřetelnost *rozborná* (analyticus); skládali se ale poněti samò z některých znakůw a hotowili se, tehdy sluje jeho zřetelnost *sborná* (syntheticus). Z toho lze souditi, co jest: wyjasňowati poněti, a což zřetelně poněti sobě utworiti. Sbornau zřetelnosti rozmáhá se poznání dle obsahu; skrze rozbornau se sice obsah nerozmáhá, toliko k větší swědomosti přiwedeno býwá.

§. 173.

Zřetelného poznání lze nabyti wyobrazením, wykladem a wýměrem. *Wyobrazováním* udáváme jenom tolik znaků, coby předmět k jistému úmyslu rozeznati býti mohl. Cesta n. p. se wyobrazuje nepowědomému ji, kudy jíti má, aby nezabloudil; rovně tak přírodopisec přirozené věci wyobrazuje. Wyobrazení neobsahuje w sobě úplně všech znaků; kdo n. p. zlato wyobrazuje, nemá úmysl, aby podotkl všech znaků w něm obsážených, aniž těch, které mu powědomy jsau. U wyobrazování netřeba udávati znaky wnitřní, budeli toliko ku wněšným popkázáno. *Wyklad* (expositio) nějakého poněti jest takové pronešení obsážených w něm znaků, při kterémž se sice snažnost jení, aby se všech připomenulo, přece ale mnohého se wyněchává. Wyklad wšak od wyobrazení w tom se dělí, že toliko zna-

ky wuitřní nawrhuje; n. p. když mudřec wykládá, co zákonem, právem, maudrostí wyrozumíwá. *Wýměr* (definitio) jest nejstručnějši pronešení obsažených znaků w poněti; n. p. *Kruh jest čára od jednoho bodu ušudy stejné zdálena, anebo: trojúhelník jest obrazec třemi hranami zawřený.*

§. 174.

Jednotné předstawy ani wyloženy ani wyměřeny býti nemohau, nejsauce zřetelnosti schopny, nébrž toliko jasnosti, kteraužto jasnost způsobiti nejlépe přirownáním ku protiwné předstawě; n. p. ponětí *jedinnost* jest takowý pojem, jenž přirownáním ku pojmu násobnosti dá se wyjasniti.

§. 175.

Předstawy násobné jsau buďto *utworěné* nebo *dané*. Při prwních můžeme arci úsečně (stručně) udati, co jsme myslili; ale jiná otázka bude, takéli skutečně ten předmět se nalézá, zdaliž ponětí naše o něm není toliko jalowau předstawau bez skutečnosti. Tehdáž můžeme říci, že jsme předstawu swau wyměřili, ale nikoli předmět samý. Mathematik může pronášeti čisté wyměry swých pojmůw, poněwadž zračitě možno ukázati předmět jejich. Wýměr utwořeného ponětí sluje *opowěd* (declaratio); n. p. *Čtverec bud onen čtverostranník, jenž stejné hrany a čtvero pravoých úhlůw má.* Při daných předstawách zůstává wždy pochybno, zdaliž w rozbírání znaku některého se nepominulo. Nebo jestli předmět nám ze zkušenosti w názoru dán, tehdy wyměr téměř nemožen jest, poněwadž nekonečně mnoho znaků se w něm nalézá.

§. 176.

Každý wyměr jest wýslowný úsudek, w němž wyměřenec (definitum) podmětem a udané znaky přisudkem se stávají. Máli wyměr dokonalý býti, nebud

1) ani příliš *prostranný* ani příliš *těsný*, nébrž *úsečný*. Řeknuli: *Kruh jest křawá čára*, tehdy dávám příliš *prostranný* wyměr; řeknuli: *Trojúhelník jest obrazec třemi stejnými*

kranami zawřený, tehdy činím příliš těsný výměr, protože nejenom stejnohraný, ale i nestejnohraný mohou trojúhelníky býti. Znamení úsečného výměru jest, když se pojmové v něm střídají dají.

2) Měj v sobě znaky jasné a zřetelné. Nejasný byl by, kdyby se řeklo: *Láska k Bohu jest nebeské příbuzenství a odmězdání se u božství*.

3) Výměr neudávej žádných povrchních a náhodných znakův, nýbrž podstatné. Záporné znaky jenom tehdyž místo mějte, když vyměřenost nedostatek má znaků věcných; n. p. *slépota, tma a t. d.*

§. 177.

K vyšetření, neníli výměr ani záprostranný ani zátěsný, slouží toto pravidlo:

1) Dá-li se výměr prostě zaměňovati, tehdy není nikoli zátěsný, nebo bylliby přísudek (totiž výměr) těsnější nežli vyměřenec (podmět), tehdy by protiwnost přísudku byla prostrannější nežli protiwnost podmětu, a tudy by nikoli zaměňovati se nemohlo.

2) Jestli úsudek obsahující výměr schopen pauhého obrácení, tehdy není záprostranný; nebo bylliby výměr záprostranný, tehdy by byl přísudek většího okresu nežli podmět, a výměr nebylby pauhého obrácení schopen.

§. 178.

< Výměr trojí se rozeznává, a sice

1) Výměr *stovní* (verbalis), kterýž nic jiného není, nežli rozložení slova; n. p. *bezpečné* jest to, co jest *bez péče*.

2) Výměr *názewní* (nominalis), který jenom srownalost jednoho ponětí s druhým úvodí, zawíraje toliko wnéšné znaky; n. p. *pobožnost jest powinnost, kterau Bohu zawázáni jsme. Woda jest prohledací moř bez barwy a chuti.*

3) Výměr *wěcný* (realis), který uwádí wnitřní jestotné znaky, ukazuje i možnost předmětu. On sluje také *rodný* (definitio genetica); n. p. *kruh vzniká, když rovná čára jedním koncem okolo druhého tak dlouho se točí, až do svého prvního místa se nawrátí.*

První a druhý výměr vlastně mezi výměry by se čísti neměl; poněwadž ale předmětowé zkušenosti výměrem věcným se wystihnauti nedají, tedy přestává se na jasnosti, kterauž onyno podávají, ku vykležitění cesty k výměru věcnému.

Názewní výměr se tvoří, když se wezme nejbližší vyšší ponětí, pod kterým wyměřenec stojí, a pak twarowý rozdíl mezi ním a jeho nejpříbuznějším rodem.

§. 179.

Dokonalost, ku kteréž poznání naše směřuje, jest *prawda*. Prawda ale dwojí jest, jedna *logická* (dobná), na základních prawidlech myslí zpoléhající; druhá *matiznowá* (látečná), založená na shodě předstawy s předmětem. Logika se toliko prawdau dobnau zanáší; matiznowá prawda nemá žádného bezpečného *sudidla* (criterium). Poznatky nemající dobné prawdy, nemůže míti ani věcné nebo matiznowé, jelikož nepřijmeme nikoli za prawdu, řekneli kdo, že čtverohraný kruh byl widěl. Z dobné prawdiwosti ne následuje však prawda matiznowá. Z dobné prawdy, že *Amerika powstala přiražením se některé luny k zemi*, nemožu rozsauditi prawdu toho věcnau.

§. 180.

K čemuž ale při dokonalosti našeho wědění nejvíce prohlížeti sluší, jest *jistota*. Stupeň jistoty wytyká se naším *uznáváním* (Fürwahrhalten); protože prawda a uznání jsau dvě rozličné věci. *Prawda* jest srownalost předstawy se zákony myslí nebo s předmětem; *uznání* jest srownalost předstawy se smyslem. Tisíceré věci uznáváme za prawdiwé, kteréž prawdiwé nejsau, a tisícerych jiných, kteréž prawdiwé jsau, za prawdiwé neuznáváme; n. p. prostý zeměměřič mnohých věcí se podjímá dle předpisu, newěda, proč to tak dělá a nejináče, nemaje žádné jistoty o tom, což prawdiwého jest po době i po matizně. Mnozí mohau uznáwati jednu věc, ale jejich uznání jest rozličeno wšelikým stupněm jistoty. Prawda nemá žádných stupňů, toliko uznávání je má.

§. 181.

Abychom něco uznali, třeba míti příčinu neboli důvod k swému uznání. Ležili důvod ten w uznávajícím člověku, tehdy jest to důvod *podmětný*; jestli ale důvod všeobecně platný, tehdy sluje *předmětný*; n. p. Slyše kdo-si nowinu, uznávali ji za prawdiwau, protože by přál, aby prawdiwá byla, tehdy uznáwá z důvodu podmětného, a jeho přání jest důvod uznalosti. Takowí podmětní důwodowé zakládají se na úmyslu, cíli, důležitosti neb citu jednotlivých lidí. Držili kdo wěc z podmětného důvodu za prawdiwau, ten jest *přemluwen*; n. p. sprosták býwá přemluwen o strašidlech a kauzlech.

Od přemluwy liší se *přesvědčení*, neboli uznání prawdy z důwodů předmětných; n. p. Matematik jest přesvědčen, že w každém trojúhelníku úhlowé úhrnkem wzati dwa prawé uhly wynášejí. Přesvědčení jest wytečnější nežli přemluwa, neboť se nikdy nemění; přemluwa však, záležející na důwodech podmětných, jest proměnám podrobena, jsauc řízena mamem neb twárností, při kteréž widíme se býti přesvědčeny, když toliko přemluweni jsme. Matematik a mudřec ať přesvědčují, básník časem toliko přemlauwá.

§. 182.

Uznávání jest opět nestejného stupně; můžeme totiž domníwati se, wěřiti a wěděti. *Domnění* máme tehdáž, když wíme, že naše důwody (podmětné) ani pro nás samy, aniž pro každého nejsau postačitelne; n. p. Domnění mám, že po wěku lidé budau w powětří tak plowati, jako plowají po moři, wěda, že nemáu před rukama postačitelných důwodů ani pro sebe samého, ani pro každého jiného, ale wice důwodů pro to nežli proti tomu. *Wíru* máme tehdáž, když wíme, že uznáwáme cosi z důwodů u nás místo majících, newšak pro jednoho každého postačitelných; n. p. wěřice nesmrtelnost swé duše. *Wědění* jest uznání prawdy z podmětných i z předmětných důwodů; n. p. Mudřec *wí* zásady přirozeného práwa. Matematik *wí* srovnalost hran w krokwici.

Když pak wědění naše i widěním se potwzuje, tehdy nabýváme jistoty *zřejmé* (evidentia); n. p. Krokvice že tři hrany má.

§. 183.

Wstupujemeli od nižšího stupně k vyššímu, tehdy na nejpodlejší stojí domnění, nad to se powyšuje wíra, a nejwvrchnější se wznáší wědění. Pro úsudky záhadné stáje domnění, pro rozhodné wíra a pro stanowné hodí se wědění. Úsudek, který se wěděním pronáší, jest vždy neodolatelný. Domnění a wíra nemůže se potýkati a přiti s wěděním. Nemohu říci, 2krát 2 jest 5, protože wím, že jsau 4.

Domnění ustupuje wíře a wíra přestává wěděním. Jeliž blázniwě by dáwal se přede k nižšímu stupni uznání nad vyšší, kdyby matematik řekl: já wěřím, že jest celek wětší nežli částka. Domnění beze všeho podmětného důvodu jest *wrtocha*, a wíra bez rozumných důwodů jest *skpá wíra*.

§. 184.

To, co wíce důwodů pro sebe nežli proti sobě má, jest *hodnowěrné* neb wíře podobné. Hodnowěrnost jest dvojí, jedna logická, druhá wěcná. Ona se toliko úsudku týče, tato k věci samé směřuje, při které se všechny případnosti číslem snímají, a kde se wyšetřuje, mnoholi možných případností na jednu skutečnou přijde; tak n. p. jednalo by se o hodnowěrnosti wěcné, kdyby se skaumal stupeň jistoty, kolik ok by se jednau kostkau čtwerým wrhem wyskytlo. Na této wěcné hodnowěrnosti jsau zakládány pokladnice wyhozné pro wdowy. Při hodnowěrnosti logické není žádného wypočtění, protože důwodové nejsau sobě rowni, a jeden snadno deset jiných přewažuje. Nižší stupeň hodnowěrnosti jest zdání, kteréž nemá pro sebe tolik důwodů, jako proti sobě.

§. 185.

Důwodové, kteří s domněním našim se potýkají, slují *pochyby*. Pochyba pronešená proti kterému domnění slují *námítka*. Kdo se z námitek wywěsti nemůže, stojí w po-

chybnosti. Pochybnost se zvrhuje *w zádušlivosť* (Scrupel), když důvodové její náležitě osvědomeni nejsau. Namítali kdosi, wida potlačenau ctnost, důvody proti prozřetelnosti božské, tehdy ji uwádí w pochybnost. Člowěk ale sprostý, jenž z nepowědomých sobě důwodůw od prozřetelnosti božské upauští, padá w zádušlivosť. Máli se kdo ze zádušlivosťi wywěsti, tehdy prwe wyjasniti ji, totiž w pochybnost obrátiti třeba. Nenili při nějaké pochybnosti žádných předmětných důwodůw, tehdy sluje pochybnost nedůwodná; n. p. pochybnost o nesmrtnosti, w kteréž mnohý nešlechetik z podmětných důwodůw stojí, nemoha tušiti sobě, že po smrti cosi dobrého by naň připadlo.

§. 186.

Byť i však naše poznání dosti dokonale bylo, přece ještě naukau nazwati se nemůže, leda budeli w jednotu jakausi spojeno, a podle jistých pravidel uzpořádáno. Jeli-kož nauka wšeliký srozum připauští, tedy sluší rozličnost takau zde ponawrhnutí.

§. 187.

Wůbec se nauka odměšuje od poznatkůw podrobných a odlomných, jsauc wědomost saustawná, t. j. dle ponětí celku w rozmanitosti swé do saustawy zpořádaná a spojená. Úplnost jest tehďáz w ní newyhnutelná. Pauhým skopením poznatkůw nauka se newystihuje, při kterémž ani pořádku a celosti k nalezení není, aniž úplnost; neb neúplnost rozmanitosti se nezeznává; nauka jest mnohem wýtečnější. Ona nauka, kteráž obsahuje saustawu domyslitelných poznatkůw, mohla by *wědau* slauti. Domyslitelné poznání jest ono, při kterémž neběží toliko o wyrozumění, ale které chce býti pojímáno a pochopováno nahlížením důwodů. Tudíž se domyslitelné poznání liší od dějowého, kteréž jediné rozumění, nižádného pak pojímání a pochopování nepotřebuje. Lékařstwi jest tedy jakožto saustawa poznatkůw naukau; *wědau* však aby je učinili, teprwa učitelowé jeho se snaží. Wěda sice ještě w užším smyslu může se nazwati saustawa domyslitelných poznání, kteráž přisau wšechob-

nost a nutnost sebau obnášejí; n. p. pánhá matematika, logika, od nichž se liší zkusitelné nauky, chemie, přírodnictwí, nemohauce se takowau honositi všeobecností a důwodností.

§. 188.

Pozorujemeli nauku co saustawu zpořádaných poznání, tehdy třeba wěděti, že k takowé saustawě ponětím celosti přistaupeno býti musí, kteráž pod sebau swé částky pořádně jednotí; což se buď rozdělowáním pojmu, buď důkazy, neb odplemeňowáním jednoho poznatku z druhého stává.

§. 189.

Rozličnost jest mezi rozbořem a rozdělowáním pojmu. Ponětí se rozbirá, když se we swé znaky rozníší; n. p. ponětí: *člowěk* w znaky *žiwotické* a *rozumaj.* Rozdělení však pojmu jest udání w něm obsažených rodů, n. p. *člowěka* w *učné* a *neučené*. Při rozboru se rozjímá obsah, při rozdělení ale okresnost. Při rozboru mají částky menší obsah, ale okres větší, při rozdělení ale mají větší obsah a menší okres. Ponětí rozdělující se sluj *děliwé* (*divisum*), a sice w hořením příkladě *člowěk*. Obsažené w ní částky nebo předstawy slujte *dělcové* (*membra divisionis*), jakož jsau w předešlém příkladě *učení* a *neučení*. Poněwadž okresnost ponětí mnohonásobně rozdíletí dá, tedy prohlídáno buď k základu umíněného rozdělowání, totiž k *dělidlu*; n. p. wza-
lilibychom barwu za základ, tehdy bychom člowěka rozdě-
liti mohli w *černé*, *bílé*, *snědé*, *žluté člowěky* a *t.* *d.*

§. 190.

Pravidla dokonalého rozdělení jsau tato:

- 1) Každý díl jest podřaděná předstawa pod děliwem. Děliwo jest tedy pod každým dílem obsaženo, a má větší okres nežli tento. Wšeliké děliwo budiž ponětím.
- 2) Rozdělení buď úplné, t. j. dílcové vyplaujte okres celý rozděleného ponětí.
- 3) Dílcové jsauce spoluřadné články a wylučující se wespolek, nezmějí býti podřaděnymi promíchání, sice chy-

čno bude rozdělení; n. p. kdyby se řeklo: že veškeré tvorstvo se dělí na ~~živočišné~~^{byliny}, byliny a živočichy; protože má býti rozdělování nepřetržité (stätig), totiž aby se žádného neopominulo, dělidla obšírnějšího dřívě, nežli se k těsnějšímu sestupí.

4) Z podaného jednoho dílu i ostatní dílové snadno se najíti dají.

5) Dělidlo budiž znakem, o kterém se v děliwu žádné zmínky nenawrhuje.

§. 191.

Podle mnohosti dílů může rozdělení býti dvojčlené, trojčlené a t. d. Pauho logické rozdělení jest dvojčlené, totiž: A a $ne\ A$, podle zákona vyloučeného třetího. Toto rozdělení má ten prospěch, že vždy jest úplno, ale spolu tu vadu do sebe, že záporný člen jalové ponětí nic věcného neposkytuje. Nejsau ale všechna dvojčlená rozdělení také vždy logická, n. p. rozdělení člověka dle pohlaví w muže a ženy. We všech logických rozděleních bude záporná a we všech ostatních odporná lišnost. Při rozděleních na pauhé zkušenosti založených nelze dosáti vždy náležité plnosti.

§. 192.

Jestliže se dílové nějakého ponětí znova rozdělují, tehdy vzniká *poddělení* (subdivisio; n. p. rozdělímeli člověka w učené a neučené; a opět w bohoslowsy, právníky a t. d.; tehdy nabýváme *poddílů*.

§. 193.

Když tentýž pojem rozličným dělidlem se rozmísí, tehdy vznikají *saudílové* (codivisio); n. p. z ponětí *člověk*, učení a neučení, zdraví a nezdraví, jsau powstałi *saudílové*. Člákové *saudělní* mohau někdy wespolek spojení býti. We věcných ale poznáních prohlídati dlužno k tomu, buďau wšickni člankové takového spolčení schopni.

§. 194.

Dílové se swými poddily příbuzných (dle znaků se shodujících) pojmů, celků vědy základem býti mohou; když podle nich rozmanitost k vědě náležitě zpořádana a srovnána jest, powstává *osnovaná saustawa* (System); n. p. saustawa bylin a. t. d.

§. 195.

◁ Jistota některé sady buď z ní samé plyne, nebo z jistoty druhé sady pochodí, s kterouž spojena jest; a odtud bude jistota buď *bezpośrední* nebo *pośrední*. Sada: *Celek jest větší nežli částka, jest jistota bezpośrední*; sada: *že poutřchnost kaulu jest rovná ploše největšího jejího kruhu čtyřkrát vzaté, jest jistota pośrední*. ▷

§. 196.

◁ Sada bezpośrední, která má powšechnau platnost, a z které sady prawda jiných sad se nahlíží, sluje *zásada* (Grundsatz). ▷ Ač zásadě důkazu netřeba, přece prawda její prowozena býti má. ◁ Když jistotu sady z některé jiné sady wywodím, tehdy *dokazuji*. Onen poznatek, z kterého prawdu druhého odvodíme, sluje *důwod* (fundamentum probationis). Domnění a wíra nemůže dokazována býti, protože její prawda nezáleží na předmětných, nébrž na podmětných důwodech. Když důkaz jenom z podmětných důwodů se prowozuje, tehdy jest jenom *šálbau* a *mameš*, a nepřeswědčuje, nébrž toliko přemlawá. Takowý sluje *důkaz pro člověka* (argumentum ad hominem).

§. 197.

Sada, jejížto prawdiwost dokázána býti musí skrze několiko pośredních sad, sluj *úloha* (theorem). Propowěd, kteráž bez pomoci jiných sad z prawdiwé jakési propowědi plyne, sluj *přípojek* (corollarium); n. p. z dokázané úlohy, že w stejnorameném trojúhelníku jsau dwa úhly stejné, plyne přípojek: že w stejnohraném wšecky úhly stejné jsau.

§. 198.

Prímětky nebo poznamenání (scholia) jsou propovědi, které nenálezejíce ke hlavní věci; toliko pro vysvětlení a z náhodných příčin uvozovány bývají.

Záhady (problema) nebo otázky chtějí, aby ze známých poněti jiné se nalézaly, kudyžby úplný úsudek tvořen býti mohl.

Odbor (lemma) jest úsudek z jiných nauk vypůjčený, jehož pravdivost za jistau přijata bývá; n. p. v metafysice jest ta propověď: *Prostrannost jest nekonečně dělitelná*, odborná propověď z matematiky.

Požadavky (postulata) jsou úsudky, ježto opovídají, co by se státi mohlo; n. p. úsudek: *že čára se nekonečně prodloužiti dá*.

§. 199.

Důkazové jsou dvojí, buď přímí (directae), nebo nepřímí (indirectae). W důkaze přímém se pravda dokazatelné propovědi z pravdivosti druhé dowodí, a opírá se o pravidlo postačitélného důvodu; n. p. *Wit jest smrtelný, protože jest člověk*. Důkaz jest nepřímý, když se dowozuje, že opačnost té propovědi jest křivá a nedůvodná, a ten se řídí pravidlem wyloučeného třetího; n. p. kdybych dokazoval Witowi smrtelnost, dowodě, že nesmrtelnost jeho bylaby nemožná.

§. 200.

Tolikéž se důkazy rozvrhují w důkazy ze zkušenosti, a důkazy z rozumu čerpané; příklad onoho bylby důkaz, že *Bůh jest*, z úkazů přírodních, z hromobití, z řemeslného tkání pawauka a t. d. wedený. Příklad tohoto bylby, kdyby se jsaucnost božstwa dokazowala z poněti nejdokonalější jestoty. Důkazy mathematické se dělí od filosofických, že jsou zřejmé (evidentes) a w panběm názore uka-zované, pročez by názorné slauti mohly, jakož onyno námyslné (discursivae) se jmenují.

§. 201.

Dokonalost důkazu záleží w tom, aby byl:

1) *Úplný*. Chybujeli jeden důvod, tehdy w něm me-
zera neb skók; n. p. od možnosti ke skutečnosti, od ne-
vědění k nebytí a t. d.

2) Aby byl *úsečný*, a ani méně ani více nedokazoval:
příklad důkazu, jenž více dokazuje, buď tento: *Nikdo ne-
může tomu život wztít, komu ho byl nedal; člověk sám sobě
života nedal, tedy si ho ani bráti nemá.* Z toho následuje,
žebý i zwřít zabíjeti nesměl.

3) Aby za důvod bráno nebylo, čeho dokázáno není
(petitio principii), aniž pak to mezi důvody wmíšeno by-
lo, čeho se dokazuje, což *kolemchodné dokazování* (Zir-
kelbegehen) se nazývá; n. p. kdo z biblí dokazuje jsauč-
nost Boha, jakožto knihy od Boha wruknuté.

§. 202.

Při sestawování nějaké nauky má se prohlídati k
tomu, aby w ni ničeho přijímáno nebylo, co k ní pod-
statně nepřináleží, a co ze základu jejího vlastně newy-
plývá. Toto přiměšování sluj *záběha* (metabasis). Toli-
ko odborové (lemmata) jsau wyňati a místo nalézají.

§. 203.

Způsob sestawování některé vědy dle uwážených ro-
zumem zásad sluj *náwod* (modus logicus), od kterého se
liši způsob představování předmětů w citelnosti založe-
ných, jenž sluje *způsob krasowědný* (modus aestheticus). W
pauhé všeobecné logice toliko s náwodem činiti jest.

§. 204.

Náwod může rozličně rozvržen býti podle rozlično-
sti hledistě, z kterého k němu zření obracíme. Hledíme-
li na spojenost pronešených sad, tehdy odlučujeme ná-
wodnau spojenost od rozbrojné, nashodné, nepořádné.
Budeli rozmanitost podle ponětí celosti pořádána a spo-
jena, tehdy sluj takový náwod *saustawný*; / podawajíli se

ale toliko částky bez pořádku a swornosti, bez obmyšlení jakého návodu, tehdy sluj také pronešení *rozružené a kusé* (rhapsodistisch, fragmentarisch). Jsauli ale články ponětím saustawně zpořádány a jenom nepořádně pronešeny, tehdy sluj *wyměřné* (aphoristisch).

§. 205.

<Z ohledu zřetelnosti buď se od násobného postupu znenáhla až k jednotnému, po *návodu rozborném*, nebo počíná se od jednotnějších představ, pokračováním nenáhlým k násobným představám, což *návod sborný* činí.>

§. 206.

Z ohledu uvažovaných důvodů we vědě jest jeden náwod *sestupný* (regressivus), jenž od nejbližšího důvodu ke zdálenějším prospívá, a druhý *wzestupný* (progressivus), jenž od nejzdálenějších důvodů k nejbližším pokračuje. Náwod sestupný sluje jinak také rozborný, a wzestupný nazývá se sborný, ale w jiném smyslu nežli nahoře.

§. 207.

<Z ohledu cíle pronešené nauky rozličnost jest mezi náwodem *wýrokovým* (dogmaticus), *rozpačtým* (scepticus), *saudným* (criticus), *dějínovým* (historicus). Výrokový náwod naměřuje k tomu, aby učil, a kdež toho potřebí, dokazowal; rozpačitý nawrhuj pochybnosti proti sadám pronešeným. Saudný skaumá důwody a odwody (Gegengründe). Dějínový náwod toliko uwozuje propowědi a sady, nečině zminky o jejich následownosti, a nebo udává toliko důwody od jiných udané, swému skaumání jich nepodrobuj.>

§. 208.

<Běřeli se ohled konečně na toho, ku kterému se pronešení naměřuje, a šetřili se zásoba jeho wědomostí, kterými jest opatřen, tehdy jest náwod *učenecký* (scholasticus), jenž učených známostí pohledává při druhém, a swé sady w osobliwé řeči pronáší; anebo *prostonárodní*,

jenž na přirozeném člověka rozumu přestává, a obyčejného prostého proslowování užíwá. Hledili se na účastnost učenika, tehdy sluje náwod *poslyšný* (acroamaticus), když učitel sám toliko swau řeči pronáší; nebo *howorný* (eromaticus), když se učeník spolu domlauwá. Tento howorný může býti opět buď *rozmluwný* (socraticus, protože Sokrates ho při swých žácích užíwal), kde žák učitelem wedený hledí swau známost rozmnožiti, ozračiti a zdůwoditi; nebo jest *wyptáwací* (catecheticus), když zpytuje, jakých kdo známosti nabyl, a w jaké dokonalošti se při něm nalézají.

§. 209.

Při howorném náwodu jest třeba otázek. *Otázka* jest pronešený úsudek, w kterém jedné anebo wíce chybujiících představ hledáme, z nichž by se dokonalý úsudek složiti dal. Podání chybujiící předstawy jest *odpověď*. Z otázky a odpovědi powstává úsudek. Otázky se mohau tedy podlé rozličnosti úsudků rozwrhnauti we *wýslovné*, *podpowědné* a *odličné*. We výslovném úsudce se může hledati buď podmět nebo přísudek, nebo určení srownalosti obau k jednotě swědomosti. W podpowědném úsudku mohu hledati buď násudek nebo zásudek, nebo následownost jejich. W odličném úsudku může se hledati jeden nebo druhý článek, nebo jejich úplnost a odličnost.

II.

Upotřebená všeobecná myslowěda

čili

Rozumowstwo.

§. 210.

Upotřebená všeobecná logika w tom se shoduje s logikau všeobecnau pauhau, že jsau obě všeobecné, to jest: wší matizny a obsahu zbaweny; ale w tom jsau rozličny, že pauhá všeobecná logika se zanáší zákony mysli vůbec, upotřebená ale podmětne překážky dokonalosti w člověčím myšlení wyšetřuje. Pročež nejprwě k wadám lidského myšlení zření míti bude, a pak se ohlédne, jakými postředky by těmto wadám wyhowěti lze bylo.

§. 211.

Pauhá všeobecná logika se zaměstnáwá rozbohem konání myslných, aby sobě zákony o nich odmíšeně osvědčila, k čemuž žádné pomocné nauky potřebí nemá. Upotřebená všeobecná logika má ale podmětne příčiny člověčího poznání a myšlení wykazowati, a tudy má potřebu pomocných nauk, jakož jsau: *dušeslowí, člověkoslowí a t. d.*

§. 212.

Již se ukázalo (§. 168), na čem dokonalost poznání záleží, a sice: na obšírnosti a důležitosti obsahu, na zřetelnosti, prawdě a jistotnosti. Dle toho bude upotřebená všeobecná logika rozwržena we čtvero hlav: z nichž jedna každá uweďe wadu a nedostatečnost, s kteraůž lidský *um* z ohledu těchto dokonalostí zápasí, a wyskauhá, kterými měrami jí oddoláwati by se mohlo.

I. H l a w a.

*O zamezenosti člověčího poznání dle obšírnosti a důležitosti,
a kterak by gi w té příčině wyhowěti se dalo.*

§. 213.

Ze zkušenosti wíme, že člověk všech věcí a předmětů znáti nemůže; vždy weliká stránka jest pro nás nepoznatelná, n. p. *wěci nadsmyslné* (übersinnliche), jako jsau podstata člověčí duše, její nesmrtelnost a t. d., poněwadž rozsah našeho poznání tak daleko se newztahuje; ale i ze věcí poznatelných poznává člověk při své zamezené síle a nestálém wytrvání toliko nepatrnau částku. Prostrannost člověčího wědění jest zamezena. Sňatek člověku poznatelných věcí sluj *obzor* (Horizont) poznání. Prohlídá se při ustanowování tohoto obzoru k člověčímu poznání wůbec, tehdy všeobecný obzor stanowi člověčí poznání. W tom všeobecném obzoru se sice zaujímá jeden každý člověk se svým poznáním, jelikož ale při jednotlivém člověku se považuje určitý stupeň wědomosti a wytknutý cíl, tedy možno obzor poznání pro každého určitěji odměřiti, a takový obzor jest *jednotlivý* neb *saukromný*.

§. 214.

Abychom určili obzor všeobecný, dlužno se tázati: Jak daleko sahá smysl lidský neb poznávací moc? neboli jinými slovy: Které předměty poznati lze a kterých nelze? kdež za odpověď přijde: Všickni předmětové, majili poznání býti, ať se některé možné zkušenosti týkají; předmětové, jichž kromě zkušenosti naší stáwá, jsau nepoznatelní. Poněwadž smyslných přezwídání potřebí máme, abychom něco zkusili, tedy můžeme všeobecný obzor také takto wyhraditi: Předmět, jehož nelze čitelností stihnauti, není předmětem možné zkušenosti, n. p. *božství, naše žiwobyť po smrti*, nejsau předmětové našeho poznání, aniž se zawírají obzorem všeobecným.

§. 215.

Co se obzorem všeobecným člověčího poznání nezavírá, to se v obzoru saukromném nalézati nemůže; neboť tento nemůže býti prostrannější, nežli onenno, nébrž jest těsnější, a tato těsnost řídí se dle míry mocnosti, a cíle jednoho každého. — Aby se tedy saukromný obzor mohl vyhraditi, třeba věděti míru síly a cíl každého člověka, a poněvadž schopnost lidská nestatejná jest, jakož i cíl všelikých lidí, tedy patrnó, že všeobecnau logiku tím zanáseti od místa by bylo. Nedostatek poznání, které by kdosi dle své schopnosti míti mohl, a dle svého ustanovení míti měl, sluj *newědomost*. Tak by n. p. saudce slušně newědomcem zwal se, kdyby zákonů, dle kterých sauditi má, neznal; kdyby ale zatmění slunce wypočísti neuměl, tehdy by kárání z neumělstwa neb newědomosti nezasluhowal. — Neumělec, který se honosí uměním, jakéhož do sebe nemá, přezdění *newědy* (*nedouka*, Idiot) na sobě nese.

§. 216.

Předmětové, kteří obzorem mého poznání zaujati nejsou, buď jsou nad obzorem, nebo pod obzorem, nebo kromě něho. Předmět leží nad mým obzorem, když ho smysl můj wystihnauti nemůže. A toho může dvojí případnost býti, buď leží nad všeobecným obzorem, a není nižádnému poznatelen, n. p. *božství*; a nebo toliko nad obzorem jednotlivého člověka; a tu bývá sice sám w sobě poznatelen, toliko že schopnosti některého člověka k vystižení jeho nepostačují. — Pod obzorem leží předmět, když ho sice wystihnauti bychom mohli, ale poznání o něm sobě za zbytečno a nepotřebno pokládáme. Nemožno však vůbec určití, co by pod obzorem všeobecným leželo za rozličným naměřováním a cílem všelikého člověka; záporně ale může se říci, že co se mravností člověka jakožto newyhnutelným cílem jeho w úzkém spojení stojí, nemůže pod jeho obzorem ležeti. Jest arci všeliké poznání, o němž se twrditi nedá, w čem by vlastně důležité bylo, přece se nemůže vždy určitě jako pod obzorem le-

žící zawrhnutí, n. p. z jakého dřeva kříž zhotowen byl, na němž Kristus pněl. Úsudku jednoho každého to zůstaweno buď, zdali který předmět pod jeho obzorem leží. Předmět ale leží kromě obzoru, když sice sám pro sebe poznatelen jest; aniž pak za nedůležitý se nezawrhuje, jehož však poznání by mnoho úsilí a času ztráwilo, jenž by k jiným ustanowení našeho se blížeji týkajícím předmětům wynakládán býti měl. I tu se může o obzoru saukromném záporně pronésti: Wšecko, co w newyhnutelném spojení s cílem mravnosti stojí, nesmí jakož kromě obzoru ležící opomíjeno býti.

§. 217.

Poznání, které mnoho předmětůw zawírá, sluje *obšírné*, zawírali toliko málo, tehdy jest *chudé*, n. p. poznání Kantowo nazweme obšírné a chudé Samojeda newycwičeného. Patrně však jest, že ten a týž člověk z jednoho ohledu obšírnau známost míti může, a z ohledu druhého chudau, protože slowce *málo* a *mnoho* pojmové potažiti jsau.

§. 218.

Coby při ustanowení saukromného obzoru považowáno býti mělo, jest následující:

1) Sluší prwé znáti meze všeobecného obzoru, dříve nežli se saukromný vymezí.

2) Wězme, které poznání jest powinnost naše.

3) Skaumejme schopnosti své, a nebo raději od zkušených w nich skaumati se dejme, abychom věděli, k jakému umění zwlášť se hodíme.

4) Učme se znáti, w jakém spojení stojí s jinými ta nauka, kterau jsme sobě k swému čwičení zwolili, ohlédnauce se, abychom vědomi byli nauk sausedních.

5) Wždy hledme swůj obzor spíše rozšířiti, nežli zaužiti.

6) Neshánějme se příliš po užitku některé nauky, nébrž oblibujme ji samu w sobě.

§. 219.

Poznání své dvojí měrau rozmnožiti můžeme, buď přiučujíce se sami od sebe, nebo učíce se od jiného: jelikož mnohá vědomost tak zpořádána jest, že jí sami o své ujmě nabyti nemůžeme, leč se nám od jiného udělí; n. p. wyprawování dějin w předešlosti zběhlých.

§. 220.

Samouk (Autodidact) nazývá se ten, jenž bez písemního a ústního cizího vyučování sám sobě poznání dobyl. Člověk, který sám o své ujmě a přičinění poznání své množí, bývá poctěn jmenem *dobré hlavy*; ten, jenž swau silau seč býti nemůže, zowe se *blbem* nebo *traupem*. *Důvtipnost* se přičítá tomu, jenž w krásných uměních výborná díla plodí. Ačkoli málo takových lidí jest, kteříby byli tau mocností od přírody nadáni, aby jedině o swém úsilí poznání své množili a dokonalili, nébrž větší částka vždy těch pozůstává, kteří od jiných swá poznání zdělením přijímají, přece hled ten, kdo od jiného učen bývá, aby nowému nábytku dobnost swého ducha wtiskl a jeho zažil.

§. 221.

Aby se samočinně nabývané poznání rozmáhalo, třeba trojí cesty, totiž *náskytku*, *objevení* a *wynalezení*. Poznání toho, což posud tajno bylo, nabudeli se náhodně, jest toliko *náskytek*; n. p. Františku I. císaři naskytlo se zmizení diamantů, které w ohni swářeti mínil. Přesvědčení o něčem, čehož před tím stanulo, jest *objevení*. Tak n. p. Jermák objevil Sibirii, Kolumb Ameriku. Nebywaloli toho, o čemž se poznání dosáhlo, tehdy sluj *wynalezení*; n. p. Angličané wynalezli parní stroj; Frankové dalekopisy (Telegraph). — Objevení a wynalezení mohau buď *úmyslná*, nebo *neúmyslná* býti. Objevení Ameriky bylo úmyslné, jelikož Kolumb hledal jí. Nalezení prachu ručníčného stalo se náhodau neúmyslně; úmyslně ale nalezení powětrných mičů. Jestli nalézání úmyslnou, tehdy

nalezatel se dosuzuje swého wynálezku co w nějaké uložené záhadě rozkladu; jestli ono ale náhodno, tehdy nalézá po jednau záhadu i rozklad. — Wynalezení jmenujeme *náwodným* (methodisch), když dle logických prawidel od známých prawd k jiným potud neznámým poslaupně přistupuje. K objevowání a nalézání náleží všimawost, wtip, saudnost, rozum a t. d. — Úmyslné wynalezení z nadběžných úsudků vzniká. Úsudek jest nadběžný (vorläufig), když důwody, na kterých úsudek založen jest, od saudícího za postačitelné uznány nebýwají, a tudy toliko stupně domnění dosahují.

§. 222.

Ke všelikému úmyslnému wynalezení třeba *přemýšlení*. Schwálně hledání nějaké známosti dle určitých prawidel stává se *rozjímáním* (meditatio). Rozjímáním potýká se *roztržitost* nebo *těkání* mysli z jednoho předmětu k druhému bez pořádku a ustanowení. Rozjímání snaží se zploditi *zámysl*. Předmět, který se rozjímá, sluj *předloha* (thema), n. p. když řečník o potřebě ctnostného žiwota miní přewědčení zjednatí při swém zástupu. Pořádek, dle kteréhož při swém zamýšlení pokračujeme, sluj *náwod* (Methode). Tento jest buď rozborný, nebo sborný, onono zamýšlowání sluje *sestupné* od následků k důwodům, toto *wzestupné* od důwodů k následkům.

§. 223.

Nauka, která udává všeobecná hlediště (Gesichtspunkt), z nichž by předmět všaký považován býti mohl, aby se všecko, cožby se o něm říci mohlo, wywážilo, sluje *hlediskoslowí* (topica), kteráž ale wíce k tomu slauží, aby se nabyté poznatky w pořádek uwedli, nežli aby se nových nabylo.

§. 224.

Hledímeli, chtěje rozwrhnauti rozjímání, na cíl jeho, tehdy se rozpadá ono w *rozborné* a *sborné*. Ono má za cíl wyjasnění jméného poznání, a rozložení jeho znakůw, toto chce k nabytým známostem nové přičiníti. Oby-

čejně bývá obé pospolu; neboť nabytáu známost přede-
wším wyjasniti hledíme, nežli ji jinau rozmnožujeme.
Ostatně třeba se vystříhati, aby se nepomísilo rozborné
a sborné rozjímání se sborným a rozborným náwodem.

§. 225.

Ačkoli zdaření dobrých zámyslůw záleží nejwíce na
přirozených schopnostech ducha, přece však užíwání
prospěšných prawidel mnoho k němu napomáhá. Z ta-
kových prawidel zámyslům prospěšných jsau následující
nejhlawnější:

Nejprwé hledme ukliditi všeliký ducha rozbroy, ne-
jsauce příliš teskliwi, pokudž předstawy naše žiwě a
hbitě u nás se nerozwíjejí; ano zhledámeli, že myšlení
nám wázne, tehdy upustiwše ode všeho úsilí, k pohodl-
nějšímu poodložme času.

To, o čemž přemýšlíme, uweďme w dobu záhady
neb otázky, všelijak ji wyjadřujíce, a ze všech stran ji
oswěcujíce.

Skaumejme, zdali ten předmět, který zamýšlíme,
jest poznatelný; kterakau měrau byloby k němu přistau-
piti, a zdaliž potřebnými nadání jsme powědomostmi.
Porozdrobme otázku, laučíce známé od neznámého, které
se teprw jíská, hledajíce *spojisté* (Vereinigungspunkt), w
kterémby se ta neznámá wěc s některau již známau stýkala.

Rozeznáwejme hlawní předmět od pobočního, jenom
k onomu všechno své zření obracujíce.

Wždy se pamatujme, kde stojíme, a kam čelí směřo-
vání naše, abychom wždy zabrawše se u myšlení, ke swé-
mu wychodu uhoditi mohli.

Hledejme nejbližšího vyššího ponětí, pod kterým
předmět našeho rozjímání stojí, a skaumejme, čehož jsme
w něm wědomi, pak jej teprw srownáwejme s jeho sau-
řadnými předměty.

Wypodobme si, kdež možno, předmět swého wy-
šetřování pomocí obraznosti w obrazech a podobenstwach.

Nejprwé přistupujme k věci swé rozborným náwo-
dem, až se nám udá probrati se k známým předmětům.

Napišme to w krátkosti, co jsme přemýšlowáním wy-
pátrali.

Z nabyté rozmanitosti hledme nadělati článků, dě-
lice je, wizme, majíli jakau mezeru mezi sebou.

Jedno oddělení od druhého ať se neodcizuje, nébrž
jedno s druhým ať snadné příbuzenství má.

Domakávejme se snažně důvodu každého propowě-
dění a příčin každého výjewu.

Co se na cestě rozboru nepodalo, to hledme sbor-
ným způsobem zpořádati a postawiti.

Budme dbali na prawidla, která se w logice o zře-
telnosti a důwodnosti pronášejí.

§. 226.

Nyní přistupuje se k otázce: Jakými postředky lze
rozšířiti své poznání ze zkušenosti nabýwané, jelikož dwojí
jest poznání, jedno *domyslitelné* (a priori), a druhé *zku-
sitelné* (a posteriori), onono w podmětě leží, toto z před-
mětu se čerpá. S poznání věci domyslitelných wšaký člověk
býti může, žkusitelných ale ne každý, neníli žiw w tom
okresu, w kterém se udávají.

§. 227.

Každé zkušenosti docházeti lze bezpostředními před-
stawami neboli názory. Takový názor stává se ale teprw
tehdaž naším poznáním, když znaky názoru k nějakému
předmětu potahujeme, a při tom wznikají naši pojmové
a úsudky. Poněwadž jsau názorové toliko předstawy, te-
dy při nich nemůžeme leč jednotlivé úsudky zplozowati,
n. p. strom, který nyní widím, má kořeny. Spojímeli
několiko jednotlivých úsudků do hromady, tehdy nabý-
wáme zvláštních úsudků, n. p. *někteří stromové mají
kořeny*; na tom se ale nezamezí a nepřestane mysl naše,
nébrž wznáší se ke všeobecnému; a to se stává rozsud-
kem *wýčtu* (inductio) a *obdoby* (analogia). Dle wýčtu roz-
suzující, přičítáme to, co o jedné částce platí, celkowi,
a co twaru přísluší, celému rodu připisujeme, n. p. když
z toho úsudku zvláštního: *že wšecky řeky, které znám,*

sladkau wodu mají, saudím, že ji mají všechny řeky. Wzestupuje se tedy od jednotlivých věcí ke twarům, od twarů až k rodu.

§. 228.

Úplný výčet jest tehdaž, když všechny částky jsau vyčteny; nebo co platí o všech částkách, to platiti bude také o celém rodu. Neúplný ale jest, když se všechny částky nemohly wypočísti. Poněwadž ale zkušenost jest nekonečná, tedy se widí, že výčet neúplný při ní swé místo má. — Kdož slyšel n. p. všechny psy láti, aby říci mohl, že všudy všiekni lají? Úplný výčet poskytuje *prostau všeobecnost*, totiž tak všeobecný úsudek, při němž žádné výminky wíce není; neúplný výčet ale dáwa toliko *přirównalau všeobecnost* (comparativa), totiž takowý všeobecný úsudek, při kterémž wyznáváme, že výminky mohau býti, ačkoli posud nám neznámy, podrobujíce se ku proměně swého úsudku, kdybychom se jich dowěděli. Řeknemeli: *wšiekni psowé štěkají*, tehdy neklademe, že všechněm psům bez výminky štěkati třeba, nébrž wypowídáme toliko, že psi, které známe a o kterých jsme slyšeli, štěkají; pročež také hned měníme úsudek swůj zaslechnuwše o psech afrikánských, jižto štěkotu žádného newydávají. Ačkoli w neúplném výčtě wyznáváme, že nám všech jednotlivých případků wyčísti lze nebylo, přece jistota všeobecného úsudku na většině těchto případků zpoléhá, neboť čím jich jest wíce, tím blíže se schylujeme ke všeobecnosti.

§. 229.

Wšecky jednotlivé úsudky, z kterých wedlé výčtu všeobecný úsudek tworíme, ať jsau stejné jakosti, buď wšecky twrdící, buď wšecky zapírací, protože všeobecný úsudek právě záleží jedině na swornosti jednotlivých úsudkůw, a každý příčný úsudek, jenž by twrdil, čehož druzí popírají, nebo zapíral, čehož druzí twrzují, podwracuje všeobecnost úsudku. Z toho tolikéž sauditi, že všeobecný úsudek se všemi jednotlivými stejnau jakost míti má.

§. 230.

Wedlé obdoby se ale tehdáž saudí, když z toho, že dvě nebo několik věcí v několika znakůw se shodují, domýšlíme se, že i v ostatních se sličně shodují; n. p. vědauce, že země a luna, oba hmotowé tmawí a bezswětli, horami strmí a wodami oplývají, wúkol swé osy se wrtíce, následowně zawíráme, poněwadž země žiwočichy osazena jest, že i na luně žiwočichowé nějací obýwají. Takowé závěrky nemají sice do sebe jistotnosti nęwywratitelné, něbrž jsau toliko prawdě podobné, a to tím wíce, čím wíce jest znaků, w kterých se shodují a srownávají. Co se však jakosti w těchto znacích týče, tedy mohau buď záporné nebo twrdici býti, jedno když se pohodují mezi sebou. Poněwadž záporné úsudky žádné známosti o předmětě neposkytují, wypowídajíce toliko, čím předmět není, tedy bude jistotnost závěrku obdobného, w němž samé záporné úsudky za nawěsti slauží, menší, nežli při těch, kdež toliko záporných znaků není. — Po té pozorowati sluší, aby znákové, z jejichžto shodnosti se uhozuje ke shodnosti ostatních, byli jestotní, a netoliko náhodní, n. p. z té shodnosti, že by dwa čłowěkové byli stejné stari, stejně welici, stejně bohati, nenásledowalo by, aby i druhý učený byl, jelikož jeden z nich byl by učený. Tolikěž mají i ty znaky, jejichžto shodnosti se dohadujeme, býti znaky jestotné; z toho, n. p. žeby jeden s druhým dle wěku, výšky, učenosti se srownáwal, nedalo by se sauditi, že oba bratry mají, poněwadž ho jeden má.

§. 231.

Rozsudkové dle wýčtu a obdoby zowau se také rozsudkové *saudnosti* (Urtheilskraft). Saudnost jest buď *podborná*, nebo *přemětná* (reflectirend). W prwní přípádnosti shromažďuje, což zwláštního jest, pod wšeobecné prawidlo; w druhé srownává zwláštnost, aby wšeobecnosti se dočiniti mohla. Rozsudkové dle wýčtu a obdoby přináležejí saudnosti přemětné, a jsau založeni na tom nadání: že příroda wšeobecným prawidlům podrobena jest; neboť kdyby toho nebylo, tehdy bychom se ani k wšeobecnosti blížiti nemohli.

§. 232.

Poznání ze zkušenosti nabyté dělíme we *wšední* a *učené*. Ke všední netřeba učených příprav, náznaků a úsilného vyšetřování, n. p. že voda horkem vysychá a parau uchází. Učeného zwídání nabývati možno tomu, kdož ozbrojen ~~jest~~ potřebnou známostí, a úsilným pozorom k swému předmětu, častokráte jsa obdán řemeslnými nástroji, přikročuje, n. p. tíhotu všelikého wzduchu hledě zwážiti. — Učená zwídání buď se nabývají *pauhým pozorováním* (*observatio*), anebo *zkauškami* (*experimenta*). Abych něco pozorował nebo zkaušel, mám sice na wůli, ale rozlično se počínání činí tím, že zkaušeje mám potřebí řemeslných příprav a nástrojů, jsa nucen proměňowati předmět, o němž cosi zwěděti hodlám; wzaw ale pozorování před sebe, všeho toho nic nemám potřebí, n. p. chtěje zkusiti, kterak se živočichům w umístění wzduchoprázdném děje, mám třeba wywěwy.

§. 233.

Zkaušky jsau otázky předložené přirodě očekáwáním, kterak se w odpovědi wyhradí, a jsau buď zpytující nebo potwzující. W prwní případnosti ještě skutků neznáme; chtěje se ho tau zkauškau dowěděti. W druhé případnosti známe sice skutek již jiným způsobem, a zkauška nám slauží toliko ku potwzení. Zpytující jsau opět dwojiho rodu: buď domýšlíme se již poněkud následku, a nebo o něm nic určitého newědauce, wedeme zkaušku, na náhodné zdaření se spustiwše; n. p. když lékař na někom poprwé nějaké lékařstwí zkauší. Při těchto neobmyslných zkauškách přece nějaký nadběžný úsudek cestu má klestiti.

§. 234.

Druhý způsob rozmnožování našich wědomostí jest cwičení. Ten, jenž druhého cwičí, sluje *učitel*, a ten, který cwičen býwá, *žák*, *učěň* nebo *učeník*. Způsob, kterým se učěň cwičí, zowe se *nawedení* (*Lehrmethode*). Aby nawedení dokonale bylo, buď 1) úplno, což možného

jest. Úplno jest tehdaž, když učitel swůj předmět owšem wywází. Tato úplnost ale nemá wšudy místa, jednak pro nekonečnost předmětů, n. p. w mathematice, jednak pro zamezení úmyslu k jistému cíli a náměru; tak n. p. malíři se nebude oznamowati pýtání těl (*pýtwa*) w též úplnosti jako lékaři; jednak proto, že učícího se schopnost celé úplnosti nepřipauští, n. p. přírodozpyt pro lid sprostý nemohl by zwrchované úplnosti dosíci. — Učitelowi ale třeba, byť jakékoli směřování měl, úplné wědomosti o předmětu, aby z toho wšeho, co se hodí, obrati mohl, a těm, kteréž vyučuje, nic zmatečného a nemístného nepředkládal.

2) Buď nawedení *zřetelno* a *úsečno* (stručno). Protož sluší, aby učitel sám prwé zřetelnau známost o swé věci měl, jinak nemožno dáti jinému, čeho sám do sebe nemá, a pak aby rozumnost a wzdělání swých učňůw znal, a wěděl, jakau potravu zažiti mohau. Přenesnadnau věci býwá tato zřetelnost tu, kdež mnohým nestejného schopu učňům cwičení se uděluje, neboť staneli se mluwa jedněm zřetelná, druhým zůstává *teskná* (nudná) a *okolkující*. — Očitost učňůw prospíwá mnoho ku zřetelnosti při ústním pronešení. Stáwáli se pronešení písemmač, tehdy měj učitel jediné jistau třídu čtenářůw w mysli, ačkoli i tu uwarowati se nelze mnohé zatmělosti a nawrhování toho, což jest čtaucímu dáwno powědomo. K napomožení zřetelnosti slauží také *příkladové*, nejsauce nic jiného, nežli jednotliwé případnosti, u kterých se wšeobecnost ozračuje. — Warowati se jest, aby se pronešení pobočními wěcmi nepřehustilo, a což pōdstatného jest, nezatemnilo. — Také přílišná obsírnost škodíwá, zacloňujíc weškeru celotu.

3) Buď pronešení *důwodno* a *prawo*. Poněwadž u wšakém poznáwání prawdy se dopíditi hledíme, tedy prawdiwost jest hlawní zámluwa při každém dobrém učení. Co se týče důwodnosti, tedy má učitel, kde mu koli možno, nejprísrnější důkazy žákowi podáwati.

4) Buď promluwa *přeswědčující*. Již na hoře powěděno, jaké rozličnosti stáwá mezi přeswědčowáním a přemlauwáním. Předewším ať učitel wí, jakého stupně prawdiwosti dosahuje předmět jeho, k *wřeli*, čili k *do-*

mnění se hodí, a nebo *wěděn* býti může. Neníli toho powědom, tehdy budto za málo, nebo za mnoho dowozuje, a tudy žáka mámí, že on, domakaw se takowého mamného důkazu, pfonešenau sadau konečně o zemi dá, jakožto ni-
žádné prawdiwosti do sebe nemající. Tak se n. p. přihází-
walo důkazům o jsaucnosti Boha. Ostatně nemá nikdy učitel přemlauwati, nébrž přeswědčowati.

§. 235.

Ústní i písemní pronešení stává se postředkem *zna-
mení*. Znamení jest předmět, jehož uzřením nebo slyšením
oswědomění jiného předmětu wzniká, n. p. kauř jest nám
znamením ohně; × jest znamením rozmnožování. Tré
wěcí pozorowati sluší: znamení, znamenáné, a spojení
znamenáného se znamením, čemuž *wýznam* (Bedeutung)
díme. Nauka o znameních (semiotica) učí buď slušná
znamení wymýšleti, nebo w znameních sličného významu
domakáwati se, a tehdaž *wýkladnictwí* (hermeneutica) slowe.

§. 236.

Znamení buď samo sebau něco wyznamenává a po-
dobu znamenáného nese, kdež sluje *obraz*, a nebo samo
sebau ničím není, aniž jaké podoby se znamenánau wěci
má, a tu jest toliko *čtena*. Obrazy mohau opět býti je-
dnak skutečná *wyobrazení*, jednak toliko *podobizny* (symbo-
lum). Onano se wztaňují bezpostředně swau podobností
ke znamenánému; tyto však postředně, jelikož znamení
jakožto prawý obraz a podobizna spolu se swým znamena-
ným předmětem podobnost má; n. p. wytesané jehně jest
wyobrazení, máli ale mírnost znamenati, tehdy jest skrze
swé wyobrazení podobiznau, a naše slovo *jehně* náleží
mezi čteny.

§. 237.

Znamení jsau budto *prostá*, nebo *složená* (násobná).
Částky složeného znamení jsau *prvky* (Elemente), mající
buď samy pro sebe jakýsi význam, tak že z nich význam
složeného znamení plyne; n. p. *bez-pečný*, kdež kořeny

slují, a ze složeného znamení *odnožné* (derivatum) se jmenují; nebo nemající žádného pro sebe významu, n. p. písmena *s, t, r, o, m*, w složeném znamení *strom*.

Znamení jest *určito*, když má toliko jediný význam, n. p. voda; *neurčito* pak, když několika významů do sebe připauští, n. p. *kozlík*, zvíře a sedadlo; znamení *+* w počtech znamená *skopení* (additio), w přiběžích *smrt*, w rituále *dělání kříže*. Jestli které znamení neurčito, tehdy se skrze své zvrstvení mezi ostatními musí určití. Znamení budeli bez významů, sluj *jalowé*.

Také se dělí znamení we *wlastní* (eigentlich) a w *newlastní* (tropicus). W prwní případnosti wyznamenává znamení to, k čemuž od počátku ustanoweno bylo; w druhé případnosti jest pro swau podobnost nebo přihodnost ono přenešený význam k jinému poněti; n. p. *zámutek*, vlastně *zakalení*, newlastně *truchlivosť* znamená.

Po té může znamení býti jednak *bezpośrední*, jednak *postřední*; ono čelí toliko k swému znamenatému předmětu; toto jest ale známkau jiného opět znamení, n. p. *řeka* ústy wyslowená jest znamením bezpośredním *tekuté vody*; psaná ale a tudy na papíře widitelná, nebo tištěná w knize, jest znamením postředním, jsauci prwé známkau slova a pak teprwa věci.

Dále může býti znamení jednak *slučno* (whodno, passend), jednak *nesluchno*; n. p. had držící ohon w hubě jest slučné znamení věčnosti.

Konečně jsau znamení *přirozená* (nepřetworná) nebo *libowolná* (přetworná). Ona mají se swým wyznamenáním spojenost předmětnau, totiž spolek příčiny se skutkem, tato pak toliko podmětnau, záležející na wůli swobodné, n. p. *mrak* přirozené znamení *deště*; *děšt*, jakožto slowo, jest znamení libowolné *wody po krápežích padající z mraku*.

To osvědčení sobě znamením věci wyznamenané děje se přičiněním oplozující obraznosti, jejížto zákon přitowaryšowání pojmů působí, že všeliká rozmanitosť, po bywši jednau pospolu osvědčena, vždy obapolně u vědomí se probuzuje, n. p. widauce kauř, hnedky jej uznáme za znamení ohně, poněwadž jsme w zkušenosti tyto dvě věci častokráte widali spojené. Tehdáž ale spojení

takové přičiny se skutkem nic k významování nepřispívá, když se od osoby představující nepoznalo; n. p. sprostý sedlák newěda, že kyseliny modrau barwu bylin na čerweno mění, widlí w bylině takowau barwy změnu, nedomyšlí se, že tu jaké kyseliny přítomnost se zjewuje.

Při libowolných znameních třeba, aby se spolek znamení s předmětem usnesl dříwe a umluwil, by obapolně se probuzowati mohly. Tak n. p. prawíme dítěti slovo *pes*, ukazujice na to zvíře, aby dítě slyše slovo *pes*, wzpomnělo si na zvíře, a wida zvíře, připomenulo sobě slovo *pes*.

§. 238.

Utvořená znamení mají býti předmětelná čitelnosti, aby zvláště zrakem a sluchem pojímána býti mohla, jelikož ostatní smysly takové dokonalosti u pojímání swém wystihnauti nemohau. — Dokonalá jsau znamení libowolná, 1) když w nich jest náležitá určitost, tak n. p. určitější jsau znamení w českém slowě *bíč*, nežli w německém *Peitsche*. 2) Dokonalost mají do sebe znamení, když se tak dalece od sebe liší, aby snadno jedno s druhým pomíšeno býti nemohlo; druhau stranau ale, když tak jako pojmwé jeden z druhého plynau, jsau ze sebe porozplozena, n. p. *rozum*, *rozumění*, *rozumný*, *dorozumění*, *nedorozumění*. 3) Když znamení snadná jsau k pochopení a k pamatování. Nedostatek té dokonalosti jest w čínských písmenech, že jich takové nesčíslné množství jest.

§. 239.

Řeč může we dvojím smyslu považována býti, w *širším* a *užším*. W širším jest ona obsah *stejnorodých* libowolných znamení pro naše představy a city. Z toho zřejmo widěti možnost tolikerych saustaw, kolikeré smysly máme. Možná jest tedy řeč dle čichu, dle tknutí, dle chuti, dle sluchu, dle zraku. Jelikož ale, jako na hoře ukázáno, toliko sluchem a zrakem dokonalé řeči schopni jsme, tedy o řeči w užším smyslu, totiž o jazyku zde jednáno buď, který jest obsahem slyšitelných znamení, kteráž k vynalezení, ku pro-

nášení jsau jednak nejsnadnější, a w rozličnosti nejrozmanitější. Poněwadž ale jedno přítomné osobě myšlení a citění wyjewiti možné bylo řeči hlasitau, což wšudy stáwati se nemohlo, tedy se zamýšleti počala řeč, nebo jazyk písemný, w kterém se slyšitelná hlasitá znamení widitelnými zastupují. Jazyk písemný jest tedy postřední, wyobrazuje slyšitelná znamení widitelnými, rozebraw je w slohy prwotné. K dokonalosti jazyka netoliko náleží dokonalost jednotlivých slow a znamení, nébrž i jejich mezi sebau spojení má jistými prawidly se říditi. Sautawa takových prawidel sluje mluwnice, kteráž buď obecná prawidla w sobě obsahuje všechněch jazykůw wesměs, anebo prawidla zvláštního kteréhosi jazyka, n. p. latinského neb českého a t. d., nesauč jméno toho jazyka, kterému učí. Mluwnice zvláštní opět dělí se w *prwotinnau uku* (slowozpyt), jenž se zanáší jednotlivými slowy, a w *skladnu* (syntaxis), která slowa wespolek spojowati učí. Slowozpyt opět dwoje má rozwržení: jedno wyšetřuje znamení kořenná, druhé jedná o znameních odnožných. Znamení odnožná opět dwojiho způsobu mohau býti: buď jsau částice odnoženého znamení, již samy w sobě významné, n. p. *černowlasý*, kdež *černo* i *wlasý* swůj význam mají, nebo jsau částice složené, samy pro sebe nemající významu, n. p. *den*, *dennice*. W tom zase dwoji případnost se zhlédáwá, buď odnožnost děje se w prawém smyslu, když odnožné znamení nowý přináší význam, jenž od významu kořenného přijal obdobu; a nebo zůstáwá odnožné znamení zcela při swém prwotném významě, toliko na sobě jinau srownalost jewě, což se děje *skloňowáním* (flexio), n. p. *ryba*, *ryby*, *rybě*, *rybu*, *rybo*, a t. d. — Čím rozmanitější jest jazyk we swých obdobách a skloňowáních, tím wytečnější jest dokonalost jeho.

§. 240.

Řeč písemná jest jednak bezpostřední, jednak postřední. Ona wypisuje bezpostředními widitelnými (přirozenými, nebo libowolnými) znameními předměty; tato poskytuje znamení widitelná k wyjádření znamení slyši-

telných. K přirozené písemnosti bezprostřední náležejí obrazy, řezby a t. d., k libowolné hieroglyfy. Pohodlnost postřední písemnosti záleží w tom, že složené zwuky w prwky a čteny rozdrobuje.

§. 241.

Poněwadž nawedení se děje dvěma osobama, učitelem a žákem, tedy otázka vznikne, co na žáka sluší, jenž nawedení přijímá, a tu zřejmě se widí, že nejprwé toho jazyka mocen býti má, kterýmž co nástrojem a postředkem naučení bře; a poněwadž jedna každá nauka swé vlastní *umělecké názwy* (terminos technicos) má, které se w obecné mluvě buď naprosto nenalézají, anebo aspoň w jiném smyslu rozumíny býwají, tedy zvlášť těchto důkladnau známost měj. Kromě toho opatřen buď dříwe, nežli naukau kterau a nawedením k ní se obíráti počne, naukami příbuznými a proprawnými, aby uku swau o dobrém prospěchu a následku nastaupiti mohl. Jaké proprawy ku každé nauce žákowi potřebno, ať učitel na ruku dá; n. p. k optice byla by proprawau geometrie. Ostatně samo sebau se ukládá, aby žák měl k uloženým naukám potřebné ducha schopnosti; aby byl rozumný, saudný, pamětlivý, pozorný a stálý.

§. 242.

Rozličnost nauk také rozličnost schopností na učeníku míti žádá. Mnohé nauky se toliko w paměti skládají, jakož jsau: příhody a události z dějepisu wzaté; jiné ale wíce rozumem chtí chápány býti; n. p. sady w mathematice. Kdož n. p. pravidla početní toliko do paměti tiskne, důwodnosti w nich nechápaje, o tom se říci nedá, že jest zběhlý w nauce této. Nauky, kteréž dle přirozenosti swé jediné pamatowány býti chtí, jsau *po předmětu dějepisné* (objectiv historisch). Sem náležejí věci přírodopisné, dějepisné a t. d., které ale dle přirozenosti swé rozumem chápány býti mají, jsau *po předmětu rozumowé* (objectiv rational). Státi se může druhdy poznání, kteréž dle swého předmětu rozumowé jest, při některém podmětu

dějepisným, n. p. u toho, jenž důvody mathematické z paměti se naučil; poznání ale, kteréž jest dle svého předmětu dějepisné, w nižádném podmětě nemůže se státi rozumové, n. p. o příběhu, že Bonaparte na ostrow sw. Heleny zavezen jest, není co by se pochopowalo, jedno když se ponímá a w paměti zawírá. Chcemeli ale času a práce sobě uzpořiti, tehdy třeba druhdy po předmětu umné nálezy mnohých nauk bez dalšího skaumání ku slowu jiných učených přijímati, jedno když jich myslí pojímáme; n. p. když hwězdář odlehlost slunce od země udává, tehdy výpovědi jeho přičiňujeme wíru, nerozpakující se nad ní. Mnoholi však z předmětně umných poznání k cizí výpovědi pauze věřiti máme, a kde sluší, abychom sami skaumali, toho meze nám vlastní sau kromný obzor vykáže; tak n. p. lékař hwězdářské sady může na wíru přijímati, hwězdář ale jiný jich přepočítawati bude. Nechť jest ale wědomo 1) že u věcech týkajících se cíle člowěčenstwa a mrawnosti nic na cizí výpověď dáno býti nemůže, nébrž zkaušení vlastní a zpytování před se wzato býti má, sice by mrawnosti wymizela cena. 2) Když dowěříce prawdiwosti druhého něco věřiwáme, tehdy hodnowěrnost jeho dříwe skaumati dlužni jsme. 3) W početních sadách spíše za eizí výpovědi se pustiti můžeme, nežli w jiných filosofických naukách, jelikož w oněch méně poblauditi se udává.

§. 243.

Nyní doloženo buď, kterakými prawidly učeň se říditi má, aby z písemního nebo z ústního nawedení wšemožného prospěchu nabyt. — Ústnímu nawedení těmito prawidly napomáháno bude:

1) Nadběžně blediz on známost si zjednati wšech příbuzných a propravných wědomostí.

2) Pohlédni se prwé w tom článku, o kterém se jednati má, dříwe nežli se pronese.

3) Měj ostrážitau pozornost na to, co se pronáší, zaznamenáwaje si k snadnějšímu upamatování hlavní některé myšlénky, jména, čísla, názwy knih, poddělení a t. d., však nepřekaziw tím bedliwému wýsluchu.

4) Po tom hlediž pomoci swých zaznamenání slyšenau wěc od počátku až ku konci opět přemysli, a jakausi písemnau saustawau si to zpořádati. U konce některého hlavního oddělení nebo celé knihy celý obsah při sobě opětuj.

5) Nepřisahej w slova učitelowa, kdež sám se přewědčiti můžeš, a nepokládej se býti přewědčena, kdež toliko přemluwen jsi.

6) Domlauwej se důwodů a swěta w rozhoworu se swým učitelem nebo s jinými, a hled tudy wyjasni každau pochybnost swau, a wywrátíti wšecky námitky, tak aby temné mezery we twém wěděni nezůstalo.

7) Snaž se stowaryšiti nowě nabytau známost s předešlymi, aby nikdy *ojedinělu* (isolirt) nezůstala.

§. 244.

Aby ale knihy s užítkem a všemožným prospěchem čteny byly, třeba těchto pravidel:

1) Kterých knih zvláště čísti třeba, ukáže nám osobní obzor.

2) Kdo čísti míníš, wezmi radu u zkušenějších, od které začítí máš.

3) Knihu wezma poprwé do ruky přečti ji běžně, neopomenuw její předmluwy, jelikož w ní častokráte na hlediště staweni býwáme, z kterého na pronešené věci patřiti sluší.

4) Pak počni čísti s rozwahau a pilností, nepřestíhaje swéwolně temných a nerozumitelných stránek, leč by ti nemožno bylo wyswětliti ji w tu chvíli, jiným časem přičiň se, wyjasni temnost sobě.

5) Kdo čísti míníš, nedej se w porobu nijaké stranné *přístřasti* předpojaté náklonnosti, ani lásky ani zášti, aby slepě o ní nesaudil. Uhodišli na nějakau záwadu (strittiger Punkt), tehdy sečiň námitky s důwody, uwahuge obé, a čti spisowatele odporné strany i nejednoho jazyka, tudy na jistotu wybřeďeš.

6) Z wýtečných knih sobě zrobi náležitý wýtah, spojw s ním swé vlastní mínění a nálezy.

§. 245.

K rozšíření našeho poznání prospívá dobrá paměť. Paměť běře se w *širším* a *užším* smyslu. Paměť w užším smyslu jest mohutnost, kteráuž jměné představy w sobě oplozujeme. W širším smyslu jest mohutnost, již nabyté představy w sobě zchowáwáme. *Wzpomenuti* jest osvěddomění jměných představ, a *rozpomínání* jest snažnost ku probuzení jich we swém wědomí. Paměť jest dobrá, když snadno chápá, wěrně, dlaho, a stále pamatuje, a snadno sobě wzpomíná. Paměť se dá jakož každá jiná mocnost cwičením zostřiti a zwelebiti, což nejpříhodněji w mládi se dowozuje.

Paměť se cwičí pamatowáním a nebo raději do paměti ukládáním. *Pamatowání* jest troje, jedno *opětované* (mechanisch), druhé *důwtipné* (ingeniös) a třetí *dosudné* (judiziös). Pamatowání bezsmyslné neb opětované vzniká, když se která předstawa tak často opětuje, až se tak wštípí, že ji oplozowati možno, tak n. p. když se paubý Čech naučil říkati po německu *Otče náš*. Důwtipné pamatowání hledí oploditi w sobě představy přitowaryšením jiné představy podobné, n. p. jméno *Jabulka* připomenutím sobě slova *jablko*. Dosudné pamatowání spojuje své památné představy dle pravidel rozumu s jinými již stáwajícími a powědomými, n. p. abych pamatowal, kdy se třidcetiletá wojna začala, třeba jediné wzpomenauti, kdy se bitwa na Bílé hoře byla swedla.

§. 246.

Postředky, kteréž by k napomožení slabé paměti slaužily, nejsau jiné, leč ty, které přitowaryšowáním představy posilují a wzmahají, a sice tyto následující:

1) Předstawu, kteráu w paměť si wtisknauti snázíme, hledme co nejzřetelněji a nejjasněji osvěddomiti sobě. Toto osvěddomování děje se buď rozbořem znakůw w ní obsažených, nebo, jestli ona toliko názorem, tehdy skaumáním ji rozličnými smysly a od rozličných stran.

2) Hledme představy, které pamatovati můžeme, v snadné společnosti uvést. Tak n. p. kdo čte dějiny z jednoho věku do druhého přeskakuje, nebude tak dobře s jich pamatovati, jako ten, který se jim učí pořádkem.

3) Pamatujme si nejprve hlavní věci, a k nim přivětlivíme poboční.

4) Hledme stowaryšiti swau představu s jinými snadnými a powědomými, zjewnými znaky a obrazy, a s jinými známými předměty.

II. H l a w a.

O zamezenosti člověčího poznání dle zřetelnosti, a jak takovéto vadě vyhověti.

§. 247.

Že mezi lidem málo zřetelných vědomostí, více jasných, nejvíce ale temných a matných panuje, ze zkušenosti dostatečně ví se. Sprostý člověk samými toliko matnými a temnými představami naražen jest u věcech náboženství se týkajících, máje něco za welebno a důstojno, co právě směšno a podlo jest, odkudž nejvíce jeho powěra se prýští; swobodu nepokládaje leč w bezuzdnosti, rovnost nikoli w zákonech a práwích, nébrž we jmění a nábytku. Logika upotřebená bude prohlídati k tomu, kterak by matné a temné člověčí poznání oswítiti a prozračiti možno bylo.

§. 248.

Oswědomímeli sobě bezprostředně představy své, tehdy nabýváme zwědu o nich. Snaha zwědawosti k objasnění sobě představ svých, sluje *pozornost*. Nedostatek pozornosti, pro který od jednoho předmětu ke druhému tékáme, sluje *roztržitost*. Přecházejíce ze stawu roztržitosti w staw pozornosti sbíráme mysl swau. Předmět nějaký vypaustějíce z vědomí swého a k jinému swau pozorností se naměřujíce odtahujeme se ho a tudy pravíme míti se *mohutnost odtahowací* (Abstraktionsvermögen).

§. 249.

Podmětné překážky člověčího poznání z ohledu zřetelnosti a jasnosti bývají tyto :

1) Nedostatek *pochopnosti* (Erkenntnisskraft). — Dítěti nebo newzdělanému sprostáku, jehož pochopnost dosti wycwičena není, nelze mnohých věcí zřetelně wyjádřiti, jako muži w pochopování wycwičenějšímu.

2) Nedostatek *proprowných wědomostí* (Vorkenntnisse), n. p. barwiři, jenž chemii se nikdy neučil, mnohé věci temné zůstanau.

3) Nedostatek *pozornosti*.

4) Nedostatek *odtaženosti*, když rozum množstwím předmětů tak obřemeněn jest, že o žádném náležitěho zwědu míti nemůže, protož ten, jenž najednau mnoho slyší, málo ze všeho pamatuje, a z mnohých věcí, kterýmž najednau se učí, ničemu se nenaučí.

§. 250.

Nedostatek pochopnosti buďto jest wada newyhnutelná přirození našeho, nebo nic : tak n. p. věčně snad temná zůstane nám swobodnost naší duše při nezměnitelných zákonech přírody a přičinkujících okolností. Panuje však nedostatek pochopnosti newšeobecný, kterýž se toliko w jednotlivém člověku nalézá, ač nerád se kdo k němu zná, vždy za všeobecný jej vydáwaje; n. p. říka: ztracený ráj w českém jazyku jest owšem nesrozumitelný; místo co by měl říci: jest nesrozumitelný *mně*. Taková nedostatečnost w jednotlivém člověku jest buď *zawiněna* nebo *nezawiněna*. Kdo ohmeškal cwičení se w pochopnosti, o tom se klásti může, že nedostatečnost jeho zawiněna jest. Nezawiněná nedostatečnost w pochopování může také svůj základ míti w čitelném přezwídání. Jsau-li čidla, kterými o předmětech přezwídáme, churawá a nedužiwá, tehdy jimi nížádné zřetelné představy dojiti nelze; n. p. hluchý nepochopí sauhlasnosti w hudbě nějaké.

§. 251.

Pozornost jest buď *libowolná* nebo *nelibowolná*. W prwní případnosti wůli se podrobuje, a jí býwá k předmětu nastražowána; n. p. když hwězdář hledidlem běh některé hwězdy wyšetřuje. Druhá jest ta, kterauž wůle newládne, nébrž která půwabem k jakémusi předmětu buzena býwá; n. p. Hroch děla, když na blížce w ucho naše udeří.

§. 252.

Pozornost naše býwá tím dokonalejší:

1) Čím jest *prostrannější*, čímwice předmětů si wštmá. Prostranná pozornost se potýká s pozorností *zauzenau*.

2) Čím jest *ztrnulější*, nedajíc se jiným předmětem přelauditi. Příklad ztrnulé pozornosti dal nám Archimedes, jenž w liniích swých zabraný přišlého k sobě nepřitele si nepowšiml. S pozorností ztrnulau protiňuje *wrtká*.

3) Čím jest *trwalejší*, a při témž předmětě *stálejší*; této stojí naproti *těkawá*.

4) Čím jest *pořádnější*, čím pravidelněji od jednoho předmětu k druhému přechází; proti ni čelí *nepořádná*.

5) Čím jest *snadnější*, t. j. čím méně namáhání potřebuje. Za ní stojí pozornost *úsilná*.

6) Čím jest *dowolnější* a *samowládlejší*.

§. 253.

Pozornost nenalézá se w stejné dokonalosti u všech lidí. Nedokonalost její vzniká:

1) Z tělesných wad a nedužiwostí, kterými pozornost slabne. Těkawější býwá pozornost dětem a ženským.

2) Dojímáním wněšných předmětů, a tudy způsobenau wýtrzností.

3) Náklonnostmi mysli, za kterýmiž i pozornost se uchyluje; pročež také wšeliké city, chutčowé, wášeň a náružiwosti sem a tam ji zmítají. Odtud pochází, že člověk náružiwostí jatý to, což pěkného jest, nazývá užitečným; w čem se kochá, k wíře podobným; že bu-

daucnost w powabné naději se mu stkwí, a každá nelibost ukrutně ho hněte; že to, co chwalitebného do sebe má, vysoko cení, a cizí úhonu jinému k weliké mrzkosti klade.

4) Množstwím předmětůw, kteréž pozornost naši ke mnohým stranám rozptyluje.

5) Obrazností, která přitowaryšowáním cizích wid (Idee) pozornost wychwacuje z ustanoweného hlediště.

6) Délkau nebo krátkostí času wynaloženého k bedliwému pozorowání.

7) Trudností přílišnau při umíněném pozorowání, kteráž pozornost unawuje, anebo přílišnau snadností, při kteréž pozornost tuchne a ulewuje. — Nejlépe přičné věci a potýkawé pozornost budí a ostří; n. p. když widíme, an pláč kohosi we smích se obrací.

§. 254.

Pozornost naše dá se jako všecka mohutnost ducha wycwičiti wytrwáním, obštrným nastrahowáním, pořadností a znamenáním nejhlawnějších představ, buď hlasitými čili písemnými znamenými, tak jako matematik činíwá.

§. 255.

Prawidla ku probuzení pozornosti druhého slauží tato:

1) Nejprwé hled předmět, ku kterému pozornost cizí nakloňuješ, smyslům blíže přiwinauti, zvláště kdy s wěkem dětinským činiti jest.

2) Hled naraziti mysl druha očekáwáním dychtiwým, jakož řečník činíwá při swých posluchačích.

3) Nenahrnuj příliš mnoho wěcí najednau, abys druha w pozorowání neunawil. — Tak mnozi katechetowé, rozmluwíwše se, newědí kdy přestati, mníce, že tím více prospějí, čím více wěcí napowídají.

4) Hled náklonnosti, city a wáše i nárůziwosti druha pomísiti s předmětem swým, a jej příhodnau úwahau důležitý učiniti.

§. 256.

Nyní ale zbývá otázka, kterak chybuující jasnost a zřetelnost nahraditi možno. Představy naše jsau dvojí: buď bezprostřední (nážory, které smysly nabývány býwají) a postřední představy.

Postředky, jimiž lze bezprostředním představám zjednati jasnost a zřetelnost, jsau tyto:

- 1) Hledme zostriti swá čidla cwičením, a jsau-li neduživá, zhogením, někdy i řemeslaými nástroji.
- 2) Zrak swůj ozbrojme dobrými skly.
- 3) Skaumejme jednu věc rozličným časem.
- 4) Dejme si na chwili při swém pozorování.
- 5) Hledme táž věc několik smysly wyšetřowati.
- 6) Wolme sobě příhodné hlediště w náležité odlehlosti.
- 7) Srownávejme swé wyšetření s cizí w tom již nabytu zkušeností.

Postřední představy můžeme k větší jasnosti přivesti:

- 1) Wysvětlujice postřední předstawn nějakým příkladem nebo názorem.
- 2) Nestačujeli příkladůw, tehdy nějakým podobenstwím.
- 3) Jednotného ponětí, jehož nelze rozebrati we znaky, přirownávajice k pojmu příčnému; n. p. jednotu s množstwím.
- 4) Rozměšujice násobné we znaky; vyhledávajice ponětí vyšší, pod kterým onyno stojí, a rozdíl, kterým se od spoluřadných liší.

III. H l a w a.

O zamezenosti člověčího poznání z ohledu pravdy, a jak tento nedostatek naprawiti.

§. 257.

Proti prawdě našeho poznání přiči se *omyl*. Mýlíme se, když pokládáme křiwdu swého poznatku za prawdu. Sedlák se mýli, mysle, že hvězdy w noci na zemi padají. Křiwá předstawa nebude tak dlauho omylem, jak dlauho ji za prawau pokládati nepočnu. Člověk se mýlíwá, to jest owšem známo; a poněwadž při každém předstawení postačitelný důwod rozum náš míti musí, tedy i omyl se bude opíratí o nějaký důwod, ačkoli o důwod křiwý, který nedowozuje, co by dowozowati měl. Důwod, jenž k omylu zawádí, jest *mam* (Schein). K omylu koho swěsti, jest ho zmámiti. — Wšeliký mam vzniká odtud, že důwody podmětné k wěření nás dopuzující pokládáme za předmětné a všeobecně platné důwody. Abychom komu z omylu pomohli, třeba mam odkryti, t. j. ukázati, že dotčené důwody nejsau ke všeobecnému wěření postačitelné.

§. 258.

Poněwadž dwojí jest prawda, jedna dobná a druhá matiznowá, tedy také dwojí jest omyl a mam, dle doby a dle matizny. Omyl dobný nebo logický tenkráté vzniká, když se proti logickým prawidlům hřeší, což se těm přiházíwá, kteří jich sobě nebyli oswědomili. Jak nejprwé však tato prawidla se poznají, dle kterých se rozsuzowati mělo, tehdáž owšem omyl zmizí; což se nejlépe stává uwedením rozsudku w logickau dobu. Omyl logický může se nalézati w ponětích, úsudcích i rozsudcích. Rozsudek, w němž neprawda logická zaumyslně se kryje, jest *záluda* (sophisma). Nález, w kterém se neprawda logická schwálně nekryje, sluj *nerozsudek*.

§. 259.

Matiznowého omylu se dopauští ten, jenžto s předmětem nějakým představu spojuje, která mu nepřisluší, nerozsudně je w jednotu wázaje. Předstawa omylná, nebudeli předmětu přisauzena, nečiní omylu; n. p. člověk žlouteničný praví: Mně se snít zdá býti žlutý; nemýlí se. Řekli ale: Snít jest žlutý; tehdy jest na omylu. Omylu bývá toliko při sauzení; kdo neusuzuje, t. j. kdo podmětnau představu předmětnau (wšeobecnau) býti neklade, nemýlí se, protož se říkáwá, že hromada sprostáků méně má omylů, nežli hromada učených, jelikož sprosták méně úsudků se podjímá. Čidla naše neusuzují, a tudy se i nemýlí, ačkoli podnět dávájí omylům, jelikož rozum podmětné názory za předmětné křiwě pokládá.

§. 260.

Poněwadž omylowé na úsudku se zakládají, tedy jsau tolikéři, kolikerym způsobem úsudkové powstávají: buďto držíme rozličné věci za stejné, nebo stejné věci za rozličné; n. p. měsíc s hvězdami w jedné zdálenosti; měsíc na východě wětší, nežli když stojí nad námi. Mýlíme se, pokládajice věci příčné za shodné, a shodné za příčné; n. p. kdo mní, že swobodnost wůle nemůže ostati při nutnosti přírody, a sprawedliwost Božská při trestání výstupků. — Mýlíme se, považujice wnitřnost za wněšnost, a wněšnost za wnitřnost; tak se mýlí lakomec, který potažnau zlata cenu we wnitřní proměňuje. Mýlíme se, držíce dobu za matiznu, a matiznu za dobu.

§. 261.

Pramenové omylů jsau buď wšeobeení nebo zvláštní. Onino se nalézají při všech lidech, jsauce založení we přirozenosti lidské, tito jediné při jednotlivých lidech. Tak n. p. založeno jest we wšeobecné powaze lidské, že wšeň člověka k omylu zbuzuje; tak jako w powaze jednotlivého člověka leželo, jenž se domníwal nohy mítí stebelné.

§. 262.

Wšeliký mam, jenžto z příhod poznán býwá, sluje *zkusitelný* (empirisch). Prameny jeho jsau následující:

A. Mam zkusitelný vzniká wněšným smyslem (äusserer Sinn), jenž tělesných nástrojů potřebuje, totiž čidel sluchu, zraku a t. d. Nejsauli tyto strojové w náležité způsobilosti, tehdy vzniká mam; n. p. člověk neduhem žloutenice posedlý všecky věci žluté widí. Nebo nepodávali se předmět, jenž čidel se dotýká w příslušném odnesení a dojemnosti. Sem náleží:

a) slušná odlehlost předmětu. Newidímeť dobře zrakem ani w přílišné blízkosti, ani w přílišné zdálenosti.

b) Postřednost, skrze kterau předmět našich čidel dojmá, n. p. hůl wteknutá do vody bude se zdáti zlomena. Silný witr brání zřetelnému slyšení.

c) Welikost předmětu. Welikých příliš věcí nelze obezřítí, a malých příliš nelze leč ozbrojeným okem spatřiti.

d) Náležitá trwalost dojmů. Předmětové spěšně míjející před očima našima nemohau býti stíženi, a jídlo spěšně polknuté nemůže býti ochutnáno.

e) Trwalost způsobeného názoru. Každý dojem poněkud trwá, byt i jeho dojmání zkončeno bylo, a to jest příčina omylu, že křiwě cosi za přítomné si představujeme, což již bylo pominulo; n. p. oharek žhawý kolem točený činí nám žhawé kolo.

f) Náramnost dojmů. Zde mohlby se činiti rozdíl mezi čitím a mezi citem. Čítí nabýwáme jedno čidly, kteráž dle dojmů wněšným předmětem způsobených názory nám poskytují. Cit jest dojem, jenž se toliko k mému podnětu wztahuje, a můj staw oswědčuje; n. p. patře na kus šarlatu, jsem dojímán čitím, dle kteréhož řeknu: ten šarlat jest červen; jsemli ale puzen k wyznání: ten šarlat obráží oko mé, — tehdy prawím se míti cit. Kdykoli předmětem působený dojem tak náramně se zmohl, přestává býti čitím, a w city se zwrhuje, čímž nazor nebo přestawa se zatemní, a člověk k omylu se chýlí. Přílišná

světlost nedopauští zřetelné patrnosti, a přílišná zvučnost překáží zřetelnému slyšení.

g) Jakost *úpravných* (künstlich) prostředků, jimiž čidlům svým napomáháme; n. p. když skla, skrze která prozíráme, nám předmětu náležitě neukazují.

h) Zvláštní proměna našich tělesných strojů, bez dojmání vněšného; n. p. znění v uších jakoby zvonilo w zvon; což nechat *tělný mam* sluje.

Rozličnost mezi smyslem vnějším a vnitřním jest tato. Skrze vněšný smysl nabýváme názorůw o předmětech rozlaucených s naším jástwím (Ich), n. p. názory o hudbě, barvě, chuti a t. d. Vnitřní poskytuje nám názory o stavu rozlauceném našeho jástwi odewých předmětůw; n. p. tak přezwídám vnitřním smyslem, an nyní přemýšlím, tesklím a t. d.

§. 263.

Mam smyslu vněšného může býti dvojí: buďto mizí, když se wyjewil, a to sluje *blud*, n. p. w noci zdá se komu, že ohniwého muže widí, anto za bližšího dohlédnutí tlel wrba jest; a nebo mamu pozůstává, byť i omylem býti přestal, a to sluje vlastně *mámení smyslů*; n. p. hůl do vody wstrčena bude se wždy ještě zdáti, že jest zlomena, bychom i wěděli, že tomu tak není.

§. 264.

Uhájiti se mamu vnějším smyslem poslého lze těmito postředky:

1) Hledme zdravými smysly skaumati předmět, a jsauli nástrojowé jejich (čidla) nedužiwi, snažme se uléčiti je.

2) Prohlídejme k tomu, aby předmět w pohodlné odlehlosti nám se naskytowal.

3) Tentýž předmět skaumejme rozličným časem, místem a rozličnými smysly.

4) Warujme se, aby nějaká jiná předstawa naší pozornosti neuchylowala.

5) Wynakládejme ke swému skaumání slušnou lhůtu a čas.

6) Takže se, zdaliž poznání wněšným smyslem do-
byto některé uznané prawdě odpírá.

7) Odměšujme bedliwě to, čeho smyslem jsme na-
byli, od toho co jsme rozsudkem swým přidali.

8) Často tělesný mam dá se odkryti přirownáním
swého zwědu ke zwědu lidí jiných.

§. 265.

B. Zkusitelný mam vzniká wnitrním smyslem: a) když staw, který přezwídáme, příliš rychle pomíjí, a my z jednoho stawu do druhého rychle překročujeme, tak že často prawíme: newím sám, jak mně w onu chvíli bylo. b) Když předešlý staw ředitelem jest přítomného, a tudy příčinau omylu; n. p. *truchliwost dlouho panuje i radost*. Strachem a hrůzau ohromený woják postřelen jsa necítí swé rány. — Nesnadno jest však wywarowati všem omylům od wnitrního smyslu pocházejícím, poněwadž to, co w nás se děje, vždy s wněšnými názory nějaké přibu-zenství má, což rozptyluje pozornost naši, a nedá, abychom ji snadno k tomu, což přezwídati míníme, naměřili. Zvláště wášeň a chutičowé mylí člowěka, kdež arci jiné rady není, nežli čekati, až pominau, abychom si skrze obraznost swůj předešlý staw osvědomití mohli. Wyšetřiwsě sebe nemůžeme w podobné případnosti druha měřiti, protože skutek může při jednotlivých osobách ten-
týž býti, ač o nepodobných příčinách, a na opak.

§. 266.

C. Mam býwá i obrazností působen. Obrazotwornost vždy ochotná k službě a poskytování obrazůw, mámi nás často swými podloženými widami, tak že se domníwáme mítí názory, an zatím obraznost nás obluzuje; n. p. bázliwec po tmě widí w každém stíně strašliwé podoby s očima a rohoma, byť i nebylo nežli dřewo nebo krč. Pro wywarowání takovým omylům jest rádno namáhati všemožně swau pozornost, a všemi téměř smysly wyšetřowati temný předmět, n. p. *ohledáním, tknutím* a t. d. Čím temnější

naše smyslné zwědy jsau, tím mocnější jest konání naší obraznosti; protož w noci, wečer, we spaní býwá nejhbitější k wytwarování swému: odtud pocházejí mnohá widění duchůw, příšer a přeludůw. Kdo těmto omylům chce wyhnauti se, hled' swůj obraz srownati s některým smyslným zwědem, n. p. we spaní sen se swým přítomným stawem; zdáli se nám, že w Římě jsme se octli, ohledejme lůžko swé. — Udává se též, že obrazotwornost naše názory stowaryšené nějakým žiwým obrazem zacloňuje, anebo i také obžíwuje. Budeli stowaryšený obraz příliš žiwý, tehdy se zatemní náš názor, a my jsme wytržni; neboť tehdáž ta nowá předstawa všecku pozornost k sobě toliko obrací. Tudy jsau mladí lidé roztržiti, jelikož klopotnější w obraznosti swé býwají; básníci roztržitější, nežli jiní méně žiwau obraznost mající. Naproti tomu může se názor objasniti, když obraz poskytnutý skrze obraznost s ním w neshodě stojí; n. p. wyzábělého člověka lépe sobě všimneme, jestliže jsme ho dříwe dužna a zdráwa widěli; my cítíme dvojité swé neštěstí, jak mile nám obraznost před oči stawí to, což jsme byli ztratili, nebo co nás čekalo. — Obrazností býwáme též slauzeni, že podmětní stowaryšení za spolek předmětní držíwáme, n. p. saudee maje pěknau zločinku odsauditi, podmětní swé obrazy bere za stupeň skutečné její úhonnosti. — Časem obraznost odpłozuje jiné předstawy, nežli by odpłozowati měla, a to se zvláště stává, když sobě minulé dny swého dětinstwí připomínáme. — Časem tratí paměť některé předstawy cele a úplně ze swé swědomosti, což k omylům příčinu dáwá. Warowati se jest tedy kwapného přebíhání naší obrazností od jednoho námětu k druhému, čímž náležitému wyšetření se překáží, a hleděti sluší, aby obraznost wždy rozumu a wůli podrobena zůstala.

§. 267.

D. Omylowé, kteří z rozumu vyplýwají, jsau následující:

a) Náhlí úsudkové rozumu částěji jsau omylní, při kterých powážení všech okoličností se nenalézá. Tato

kwapná *dychtivost* rozumu, kterauž se žene k účinnosti a w omyl se hrauzí, jest příčina unáhlených úsudkůw, a té chyby, že nadběžné úsudky hned za určité prohlašujeme. S dobrau wahau podjímej se sazení.

b) Příčina býwá *nawědomost*. Neníli seznámen rozum s matiznau swého úsudku, tehdy wždy se mylíti bude, u-wáděje ji w dobu zawěrku.

c) Příčina jest omylů *nedospělost*; když člověk ne-
užívaje swého rozumu wždy toliko na wzácnost cizí se
ohlíží a k wypowiedi druhého swé úsudky působí. Ne-
dospělost takowá nejhustěji u dětí, ženských a obec-
ného lidu se nalézá, a jest buď *nezawiněna* nebo *zawiněna*.
Nezawiněna, když přirozený běh jest jí základem, n. p.
w mládeži; zawiněna, když toliko z pauhé lenivosti na
wzácnosti cizí uztrnujeme. Nedospělosti na opak stojí
swobodnost myslí, při kteréž rozum podlé swého přesvědče-
ní pokračuje. Prawidlo vlastního přemýšlení jest prawidlo
činného rozumu, a následování i zprawování se cizí
wzácnosti bez vlastního skauvání a šetření jest prawidlo
trpného rozumu. Kdož trpnému rozumu se podrobuje,
jest oddán *předsudku* (Vorurtheil). Předsudek uznává
úsudky z mamných důwodů za prawé. Úsudek některý,
ačkoli prawý, přece může býti předsudkem; n. p. když
wěc proto za prawau držím, že ji můj saused za pra-
wau uznává. — Nešťastný jest swého neštěstí hoden. —
Kdo nám pochlebuj, jest rozumný člověk. — Kdo jest
starší, jest i maudřejší. — Co jest užitečno, jest dobro
a t. d. Zproštění se předsudků jest oswícenost. Před-
sudky rozwrhují se w *logické*, *citné* a *konawé*. První
se tykají našeho poznání, druhé citůw, a třetí wůle.
Konawé předsudky sprostého člověka slují *příslowí*. *Pro-
powědi* jsau vzdělanějšímu to, co sprostému příslowí.
Ředidla jsau klassické wýslovy w naukách, kteréž pro
swau wzácnost platnosti nabývají. Skaumej tedy wsecko
sám, kdežkoli možno, a na prosto nenásleduj tak lehce
nižádné wzácnosti.

d) Poněwadž snadno w nebezpečenstwi upadáme,
že podmětňi pomysly za předmětňi prohlašujeme, tedy
nepovažujme předmětu toliko ze swého hledistě, ale wše-

možně i z cizího, rozšiřující svůj obzor, což pravidlem sluje *rozšířené úvahy*, tak jako opačnost jméno *zamezené úvahy* nese, kteráž jest pramenem množství omylů; neboť mnozí zamítají nový zákon, protože jej s osobním svým ziskem v odporu vidí, jakožto všeobecně škodný, pustiwszy z očí svých blaho veškeré obce.

e) Pramen omylů jest také *neshoda* neb *nedůvodnost*. Každá prawda musí míti shodnost s jinými pravdami, jinak omylem stane se. Pročež shodně ať sám s sebou každý smýšlí, chceli se wywarowati omylůw; n. p. *kdo Boha býti klada, jej prozřetelným býti zapírá*.

§. 268.

Posléze wznikáwa omyl i tudy, že rozumějící slowům mníme rozuměti i smyslu. Neboť abychom jednak sami pomysly w pamět sobě wtiskli, jednak abychom se o ně s jinými zdileti mohli, jesti třeba znameními jich znamenati; není ale možno těmto znamením takowau určitost zjednati, aby nic pobočního při nich myšleno nebylo. Odtud pochází omyl:

1) Že se často význam proměňuje; n. p. tento jest wlažného srdce, totiž: *nelaskaw*.

2) Státi se může, že to, což některému znamení přisluší, i věci znamenáné přiřítáme. Rozličné věci jedním slowem znamenáné držíwáme za jednu; n. p. *mír* svět, a *mír* pokoj. Druhdy opět na opak tytéž věci držíme za rozličné, protože rozličná jména mají, n. p. *zwířetnice* a *dennice*.

3) Jedno slowo s druhým může mícháno býti z nedostatečné paměti, pozornosti nebo wědomosti; n. p. když mnohý městěním člověka rozmařilého jmenuje rozmanitým, a nebo wesník slowem náboženství jmenuje svůj domácí nábytek.

4) Rozumějící slowům, mníme, že je pochopujeme, což se sprostému často přiházíwa, že slyše: *Bůh jest nezkončený*, mni, že pochopuje, což slyšel. — Tak i o mnohém, čehož sami užíwáme a od dětinství jsme slychávali, nijakého významu nemáme.

§. 269.

Poněwadž všeliké mohutnosti naší mysli swazem jakýmsi spojeny jsau, a jedna druhé se dojíma, tedy i naše snažiwost nebo cit zwůle a newole waditi bude účinkem swým o mohutnost poznáwací, k omylům ji nakloňujíc. Cit zwůle nebo newole tímto zvláště způsobem k omylům může přičiňowati:

1) Wěci wzbuzující cit zwůle déle tanau u wědomí našem. Co nám nelibost působí, nebývá tako všimáno a pozorowáno, a z té nepozornosti a běžného powrchního všimání vznikají omylowé; n. p. kdo w loterii hraje, drží za wěrnó, že wyhraje, ač kromě chtění jiného k tomu důwodu nemá.

2) Cit zwůle a newole obyčejně naši pozornost toliko k příjemnému sobě předmětu napřáhne, a tudy ostatních představení w temnosti zanechá; n. p. woják bude wojnu za prospěšnau uznáwati, lákán jsa nadějí zisku nebo powýšení.

3) Co jest wášeň mezi city; to jest náruživost mezi náklonnostmi, a překáží tak jako wášeň swobodnému užívání rozumu, z čehož omylowé powstati mohau, n. p. náruživě milující matka swého nezdárného syna jiný úsudek o něm pronese, nežli nestranný kterýsi hleditel.

4) Cit zwůle a newole, jenž nejedním předmětem zarozen býwá, může w nás zanítiti *třeštníwost* a *horlitelství*, kdež snadno živé předstawy za prawé položíme. Horlitel býwá potrhlý k dobrému. Bud' ale jakkoli chwaliteben úmysl horlitele, a zmáhej se jakkoli obrazností probuzená síla a moc jeho, přece jeho živá obrazotwornost obmezí jeho rozum, že snadno omylům a bludům za kořist se dostane.

5) Často se stáwá, že to, což příjemno, pěknó, zpanilo a dobro jest, nebo užitečno, jedno od druhého nerozsuzujeme a tady bludu se dopaušíme. Dobro mravné jest samo w sobě dobré. Užitečnost jest dobra — jenom k něčemu.

6) Lhostejná leniwost časem ochromuje sílu, přičiňení a wyšetřowání prawdy, wyrazuzjíc se zvláště při národech syrowých. Člowěk jest více zahálčiw, nežli pilen, a lik-

nuje se tak dlaugo, dokud ho nauze a potreba nedonuti k přičinlivosti; a taková liknawost se i w poznání jewí: člověk nejraději všeobecná pravidla tvoří. Odtud vznikají pravidla obecného lidu, n. p. w žádném židu není nic dobrého. Žádný člověk není upřímný, a t. d.

7) W blud upadáme buď z bláznovského studu, hanbice se wyznati svůj omyl, a nebo z chlauby, rádi slujíce *nowořekými* (paradox). Nowořeká propověď jest ta, která od obyčejného učení se uchyluje; n. p. nowořeký nálež byl Koperníkúw, jenž poprvé učil, že slunce jest obíháno zemí. Nowořeké propovědi mohau prawé býti, a tehdaž zamysliteli swému jsau ku pochwale; přílišné dychtění po nich omylům nedá ale wywarowati.

8) Časem liknujeme se u wyšetřování, obávajíce se, aby to, což nám nepřijemno jest, prawda nebylo; protož raději bludem dáváme se ukonyšiti.

§. 270.

Wystraha k uwarování omylů vznikajícím citem zwůle nebo nelibosti toto připomíná:-

1) Hleďme poznati wášně a náruživosti, a warujme se jich.

2) Nedůvěřujme se úsudkům, kteří žádostem našim howějí.

3) Stawme se, chtěíce prawdy se dohledati na místo druhého, abychom citem líbosti neb nelibosti jímání nebyli.

4) Milujme prawdu pro její prawdiwost, a ne pro zisk ošemetný a lichwu.

5) Neposedej nás nowořekost a marná chlauba z neobyčejného propowidání.

§. 271.

Naše mysl stojí s tělem w úzkém jakémsi sčkoli nepochopitelném společenství, takže se obapolně dojímají a wszelikau swau způsobeností se naražují, tak že mohutnost poznávací od směru ku prawdě odlauzena, a k omy-

lům nakloněna býwá. Nemoc a nedužiwość tělesná nestatečnost i duchowní za sebau táhne, a mnozí po najedení trati schopnosť k myšlení. Paměť se dá tělesnými prostředky zostřiti. Skorý oběh krwe obžíwuje a činí obraznosť ochotnější. Aby se tedy omylů wywarowalo, jest třeba zdrowého ducha we zdrowém těle.

§. 272.

Po těchto všeobecných prameních bludů a omylů přistaupiti sluší ku pramenům zvláštním, ježto jsau buď některé wady a neduhy rozumu, anebo jsau založení na zvláštním stawě jednotlivého člověka. K onomu se počítá *zpozdilost* nebo nedostatek pochopnosti k wyrozumění tomu, co se pronáší. *Hlaupost* neboli nedostatek saudu k podbírání jednotlivých případkůw pod všeobecným pravidlem. *Mělkost* a *krátkost rozumu* neboli nedostatek rozumu ku poznání věci z důwodů. *Tupost* neboli nedostatek důtkliwosti k čitelným dojmům. *Pominutost* neboli nedostatek paměti. *Pošetilst* neboli staw naší mysli, w němž bdějice své zámysly skutečnými zwědy ponímawosti býti pokládáme. *Šílenost* (Wahnwitz) neboli staw mysli, w němžto z prawých zwědů křiwí rozsudkové se wáží. *Třčstiwość*, ježto jalowé zámysly za možnau skutečnost klade. *Blauzniwość* (Schwärmerei) neboli staw mysli, kdež samé temné předstawy w duši panují.

Zvláštní okoličnosti, které by mohly člověka k omylům a bludům přikloňowati, jsau: *Wěk*, *letora* (Temperament), *wychowání* a *nawedení*, *náklonnost*, *zwyk*, *staw*, *národ*, *wláda*, *powětrnost*, w které žije, a t. d.

Kterak onyno neduhy uléčiti lze, náleží w lékařství duše, a co se tkne omylů prýstících se z těchto jednotlivých pramenů, náleží do *člowekoslowí* (Anthropologie).

IV. H l a w a.

O obmezenosti lidského poznání z ohledu jistotnosti, a kterak nedostatku tomu vyhověti.

§. 273.

Stupně prawdiwosti řídí se wedlé *domnění*, *wíry* a *wědění*. Že mám hlavy bolení, to *wím* já, Brož tomu *wěří*, že jsem mu to řekl, Mach se *domnívá* z důwodů k jistotnosti nedostatečných. Činiwá se sice rozdíl mezi *skumnau jistotností* a *mravnau jistotau*. W oné jistotnosti jest prawdiwost založena na důwodě poznání, w této na důwodě powinnosti. Mravnau jistotnost jmenujeme také někdy *prawdě podobnost*. Zde toliko o prawdiwosti založené na důwodě poznání mluweño bude.

§. 274.

Wědění jest buď *rozhodné*, buďto *stanowné*, kdež nutnost nawrhuje se a pochází buď z domyslu nebo přezwědu. Že 2krát 2 jsau 4, jest wědění stanowné, nutné. Wědění, že kůň má celistwá kopyta, jest rozhodné. Wšeliká zkušenost naše jest toliko rozhodná, a nikoli stanowná. Wímeť totiž, že jisto tomu tak jest, newíme ale, žeby tomu tak newyhnuteľně bylo nutno. Wšelikau wědomost, kteráž není *zkusitelná* (empiricus), můžeme nazwati *pauhoumnau*, *domysliteľnau*, totiž takowé poznání, kteréž newyhnuteľnau nutnost s sebau přináší, jakož jest početnictwí, logika. Početní wědomosti se ještě i tím od pauhoumných rozdělují, že swé poznání čini názorně zračité.

§. 275.

Wědomosti zkusitelné obdržujeme buď *wlastními* smyslnými zwědy, anebo *swědectwím* druha. W oněch jest jistotnost wždy možnému omylu podrobena; n. p. před Koperníkem mělo se za to, že země jest sluncem

obíhána. Jistotnost na swědectwí založená nedosahuje stupně wědění, nébrž jenom wíry.

Pauhoumné poznání nemůže se zakládati na swědectwí swědkůw, sice by počalo býti *powěstní* (historicus); jeho prawost nebo křiwost musí rozum z důwodů poznati a chápati. Jistotnost jeho buď zcela bezprostřední, a tehdáž jsau jeho sady *úlohami* (theoremata), anebo postřední, kdež toliko *propowědi* jsau a *chtí* swým důkazům.

§. 276.

Wíra se dělí dle swého účelu w *mrawnou*, kdež její účel jest vyplňování povinností, n. p. že duše má nésmrtná jest; anebo *probytečnou* (pragmaticus), když ku prospěchu má swé naměření a na opatrnosti zaléhá, n. p. aby se pochlebníkowi sluchu nepropůjčowalo; pak w *dějowau* (historicus), když poznání událých a nebo stávajících se věcí obmyšlí, n. p. wyprawování Tacitowo; a posléz we wíru *naukowau* (doctrinalis), když poznání učenných věcí se týče, n. p. když wěřím předpowědění hwězdářskému o zatmění slunce.

§. 277.

Zdali přístojno jest, wíře místo dáti, to stává na swědectwí cizím. Swědek jest buďto bezprostřední, anebo postřední; onenno osvědčuje, že sám něco za prawé a nebo za křivé uznal, tento wypowídá, že o tom, což nyní wí, jiní ho zprawili. Týkáli se to swědectwí nějaké zkušenosti, tehdy sluje swědek bezprostřední jinak také *očitý*, a postřední swědek *užitý*. Bezprostřední swědkowé některého příběhu jsau *spoluřadni*, postřední swědkowé *podřadni* we spolek.

§. 278.

Swědek jest wíry hoden čili *hodnowěrný*, když o dobrých a rozumných důwodech jeho swědectwí se za prawé přijíti může. Swědek *křivý* dává swědectwí, ježto rozumnými důwody se zaméstí může. *Podezřelý* swědek sluje ten, jehož swědectwí rozumnými důwody za pochybné může prohlášeno býti.

§. 279.

Důvody, kteréž svědectví nějaké hodnowěrnosti podporují, mohau se dobné i matiznowé prawdy týkati. Ku prawdě dobné náleží, aby svědectví o předmětu nějakém možného přezwědu wypowídalo se, neboť čehož vůbec poznati nelze, kterak svědek diti smí, že by toho postihl swým poznáním? n. p. o stawu duše naši kdoby svědectví wydáwal? Přitom také každé svědectví má se zákony a prawidly mysli říditi, aniž se s jinými poznanými prawdami potýkati; n. p. nikdo nemůže swědčiti, že widěl celek menší, nežli částku. Co se však matiznowé prawdy týče, wšecko na podmětlosti swědka záleží, jenž moha a chtě, zpráwu dáti má. Pročež dwa zvláště věci bude na něm postihowáno, totiž *způsobnosti* (*dexteritas*) a *upřímosti* (*sinceritas*). Způsoben jest swědek, maje schopnost ku poznání věci osvědčowané; n. p. slepý o barvě, hluchý o zwuku nemůže bezpostřední swědectví wydáwati, leda toliko swědectví postřední. Zřejmo jest, že od swědka bezpostředního wíce se žádá, nežli od postředního. Swědek postřední

1) rozuměj swědectví swého rukojmí, a jestli ho sám nezná, rozvažuj jeho hodnowěrnost;

2) měj schopnost ku projádrění a wyprawení swé nabyté wědomosti. Swědectví n. p. němého bylo by méně hodnowěrné, nežli swědectví wyřečné, a w tom jsau sobě swědek bezpostřední a postřední rowní.

§. 280.

Způsobnosti náležitě zcháziwá, kdež 1) není rozumnosti, n. p. newtipa anebo nedospělé dítě není způsobno ke swědectví; 2) kdež není smyslů potřebných ke zkusečnosti, n. p. hluchý není způsobným swědkem pro předměty sluchu; 3) kdež není příprawy a pomocné wědomosti; 4) při nepozornosti, ježto vyplýwá z wrtkawosti, newšimawosti, nebo neduhu; 5) při živé obrazotwornosti, wásních a naružiwostech, jimiž rozum zatemňowan býwá; 6) kdež není paměti, n. p. u starých lidí. — Hodnowěrnost

ale tím se wzmáhá, když osvědčovaná wěc na snadě jest, a když swědek powědomosti již způsobnost (statnost) hyl swau proukázal.

§. 281.

Ale netoliko způsoben, nébrž i upřímný buď swědek. O upřímosti wíce nežli o způsobnosti jest se rozpa-
kowaći; jelikož upřímost swědka záleží w tom, aby slowa
jeho i s jeho přesvědčením se srownávala. Upřímost
swědka může w podezření wzata býti:

1) Když swědkowi s prospěchem a požitkem jest,
aby nepravdu promlauwal; n. p. když stížený zloděj má
prawdu wyznati; dítě proti otcí swědčiti.

2) Býwalí swědek jindy we lži stíhán; ačkoli to pra-
widlem není, by ten, jenž jednou nebo dwakráte byl zelhal,
wždy a pokaždě lhal.

3) Když swědek wěci nějaké jedno powrchně a ná-
hodně dotýká; n. p. zmínění nějaké w rozmlauwání stolu-
jících. Swědectwí ale nabývá hodnowěrnosti, když swědek
žádné záminky nemá, aby prawdu zatajil, když se osvěd-
čená wěc jeho samého nikterak netýká, a týkali se, když
wydané swědectwí jemu samému na ujmu a ke škodě jest,
a když swědek jindy vždy na prawdomluwnosti a mra-
wách slušně se zachowal. Hodnowěrnost swědectwí ale i
počtem swědkůw růsti může, a tu tato pravidla šetřena
býti mají:

1) Čím wíce jest swědkůw sauřadných bezprostřed-
ních, tím mocnější jest swědectwí; jelikož nepodobno
jest, aby jedním časem a rázem tolik osob proti prawdě
se spiknauti mohlo.

2) Několiko sauřadných swědkůw, kteří jednomu ru-
kojmi jsau podřadění, nerozmáhají jeho hodnowěrnost,
nébrž toliko swau společnau, že totiž jeho swědectwí
sprawedliwě pronesli.

3) Podřadění swědkowé nerozmáhají hodnowěrnosti
kterého swědectwí, ale spíše je zlehčují, nejsau-li předešlá
swědectwí před rukama wíce, aby se wyšetřowati mohla,

protože při částém přeliwání swědectwí vždy cosi křiwého na se bráti může, a nebo z nepravdy hned na počátku se wážíwá.

§. 282.

Neníli bezprostřední swědek při nějakém swědectwí oznámen, tehdy sluje jenom *rozprávka*, *powídka*. Jsauli postřední swědkowé *sauwěci*, tehdy sluje *powěst*. Jsauli ale *poslaupní*, tehdy sluje *podání* (traditio), kteréž buďto ústní nebo písemní býti může. Powěst i rozprávka málo mají hodnowěrnosti do sebe, protože nesnadno wyšetřeny, ale tím snadněji pojinačeny býti mohou.

§. 283.

Přicházíli opravdu swědectwí od toho, komu se přisluje, tehdy sluje *půwodčité* (authenticus). Jestli w něm cosi změněno, tehdy sluje *pojinačeno*; neníli změněno, tehdy jest *celo*. Rozdíl jest tudy mezi půwodčitostí a hodnowěrností. Můžeť býti kteréśi swědectwí půwodčité, nikoli pak hodnowěrné; opačně ale trať swědectwí swau hodnowěrnost, neníli půwodčito.

§. 284.

Ten, jenž wěci nějaké beze všech důwodůw wíru přikládá, má *slěpau wíru*. Ten, kdo newyšetřiw náležitě důwodůw hodnowěrnosti, swědectwí za prawé drží, sluj *lehkowěrný*. K lehkowěrnosti nás zawádí:

- 1) *Leniwost*, když se wyšetřowání prawdy štítíme.
- 2) *Netečnosť* či *newštimawost* (indifferentismus) nebo nezakládání sobě na tom, jestli ta wěc taká čili onaká.
- 3) *Lehkomyšlnost* čili *nedostatek pozornosti*.
- 4) *Wzácnost* (auctoritas), totiž jméno nebo staw člověka, od něhož wypowied pochází, činí, že ji za prawau držíme; n. p. *žák přísahá w slowa učitelowa*.
- 5) *Shodnost swědectwa s našimi žádostmi*.
- 6) *Slabost rozumu*.

§. 285.

Toho, jenž nepřijímá svědectví, leč vyskaumaw ho-
dnowěrnost jeho, nazýváme *těžkowěrným*. *Nawěřící* sluje
člowěk zawrhující svědectví, byt i jakkoli důwodůw
dobré hodnowěrnosti do sebe mělo.

Newěřičnost se prýští: 1) ze slabosti rozumu, když
čdo schopen není, aby pochopil důwody hodnowěrnosti.

2) Z bludu, když ktiwdu svědectví dokázanu býti
saudňně.

3) Ze chtiwosti, by prawda věci osvědčowané na-
proti čelila.

§. 286.

Svědectví se může dwojí měrau wydáwati, buďto pí-
semně a nebo ústně. W posuzování písemního svědectví
zvláště dvě věci považowány buďte:

1) *Půwodčítost* celého písma, čímžto sudba se zanaší.

2) *Wyšetření* smyslu, čímž *wykladactwí* (hermeneutica)
se zaměstnává.

§. 287.

Aby se zwědělo, zdaliž písemní svědectví *půwodčité*
jest, a zdaliž od toho pochází, jemuž se přiřčtá, tato pra-
widla mohau prospěti:

1) Když se spisowatel sám buďto w témž spisu a nebo
we spisu jiném, hlásí a udává. Tehdáž arci jest potřebí
skaumati toto svědectví, máli wšacky vlastnosti svědectví
prawého. Neboť by se svědek sám jmenowal a hlásil,
wždy možna jest křiwost toho svědectví, protože ča-
sem jeden spisowatel cizé jméno na se brává, aby se tím
utajil a zastřel, a časem práce jednoho druhému darem se
dostává. Wydávání sebe za půwoda tehdáž nejwíce wáž-
nosti má, když nikdo ze sawěkých w tom mu neodpíral.

2) Druhý důwod k půwodčítosti písma jest svědectví
jiných spisowatelů, kteříž komusi spis jednohlasně přiří-
kají. I takowéto svědectví opět se wyšetruje podlé toho:
zdali mohl a chtěl prawdu zjewiti. Při takowém swěde-
ctwí jsau starší spisowatelé přednější mladších. Čím wíce

se srozumuje sauradných swědkůw, tím má toto swědectwí wětší cenu; počet ale swědkůw podřadných nic neprospívá.

3) Důwod pro půwodčítost písma jest, když hodnowěrní mužowé některých míst z tohož písma wýslovně se dokládají, skladateli je přiřítajíce. Důwod ten se wzmáhá, jestli dokládající se spisowatel sauwěký a nebo aspoň blízek toho wěku, a pak jestli dokladek slowo do slowa znějící čili jedno smyslu se dotýkající, a častoli.

4) Jestli pismo samo z ohledu slohu, učenosti a myšlenek s jiným jistotně od téhož skladatele pocházejícím písemem srozumno a shodno.

§. 288.

Podezřelá, jest půwodčítost písma:

1) Když skladatel ani sám sebe nejmenuje, aniž jest od sauwěkých a později žijících spisowatelůw kde jmenován, a když toliko příliš pozdní spisowatelé to pismo mu připisují.

2) Když pismo takowým zapáchá učením a smýšlením, jehož za času nawrženého spisowatele nebylo, nebo když jiní důwodowé patrně na to bijí, že ono pojinačeno jest.

3) Když sloh se slohem ostatních písem téhož spisowatele se nesrozumíwá a neshoduje.

§. 289.

Důwody, jimiž buď půwodčítost hájena, nebo popírána býwá, jsau jednak *wnitřné*, jednak *wněšné*. Wnitřní wzaté z písma samého, wněšné wzaté z druhých swědectwí.

Pismo se může w těch místech za půwodčité pokládati:

1) Kteráž rukau skladatekowaw psána jsau;

2) Kteráž od skladatele w jiných půwodčitých místech písma jakožto od něho pocházející jmenována býwají;

3) Kteráž se w hodnowěrných přepisech a pretiscích nalézají;

4) Kterýchž se hodnowěrní spisowatelé co půwodčitých dokládají;

- 5) Kteráž w starých dobrých přewodech neb přeloženích se nalézají;
- 6) Kteráž newyhnutelně k celému srozumění náležejí.

§. 290.

Písmo jest w oněch místech pojinačeno, nebo nanejvýš podezřelé,

- 1) Která se k celku nehodí;
- 2) Která obsahují věci za onoho času zcela neznámé;
- 3) Kteráž myslí a wědám w témž místě nebo jinde od spisowatele pronešeným na odpor stojí;
- 4) Kteráž jiným slohem psána jsau nežli ostatní písmo.
- 5) Když se w starých rukopisech a starých dobrých přeloženích a wýtiscích nenalézají.

§. 291.

Když se všeliké přepisy nějakého písma w jednotlivých místech od sebe liší, tehdy služí ta místa *čtení* (*variantes lectiones*). Čtení služí bezprostřední, když se w přepisích rozličných nalézá; *postrřední* ale, když w přeložení nějakém se nachází, nebo za dokladek uwozowáno jest. Hodnowěrnost čtení se buď wnitřními důwody, totiž swau *dobrotau* (*probitas*) hájí, a nebo důwody wněšnými, totiž swau *wzácností*.

§. 292.

Aby se písmo opravilo a čtení prawé ustanowilo, třeba sebrati všecka nalézající se čtení, srownati jejich cenu dílem dle wzácnosti, dílem dle srozumowání se s osnowau, myslí a slohem skladatelowým. Když důwodové oprawy nejsau wzati ze swědectwí rukopisů, tehdy lze toliko se *domíniti* prawého čtení. Toto *domínění* (*conjectura*) chce, aby se duch spisowatele, jeho sloh a rozstawení mluwy náležitě znalo.

§. 293.

Prawidła *wykladactwi* (hermeneutica) jsau tato :

1) Wykladatel měj dokonalau známost toho jazyka, w kterém wykládané písmo sepsáno jest.

2) Znej předmět w knize té wypracowany, a všechny věci, které myslí a slohem spisowatelowým wládly, a tudy k wyrozumění písma slauží, jakož jsau : *způsob žiti, myšlení*; zdaliž mu panující toho věku domnění owšem známá bylo.

3) Střezi se, aby nějakého domnění skladatelowi mocně nepřimudrowal.

4) W rozpaku, zdali smysl snadnější, a význam slow obyčejný čili neobyčejný jest prawější, vždy se spíše domníwati, že skladatel chtěje býti zrozumitelným, k smyslu snadnějšímu a významu obyčejnějšímu směřowal, leč by jeho nářečí jinak o tom swědčilo a nawrhowalo.

5) Prohlídej nadějně k smyslu rozumnému, nepokládaje tak snadno bez důležitých příčin všechno za jalowá, bezsmyslná, opačná neb nebezpečná slova.

6) Wyskytneli se kde opačnost a potýkawost, tehdy wyšetřuj, neníli ona toliko twárná, nezměnilli později swého mínění, a nebylli právě okolnostmi přinucen na některém místě k potajowání swého mínění.

7) Temná a pochybná místa dílem se z logického, dílem z mluwnického spojení, dílem z obmyslu skladatelowa, dílem z přídob (parallelismus) wyjasňují.

Přidoby se jmenují místa, kteráž pro swau mezi sebou shodnost swětlá sobě dodávají. Přidoby jsau buď *poslowné* (verbalis), když shodnost toliko w slowích záleží, n. p. w nowém zákoně slovo: *syn člověka*; nebo *powěcné* (realis), když se shodnost věci týká; nebo *smíšené* (mixtus), slow i věci se týkající. Pak jest přidobnost jedna *domáci* (domesticus), a druhá *přespolní* (peregrinus). Domáci, když přidoby z téhož spisowatele wzaty jsau, a přespolní, když z jiných spisowatelů se k objasnění obírají.

§. 294.

Wyklad se rozvrhuje w *přewod*, (*přeložení*, *přelumočení*, (*versio*), *obhowor* (*paraphrasis*) a *wyjasnění* (*commentarius*).

Přewod nebo *přeložení* pronáší smysl písma w cizém jazyku tak wýtečně, pokud možno, jakož prwotně složeno jest.

Obhowor pronáší smysl písma wíce slowy, aby se náležitě zračil.

Wyjasnění obšírně wšecko rozkládá, a wšecko přiwětluje, což by k lepšímu wyrozumění písma slaužiti mohlo. Obhowor a wyjasnění mohau buď w témž jazyku, jímž pismo složeno jest, konány býti, nebo w jazycích rozličných.

§. 295.

Domněnka či *podpowěd* (*hypothesis*) jest wyswěstlení některé skutečné věci něčím jiným, čehož buď skutečnost dokázána ještě posud neni; n. p. *kámen wzhrů hozený opět k zemi padne*, to jest úkaz, jehož jinak wyswěstliti nelze, leč prawíme zem miti *přitažlivosť* (*vis attractiva*). Domněnka jest tedy úsudek záhadný, nemajíc jistoty do sebe, nébrž toliko *prawdy podobnost*. Ona pochází snahau našeho rozumu chtějícího z důvodu wyswětlowati, a nemohaucího skutečných důwodůw najíti. — Sada, k jejímuz wyswěstlení nějaká domněnka se wylhledáwa, buď sama owšem bez pochyby jistotná; tak n. p. *bláznowsky* by kdo hledal domněnky k wyswětlení účinku matčiny obraznosti na nezrozeně, dříve nežliby o tom účinku úplného přeswědčení dosáhl. *Podpowěd* čili *domněnka* jest tím dokonalejší, čím wíce úkazů nebo sad z ní se wyswěstliti dá, čím snadněji a důkladněji se jiné věci z ní potwrditi daji, čím méně jest potřebí jiných pomocných domněnek. Pomocná domněnka, jest takowá, která k podpoře druhé domněnky slauží; n. p. w domněnce o síle magnetowé, ježto z jednoho železa do druhého přechází, dlužno se zdálo mnohým zamysliti trubiček w železe, skrze kteréž ona průchod má. Konečně má domněnka býti také možná, netoliko neobsahující žádné opačnosti, nébrž i neod-

pírajíc žádné zkušbě. Domněnka, kterou staří zamýšleli, že příroda si prázdnotu oškliví, tau zkušbou byla vyvrácena, že voda *vyvěšou* (vzduchopudným strojem) tažená přes 32 střewice wystupowati nechtěla. Jestli cíl, k němuž nějaké domněnky potřebujeme, newyhnutelný, a jestli jenom jediné vysvětlení možno, tehdy domněnka newýwratně se dosluhuje wíry; n. p. hájili se swobodná wůle, tehdy se hájí i mravnost, ten cíl naší rozumnosti.

§. 296.

Prawda, o kteréž buď wíru nebo domnění máme, může se porážeti důwody opak dokazujícími. Kdož důwody proti sadě které uwozuje, ten ji popírá; kdož křiwdu nějaké sady ukazuje, ten ji wywrací; kdož důwody proti swé propowědi namítané za nepostačitelne pronáseti se snaží, ten jest hajitelem jejím. Z toho powstává *hádka* (disputatio), když dvě strany obapolným odporem shodnost we swých úsudcích zploditi usilují, nawrhující sobě důwodůw předmětních a určitých. Neužíwáli se důwodů předmětních, tehdy jest toliko *pře*, z kteréž swornosti úsudkůw čekati nelze. Ten, kdož proti sadě cosi namítá, sluj *popůrce* (opponens), a ten, jenž ji hájí, sluj *obhájece* (respondens). Prawá sada může býti popírána, ale nikoli wywracena.

§. 297.

O hádce tato mohau slaužiti pravidla:

1) Wýtečně stanow se sada, o kteréž hádka wedena býti má, aby nepowstalo nedorozumění a pauhý *slowopor* (logomachia).

2) Šetřeno buď, zdaliž se sada na předmětních důwodech upírá; jestli tedy důkazu schopna možnali o ní hádka jaká.

3) Srozumějme se se swým protiwníkem ze strany swých zásad a základních pravidel.

4) W hádce buď dowozujeme swau vlastní propowěd, a nebo wywracujeme námítky swého protiwníka.

5) Z ohledu důwodů jsau důwody přímé přednější nepřímých, poněwadž předmět oswětlují.

6) Wyvracující hledme ukázati důvody protivníka býti křivé dle doby nebo dle matizny, neb se snažme wywoditi z nich sady, které by nepopíratelným pravdám odporowaly.

7) Mnohem dokonalejší bude wyvrácení pronežených sad, když netoliko bludnost jejich ukážeme, ale i cestu, na kteréž protivník we swém sauzení poblaudil.

8) Rozeznávejme w hádce rozdíl mezi wywracowáním sady, a mezi porážením důvodů k obhájení sady potřebowaných. Neboť může býti důvod owšem maten a neprav, ano sada při swé prawosti zůstane nehnuta. Nepřestávajce tedy na tom, bychom důvod druha wyvrátili, ale hledme i swé sady náležitě dokázati.

Skumná Filosofie.

Díl druhý.

1917 11 11

1917 11 11

Skumná matiznowá Filosofie,

čili

Metafysika neb Prostowěda.

Ú w o d.

§. 1.

Metafysika čili *prostowěda* sluje ona pauboumná wěda o nadsmyslných wěcech, kteráž půwodní zákonností lidského ducha se zanáší, nabýwajícího nějakého *poznání*, protož také jakési prwoznanstwí (gnoseologia), kteréž se všeho přírodního (physicus), zkusitelného (empiricus) neboli toho, co z přezwědu (a posteriori) ku poznání se naskytuje, štítí a odwětuje, a jen *prubytajmi* (ursprünglich) *presazitými* (transcendens) poznatky se zabýwá.

Wěda tato přišla k nemotornému jměnu metafysiky toliko náhodau, an w Aristotelesowych spisech po fysice umístěná se nalezla, a Andronikem nápis dostala *τα μεταφυσικα*, jakoby řekl: Kniha po fysice přicházející. Jiní podkládají názvu tomu smysl, jakoby řekl: Nadpřírodstwí.

Přesažitost našeho poznání záleží w půwodních zákonech poznáwawosti, w oněch pravidlech totiž, dle kterých se úsobě (podmětu) w poznáwání naskytlých předmětů přirozeně řiditi dlužno, a kteráž teprwa w poznáwání samém ke wědomosti přicházejí. Metafysik za sebau zůstawuje všecku přírody hmotu, a jedno si obtrá zákony, podle nichž tito předmětowé poznáwání býwají. Úloha metafysiky jest tedy založená w této otázce: Jaké jsau

prwobytné zákony wšelikých poznatků lidských? Jen když rozprawi tuto úlohu, možno ji nazwati wědau.

W prwobytných zákonech poznáwawosti záleží čistá doba (Form) člowěčího poznáwání, jelikož wšeliký zákon nic jiného není nežli ustanowený způsob nějaké činnosti. Saučet neb wýwod (productum) přijímá nutně oněm zákonům přiměřený způsob neb dobu. Doba podrobena jsauc jedněm powšechným a nutným zákonům, budiž dána látka jakkoliw rozmanitá, tatáž zůstane, ačkoli se poznatek podlé rozličnosti a skutečných jednotlivých zvláštností w poznáwajících osobách welmi rozmanitě utwóruje; u p. wšeobecný zákon w oběhu bludic neb planet může powažován býti co ustanowený způsob, kterým hýbající se tělesa swau činnost jewí. Wýwod té činnosti, totiž oběh bludiček, nabýwá oněm zákonům příslušné doby schodničné (elipticus), kterážto však w jednotlivých bludičkách podlé zvláštnosti jedné každé z ohledu na welikost, tuhost, odlehlost od slunce a t. d. zvláštním způsobem zjinačena jest. — Tak i zplození člowěka děje se přirozenými, nám poněkud neznámými zákony, z kterých wýwod (člowěk) jisté podoby nabýwá, pojinačené sice w jednotnících, shodné ale we swém wšeobecném základě nebo we všakém člowěku doba člowěcká dá se rozeznati snadno. Metafysika má přede wším a jediné skaumati powšechnau nutnau pradobu poznatků, kteráž wšechněm způsobům jednotlivých náhodných poznatkůw základem by slaužila. Metafysika může wyhlášena býti wědau o powšechných nutných dobách poznáwající úsoby nebo o půwodním konání mysli, když poznáwá.

Pokudž toto wyšetřowání poznáwawosti stíhá w cestě swé jakési nutné powšechné pomysly, jakož jsau prostora, čas, příčina, skutek, a jakési powšechné zásady neb prawidla, (n. p. každá příčina působí určitý skutek,) potud jest metafysika wědecká saustawa oněch pomyslů a prawidel. Také onen wýměr o metafysice poněkud prawdiw jest, an nazýwá metafysiku wědau o powšechnějších pojmech a prawidlech. Poněwadž ale metafysika nezaměstnáwá se toliko prawidly wůbec, leda těmi, která k poznáwání předmětu se hodí, a jelikož nedá se ustanowiti, kteréby zásady byly nejpowšechnější, dokud se půwodnost a přesazitost w

našem poznání od skusitelnosti neodmísí; tedy newystihne onen výměr metafysiku úplně a naprosto.

§. 2.

Metafysika rozeznává se od logiky načitě tudy, že logika skaumá zákony pauhého myšlení, neprohlídajíc k předmětu myšlenému, metafysika pak skaumá zákony w poznávání předmětu stanowíc cenu myšleného. — Protož nazývá se logika *skumná dobná filosofie* a metafysika pak *skumná matiznowá* či *látečná filosofie* neboli *prostowěda* či *pauhowěda*. Onano jest *strojidlem* (organon) dobným, tato bude *strojidlem* matiznowým čili látečným, wěcným.

Poněwadž pauhé neboli rozborné myšlení nazývá se dobným a sborné matiznowým, při němž wěcnatost pomyslů se wyrozumíwá, tedy metafysice právem přezděti možno *filosofii učnau* či *hmotnau* (realis, materialis).

Dobře zaznamenali ti, jižto logiku přirownali k mluwnici, metafysiku k slowáři; anebo ti, kteříž logiku přirownawali k počtům písemním a metafysiku k počtům číselním neb ciferním; jelikož logika dobné myšlení obsahuje a tato pak wěcné w sobě zawírá. Bez metafysiky nelze sestawiti důkladně nějakau nauku, která se předměty zaměstnává: neboť ona jest strojidlem wěcným všech wěcných wěd, až i samé matematiky a fysiky.

Odtud cena metafysiky sama se znáti dáwá. Owšem že metafysika nepůsobí poznání, tak jako logikau se nepůsobí myšlení; jedno i druhé předchází wědu, a i bez wědy děje se w člověku. Wšak jakož jest užitečná zběhlost w zákonech mysli, rovněž tak prospěšná býwá zběhlost w zákonech poznání, a můžeme říci, že jako hudec shodu a saublas hudby lépe pojímá než kdo jiný, tak i metafysik hlauběji může wníknauti w tajné zkrýše prawdy.

Rozdělowání metafysiky w metafysiku přírody a w metafysiku mrawů jest nepřislušno, tak jako rozměšowání jí w přirozenau a učeneckau; jelikož jest skumná filosofická wěda a nemá za jedno s wykonem činiti, kterýž w mravech se newyhnutelně zhlédáwá, aniž pak může ně-

jakž vědu prostonárodní slauti, kteráby se od učenceké rozeznávala. Lidský rozum arci i we své prostotě dle zákonu poznání si počíná, ale jak nejprw si ty zákony oswědomil, již se stal kon tento konem filosofickým.

§. 3.

Zákony a pravidla poznávání mohau w metafysice pauze pro sebe toliko w powšechném potahu ku předmětům nawržena býti, což se děje w metafysice pauhé; anebo mohau nawržena býti w potahu ke zvláštním předmětům, což se děje w metafysice upotřebené; onano nazývá se také *ontologií* (bytoslowi).

Metafysika dělíwá se w *skumnau* (theoreticus) a w *upotřebenau* (practicus).

Toto rozmišlení může býti všelikého smyslu:

a) Skumná metafysika anebo wěda o *jsaucnosti*; upotřebená anebo wěda o *dlužnosti*.

Než pozorowáno bud, že se tu nejedná o wši jsaucnosti, nébrž toliko o jsaucnosti nadsmyslné; pak se jsaucnost a dlužnost úplně newylučují, což se od každého dobrého rozdělení očekáwá.

b) Skumná metafysika prohlédá k *poznávání*; upotřebená pak ke *skutkům*.

Toto rozdělení není doplněno, jelikož člověk není obmezen poznáním a jednáním, nébrž on také cítí. Chybělahy w tomto rozdělení krasowěda jakožto třetí díl.

c) Skumná tolik co *učít* a upotřebená tolik co *wykonnawající*.

Ale i toto rozmišlení zahrnuje celé obcowání člověka a netýká se filosofie jakožto pauhé wědy.

Jště méně úwahy zasluhuje rozdělení metafysiky w *učencekau* a *prostonárodní*.

Konečně může skumná metafysika wzata býti w smyslu powšechné čili pauhé, když se obírá pradobau poznatků, jakž jest sama w sobě.

Metafysika upotřebená pak považována býti může w smyslu metafysiky zvláštní, když se zanáší potahem k jistým předmětům. Tau měrau mohau přináležeti k upotřebené metafysice dušesłowi, světowěda a t. d.

I. Pauhé poznanstwí neb Ontologie.

§. 4.

Ontologie nic giného není než filosofický skum poznáwawosti, kteráž považována býti může wůbec buď w ohledu na svůj *nižší (smyslný)*, *wyšší (myslný)* a *nejvyšší (rozumný)* okres. Podlé toho rozwrhne se ontologie we dvě částky, z nichžto první bude jednati o *poznání wůbec* a druhá o *poznání* považowaném *stranau rozličných okresů příslušných poznáwawosti*.

Ontologie či Bytosłowi.

A. O poznání wůbec.

§. 5.

Ontologie počíná sadau: „*Poznávám,*“ čehož jistota se z wědomosti naší nikterak wylaučiti nedá, anobřž pramenem se stává zásady zwrohowané látečné w metafysice; neboť vzniklé pochybnosti týkají se wíce předmětné jistoty a platnosti w dowědu.

§. 6.

Naskytlý předmět pojatau určítan představau neb pomyslem sluj *poznáním* neb *dowědem*. W poznávání zasnu- bují svůj pomysl s něčím, co wíce jest nežli pomysl pauhy a jmenuji to *předmětem svého dowědu* (objectum cognitionis).

§. 7.

Tento předmět mého dowědu liší se jakožto *wěcnost* (realitas) od pauhého *pomyslu*, jakožto *widy* (idea) i při každém dowědu, jestli on neb máli jím byti, vždy se mu wěcnost přičítá.

§. 8.

Platnost tohoto naděslání nedá se zřádně dowediti, t. j. na vyšší zásadu postawiti, jelikož tkwí toliko w prapsoně mezi bytem a zwědem (přesažitěm sauboru wěcnosti a widnosti), jakožto w prakonu swědomosti, kterýž nepřestupnou naprostau hranici wšecho rozumowaní obmezuje, a proto temen a nepochopen zůstawa.

Nawrhuje se otázka: Kterak se může ukázati možnost naší swědomosti, w čem asi wězi důwod, že něco kromě sebe za skutečné pokládáme? Dajť se mysliti tři případnosti.

a) Buď se naší úsobau zarozuje bez přičinění k tomu nějakého předmětu.

b) Nebo jest skutečno nějakým předmětem kromě úsoby (nejástwím, wysobau).

c) Nebo bude skutek pospolní naší úsoby s přičinkem toho, což úsobau není, nebž wěck kromě nás.

Nuže která případnost bude místnější nade druhau?

Prwní sada se klade od mudrcůw, slynaucích idealisty, jichžto učení se nazýwa idealismem. Ono twrdí, že nebytují věci žádné kromě nás, a že wšecho toliko wida (idea), totiž skutek naší činné úsoby, a že kromě jsaucnosti w pomyslu není žádné jsaucnosti w pomýleném. Tento idealism jest dwojí, buď záhajný (rozpačný, scepticus), nebo wyrokowý (dogmaticus). W prwní případnosti se bere jsaucnost předmětu toliko do pochybnosti; w druhé nebylost wěcí kromě nás se až i dowozuje.

Druhau sadu kladau realisté neb materialisté, podle kteréž každý pomysl a twrdy i swědomost samaby se od wěcí kromě úsoby působila; proto také naše úsoba nebylaby nic než hmotau spřaženau s ostatními hmotami.

Náše svědomost se ale dá i třetím ještě obrazem vysvětliti, totiž že jest skutkem společným dvou prvozně sloučených činitelů, totiž z poznáního předmětu a poznávající úsoby, tak že jedno bez druhá žádného dowědu zploditi nemůže.

§. 9.

Podlé toho sauboru rovná se sada »Poznávám« sadě »Bytují věci,« s kterými se některé představy shodují a kteréž právě těmito představami od nás se poznávají. — Představa věcnosti (bytu) jest totiž základní představa všech dowědů, a nedá se jinými představami vysvětliti, leč bude w samém poznávání zřejmo chápána.

Sada »Poznávám« slučuje se nepośredně se sadau »Jsem, a jiné věci jsau mimo mne.« Tak jako pauhé myšlení z logické myslitelnosti půwod svůj bere, tak také poznávání podobným způsobem sazi věcnost neb poznatelnost sobě za základ. Jinakbychom nikdy nesměli výsobně (předmětně) potáhati (twrditi), že poznáváme, nebžá toliko že myslíme.

Věcnost poznatelného nedá se dokazowati, siceby bylo třeba opět jiného věcného poznatku za důkaz.

§. 10.

Každý dowěd neb poznatek jest oplozen jako dvěma činitelema, totiž věcností jakožto předmětem (wýsobau), a pak pomyslem jakožto podmětem (úsobau), jenž w prwotinné potaze pospolu stojí, tak že jeden bez druhá žádného dowědu nemůže zčiniti.

§. 11.

Potěwadž poznání co do své doby, půwod svůj z myslí bere, a co do jeho obsahu neb látky z předmětu přichází, tedy důžno bude, aby dobná stránka dowědu z činnosti myslné vycházela a to co w dowědu látečného jest, myslí předmětem se poskytovalo. Z toho plyne sada: To co mysl podlé své přirozenosti na některé věci pozná, bude jí příslušetí jakožto předmětu poznatelnému a mže

ji všepřátelně přisuzováno býti. Jestli však jí přísluší jakožto předmětu nepoznatelnému a věci o sobě myšlené, jest otázka přesešitá a následowně nerozhodnutelná.

O věci ku poznání poskytnuté pravíme, že se jeví; u p. vlasatice se jeví na obloze. Předmět může tedy také nazván býti *výjavem* (phaenomenon).

B. O realitěm okrese poznávacosti.

§. 12.

Trojí okres se zjevuje pro naši činnau poznávající moc a sice *smyslnost* jakožto okres nižší, pak *mysl* jakožto okres vyšší, a konečně *rozumnost* jakožto okres nejvyšší neb zwrchovaný. Protož jest třeba wzíti před sebe rozbor *smyslnosti, myslnosti, rozumnosti*.

I. H l a w a.

Rozbor *smyslnosti*.

§. 13.

Swědomi jsme sobě, že dojmáním trpným bývá *mysl* buzená k představám, kteréž se zowau *pomysly* (perceptio), *názory* (intuitio) anebo *city* (sensatio). Náзор předmětní zastupuje představu, a názor podmětní zastupuje cit. Pomysl jest předstawa nepostřední o naskytnutém předmětu a řídí se *smyslností*. *Smyslnost* (sensualitas) musí dojata býti, máli pomysly způsobiti, a poněwadž tito pomyslowé týkají se buď wnitřních wňatků anebo wněšných, tedy i *smyslnost* bude *wněšná* anebo *wnitřní* (sensus externus, sensus internus).

Kdykoli vnějšný který předmět posředně neb. neposředně se našich čidel (organa sensoria) dotekl a k zraku, sluchu, čichu a t. d. přišel, pravíme se byti dojatými, a dojmem tím se plodí pomysl. Pomysl o nějakém předmětu nic jiného není nežli neposředná představa jeho samého podle způsobeného dojmu. A že buď k výsobnému nebo k úsobnému pomyslu přihlídáme, tedy se on nazývá buď *názorem* neb *citem*. Názorem proto, že předmětové zrakem vstátí nejvíce jasností do sebe mívají, ač pomyslové druhými čidly působení v obecném životě city se jmenují, přece, poněvadž v pomyslu výsobnost i úsobnost jest spřížená, tedy výraz názor a cit v širším smyslu za jedno platí a smyslné představy vyjadřuje.

§. 14.

Swědomi jsme si, že to, co vnějším čidlem chápáme, sobě jako v prostoru umístěné představujeme, a to co skrze vnitřní smyslnost se děje, jako časem skloučené si oswědomujeme, t. j. v prvním představení nalézáme rozmanitost vedlé sebe a v druhém, po sobě. Předmětové vnějšných smyslů mohou představování býti v prostoru i času pojednau.

§. 15.

Prostoru i čas umíme si představit po sobě, onů jako jednotnau, nepřetržitau, nekonečnau, rozmanitost vedlé sebe, tento pak jako jednotnau, nepřetržitau, nekonečnau rozmanitost po sobě.

Ačkoliw prostoru si w mysli dělíwáme na částky, říkájice: prawo a lewo, sáh a míle, kraj i okruh a t. d., jednak to co mezerami jsme odlučili w mysli, opět w jednotu spojujeme a w nekonečnost prostoru širíme a i tam, kdeby místo přestalo, vždy nowau a nowau místnost sázíme. Také čas jakkoli dělený na hodiny, dny a roky, zůstane nám celostí newystihlau, nedosáhlau we všech odměrách.

§. 16.

Prostora i čas, w kterých sobě sjednocenau rozmanitost vedlé sebe a po sobě představujeme, nemohau býti

věci skutečné, kromě nás samostatně bytující, aniž pak mohau býti jalové myšlenky, nébrž budou představy, které se na cosi původního v duchu v ohledu k smyslým pomyslům vůbec vztahují.

§. 17.

Poněvadž prwotně z ohledu smyslného představování nic jiného kromě doby se neposkytuje, tedy nemožno vnějším i vnitřním smyslem jinak něčeho poznati leč v prostore a čase. Prwobytný zákon smyslnosti jest tedy ten, že věci vněšně neb vnitřně naskytlé toliko wedlé sebe anebo po sobě co nějaká rozmanitost chápány býti mohau.

§. 18.

Prostora zawírá tři rozměry: *délku, šířku a hlubinu*, jež pospolu *tlauštku* (crassitudo) poskytují. Čas zawírá toliko jeden rozměr, kterýž obdobně k prwnímu rozměru prostory *délkau* slauti může a dle toho se čas jako neko-nečná čára rozměřená na minulost, přítomnost a budoucnost wyobraziti dá.

§. 19.

Prostora i čas mohau býti buď *o sobě* (absolute) považovány, nebo *potahně* (relative), když totiž jen některé částky z nich se na úvahu berau.

§. 20.

Prostora i čas slují *naplněnými*, když předměty dowědu w nich se naskytují, nebo *prázdnými*, bywše bezewšech předmětů o sobě uvažovány.

§. 21.

Co w prostore jest, říkáme, že jest *někde*, a co w čase, že jest *někdy*. Určitá částka prostory, kterau předmět zaujímá, sluje *místem*, a určitá částka času zaujatá předmětem, sluje *trvání* (duratio). *Rozlehlost* věci w širším

smyslu dá se mysliti jak w prostore tak i w čase. Rozlehlost jest tedy dílem *prostorowú*, dílem *časowú*. Rozlehlost věci w užším smyslu platí toliko o předmětech prostor-ních (*extensio*). Pro předměty w čase se nalézající hodí se spíše *prodlaužilost* (*protensio*).

§. 22.

Když věc své místo mění, bývá we *hnutí* (*motus*). A že tato proměna nejínak leč znenáhla před se se děje, tedy se přisudek *hnutí* i na prostoru i na čas rázem potahuje. Každé *hnutí* může se tedy jako prodlaužená rozlehlost považovati.

§. 23.

Věci w prostore a čase jsau buď od sebe *odlehle* (*distantia, remota*), anebo *pospolné* (*confinia, contigua*). Odlehlost věci w prostore a čase ustanovuje se *ostředkem* místním neb časovým (*intervallum locale et intervallum temporale*) neb *mezičasím*.

§. 24.

Poměr věci z ohledu místa sluje *stanoviště* neb *sídlo* (*situs*), z ohledu času sluje *saučasnost* (*simultaneitas*), když totiž věci w jednom čase bytují; když však w nestejném bytují, jmenuje se *poslaupnost* (*successio*). W takovém případě bývá jedno *předkem* (*prius*) a druhé *následkem* (*posterius*).

II. H l a w a.

Rozbor myslnosti (umu).

§. 25.

Pauhá metafysika skaumá pradobu poznávání, a tudý rozbírá způsob, jakým um (mysl) věčné předměty si myslí a to se děje takto. Z nabytých skrze čidla rozmanitých

názorů záležející zásoba um tříbí (*discurrere*), z těchto názorů některé znaky (*notae*) *odtahuje* (*abstrahere*) a *rozpoznává* (*dignoscere, discernere*). K těmto znakům, ač rozmanitým, jednak *sworným, prohlédá* (*reflectere*), pak v jednotu svědomosti *spojuje* (*conjungere*), aby *pojmem* utvořil (*notio*). Tvořené pojmy potahuje k předmětům smyslně představeným, aby je tudy určil neb *ohraničil* (*determinare*) a je od sebe co určité předměty rozeznával (*dignoscere*). Trojím tímto *konem* děje se sauborné myšlení aneb poznávání (*cognoscere*).

Mluvíli se o trojím konu zaměstnaného umu, věděti sluší, že takové odloučení jenom *wolnodělná* filosofická svědomost nahlíží, nikoliw však *wšední zkušebná* (*empiricus*), o kteréž tento trojí kon w jeden splývá pomysl.

§. 26.

Když poznáný předmět co pojem se myslí a tak poměr předmětu s jeho pojmem se w mysli stanoví, tehdy sluje takové myšlení *sauborným* usuzováním. Když ale k hotovému pojmu některý z jeho znaků se potahuje, a tak poměr druhu k druhu w mysli se stanoví, tehdaž jest to usuzování *rozborné*; u p. kdyby kdosi zvíře sobě myslil jen co ústrojnau (*organicus*) jestotu, a čaru w kruhu jen co okrauhlý obrazec, a přibral w onen pojem znak libowolného hýbání, a w tento znak stejných průměrůw, tehdy by oba tyto úsudky dostaly ráz sauborný w tomto myslícím podmětu. Naopak by tyto úsudky w jiné myslící úsobě dosáhly ráz rozborný.

§. 27.

Wšecko myšlení, sauborné i rozborné, jest toliko usuzování, při kterémž pojem k swému předmětu anebo znak ke swému pojmu se potahuje. Proto také pradoby pojmu s pradobau úsudku w úzkém stojí spojení, a zde netřeba než k věcem *prohlašným* w logice se odvolati.

§. 28.

Tak jako w logice se považewaly pojmy a úsudky w ohledu na *kolikost*, na *jakost*, na *potáznost* a na *zpřisobowost*, tak budau i w metafysice považowány předmětowé dowědu ze čtweronásobného tohoto hlediště, aby se wysvětlily ony kategorie mysli (přisudky), které z její pradoby vznikají.

§. 29.

Pradoby úsudku nám nawrhují nejprw *kolikost* (quantitas), podlé které bud *jednotliwě* (individualiter) neb *pmnožně* (pluraliter) anebo *powšečně* (universaliter) usuzujeme. Z toho plynau opět tolikere kategorie dowědu a sice: *jednota* (unitas), *mnohota* (pluritas) a *powšechnost* (universitas, omnitudo).

§. 30.

K pradobám úsudku náleží i *jakost*, podlé kteréž bud *kladmo* (positive) neb *záporně* (negative) anebo *wyhradně* (limitative) usuzujeme. Po boku toho stojí trojí dowědu se týkající kategorie neb přisudek, totiž *kladení* (positio), *zápor* (negatio), *wyhrada* (limitatio).

§. 31.

Následujícíe pradobu *potáznosti* w úsudcích, sandíme bud *wyslowně* (categorice), *podpowědně* (hypothetice) anebo *odličeně* (disjunctive) a wedlé toho stojí přiměřeně kategorie: *podstatnost* (substantialitas), *příčinnost* (causalitas), *obecnost* (commercium) a *wzájemnost* (mutua efficacitas).

§. 32.

Pradoba *zpřisobowosti* čmí úsudky bud *záhadně* (problematicus), *rozhodně* (assertorius), *jistíci* neb *stanowně* (apodicticus) a jim po boku stojí tolikेरáž kategorie dowědu, a sice: *možnost* (possibilitas), *skutečnost* (actualitas) a *nutnost* (necessitas).

§. 33.

Úhrnek všech kategorií bude následující:

I. Původní kategorie.

Wěcnost (realitas).

Bytost.

II. Kategorie smyslnosti.

1. Prostornost.

2. Počasnost.

Bytost w prostote.

Bytost w čase.

3. Prostorní počasnost.

Bytost w prostote a čase.

III. Kategorie mysli.

a) Kategorie kolikosti.

b) Kategorie jakosti.

1. Jednota.

4. Kladení.

Bytost na jediné.

Bytost kladená.

2. Mnohost.

5. Zápor.

Bytost na mnoze.

Bytost nekladená.

3. Powšechnost.

6. Wyhrađa.

Bytost powšechná.

Bytost vyhrozená.

c) Kategorie potažnosti.

d) Kategorie způsobowosti.

7. Podstatnost.

10. Možnost.

Bytost podstatná.

Bytost možná.

8. Příčinnost.

11. Skutečnost.

Bytost účinná.

Bytost skutečná.

9. Obecnost.

12. Nutnost.

Bytost wzajemná.

Bytost nutná.

Rozvržení těchto kategorií není nikterak libovolné, nýbrž swau neúklonnau prwopočátečností nutné, ač se ony slovy wyměřiti nedají. W rozvržení kategorií mysl-
ných znamenají se dvě hlavní větwe: větew *mathemati-
ckých* a větew *sílojevých* (dynamicus) kategorií, neboť ka-
tegorie kolikosti a jakosti potažené k názornosti a k citel-
nosti w předmětech dají se počtem i měrau, t. mathe-
matically stíhati. Kategorie pak potažnosti a způsobowosti

potazené k poměrům předmětů srownaných wespolek anebo srownaných s podmětem weždy něco silojewného ohlasují.

§. 34.

Budauli kategorie myslné ze spolku s kategoriemi smyslnými wytrzeny, tehdy dají se považowati jako pauhé; zůstalyli ale we spolku, tehdy mohau se považowati jako zesmyslněné anebo zwrstwené kategorie (schematizatus). Jen na takowé cestě mohau na předměty zkusitelné obráceny a upotřebeny býti, poněwadž tyto předmětowé podléhaji smyslnosti a umu (mysli) spráženým k obecné činnosti.

§. 35.

Kolikost jest *mnohota stejnorodého w jednotu spojená* a poskytuje pojem celosti w čase a čísle. Číslo powstává z nenáhlého přičinování jedna k jednu, a konečného snětí w celek. Číslo jest *mnohota vzniklá w nenáhlém čase* a určena jednotau.

Jednota není číslem, ačkoli půwodem čísla, jelikož se jedno k jednu přidává, což konání w čase jest. *Mnohota* sama sebau též není číslem, dokud jest množstwem neurčitým. Číslo buď určitá *mnohota*.

§. 36.

Jakož w době rozmanitosti, jako něco znenáhla určitelného myšlená, nawrhuje obmezenost času a stupně. *Stupě* si představujeme jako vznikající znenáhleho buď *příbytku* neb *úbytku* něčeho kladeného, jež we spolku s nějakým záporem anebo věci obmezenau se považuje. Stupě jest tedy w čase obsažené *kladení* (positio), ježto *záporem* se určuje, a tudy *wyhradnost* neb *obmezenost* čidlojemně představuje; u p. klad potáka: *Úsoba* jest samočinná, a zápor *zamítá*: *Wýsoba* není samočinná. Oné jest kladaucí, toto záporné určení. Každý klad jest i nějakým nekladem a každý zápor jest i nějakým kladem.

§. 37.

Potažnosti se nawrhuje poměr času, jenž buď co určená *trwalost* neb určená *poslaupnost* anebo co určená *sautasnost* se představuje podle toho, jak se buď k podstatnosti anebo přičinnosti aneb k obecnosti potahuje.

§. 38.

Způsobowost myšlená w době rozmanitosti w stanowitelném poslaupném čase poskytuje způsobowost času, kteráž buďto co bytost w *některém čase* anebo co bytost w *určitém čase* aneb co bytost w *každém čase* se představuje, a sice buď dle možnosti, neb dle skutečnosti anebo dle nutnosti smyslem pojata bývá.

To, co netoliko logicky možno a myslitelno, ale i také věcně možno a poznatelné by bylo, ať se představí jako *druhdybytné*, anby se jinak ani poznati nemohlo. Představili se jakož w určitém čase *bytující*, klade se za *skutečné*. Představili se jakož bytující w každém čase, tehdy se klade za *nutnobytné*.

§. 39.

Podle kategorií smyslnosti a mysli dá se určitěji stanowiti smysl oněch výrazů: *Něcota* a *nicota* (Etwas, Ding, Nichts). Oba výrazy mohou sloužiti k vyjádření předmětu u vyšším pojmu záhadně (neurčitě) myšleného, jestli on jedno nebo druhé, takto může cosi něčotau jmenowáno býti, co sice shodno jest s myslí, ale nikoli s názorem; a protož vznikne 1) *myslitelná něcota* aneb věc pauhoumná (ens meras cogitationis, ens intellectus, rationis). Opak toho, co se samo sebou w pojmu potýká a myšleno býti nemůže, jest *nicota* i dle umu neb rozumu (nihil negativum, nonens intellectus seu rationis). 2) Co názorné jest, ale ostatně *něcota smyslu umitřního toliko pochopitelná* (ens sensus interni), anebo pauze *myšlená* (ens imaginarium). Opak jeho jest *něcota* (věc) we smyslu prawním, totiž *nicota pro smyslnost* (nonens sensus interni). 3) Což sice věcně pojato bývá, ale jakožto nedostatek některé věcné jakosti se mysliti dá,

wěc *odjemná* (ens privativum). Opak jest něcota w druhém smyslu jakožto *něcota pro smysl uvnitřní* (nonens sensus externi). 4) Co w každém ohledu slauti může wěcnau něcotau (ens reale). Opak její jest něcota w třetím smyslu, totiž *nicota odjemná* (nihil privativum).

Poněwadž *nicota* nedá se jinaak mysliti leďali w opaku něcoty, tedy se smysl onoho slowa wezdy podle smyslu této zprawuje. Co tedy w prwním smyslu slauti něcotau, bude w ohledu na druhý slauti nicotau, a tak neustále dále. Můžeť tedy jedno a totože u p. stín, prostora, duch, strašidlo jednak něcotau slauti, jak se wyraz toliko promění.

§. 40.

Z pauhých pojmu myslných rodí se množství pojmu, jež co *přisudkové* wselikých wěcí se užíwawají a kteří na rozdíl od přisudků (Praedicament) aneb kategorií w užším smyslu jakožto odwození pojnowé se nazýwají *přisuditelní* (praedicabilia).

§. 41.

Poněwadž *weličina* prostowzatá (quantitas sensu absoluto) nic jiného není nežli pomysl o sauboru rozmanitosti wůbec, tedy se předmět, jemuž *weličina* přísluší, také *weličinau* nazýwá (quantum), a rozmanitost, z které *weličina* složená jest, budeli podrobně uvažena, sluj *dílem* (pars), budeli sňata, sluj *celkem* (totum). Díl nepoštředně potažený k celku sluj *díl celkový* a ónen však potažený poštředně k ní sluj *díl dílový*.

§. 42.

Weličina *potažitá* (quantitas sensu relativo) jest pomysl o dwau neb čtenějších wespolek srownaných *weličinách*, a takové *weličiny* jsau buď *stejně*, *rowně* (paria, aequalia) anebo *nastajně*, *nerowně* (imparia, inaequalia). Podle toho jak buďto w poměru totožnosti anebo w poměru rozličnosti, nerownosti se zhlédawá.

Poměrná weličina sluj buď *welikostí* (magnitudo), neb *malostí* (parvitas), *wnokostí* (multitudo), neb *scmnohostí* (paucitas).

Z těchto pojmů totožnosti vyplývají sady matematické:

1. Každá weličina jest sama sobě rovná.
2. Celek se rovná všem dílům svým spolu sňatým a na opak.
3. Položeným celkem kladau se dílowé jeho všickni, a na opak.
4. Rušeným celkem všickni dílowé jeho se ruší, a na opak.
5. Položeným celkem klade se i některý díl jeho, ale ne na opak.
6. Rušeným celkem i některý díl jeho se ruší, ale ne na opak.
7. Co w díle se obsahuje, obsaženo býwá i w celku (pars partis est etiam pars totius).
8. Dvě weličiny, rovné některé třetí, jsau i sobě wespolek rovný.
9. Ze dwau nerowných weličin jest menší toliko dílu druhé rovná.

§. 43.

Weličina sluje *rozsážitá* (extensivus), když rozmanitost w prostore jest směstnaná, a sluje *wsažitá* (intensivus), když rozmanitost se buď *příbytně* neb *úbytně* neb *rownobytně* w čase představuje; onde vynikají dílowé, tuto celek. Onde se pojímání děje poslawpně, tuto úhrnně. *Protažitá* (protensivus) weličina s rozsážitau má podobnost, jestli čas čarau jako w prostore se wyobrazí; a se wsažitau má tehdaž shodnost, když tato skrze nějaký čas dotrwává. Tím způsobem může i rozsážitá weličina i wsažitá jmenowána býti *protažitau*.

§. 44.

Weličina jest *spojitá* (nepřetržitá, continuum), budeli rozmanitost we spojení myšlená, *rozpojitá* však (discretum), když dílowé rozpojení se představují jako

celky. Rozpojená weličina může powstati *shromaděním* (aggregatio) spojitých weličin, ježto pod jedním pojmem se stowaryšily, jako knihy w knihowně. Číslo jest výraz rozpojené weličiny, jelikož každý jeho díl opět pro sebe za celotu se považowati může ($6 = 5 + 1 = 4 + 2 = 3 + 3$). Prostora i čas představují se jako spojité weličiny.

§. 45.

Weličiny slují *jednorodé* (homogenea), jsau-li jakoťi totožné, a *jinorodé* (heterogenea), jsau-li jakoťi rozličné. Jednorodost i jinorodost potahuje se k jakoťi u věcech. Čím rozličnějši jakoť, tím jinorodějši jsau věci. Jednorodost a jinorodost rozcházejí se od sebe po stupních. Jednorodé jsau si *podobny* (similia), jinorodé pak *nepodobny* (dissimilia). Jednorodí dílowé celiny slují také *nápodobni* (simulares) ti, jižto dle kolikosti se rozeznávají a jinorodí (dissimulares), kteří toliko dle jakoťi rozeznatelní jsau. Onino se jmenují *zcelowaci* (integrantes), títo *saurodé* (constitutivus, elementaris). Weličiny w názoru rovně, podobně *shodují se* (congruo). Shoda záleží tedy w názorně stejnosti a podobě weličin. Neshoda jest opak toho. Zde se jewí ostrý neb matematický pojem shody, podle kterého se shodné weličiny wzájemně kryjí.

§. 46.

Srownawajíce weličiny wěspolek, aby se jedna druhau určila, *měříme* je (metiri, mensurare). Měříme tedy, když weličinau za jednotu uznau druhau weličinu určujeme anebo šetříme, kolikrát jedna w druhé se obsáhne. — Weličina za jednotu k určení druhé weličiny potřebowaná sluje *míra* neb *měřidlo* (mensus, mensura) a nesmí býti jinorodá, siceby se druhá skrze ni určiti nemohla. — Měření půwodně se děje *pottem* a sice nenáhlym přiražením jedna k jednu, a tudyž přenášením weličiny spojitě, která se měřiti má, na weličinu rozpojitau, jejíž všeobecné wyjádření číslo jest. Měření věci prostorné wykonává se w čase. Čas ale může i sám měřen býti,

když se díl jeho za jednotu, n. p. hodina, k míře vyměřil, při čemž pomysl času jakožto čára se bere za základ.

To co se nedá měřiti, sluje *neměrná* a *nečíslná*, a to w prostowzřetě mysli, když se tak myslí, že žádná míra, žádné číslo nepostačuje, anebo jen w potahu, když toliko nesnadno míru a číslo k něčemu najíti, u. p. pro vzdálenost některé hvězdy, stálice. W oné případnosti bývá *bezměrnost* (*immensum*) a *bezčetnost* (*innumerum*), w této pak bývá jen *neměřitelnost* (*immensurabilitas*) a *nečetnost* (*innumerabilitas*), kterýžto výraz by mohl slauti krásou vědní; neb se liší od matematického odhadu. Podobnou powahu má i *nekonečnost*, an *welichiny nekonečně hrubé* neb *nekonečně malé* slují ty, kterýchby ani rozmnožiti ani umaliti možno nebylo.

§. 47.

Poněwadž *wsažitá welichina* jakožto rozmanitost se představuje, kteréž w čase buď přibývá, aneb ubývá, anebo kteréž rovnobytně stojí, tedy jest věčná podle některé jakosti a může tudy slauti *welichinau jakosti* (*quantitas virtutis seu virtualitas*).

§. 48.

Wěc sluje *obmezená* (*limitatum*), když se jakožto welichina konečná myslí, jelikož se w ní něco w spojení se záporem klade. Záporný w nějaké věci w ohledu k jejím kladům (*positio*) jsou její *meze* (*limites*) a *hranice* (*termini*). Opak toho jest *neobmezenost*, a *neophranzenost* (*illimitatum, interminatum*).

§. 49.

Welichina *zrůstající se* (*crescit*) neb *zrůstící se* (*decrescit*). *Přibývání její* neb *zrůst* může se diti *rozsahle*, *matérii* i *protažitě*. *Ubývání děje se* toliko *rozsahle*, jelikož *protažitost k času směřuje*, kterýžto, když úhytak arpi, *byti přestává*; u. p. žiti některého živočicha anebo oběi nějaké hořící věci.

§. 50.

Kolikost spojená s jakostí čili rozsáhlá veličina myšlená ve vzájemnosti poskytuje pojem *měry rozsáhlosti*, totiž věci, jejího prostoru, a čas vyplňuje. Budeli rozsáhlost její určitou měrou omezena, tehdy se vyjví její *tvar* (figura).

§. 51.

Rozsáhlina omezená v mysli třemi *prostorovými rozměry* (dimensiones) sluje těleso a sice mathematické, budeli myšleno, že prostoru svou podle velikosti vyplňuje, a fyzické (přirodní), budeli myšleno, že prostoru svou podle jakosti vyplňuje. — Pomezi tělesu sluje *plocha*; pomezi plochy *čára*; čára pak *seznávkou* jest *tečka* (bod, punctum). Plocha v smyslu mathematickém má dva rozměry (dimensiones): *délku* a *šířku*. *Tečka* neb bod nemá žádně rozsáhlosti *není* prostoru ani prostoty *dílem*, *některá* omezení některé dané prostoty. Tak i, pak mák v časové čáře není *časota*, ani *dílem časovým*, *některá* omezení některého daného času.

§. 52.

Podstata navrhuje *cośi ustavičného*; *přepjatost* (accidens) *cośi neustavičného*; *proměnného*. *Ustavičnost* jest bytí *wezdejší*; *neustavičnost* neb *proměna* jest bytí neb nebytí *ledakdejší*. *Ustavičnost* co taková myslí se bez *proměn*; *neustavičnost* s *proměnami*. *Trvalost* jest *veličina časobytá* (jaucí v čase). *Ohraničení* jest *nekonečně krátká trvalost*, *wněmž* *nižďdých částek se nerozestává*. — Na *wpak* *veličin* jest *trvalost* bud *prastatná* (absolutus), bud *potatná* (relativus). *Opako* jest *veličina* *potatně* *jaučností* *wněmž* *čas*, *čas* jest *potatná veličina* *jaučností* *wněmž* *čas* a *jednou* nebo *druhou věcí* *porovnatá*, *z nichž* *tu*, *ješto* *doláho* *bytí* jest, *trvalá*, a *ktvá* *krátká*, *neustavičná* nazýváme. *Nepřiměřená trvalost* bude *věčností* (aeternitas), *na sích* a *partel ante* *wněhledu* k *minulosti*, a *partel post* *wněhledu* k *budoucnosti*.

§. 53.

Podstata se též uvažuje jakožto podloha (substratum) jistých určitých znaků a dle své trvalosti nebo míjelnosti jsou buď jestotné (essentiales) neb nejestotné. Onino obsahují jestotnost a tyto jsou toliko případkové. Jestotnost věci služí obsah její trvalých znaků, a tím samým oněch, bez nichžby přestala býti to, čím jest. *Wěc služí také jestotau, u p. jestota živící (organicus), budauči na ní trvalé znaky, zblodávány.*

§. 54.

*Podstata dle se dle myšlení, buď jest jednoduchá (simplex), nerozdělná na jiné podstaty, aneb složená a tudý do čítnějších podstat rozdělná. Jednoduchost i složenost podstat dle se dvojím způsobem uvážiti. Podstata jednoduchá nadaná myšlení buď jest jednoduchá (monas), a jestli nadaná hnutí, služí *prvkem* (Atom). Onino má do sebe jednoduchost neprostoužatou, tato pak potěsna. Složenost podstat wěc se rozumí buď jako složenost w užším smyslu (compositio sensu strictiori), aneb co spojitost (nexus). Při onéno složenosti panuje nahromadění (Aggregat), při druhé pak sloučenost zřejmě působící. Onděno panuje vnějšné spojení, tato vnějšná. Bývajíli podstaty jednoduché skutečné tyto, kdež jen pojmy se rozlišují, rozhodnauči se mada.*

§. 55.

*Když dvě věci mezi sebou w takovém poměru stojí, že druhá, sledující za první, jako určená od ní se považuje, tehdy určitel stojí příčinou (causa), a určená stojí skutkem (effectus). Nauka o příčinách nebo skutech služí *příčinovědou* (aetiologia), kteráž buď všeobecná buď zvláštní býti může; a spojení obau *rozatá příčina* (nexus causalis) se nazývá. Poměr příčiny ke skutku služí *příčiností* (causalitas) a poměr skutku ke příčině služí *odmítností*. Skutek jest tedy *wěc závislá* (ens ab aliq scilicet dependens); proti ní stojí *wěc neodvislá* (ens a se). Neodvislá wěc služí také samostatná.*

§. 56.

Příčina bývá *postacíelná*, když jí celý skutek vzniknutí může; kdy však toho není, sluje *nepostacíelná*. — Příčina bývá *nepostrédečná*, když sama o sobě, a *postrédečná*, když pomocí jiných příčin k skutku prospívá. Tyto druhé příčiny jsou *střední* (*intermediae*), a ve spojení s oněmi budou *saučinné* příčiny (*causae coëfficientes*), kteréž budto *sraděné* slují, kdy jsou *saučasné*, *podraděné* ale, když jedna druhau následuje. Mezi příčinami bývá některá *wýtečnejší* nad jiné, totiž *hlavní* (*primaria*), jiná toliko *podružní* (*secundaria*). — Saučinná příčina sluje i *pomocná* (*auxiliaris*, *subsidiaria*), a dosazují příčinu nepostacíelnau, sluje *nástrojná* (*instrumentalis*) neb sluje naprosto *nástrojem* (*instrumentum*), jehož hlavní příčina k wyvedení skutku užívá. — Každá nástrojná příčina jest spolu i pomocná, ale není každá pomocná také příčinau nástrojnau. Pomyšleme si poměr dwau člověkú sochorém břemena powzdvihujících. Jeden jest pomocná příčina w ohledu na druhého, sochor jest pomocná i nástrojná příčina w ohledu na oba.

§. 57.

Příčina ke skutku *nudbytně* určená sluje *wolná* neb *podmíněná* (*conditionata*), na opak *wolná*, *nepodmíněná*. Neníli nutnost dohánějet příčinu k uskutečnění *wněšná*, nebž *wnitřní* (*přirozená*), tehdy sluje příčina *přátelně wolná*, ale *několi prostowolná*. *Působivost* *autonourbité* příčiny bývá co skutek *myšlený*; *působivost* pak *wolné* příčiny jím ale nebývá. Wolná příčina muselaby byti také *první* příčinau.

§. 58.

Jestli *působící* *jestota* *jestoty* *myšlící*, dáwi se *predwídáným* *skutkem* ke skutku *příměti*, tehdy *predstawa* toho skutku sluje *pojmem účelní* (*notio finalis*) a skutek tudy *způsobený* sluje *účel* (*finis*) *dle předmětu*, a *úmysl* (*consilium*) *dle podmětu*. — Účelu se dosahuje, kdy předmět pojmu účelního se uskutečnil. Takový účel budej důvodem uskutečňující příčiny, stane se sám příčinau a sluje *příči-*

nan účelní. Příčina, která se účel uskutečňuje, sluje *příčina působící* (causa efficiens). Takového způsobu jsou všechny příčiny, kteréž se za účelní příčiny nepovažují. Kdo osvědomí sobě skutek, dle účelu činí, ten *jedná*, a sice v smyslu úzkém, jelikož v širším jest každý skutek *činem i dějem*.

V řadě příčin působících předchází příčina skutek; v řadě účelních příčin předchází skutek příčinu. Závěrek té řady jest *konečný cíl, cíl surchovaný* (finis summus, s. ultimus). On jest spolu cíl *hlavní* (finis primarius), je muž všickni ostatní co podružní (secundarii) se podrobují. Zdálena příčina, jížto myslíwa jestota k jednání nakloněna býwa, sluje *náhodná příčina* (occasionalis) a to co neposředně ji k jednání popuzuje, sluje *popud* (causa movens). Účel jednání býwa také popudem. To, čím se cíle dosáhlo, sluje *postředek* (medium). Kdo jedná neosvědomí sobě účelu, jedná *na blůh zdať*. *Docílitelnost* má do sebe onen účel, jehož upotřebenými postředky lze wypůsobiti.

§. 59.

To, čím se věc příčinou jistého skutku stává, sluje její *účinná moc* (efficacia), a vnitřní původ účinnosti: sluje *moc* (vis), ješto jest *ustavičným jménem* (Eigenschaft) věci, ale kromě svého působení nepoznatelným. Moc se vztaňuje ke skutku, dokud se tento nejví, sluje *umrtva* (mortua), jestli v činění, sluje *živa*. Moc, myslí se jakožto *konečná*, měře se přirovnání s jinými býti *větší* neb *menší*, *silnější* nebo *slabší* nežli druhá se jí *protiví*, a tudy se stává, že silnější moc druhou slabší dusí, a ona *překážka* (impedimentum) trpíc, ve svém umrtvení tak dlouho trvá, dokud odstaupíla překážka se newzkřísila a neobživila.

Moc *oddoluvající* překážkám sluj *statčná* a když walně protiwenswí překonáwa, *násilná* (potens = valida potentia); tudy *сила*, *mocnost* (potestas). Nedostatek moci jiným *mocem* podřadnější sluj *malobaa* (impotentia). Moc nezkončené skutečnosti, proti kteréž každá jiná v nezkončené malosti se wídti, sluje *wšemohoucnost* (omnipotentia). *Pramoc* (vis originaria) jest moc ona, kterážto z jiné

moci není odplozena. Moci *odplozene* (víres derivativae) jsau následkové jedné a téže přamoci.

S. 60.

Když podstaty swau moci působí jisté *případky* (accidentia) w jiných podstatách, říkáme, že mají *wplyw* nebo *wlévání* w ně. Toto wlévání bude *jednostranné*, když A w B působí, *wzájemné* pak, když také B w A působí. — Při takovémto wzájemném působení zjevuje se obapolné *činnost* (activitas), *samočinnost* (spontaneitas), jakož i *trpnost* (passivitas) a *wnímavost* (receptivitas).

S. 61.

Považujeli se wzájemné působení jakožto činnost wzájemně se protiwick, tehdy sluje *zpor* neb *půlka* (antagonismus, conflictus substantiarum). Tímto zpořem ubíhají podstaty buď *we spolek věcný* (realis) neb *silojěwný* (dynamicus) a činí buď věcný neb silojěwný celek.

Wěcná spolnost liší se od *widné* neb logické, kteráž záleží w představách wzájemně se určujících a činí *sau-stawu vědeckau*. Spolnost věcná jest buď *nepořřední*, když pospolu stojící věci jsau také spolnými hranicemi w prostore obehnány, sebe se dotýkající, anebo jest spolnost *pořřední*, když jsau prostörami zrůžněny, jen w odlehlosti w sebe působíce. — Věci we spolnosti věcné jsau si *přítomny* a *síce místní*, když se spolu dotýkají, anebo jen *sahem moci* dojemně jedna w druhau působí. *Wšudy přítomná* bylaby ona jestota, kdyby we všechny druhé jestoty nepořředně bezewši důtky působila. Bylaby to jestota nepořlehlá podmínkám prostory a nadaná mocí, proti kteréžby každá jiná nekonečně se umalila.

Možnost věci jest buď *wnitřní* (prostowzatá, nepodmíněná), když k nějaké věci přisluší dle toho, jakž o ní pojem zní, anebo jest *wněšná* (podmíněná, podsadná, potažitá), když některé věci jen dle poměru k jiným věcem přislušejí. Tak se též i *nemožnost* rozvrhauiti dá. Když se nemožnost věcem přisuzuje, tehdy se jen o *wnitřní* možnosti myslí.

§ 62.

Bytí (esse), nenlí toliko logická spona (copula), s věcností za jedno se počítá. Bytí swau činností se zjevující sluj *skutečnost* (existentia). Myslitelný obsah všeho skutečného vůbec sluje *wełkerenstwo naprostowzate* (universum), obsah pak daného skutečného námi poznatelný sluj *wełkerenstwo potažné*, jinak *swět, swír* (mundus), úplněji *wes mír čili wełken swět*.

§. 63.

Wěc počínajíc swau skutečnost *wznika* (oritur) a bytí swé končíc *zanika, mizí, hyne, pomíjí* (interit). *Wznik* i *zánik* jsau *události* (eventus) neb *dějiny* (facta). Činnost, kterau něco vzniká, sluje *plození* (productio), a činnost, za kteráž něco pomíjí, sluje *rušení* (destructio). Onau působí se *počátek*, tauto *konec* věci.

Plození i rušení dá se považowati w smyslu prostě wzatém i potažtém. *Plození naprostowzate* byloby *tworěním* (creatio) a *rušení naprostowzate* byloby *ničením* (annihilatio). Ono byloby *tworěním z ničeho* (cum nihil ante esset), a toť *obracením w nicotu* (ut nihil amplius sit). *Potažitě plození* byloby způsobením jistého případku w podstatě, tak jako *potažitě rušení* byloby hubením takového případku. Onoby bylo toliko *přítworem* (formatio), poněwadž jím jen způsob bytu we věci se wytyká, toto pak *rozkladem* (solutio), poněwadž ji od podstaty wšelicos laučí, co k ní společně lnulo. Tworění a ničení jsau na prosto mezi sebau w protiwe, jelikož jedním hyne, co druhým wyniklo. *Přítwor* a *rozklad* jsau we spolku; neboť w tom, co jeden případek hyne, druhý se wytworuje, a co se jeden wytworil, druhý ustaupiti a mizeti musil. *Počátek* i *konec* mohau se též o sobě anebo potažitě považowati.

§. 64.

Pospolnost skutečných případků dělá její staw (status). Když w některé věci případy vznikají nebo mizí, tehdy se věc *mění*, t. přechází do stawu jiného. *Proměna* jest

tedy poslaupnost rozličných případků jedné věci. Každá proměna jest *udělostí*. To, co své případy jinačí, jest proměnné, opak sluje neproměnným, Odtud proměnnost w případku u věcech.

Každá proměna děje se w čase. Proměna w ohledu na prostoru jest *hnutí*. Hnutí se wztahuje na čas i prostoru pojednau. Co *bytuje* w prostoru a čase, podléhá proměnám, jelikož w rozličných dřílech přestory a času může *bytowati* (existere). Stvoření neboli paubý počátek tak jako zrušení neb paubý konec nemůže slauti proměnou, nébrž *toliko dějem*.

§. 65.

Nutnost věci jest buď *unpřítná* (nepodmíněná, o sobě), když čemu podlé pojmu a tudy podlé přirozenosti přísluší, anebo jest *uměšná* (podmíněná, podsadná, potažitá), když některé věci w poměru k jiným věcem příslušejí. Věc *naprosto neodwislá* hylaby také *naprosto nutná*.

§. 66.

Opak nutnosti jest *náhodnost* (accidentalitas seu contingentia). *Náhodná* jest to, jemuž možao býti i nebyti; Byloli by něco *toliko k vůli* jinostanné podmínky nutným, tehdyby samo w sobě uvaženo mohlo i nebyti, neboť odpadneli podmínka, odpadne i spolu podmíněné (cessante conditione cessat conditionatum). To, co podmínkau bylo *znutněné*, jest w uvažení kromě podmínky náhodné, a co slauje náhodné, může pod jistau podmínkau i znutniti se. *Nepodmíněná nutnost* wždy jakož neproměnná se jewí, naproti tomu se *náhodám* neb podmínkau *zantač* nénu proměnnost přidá.

§. 67.

Podmínka wůbec (conditio) sluje každá věc (buď ona logická nebo věcná), kteráž jest jiných věcí *určením*, a *podmíněné* (conditionatum) jest opět všecko, což od jinud *určení přijímá*. Několik věcí, kteréž sebe nepřetržitě podmiňují, činí *radu* (series) *podmínek*, z nichžto každá členem jest. — Každá taková rada dá se uvažowati buďto

co *konečná* (finita) buďto co *nekonečná* (infinita); dle toho, měli první i poslední členek čili nic. Měli toliko jeden nebo druhý, tehdy se považuje buď co *konečná* a spolu i co *nekonečná*, jen že v rozličném ohledu.

Čtvero řad dá se mysliti:

1. *Prostokonečná* s počátkem i koncem a wzor její jest A B C D E F G.

2. *Prostotokonečná* bez počátku a bez konce, a. p. . . . A B C D E F G

3. *Potažitě konečná* i *nekonečná* s počátkem dle, ale bez konce, u p. A B C D E F G . . .

4. *Potažitě nekonečná* a *konečná* mající konec a žádného počátku, u p. . . . A B C D E F G.

W řadě prostokonečné jest první členek toliko podmínkau, poslední toliko podmíněné, a prostřední článkové jsou jedno i druhé. Obsahuje tedy podmínku, jež není podmíněným, a podmíněné, jež není podmínkau. W řadě naprosto nekonečné jest každý členek podmínkau i podmíněným. Potažitě konečná i nekonečná řada má první členek podmínkau, ale svůj poslední členek bez podmíněného; tak jenom první členek jest podmínkau, ti druhí článkové jsou jedno i druhé. Potažitě nekonečná i konečná řada nemá tedy žádné první podmínky, ačkoliv má w posledním článku podmíněné; poslední členek jest tedy pauza podmíněnost, ostatní pak jsou jedno i druhé.

Procházení se může řada w mysli buďto *od předu*, neb *od zadu*. Procházelimi řadu *od předu*, t. ku podmíněnému, tehdy jde myšlení naše *před se* (progressus); procházeli ji ale *od zadu*, t. k podmínkám, tehdy obecně se myšlení naše *nazpět* (regressus). Takový chod neb rozjem může buďto k jedné nebo druhé, anebo k oběma býti *nekonečen* (in infinitum).

§. 68.

Um rovná své vnitřné (vnější) vřátky podlé jistých wrozených pravidel, kteráž slovy vyjádřená zásadami lidského poznání slují (principia cognitionis humanae).

Tato pravidla jsou jako základem všech našich úsudků, kterými předměty zkustečně posuzujeme.

§. 69.

První zásada zní takto: Každý předmět zkušenosti jest v ohledu na svou velikost veličina *rozsáhlá* (*extensivus*), jelikož veliký předmět člověčího poznání toliko za podmínkou prostoty a času smyslem pojat býti může. Rozsáhlost však s těmito podmínkami nelyshitelně spojena jest, a sice v ohledu na prostotu jest to rozsáhlost v užším smyslu, a v ohledu na čas sluje *protáhlostí*. Ať jest tedy věc dosti drobaunká, nikdy se nebude rovnati *bodu* a nikdy nebude tak krátká, aby se rovnala *oka mžiku*. Nebo *tečka* (bod) a okamžení nejsou částky prostoty neb času, nébrž toliko hranice jejich.

§. 70.

Zásada druhá jest tato: Každý předmět zkustečný jest v ohledu na svou jakost veličina *usažitá* (*intensivus*), jelikož dle wrozených zákonů smyslnosti může on jen tehda cítěn býti, když se jí co předmět nějakým způsobem dojal a jí se věcně v nějaké podobě wyjewil. — Tento dojmem způsobený cit může býti owšem jednak silnější jednak slabší, ale vždy bude miti nějaké síly do sebe, siceby jsa = 0 předmětem naprosto stal se nepoznatným.

§. 71.

Předmětové zkustečné stojí mezi sebou podle své potažitosti v jakémstí spojení, dílem co *podstaty* a *případkové*, dílem co *příčiny* a *skutkové*, dílem wzájemně se jináčící věci. Z toho plyne: 1) Zásada *podstatnosti* (*principium substantiæ*), podle které předmětové zkustečné v ohledu na svou trvalost tak jsou zpořadání, že na nich co si ustawičného se zhlédává, co na jiných se mění, to jest, oni stojí mezi sebou v poměru *podstaty* a *případku* aneb v poměru *podmínky* se svým *případkem*. Co však z pojatých věcí podstatou aneb případkem podstat slauiti

zasluhuje, téprw zkušenost důvody k. rozsažení poskytuje, u p. jestli teplo a světlo podstatu, čili případkem jiných věcí? 2) Zásada *příčinnosti* (principium causalitatis), dle kteréž předmětové zkusitelai w ohledu na swau poslaupnost w takowém stojí poměru, že když jedno se děje, wždy něco jiného předchází, nač onož nutně následowalo, t. oni stojí mezi sebou w poměru jako příčina a skutek. 3) Zásada *pospolnosti* (principium communitalis), podle kteréž zkusitelai předmětové w ohledu na své zachytí w takowém poměru stojí, že *druh druhem určen býwa, totiž trpí vzájemně působení*.

§. 72.

Čtvrtá zásada zní takto: Předmětové zkusitelai stojí w ohledu na swau způsobowost s poznáwawostí w určitém spojení buď co *možné*, buď co *skutečné*, buď co *nutné* věci. Protož také troji rozwrhnutí dá se mysliti a sice: 1) jakožto *zásada možnosti* (principium possibilitatis). Co se s dobaau podminkau zkušenosti shoduje, totiž co nazíratelno a myslitelno jest, zawirá možnost a může mezi zkusitelnými předměty se nalézati. Nežli toho, sluje nemožno. 2) Jakožto *zásada skutečnosti* (principium actualitatis). Co s podmínkami hmotnými zkušenosti se shoduje, aneb co věcně se skrze smyslnost jewí, jest skutečno a nalézá se mezi předměty zkusitelnými. 3) Jakožto *zásada nutnosti* (principium necessitatis). Což se skutečností podle powšechných podmínek zkušenosti se shoduje, jest nutné.

§. 73.

Tyto zásady paubého rozumu jsou nadmyslné (transcendens). zákony přírody, na kterých se všechny zkušené (empiricus) zákony přírodní zakládají. Můžou se sáustawa jich nadmyslnau fysiologii nazwati a jest pouze prostowědná čili metafysická.

Příroda (w smyslu hmoty) jest zákonný obsah věcí. Rozewadí věci jen tehdaž, když se našim názorem staly, k dowědu našemu docházejí, tedy poznatnou přírodu se nic jiného nemíní, nežli zákonný obsah představitelných

węć neb *jeon*, kterék jediné přednětové zkušenosti jsau, tedy se opravdu ony zásady nadsuryštnými zákony přírody nazývati mohou.

§. 74.

Metafysické sady »We swětě není prázdnoty či mezery, *skotu*, *nahody*, *prádu* (*vacuum*, *seu* *hiatus*, *situs*, *casus*, *fatum*); nejsou nic jiného než souslednice z oněch nadsuryštných zákonů přírody.

Swět se nazývá suhrnek všech věcí poznatelných, smysly dojmajících, t. příroda poznatelná (*mundus sensibilis*), a vykonatí. Není prázdnoty, jest totiž jako: W okresu naší zkušenosti nemožen jest úplný nedostatek věcného, tedy nemožná jest prázdnota a úplná jalová prostora, prázdny a jalový čas. Neboť prázdna prostora neb prázdny čas byby zápor úplný samé věcnosti. Takový zápor není však pojímatelný, a kdybychom z pojímaného závěrek činili chetě, byby závěrek unáhlený aneb přeskochný, jelikož bychom malikost věcí nezpozorovatelných obmezenými čidly za nic nepočítali. Prázdnota w Torčelské trubce a Querické vývěvě není pravá, něbrž potulka. — A otázka: Jestli prázdno za počátek tvorstvá? shoduje se s potulkou: Jestli swěta, kážde a měli on jaký počátek?

Druhá sada »Není *skotu* we swětě, chce říci: Wšecky proměny, vznik i *agnus*, zběhlé w poznatelné přírodě dějí se *spojně* (*continuo*), t. mezi dvojím wespolek srovnaným stavem věci (A a B) wněstrán jest stave přestřední, rozličný od obou. (Totiž nejse ani $\rightarrow A$, ani $\rightarrow B$). Nazývá se ta sada *zákonem spojitosti* (*lex continui*); — Wšecká proměna děje se w čase; čas ale jest nepřetržitě spojený. Dříve tomu; tedy wěc ze stavu A do stavu B w jistém čase přecházela, tehdy mezi oběma časoma moh jich hranicema, které časem nejsou, vždy proplyne částocka času osředního. Tato částocka, buď ona jakkoli malíka, zůstává časoma, jelikož proměna bez času se diti nemohla. — Plynaucím časem plynu i proměny, jakkoli nepozorovatelné smyslům našim. — Také temnota noční přechází do šavitu ranního a jas,

nost dne do soumraku nočního, nemohlým chodem se mění chlad v teplo, a vedro v ochlad a zimu. — Základ této spojitosti jest ten, že všechny proměny a věcech jsau jakosti, nebo vsažitě veličiny rozličných stupňů, mezi nimiž vždy nezčíslně mnohých středků se nalézá.

Poněwadž dále všechny proměny dle zákona působnosti příčinami se dějí a samo působení těch příčin opět proměna jich jest, proměny jiné a jiné: zplozující, tedy i tyto příčiny provozují své působení spojitě, aťch jinak. Každý skutek spojen jest se svou příčinou nepřetržitě, skrze prostřední příčiny a prostřední působení. — Z toho opět vyplývá sáda: „Z ničeho nebude něčeho, a nicoty nebude nicota (ex nihilo nil [fieri], in nihilo nil posse reverti)“ a. j. v poznatelném tworstwu není prostě vzátného počátku (čím podstatného cosi teprwa vzniklo), a žádného prostě vzátného konce (čímby cosi podstatného zhytnulo). Nebo vznik i hynutí podstaty bylby skok, čímby spojitost příčiny se skutkem se přetrhla, a sáda spojitosti se zrušila. Protož také ve tworstwu nic newaniká a nic nezhyne leč podstat případkové (accidentia).

Otázka: „Odkud se vzala podstatnost?“ lež wně okruhu našeho poznání, kterauž otázku se toliko přes okruh tento vykračujíc přemysl rozumový oběrá. Jestli podstatnost cosi trvalého, tehdy se do své kolikosti bude mít i trvanlivost, že nebude ani *stanovitelná* ani *stěnitelná* (materia mundi nec augeri nec minui potest) a; poněwadžby qnona slauho tworeníw a toto ztrahau. Ztědělání: tedy w tworstwu na něčem i bnd rozmnožení neb utědlení a růst anebo pbytek, tehdy jest to toliko možné w podobě podstaty w ohledu na spojení, měnosit a poměrnost jeho částek. Protož také dělení neb rozdělování této podstatnosti jakožto prosterného předmětu mude se nepřetržitě, tak že čimjmenší částatka bude vždy ještě sdobitelná, poněwadž prostora jakožto spojitá veličina ustawičně jest rozdělitelná. — Ukončebé dělení w prostote podstatného aťbylaby nic jiného než: sepadnutí se w nicotu, a tím samým paulý skok. — Konečně b zákon *spojitwosti* (lex parsimoniae), dle kteréhož w působící příčině právě tolik, o nic více b nic méně, se nalézá, což k wy-

působení toho skutku náleželo, nic jiného není nežli následek sady o zákonu spojitosti, aneb té sady, že ve tworstwu není skoku; nebo kdyby w příčině bylo více, bylby to skok w každé příčině, jelikožby w příčině částka činnosti byla zrušena, ničeho nepůsobil; byloby ale méně w příčině, opět by se zhlídal skok, an ve skutku by se cosi nalézalo, ještožby žádné příčiny nenělo,

Třetí sada. „Ve světě není náhody“ jest neposředný výsledek zákona příčinného. „Nebot ve světě vyskytují se všecky newyhnutelně za swou předslanau příčinau a protož neděje se ničeho na báh zdat neb náhodě. *Paula náhoda* (*casus purus*) neb *las* (*casus*), kteráž w potahu na vůli neb newoli lidskou *libetum* neb *reluctum* sluje, a nežádá se žádným pravidlem, *elegerim* se nazývá, nemůže w tworstwu místa míti. Pakli ale o náhodě mluvíváme, tehdy ji toliko po hok prostonaturámu sázíme, považující i nutnost jako cosi náhodného, nebo rozumíme pod tím slovem ono, co neúmyslně ba i proti našemu úmyslu bez konečné příčiny se děje; aneb jmenujeme posléze i ono náhodau, čehož působící příčiny nenahlížíme. K poslední mstvě: náhod přísluší zázrakové (*miracula*), kteréž k vyšší příčinnosti taženi býwají, an působení z přírozených příčin stáhnuti se nedá.

Čtvrtá sada. „W tworstwu není poudu“ jest toliko zjinačený způsob sady předslá. Neb jestli přičkni příběhové ve světě, poznatné předslými příběhy se utěují, tehdy oudu nemáme žádného bytí, t. neot náde takové nutnosti, kteráby se w jistých příčinách vystopowat nedala, byt i na čas slabému našemu pochopování kryla se a tajila, a proto že my sami dobře newidíme, neměliby, abem ji stopgch přezhlímati.

„W světě není poudu“ jest toliko zjinačený způsob sady předslá.

§. 75. „W světě není poudu“ jest toliko zjinačený způsob sady předslá.

„W světě není poudu“ jest toliko zjinačený způsob sady předslá.

Podstatkami slouží některé sady, které přepočtením logických pojmů na předměty poznatné vznikají a kinad smyslaým přírody zákonům požítány býti nemohou. Sem náleží nejprv sada o totačnosti a rozličnosti poznatných předmětůw a zai takto: „W přírodě nelze dvou věcí míti,

• kteréby úplně stejné byly, t. v ohledu na kolikost a jakost byly totožné, protožeby jenom jedním pomyslem daly se pojímati a tím samým ve dvou věcech (entia numero diversa) rozeznány býti nemohly. Nazývali to sádu *nerozzrnatelnosti* (principium identitatis indiscernibilium); než dvojí se zde vážit musí, jak um a smysl je chápá. Možno jest, že dvě aneb více věci jedním pomyslem se jímají; u p. dva trojhraniky stejných hran; a přece jakožto předměty poznatelné se od sebe liší, budouli v rozličných částkách prostory a času viděny.

Druhá sada týká se shody a odporu v předmětech poznatelných a zní takto: »Pravé věčnosti (kladné jakosti) vespolek spojené nemohau si odporati a své následky vzájemně rušiti; jelikož spojením tím se toliko něco klade, ale ničeho se neruší. Zde se opět připomenouti musí, že majíti toliko co předmětové poznatelní považovány býti, netoliko se hleděti má na jich logický poměr, ale také na jich poměr věcný, a tu se státi může, že v logickém se snášejíce u věcném proti sobě stojí, u p. dvě síly proti sobě pudící.

Třetí sada týká se vnitřku a vnějšku poznatelných předmětů; a sloupe takto: »Podstaty ve světě stojí na základě něčeho vnitřního; a vnitřek ten musí býti jestota pomyslu schopná jednice (monas), protože složení a vnitřní případkové sklady nic nejsou než vnější poměry, kteréžto, byvše zrušeny, bez onoho vnitřku také podstaty by rušily, a pak proto, že kromě našich představ něčeho vnitřního sobě povědomi nejsme. Na této sadě se zakládá Leibnicova soustava jednotví (monadologie), jestto čtyry třídy jednic počítá: 1) Jednici nekonečnou (božství). 2) Konečné rozumné (duše lidské). 3) Konečné bezrozumé a svědomostí nadané (duše zvířecí). 4) Konečné bez rozumu a bez svědomostí, kteréž v jakési dřímotě ustavičně se nalézají (hmotní živlové). Ale i podstaty nejsou toliko předmětem umu, ale i také smyslnosti. Představujíť um čini z nich toliko něcetu myslennou. Jakožto předmět smyslnosti potřeba jest, aby se v prostoru a čase nalézaly, kdežto jen vnitřní poměry na nich se jeví a vnitřek jejich počít býti nemůže.

Čtvrtá sada týká se látky a doby w poznatelných předmětech a zní takto: Látka aneb to, co we věcech určitélného jest, předchází vždy dobu jakožto určení, protože jinakby ničeho nebylo, coby podobu na sebe přijmouti a určeno býti mohlo. Poněwadž pak bezdobná látka nedá se ani mysliti, tedy toliko dosahujícímu umu to přičtěno buď, že se doba od látky různí, a látka bezdobná se opovídá.

III. H l a w a.

Rozbor rozumnosti.

§. 76.

Rozum pokládá se za moc tvořící závěrky. Poněwadž zawírání neb rozsuzování se děje činem myslí, jímž úsudek z úsudku se odvozuje, a poněwadž návěsti závěrku zásadami jsau, z kterých závěrek plyne, t. to, co se w té sadě opovědělo, za pravé a platné uznává, tedy může rozum také slauti moci *poznávající ze zásad*, aneb zprosta *mocí zásudní* (das Vermögen der Principien).

§. 77.

Když každá zásada jest podminkau, ku které se cosi jiného, totiž podmíněné wztahuje, tehdy kdykoli nějaký úsudek jakožto podmíněný se poskytl, bude úkol rozumu w tom, aby zásadu hledal, od které jakožto od své podmínky se on powodí, a dle toho jest rozum *mohutnost k věcem podmíněným podmínku vyhledávající*.

§. 78.

Rozum se w tomto zaměstnání dříve upokojiti nemůže, leda že nalezne cosi posledního, nejvyššího, totiž konec poslední, od jiných podmínek neodvoditelnau podmínku. Toto poslední jest *nepodmíněná* (absolutus)

podmínka; protože sama sebou dokonalost uzavíká, — a dle toho jest rozum onau mohutností, kteráž to, což nepodmíněné a samo o sobě jest, vyšetřuje a hledá. — Představám, kterými se rozum obírá, říkááme také *widy* (idea). Wida nepodmíněného jest prawda rozumu, jsaucí všem ostatním widám za základ.

§. 79.

Rozum pořádá nabytáú zásobu představ a úsudků wztahujících se ku předmětům zkušenosti, snaže se, aby je pod nějaký vyšší a powšechnější zwrstwil a seřadil a jak možno nejwice zrůzněný počet jich umensil, by se w dokonalém sestawení logickém jednotau ohrazené a zajaté zpatřily. — Wida nepodmíněného jest tedy ředidlem wědy co sestaweného celku, aby w ní naskytli poznatkowé se sestrojili a u wywinutí a zwrchowanosti své wyššího stupně nabyli.

§. 80.

Rozum však neustává při tomto pauhém podřadování, obraceje zřetel swůj k nepodmíněnému, ano on tuto nepodmíněnost samu sází za předmět swého poznání (tamquam objectum ad cognoscendum datum vel dabile), čině u sebe tuto závěrku: Podáním podmíněného podává se celá řada nadestawených podmínek aneb powšechný auhrnek jich. Poněwadž tento auhrnek nikterak jinak se mysliti nedá, leč u wíde nepodmíněného, tedy se onano zásada i takto wyjádřiti dá: *Daným podmíněným dáno i nepodmíněné*. Nepodmíněnost tehdaž se powazuje jako předmět, o jehož wyšetření se rozum pokusiti má. Že pak ona we zkušenosti se nepodává, an všecko zkusitelné podmíněno jest, tedy nezbyvá jiného leč že rozum tuto nepodmíněnost sám ze sebe čerpáti musí. W naměření této skumné činnosti jewí se rozum we zyláštní zkušenosti nepodrobené samoplodné wřídlo možných widin a dowěda, co přemyslná poznáwawost neb pauhy (skumný) rozum.

Podobným způsobem nazýváme ty představy, které rozum po této cestě vyvíjí, *pauherozumové pojmy*, také u výtečnějším smyslu, aneb *přesažitě widy*, jelikož wida se také nazýváwa pojem tvořený we zkusné činnosti; u p. wida ústrojnosti w přírodě.

§. 81.

Představa nepodmíněného potahowána býwa:

1. Buď ku představujícímu podmětu. Z toho plyne wida *pauhé jednoty w myslící bytosti* aneb představa člověčí duše jakožto nenásobné jednobytné podstaty. Tato wida by slauti mohla dušeslowнау (psychologicus).

2. Buď ku představenému jakožto nepodmíněnému předmětu myšlení. Z toho plyne wida: *Pauhá jednota všech se podmiňujících ukazů* a tudy představa světa. Tato wida mohlaby světoslowнау (cosmologicus) slauti.

3. K jestotě přewyšující úsobu i výsobu, myslitele i myšlené, kteráž, jsauci wrchní nepodmíněnou úsobau všeho myšlení, spolu jest také nepodmíněný půwod všech myslitelných předmětů. Z toho plyne wida: *Pauhá jednota w nejvyšší podmínce všeho věcného*, a tudy předstawa božstwi samého jakožto nejvyšší a nejvěcnější jestoty, — pramene všech jestot. Tato wida může se bohoslowнау (theologicus) nazýwati.

III. Upotřebená nauka o poznávání.

§. 82.

Upotřebená nauka o poznávání rozjímá prostowědné pojmy a zásady w potahu na jisté předměty, které mysl jakožto naskytlé poznatky sobě na úwahu klade. Úhrnek všech těch věcí sluj přírodau w širším smyslu, an tím všechny předměty svého poznání, budte ony skutečné aneb jen za možné pokládáné, zajímáme. W tom ohledu jest tato nauka metafysické čili prostowědné pří-

rodnictwí w širším smyslu, lišící se od nadsmyslné fyziologie, kteráž pauhometafysická jest a onomu slauží za základ.

§. 83.

Příroda jest ale w širším smyslu buď *smyslná* nebo *nadsmyslná*, když se buď považuje jakožto úhrnek *wěcí pozorovatelných w prostore a čase*, anebo co úhrnek *nadsmyslných wěcí*. Onano sluje také přírodau w nižším významání. Rozpadá se upotřebená nauka o poznávání we dwa oddíly: w *metafysiku přírody smyslné* a *nadsmyslné* neboli w *prostowědu nižší* a *wyšší*. První jest tedy metafysické přírodnictwí w užším smyslu.

A. Metafysika smyslné přírody čili prostowěda nižší.

§. 84.

K smyslné přírodě náležejí všechny předměty, které w prostore a čase pozorovány býwají, tedy wszeliké hmotné tělesné wěci se swými pozorovatelnými proměnami. Metafysika smyslné přírody aneb prostowěda nižší jest tolik, co *prostowědné těloslowí* (somatologia metaphysica).

Duše jakožto *podstata nehmotná* a *netělesná* náleží ku přírodě *nadsmyslné* a tudy bude se metafysické dušeslowí aneb dušeslowí pauhorozumové k vyšší metafysice počítati. Co se týče ale dušeslowí zkušebného, to wylučuje se z okresu filosofického.

§. 85.

Prostowědné *těloslowí* jakožto metafysické přírodnictwí w užším smyslu rozeznává se od *přírodnictwí obecného* tím, že newychází ze přezvědu zkusitelného, nébrž z domyslu, aby se zákony tělesné přírody wyskaumaly. Ačkoliw se ono s předměty zkušeností poskytnutými zanáší, jednak užívá k nim přesažitých zásad, jakých filosofující rozum zkušenosti nepodléhaje uznává. Mohloby také slauti *přírodnictwím rozumujícím* (physica rationalis) k rozeznání od

přirodnictwí neb siloskumu obecného (*physica generalis*), jemuž někdy jako úvod nebo proprawa slaužíwá a kteréž se rozděluje na siloskum, lučbu, přirodopis a t. d.

§. 86.

Hmota, ku kteréž prohlíží metafysické přirodnictwí, aby důmyslné zákony tělesné přírody wywinulo, w trojím stojí uwážení, buďto co pauhá nebo *surowá hmota*, pak co *hmota ustrojená* a konečně co *hmota účelně sestrojená*. Z toho plyne rozwržení metafysického přirodnictwí nejprw na *hylologii* neb *hmotosłowi*, pak *organologii* neb *strojesłowi*, a konečně *teleologii* neb *účelosłowi*.

Prwní rozjímá přírodu jakožto *hmotu*, druhé rozbírá *zákony hmotného ústrojí*, a třetí se obírá *účelností* w přírodě. Tato poslední neb metafysická teleologie liší se od mravné (*ethicus*) tím, že tato směřuje a prohlíží k účelům swobodnosti a mravnosti a tedy k praktické filosofii přináleží.

I. H l a w a.

Metafysická hylologie čili prostowědné hmotosłowi.

§. 87.

We *hmotosłowi* vycházíme ponětím *powšechně lůtky*, kterauž jakožto wněšným smyslům poskytlau a w prostofe se nalézající něcoťu, a tudy jakožto zkusitelný poznatelný předmět, při kterémž se metafysické pojmy a zákony upotřebiti mají, nadesíláme. Odtáhnuwše se všeho kladného (*positivus*) zjewení, prawíme prwobytný staw této něcoťy býti neznámý. Nyní zhlédáwáme ji ne co wěc bezdobnau w prostofe wšady stejně rozprostřenau a stejnokonnau, chaosem neb směsicí nazwanau, nébrž my nyní zhlédáwáme wěc, w tělesa nezkonale rozmanitá dle weličiny twárnosti a působení poddělenau, ježto různě našich smyslůw dojímají, a mezi sebau w bližším nebo zdálenějším spojení stojí. —

Dá se owšem mysliti hmota jakási půwodní (primitiva s. originaria), z které se příroda wzájemným působením půwodních mocí, když se částky látečné rozlučowaly neb slučowaly, rozwinula. Myšlénka o směsici buďto tuhé nebo tekuté, jakože si ji staří představowali, sama sebau klesá a se poráží, nebo nedá se mysliti věci bezdobné, an podle swých mocí w každé chwili se bude jinačiti, a tudy i proměněnau podobu na se bráti, lečby moci její dřímaly bez činnosti, což opět proti pojmu o moenosti bojuje. Otázka: Bylali hmota od věčnosti neboli w čase stwořena, sem nepřislúší.

§. 88.

Hmota dojímající wněšných smyslů zhlédává se co prostorní předmět, a aby se takowý dojem uskutečnil, potřebí jest proměny w prostore, čím se hmota jako něco pohybliwého jewí. — *Pohybliwost* jest tedy základní ponětí prostowědného hmotoslowí, a jeho úkol bude, pronášeti z domyslu pojmy a sady týkající se hmoty co do její hybliwosti.

§. 89.

Hmota pohybliwá w prostore jest předmět našeho skaumání. — Majíce w očích toliko její hnutí odtahujeme se ostatních jejích vlastností, směřujících k wnitřnímu obsahu nebo ke wněšnému objemu a způsobě. — Může se tedy předběžně pohybliwost její co *tečka* (bod), a že prostoru zaujímáti má, co *práček* (Atom) nezkončené malíčkosti považowati, a prostoru, w které se mihá při swém hnutí, co *paubau* čáru si mysliti.

§. 90.

Když pohybliwá věc swé místo proměňuje, jest we hnutí, jest hýbající se; když pak swého místa nemění, prawíme že w pokoji jest, totiž upokojená. Hnutí se tedy může wyložiti proměnou místa a pokoj zůstáním w témže místě. — Budeli věc hnutelná se považowati netoliko co *tečka*, nébrž co *těleso* z mnohých pohybliwých částic sestávající, tehdy může proměna místa se jewiti

buď w tělese celém anebo toliko w jeho částkách. W případnosti poslední zdá se, an těleso místa swého nemění, že celostí swau jiného místa prostory nezajímá; když ale všechny částky jeho w jiné a w jiné prostora se ocití, tehdy w skutku mění i ono své místo tím hnutím, a protož také mění jakožto celost swau okoličnost. Protož může *hnutí* býti nazwáno proměnau okolnosti a *pokoj* pozůstáním w týchže okolnostech. — Země když se točí okolo své osy, mění místo a okoličnosti právě tím, že její částky vždy jiné a jiné díly prostory zajímají.

§. 91.

Wšeliké *hnutí* děje se w *prostore* a *čase* právě z příčiny té, že jest *proměnau místa*. Ono jest možno w rozměru naskytlé prostory a naskytlého času. Protož dlužno, aby w *hnutí* wešla věc měla jistý potah k jistým částkám prostory, totiž určité *naměření* či *směr* (*directio*), a pak aby prostora, kterauž pohnutá věc prochází, měla srównání jakési s časem, kterýž potřebuje ku swému průchodu, t. každé *hnutí* ať má swau určitau *rychlost* (*celeritas*). — *Směr* i *rychlost* přísluší wšelikému *hnutí*, ač obě buď zůstati může, jaké bylo, nebo se může zjinačiti. — Na této metafysické sadě zakládá se mathematická formule $C = S/T$, a sice w tom smyslu, že k *wystihnutí rychlosti*, pohnutých těles třeba *šetřiti*, w jakém poměru prostora *S* stojí s časem *T*. Neboť čím více nebo méně prostory w téže čase *hnuté těleso* prošlo, tím větší neb menší bude *rychlost hnutí*, a pak čím více neb méně času w téže prostora se ztráwilo, tím zpozdilejší nebo rychlejší se ukáže *hnutí*, protož se *rychlosti* při stejných časech srównávají jako prostory, a při stejných *prostorách* zpátečně jako časové. — Kdyby u p. těleso A a těleso B we 4 sekundách onono 16 a toto 8 střewiců urazilo, tehdyby *rychlost* při A dvojnásobná byla jako *rychlost* při B nebo $16/4 = 4$ a $8/4 = 2$. Kdyby však obě tělesa 8 stopin, onono we 4 a druhé we 2 sekundách bylo proběhlo, tehdyby *rychlost* při A dwakráte menší byla nežli *rychlost* při B, neboť $8/4 = 2$ a $8/2 = 4$.

§. 92.

Pokoj jest pozůstání některé věci na témže místě za nějakau chvíli času. Jelikož *oka mžik*, jak jsme jej určili, není žádnau času částčkau, tedy jest hnuté stále we swém hnutí, dokud w každém bodu své cesty jen na oka mžik se zdržuje, zdržili se déle než na okamžení, tehdá jest hnutí přerušeno na ten čas a hnutí ustalo. Všeliké hnutí jest dle toho *spojité* (nepřetržené), a *rozpojité* (přetržené); i nic jiného není, nežli střídání pokoje s hnutím.

§. 93.

Prostora, w které se hmota pohybuje, jest buďto pauhá, nekonečná anebo potažitá, a protož také hnutí nebo *pokoj* dá se mysliti buď co *pauhý* nebo co *potažitý*; dle toho jak buď w oné nebo této se považuje. — Pauhá prostora není však předmětem zkušenosti a rovně také i hnutí a pokoj pauhý nedá se pozorowati, jest tedy hnutí toliko potažité a pokoj potažitý.

Potažitau prostoru možno nazwati *zkusitelnau*, *hmotnau*, *hyblivau*. Wida těleso některé w hnutí, newidím jiného než že ono swůj vněšný poměr neb okolnost mění, u p. loď na wodě plynaucí, od okolních domů a stromů ubíhající. — Tak také dá se mysliti, že potažitá prostora, w které se něco hýbá, protiwným směrem sama letí, u p. ať se něco po stole šine, tedy dá se mysliti, že stůl tau věci protiwným směrem ubíhá.

§. 94.

Hnutí dá se mysliti, že se jedním a týmž směrem stále děje a sice *rownočárně*, anebo že od swého směru se uchyluje a *křivočárně* běží.

§. 95.

Hnutí dá se považowati, že se udržuje při téže rychlosti, tak že w stejném čase vždy stejná prostora se uráží, anebo dá se mysliti, že jinak a jinak rychlost přijímá a hnutím we stejném čase nestejná prostora se uráží. W

první případnosti sluj *stejně* či *stejnodobě*, w druhé pak *nestejně*. Poslední způsob dá se mysliti buďto *přibývajících* nebo *ubývajících rychlostí*, takže bude hned *zrychlené* (acceleratus) anebo *zpozděné* (retardatus). — Jedno i druhé může býti buď *stejně* neb *nestejně zrychlené* anebo *zpozděné*.

§. 96.

Hnutí se dá opět považowati, ano se těleso vůkol své osy pohybuje anebo nic. W první případnosti bude *točivé* a w druhé *chodné*. Toto poslední buď větší *prostory sobě osobující* anebo poskytla *prostorau se obmezující*. Onono jest do dálky, toto zpátkem jdaucí. — Opět může se mysliti, že hnutí těleso naskytla *prostoru w směru* započatém anebo směrem střídavě protiběžným probíhá. W případku onom bude hnutí *kolemchodné* či *kružné*, w druhém pak *klátivé* neb *kývavé*.

§. 97.

Hnutí dále může býti *prosté* (einfach), když samo o sobě se děje, anebo *složené*, když z mnoha pohybů sice záleží a jako jediné se wyjewuje. *Prosté* má toliko *jeden směr* a to sice vždy *rovnočárný*. — *Křivočárné* pak mění ustawičně svůj směr, který se považuje za složený z nezčíslně mnohých *rovnočárných* pohybů. — Složené hnutí projewuje buď *totožný*, a tudy *rovnočárný směr* anebo *rozličný* a tudy *křivočárný směr*.

§. 98.

We smyslném světě má každá proměna swau příčinu, protož bude i každé pohnutí míti swau příčinu. Příčina hnutí jest *moc hýbací*: jest tedy ona zásada, na které se hnutelnost hmoty založená považuje.

§. 99.

Hnutím svým může se w prostore věc neb částky hmoty od jiných *zdaliti* nebo se k jiným *přiblížiti*. Moc bývající, bywši považowána co příčina zdalování se hmoty, sluje *moc odpudivá* (repulsiva) a bywši považowána co

příčina zblíživání se, sluje moc *přitažlivá* (attractiva). První mocí by se hmota v prostoru rozptýlila, druhau by se úplně srazila. Onano jest tedy moc *prostraňovací* (expansiva), tato pak *stažlivá* (compressiva) čili prostranivost a stažlivost.

§. 100.

Hmota pohyblivá v prostoru netoliko že prostoru zajímá, ona ji také *wyplňuje*, t. ona činí nemožno, aby w jisté prostore naskytla hmota s jinou w téže prostore se směstnala. A toto nesměstnání dvou hmot w téže prostore sluje *neproniknutelnost* (impenetrabilitas).

Prostora hmotou newyplněná hylaby prázdná, jakéžto prázdnoty w smyslném světě dokonce se nenalézá.

§. 101.

Neproniknutelnost hmoty vysvětluje se *odporováním* jedné hybné hmoty proti druhé částce usilující *wtěsnati* se w prostoru již zajatau. Neboť bez takého odporu by nepochopno bylo, pročby částka hmoty w prostoru od jiné částky hmotné zajatau wetřiti se nemohla.

§. 102.

Poněwadž tento odpor hnutím se děje, kteréž s hnutím druhé hmoty snažné wetřiti se w částku zaujaté prostory usiluje, poněwadž hmota tím hnutím působí, že druhá w téže prostore wměstnati se nemůže, t. ji od sebe zdaluje, tedy se hmotě vyplňující prostoru *odpudivost* (repulsivitas) připisuje.

§. 103.

Odpudivost hmotě bude přiswájena *původně* a *podstatně*, — tudy i *powšechně* a *nutně*, tak že bez ní žádné pohyblivé hmoty w prostore zhledatelné, ba ani myslitelné by nebylo. Nebo kdyby nebylo odpudivosti, jedna hmotaby w druhou se slévala, ažby se srazila a wtěsnila w jediný zábodek neb tečku, kteréž částkau prostory a předmětem všech smyslů býti přestává.

§. 104.

Odpudiwost i moc prostraniwá, kterauž hmota wšeliká a tudy každá částka její, ježto nám w určitých mezích rozsáhlosti zawřená co těleso se jewí, a zaujatau částku prostory vyplňuje, bude míti jistau míru neb stupeň, pod kterým a nad kterým nekonečně menších a nekonečně větších možno jest.

Kdyby moc prostraniwá w některé hmotě dosáhla stupně na prsto nejvyššího, totiž takowého, nad kterýby možno nebylo většího, tehdyby jakožto pohybující moc w každém i w nejmenším čase za swau welkau rychlostí nekonečnou prostoru přeniknutí musila, čehož nemožnost se nahlíží. Na opakby činnost této moci w naprosto nejnižším stupni w čase jakkoli dlouhém ani nejmenší prostory proběhnouti nemohla, což podobně bojuje proti možnosti.

§. 105.

Poněwadž každá naskytlá moc prostraniwá w některé hmotě jinou větší míti může sobě odbojnau, kteraužby w těsnější prostoru wtlačena býti mohla, tedy se wšeliké w jistau prostoru vyplňující hmotě přičísti musí moc *stlačovací*. — A poněwadž moc prostraniwá neb roztaženost w každé částce hmoty se nalézá, tedy musí ona, když hmota se w těsnější prostoru wtlačila, tím silněji působiti. Protož nelze, aby hmota od jiné proniknuta býti mohla. Hmota jest tedy pro swau prwobytnau *prostraniwau moc neproniknutelna*.

§. 106.

Hmota sama sebau pohybliwá sluje hmotná podstata; hneli se částkau hmoty tak, že přestává býti částkau, tedy se *odlaučila*. *Odlaučení* však částek we hmotě sluje fyzické *dělení*. Tímto dělením se působí *drobty*, kteréž opět samy jsau hmotné podstaty, neboť prostraniwá moc wšem částkám hmotným přísluší, které prostoru zajmají. Tudy jest každá prostoru naplňující částka podstaty pro sebe pohybliwá a odlučitelná od ostatních hmotných částic. Poněwadž prostory mathematické *rozdírbitel-*

nost nekonečná jest, tedy se i možnost fysické rozdrobitelnosti prostoru zájímajícím hmotám připustiti musí, ač se nepřipauší, žeby naskytla hmotná podstata z nekonečně mnohých částek sestávala; neboť jewí se odpor, kdyby se řeklo stůl neb kniha jakožto věc konečná a ohraňčená obsahuje w sobě díly nekonečně mnohé.

§. 107.

Podlé odpudiwosti a moci prostraniwé *prchají* hmotné částky owšem od sebe, a tohoto *prcháni* není ani onau moci ani prostorau zabájeno, — proto by hmota weškerá, kdyby této moci žádná jiná hýbající moc w odpor se nestawila a jí nedržela, w nekonečnost se rozptýlila a w prostore nepozůstala by určitá zásoba hmoty dojímawé čidel našich. Protož bude třeba jiné hýbající moci, kterážby onéno w ústřety wešla, a srážející příčinau byla obapolného přibližowání částek hmotných, totiž moci přitažliwé (*attraction*). A poněwadž i tau se možnost hmoty zakládá, tedy bude hmota do sebe míti kromě odpudiwosti i také přitažliwost jakožto moc prwobytnau, podstatnau a základní. Hmota jest tedy jakýsi wywod (*productum*) z těchto dwau činitelů (*factores*).

§. 108.

Wzájemné působení dwau hmot na swé společné hranice podlé oběma vlastní neproniknutelnosti sluje *fysické dotýkání*, na rozdíl od mathematického, kteréž toliko společné hranice mívá a nikoli wzájemného působení. — Wzájemné působení však hmot bez dotýkání sluj *působením w odlehlosti* (*actio in distans*). — Odpudiwost odporující wniku hmoty působí toliko fysickým dotýkáním. Přitažliwost však působí i w odlehlosti, jsauci příčinau, že se hmoty zblížují. — Když tedy hmota odpudiwě w jinau odlehlaui působí, děje se postředem druhých hmot. Kdy však hmota působí přitažliwě w druhaui odlehlaui, tehdy se to děje nepostředně.

§. 109.

Odpudiwost hmoty jest toliko moc *popłośną*, podlé které wěci toliko w stěnách swého setknutí, totiž na swých plochách w sebe wzajemně a nepostředně působiti mohou. — Neboť nelze, an styčné částky okres působení wzajemně hradí, aby která hmota odpudiwau mocí swau jinau odlehlau částku pohnula, leda hnutá dříve částkami prostředními.

§. 110.

Přitažlivost hmoty ale jest *uniklí moc* anebo takové hybadlo, kterým hmotné wěci i za ohradau swého společného setknutí a tudy přese všecky na ostředě ležící hmoty nepostředně se dojmají. — Neboť moc, která i w odlehlosti jaksi skrze prázdne prostory působí, nemůže prostředními hmotami we své činnosti ochromená býti. Protož prwobytná přitažlivost hmoty dosahuje w prostore swěta od jedněch končin ke druhým nepostředně do nekonečnosti, byť i stupeň její síly w té neb oné částce hmoty rozpostraněné k odlehlým hmotám se umalil a ztenčil, jednak na prsto zmařen býti nemůže, a bude vždy, ač i w nekonečně malém stupni, w nejzdálenější odlehlosti se jewiti.

§. 111.

Z toho plynau následující závěrky:

1) Jakákoli částka hmoty, t. hmotná věc vyplňující nějakau měrau prostoru, nemohla jinak vzniknauti, leda půtkau prwobytných, popudných a přitažlivých mocí, jelikož rozpudem by se hmota nekonečně rozptýlila a přitahem w jednu tečku srazila.

2) Přitažlivost i odpudiwost w každé částce hmoty wězici množí nebo tenčí rozmnožením neb umalením zpausty hmotné w tělese.

3) Čím dále která weličina hmoty swau tažliwau neb pudící moc roznesla, tím umalenější bude w každé částce prostory.

4) Budeli tedy weličina hmoty, vyplniwši menší prostoru, vyplňowati znenáhla prostoru wětší, tehdy nabude

sice většeho objemu (volumen), ale menší hutnosti, — a opáčně směsnáli se znenáhla v užší prostoru, tehdy nabude sice menšího objemu ale více hutnosti. *Objem* jest tedy rozsáhlost vyplněné prostoty a *hutnost* jest vsažitost její. — Oboje v rozličném poměru může tovaryšiti wespolek bez přerušení spojitosti u vyplněných prostorách skrze prázdne mezery.

Na vysvětlení počátku, jakým vzniknauti mohla hmota, brávali filosofové útočiště buďto k jalové prázdnotě a atomům v ní se teprwa potkavším a skopiavším, buďto ke směsici silojewné (dynamicus), totiž k odpudiwosti a moci prostraniwé.

§. 112.

Podlé sady silojewného přírodopytu jest neproniknutelnost hmoty skutek odpudiwosti a moci prostraniwé a nazwané prwobytnau *pružitostí* (elasticitas). Skutek ale všeobecné přitahliwé moci w částkách každé hmoty sluje *tížení* (gravitatio), a snaha naskytlé hmoty, kterauž se ona we směru mocnějšího tížení pohybuje, sluje *tíže*. Wšeliká tělesa budau podlé toho prwobytně *pružitá* a *těžká*. Neproniknutelnost neb prwobytná pružitost a tíže jsau jediné wlastnosti we hmotách, k nimžto cestu klestiti smí domysl.

Ať se rozeznáwá *prwobytná pružitost* ode *zvláštní* zhlédawané na nemnohých tělesech, kterauž *přezwědnau* (empiricus) nazýwáme, a kteráž záleží w tom, že některé hmotné věci hnutím swým nebo jinostranným působením we welikosti i twaru swém zjinačené w předešlý swůj staw se nawracují, když působení přestalo. Tehdáž pružitost se nejewí toliko w moci prostraniwé ale i we stažliwosti, — budže po přešlém dojmu se znowa wypne anebo srazí; u p. měchýř nadutý a smačknutý a kaučuk (gummi elasticum) roztažený. — Jindy býwá pružnost u těžé věci, u p. meč ohýbaný, jenž pružitě se narownáwá, když náloha přestala.

§. 113.

Hmota prostoru vyplňující může se považovati, an *pokojná* jest a *ustalá*, anebo *hnutá* a *hnutí dodávající*, tak že druhau hmotu před sebou žene anebo za sebou táhne, dá se tedy mysliti, že všeliká hmota jest prvobytně nadána pohyblivau mocí.

§. 114.

Kolikost hmoty závisí ve množině věcí pohyblivých v určitém prostoru a skládá hmotnou podstatu nazvanau *zpaustau* (massa), kdy totiž všechny částky nějaké hmoty hnutím svým hýbací moc projevují. Zpausta určitého tvaru sluje těleso v hyboměrném neb mechanickém smyslu. — V tělese hnutém a hnutí své dodávajícím nemůže kolikost hnutí rychlostí jeho jako při pauzě bodu neb tečce měřena býti, nebrž bude také podle kolikosti hnuté hmoty neb zpausty vážena. Poměr dvou hnutých těles v ohledu na kolikost jejich hnutí jest složen ze přímých poměrů zpausty a rychlostí. U p. nazvemeli kolikosti dvě Q q , zpausty M m , a rychlosti J j , tehdy vznikne poměr tento: $Q:q = MJ:mg$. Protož také stejný se skutek vyvede hyboměrným tělesem, budeli zpausta při stejné rychlosti anebo rychlost při stejné zpaustě zdvojnásobená.

§. 115.

Abý se kolikost hmoty srovnaná s některau jinou změřila, není jiné cesty možné leda hledati ji i v kolikosti hnutí, když se rychlost byla oznámila.

§. 116.

Kolikost hmoty zůstává při všech proměnách v tělesné přírodě wesměs tatáž, jelikož hmota se všemi svými částkami činí podstatu a podstata při všech hodách i nehodách zachováwa své *wytrvání*, mohloby se to nazvati zákonem *samostatnosti* (lex substantiae materialis), dle kterého hmotě ani ubyti ani přibýti nelze.

§. 117.

Poněwadž všeliká proměna toliko od příčiny se děje, a hmota toliko svým hnutím (odpudivostí a přitažlivostí) proměněna býti může, tedy budau všeliké proměny w tělesné přírodě od vněšných příčin pocházeti, — z čehož opět plyne, že všeliké těleso we swém stawu (w pokoji anebo hnutí) w témže směru a rychlosti tak dlauho pozůstává, dokud nebude jinau vněšnau příčinau do jipého stawu wpraweno. Ať toto sluje zákonem *lenivosti* (lex inertiae).

§. 118.

Pospolné předměty dle zkušenosti stojí u wzájemném působení, — a z toho následuje, že i při dodávání hnutí *důraz* a *odraz* (actio et reactio) se zhlédává, a dle toho všeliké těleso buďto hrubé buďto malé každým druhým i nejmenším hnutelno jest, — a to může slauti zákonem *odrážlivosti hmotné* (lex antagonismi materiae).

§. 119.

Ze zákona powšechné spojitosti, budeli upotřeben k zákonům zde wytknutým, plyne zákon *spojitosti hyboměrné* (continuitatis mechanicae), podlé kteréhož všeliké těleso ze stawu do stawu (z pokoje w pohnutí, z pohnutí w pokoj, z pohnutí semoměrného w pohnutí tamoměrné, z rychloty malé w rychlotu větší a naopak) jen znenáhla, t. ne jedním okamžením, nébrž teprwa w jistém čase skrze nezčíslné ostředy stawu přecházíwá, tak že hnutí se ustojí *zpozdlowáním* (retardatio) a pohnutí vzniká *zrychlouáním* (acceleratio) a hnutí wúbec *ponucowáním* (solicitatio).

§. 120.

Wšeliké hnutí může přisuzowáno býti tomu neb onomu předmětu aneb oběma najednau, byť i w hnutí nebyly, a tehdáž jest úsudek podmětný, padneli ale přisudek na wěc skutečně pohnutau, bude usauzení předmětné.

§. 121.

Když se pozoruje hnutí rownočárné, tehdy jest samo w sobě (nebereli se jiná zkušenost w úwahu) jednostejné, považujeli se těleso jakožto hnuté w pokojné potažné prostoroře, anebo přisaučili se tělesu pokoj a prostoroře potažné hnutí w prostoroře jiné prostrannější s odporným směrem a stejnau rychlostí. — Rownočárné hnutí jest tedy w potažné prostoroře toliko možný přísudek některého tělesa a úsudek o tom jest pauze podmětně odličný (disjunctivus) aneb takowý, podle kterého jeden nebo druhý ze dwau přísudků položen býti může.

§. 122.

Když se pozoruje hnutí křiwočárné, tehdá není jedno, zdali se tělesu přičítá nebo odpírá. Neboť w křiwočárném hnutí se směr ustawičně uchyluje, což jinak by se státi nemohlo, leda tím, že jiná pohybující moc naň doráží a k uchylowanému směru ponucuje. A proto jest hnutí tělesa w křiwočárném směru k rozeznání ode wstříčního hnutí prostory skutečný přísudek tělesa a úsudek o tom předmětně odličný, t. odličný w užším smyslu, aneb takowý, podle něhož ze dwau protiwestojných přísudků jeden s wylaučením druhého se klade, při čemž hnutím tělesa hnutí prostory mylně se přijalo.

§. 123.

Když hnuté těleso jinému hnutí dodává, tehdy podle zákona odrážliwosti (antagonismus) bude obau těles hnutí se považowati co opravdowý *důraz* a *odraz*. Hnutí bude jich nutný přísudek, a úsudek o tom bude *rozdělowací* (distributivus).

II. H l a w a.

Metafysická organologie čili prostowědné strojesloví.

§. 124.

Z prahmoty powstala ona okrauhlá náramná tělesa, která w prostore světa zhledáwáme co jasné tečky neb plochy, z nichž některé jsau zářiwé a druhé ozářené a mezi posledními i země naše se swau pobočnicí lunau, jakož i wšeliká malá i hrubá tělesa rozmanitých twárností a způsobů, na díle životem obdařená, na díle neživotná. Wšecky tyto wýtworky spolu sňaté se wšemi mezery vyplňujícími tekutinami činí přirozený celek, který we swém wšestranném spojení se drží a tvoří.

§. 125.

Neznáma jest prwobytného stawu látka, z kteréž wšecko powstalo, aniž znám jest způsob, kterak to wšecko z pralátky znenáhla powstalo. Wšeliká domnění o tom jsau složená w učených *swětorodstwích* a *zeměrodstwích* (*cosmogonia* et *geogonia*) co důkazowé nedostatku w našem poznání.

§. 126.

Obrátiwše zření své k powrchnosti wěcí zhledáwáme, že každá malá neb welká nadána jest wlastním swým twarem a podobau rozdělující ji ode druhých, a jelikož podoby tyto na wěcech přirodaých wůbec se udržují, byť i jednotlivé z nich jistými měnami se lišily, dlužno přece přírodě položiti zvláštní zálohu, z které twárnost wšelikých porod swůj bere počátek. — Tuto zálohu nemohauce owšem wyložiti a objasniti, nazweme ji powšechnau neb prwobytnau *dobotwornau* mocí přírody (*vis naturae formativa* s. *plastica universalis* s. *originaria*).

§. 127.

Tato *dobotwornost* se wyjewuje nejprwé w oné útwor-
nosti, kterau *nakopením* (aggregatio) a *přilnutím* (cohaesio)
býti saudíme a powšechnějším jmenem *hlatěním* (crystalli-
satio) nazýváme. — Jiná twornost plodi tělesa s údy na se-
be se potahujícími, kteráž se děje *zažitím* (intus susceptio)
a *zpodobněním* (assimilatio) a sluje *ústrojňowáním* (organi-
satio). Tato twornost we vyšší powaze může se také na-
zwati *strojňowu mocí*, založenau na *pudu dobotworném* (ni-
sus formativus s. plasticus).

§. 128.

Uvažujícícm přírodu naskytuje se rozdíl mezi *wytwora-
mi ústrojnými* a *neústrojnými*. Ačkoli z příčiny, že se nezhle-
dávají odloučené, nébrž w úzkém spolku a towaryštwu,
cosi celého působícím, tedy přírodu wúbec ústrojným cel-
kem býti klademe. Poněwadž se w rostlinách a živočiších
tato ústrojnost přírody nejrázněji a nejurčitěji jewí, tedy
je jmenujeme jako mohutnější částky wýtečné. *twory ústroj-
nými*. Jednotlivé ústrojí jest tolik co swět w malém (mi-
crococosmos) a tudy obraz swěta we welikém (macrocosmos).

§. 129.

We všech twóřích zjewuje se jakási činnost neboli pu-
diwost sebau a ze sebe, kteráž jsauci w ustawičném rozbro-
ji s wněšními předměty a w rozličném se udržujíc stupni
žiwotem se nazývá. *Žiwot* jest tedy wýsledek neboli plod
popudliwosti každému ústrojnému tworů příslušející doja-
té a rozdrážděné jistým způsobem. *Činnost žiwotní* jest čin-
nost ústrojná. Neboť jak dlauho jest moc ústrojná w ně-
kterém tělese činná, tak dlauho ono žiwo; jak ale nátiskem
hyboměrných neb lučebných sil se na prosto udusila, widí
se mrtwo. Poněwadž ústrojnost jest podmínka žiwota a
swět stojí na zámince ústrojnosti, tedy vlastně we swětě
není smrti, alebrž zwracování jednotlivého žiwota w žiwot
powšechný aneb ustawičné *přerowování* (palingenesis).

§. 130.

Poněwadž twornost w přírodě ústrojně jewí se přerozmanitým způsobem, ačkoli při wší rozmanitosti jakási jednotwornost se zpatřuje, tedy wšeliké ústroje na jeden aneb wíce *prarůzů* wzťahowati se dají, z kterých zponenáhla určitého rázu jestoty powstaly, jakéž w přírodě zhlédáwáme, an tworná činnost na jich twaru neodlučně lpiti se zdá. Když totiž tato mocnost přírody w jistém okresu své činnosti (jako jest země) z prostých pradoh znenáhla nejrozmanitější twary wšeliké potažné dokonalosti až i k nejdokonalejší (člowěcké) powyploдила, tedy se zdá, že toliko w těchto rázích činná býti může, tak že jestoty ústrojné, které se jedenkrát od oněch určitých twarů odchylují, buď své *plodivosti* (vis productiva) pozbývají, anebo jestli ji podržely, zhusta k starožitným twarům se wracejí, jako-by w zablauzení, chtěce a snažíce se, pro mdlobu ale k rozšíření nowých rázů dále pokročiti nemohly.

§. 131.

Ústrojná mocnost přírody snažící se zachowati jednotníky sluje *krmiwá* (vis alatrix); když však směřuje k tomu, aby částky postrádané nebo porůchané opět nasadila, sluje *nahradiwá* (vis reproductiva), a když obmyšlí twořením nowých jednotníků uhájiti plemene we spojení různých pohlawí, tehdy sluje *plemeniwá* neb *plodiwá* (vis genetrix s. propagatrix).

§. 132.

Twornost přírody zčinila plody své w nejwětší rozmanitosti, a rozum člowěcký, hledaje zwrchowanosti věci, snaží se je zwrstwiti a w nepřehlédnutelný celek sestawiti, rozeznáwaje jich podobnost i nepodobnost, a zamýšleje *utřídění* (classificatio) jich. Takové utřídění jest buď *zamýšlené* (künstlich) anebo *přirozené*.

§. 133.

Wšeliké přirozené plody dají se na dvě částky rozwrći, totiž na *rosty* neb plody *ústrojné* a na *nerosty* neb

plody *neústrojné*. Z rostů však jsau jedny *hnutí libowolného*, t. živočichové, a druhé *hnutí nelibowolného*, t. rostliny. Z toho powstal trojí rozhled či říše, a sice *živočišstwo*, *rostlinstwo* a *nerosty*.

§. 134.

W okresu živočišstwa widí se člověk sám sobě nej-dokonalejší svým *rozumem*, jako na stolec usazený, aby mocným žezlem nad přítomným živočišstwem (*animalia bruta*) vládl. Rozum jest půwodce *řeči* (*loquela*), výtečnější nad zvířecí *hlas* (*vox*); rozum snuje sponu *towaryšstwa* mezi člověky (*societas humana*); rozum se činí vlastním zákonodárcem a konatelem své vůle (*sui juris*). Rozum nese člověka za meze hmotného světa do nekonečnosti a jen tímto letem nese se člověk k nekonečné dokonalosti (*perfectibilitas*), jednak dowodě jím půwod svůj z vyššího nadhmotného neb duševného světa, a též své právo, by vněšný svět jej obkličující směl účelu svému podrobovati a vládařem pozemské přírody se státi (*dominium in terram*). K tomu ke všemu jest nadán takowau ústrojností, že, byt i ne jednotliwě, aspoň w celosti nad každého druhého živočicha se daleko powznesl.

III. H l a w a.

Metafysická teleologie čili prostowědné účeloslowlí.

§. 135.

Ústrojné jestoty jsau plody přírodau welmi *účelně* zřízeny, tak že w nich netoliko *účelnost úsobná* neb *podměttná*, ale i *wýsobná* nebo *předměttná*, netoliko *účelnost dobná* ale i *hmotná*, netoliko *účelnost wněšná* ale i také *wnitřní* se zhlédává. — Strom u p. ošacený listím líbí se oku, a tu se považuje účelnost jeho podměttně; on má však také

účelnost předmětnau a wnitřní, že ti listowé netoliko plody ale i ploditeli jsau, berauce šťáwu ze swého kmene a spolu ze wzduchu potrawu teničkau do sebe ssajíce kmenu dodávají.

Z ohledu swé přirozené účelnosti jsau plody přírodní jakési *samobyty*, poněwadž netoliko jiným plodům jsau pomocny, alebrž i samy swé plémě zachowávají, obnowují a rozplozuji.

§. 136.

Zhledawším účelnost na ústrojných plodech přírody jakožto samobytech, namítá se sama od sebe i účelnost přírody weškeré. — I ona se nám představuje jakožto celek ústrojný, w němž se ponětím účelu a postředku wše zpořádáno zpatřuje, — w němž nic osamělého daremného nestojí, nébrž všecko wzájemně si slauží a napomáhá.

§. 137.

Jestliže příroda wůbec má se podlé pojmu účelnosti považowati a tudy weškerá příroda toliko co saustawa účelu sauditi, tehdy jistě we věcech přirozených bude se zhledawati podřízenost, podlé které některé věci, jsauce účelem w řadě přírody, vyšší přednost opanowávají nad jinými.

§. 138.

Ústrojným plodům přírody příslužeti bude účelnost wnitřní, neústrojným pak účelnost wněžná. Nebo tyto jsauce podrobeny dojmům hyboměrným a lučebným, aniž jsauce w částkách swých články celku sobě dokonaného, sebe zachowawajícího a wýtvarného, nemohau také we swých částkách jakožto wzájemné účely a postředky pod widau celosti se považowati, nébrž úhrnek jich dlužno w účelné přírodě co postředek na něco jiného potahowati, co vlastně účelem sluje. Slowem: *neústrojně plody přírody budou staužiti postředkem jestotám ústrojným, anebo jinak: nežiwost bytaje w přírodě dle žiwosti.*

§. 139.

Mezi ústrojnými plody přírody bude *druh druhu podroben*, a který výtečnější, jest u větší hodnosti vážen, tak aby bylinstvo bylo úsluhau živočišstvu pitomému, a toto úsluhau rozumnému, totiž člověkům, an tito jediné jsau na zemi nadáni nejdokonalejším ústrojím a toliko oni pojmají swau účelnost, sami si účely stanovíce. Živočišstvo nerozumné jest w přírodě pro *orožumené* stvořeno.

§. 140.

Řekli se, že člověk jest účel přírody, tehdy se to tvrdí o něm jakožto o jestotě přirozené podle přirozených pravidel se řídící. W tom ohledu dá se příroda w celém swém řízení směřovati k tomu, aby člověk se všestranně rozvil a vzdělal, aby nejvyšší tělesné dokonalosti nabyt, a také schopen byl k účelům samowolným prospívati. Wzdělanost jest tedy účel neb ustanowení, ku kterému příroda člověka všemi měrami uvádí.

Míry, kterými příroda ho ke vzdělanosti odchová, jsau následující:

1. Příroda neřídí člověka pauhým pudem (*instinctus*), jako jiné twory, — aby činnost jeho ničím nejsauc ohraničena tím swobodněji se rozvíjeti a působiti mohla.

2. Příroda slabě ozbrojila člověka netoliko proti útokům jiných živočichů, ale i proti nehodám počasí, aby tím spíše o zachování sebe pečoval a mohutností své namáhaje cwičil.

3. Příroda wede člověka ke zrostu a dospělosti wolným a nenáhlým krokem, aby se saucitnost w něm wzbudila a činnost jeho byla trwalejší.

4. Kdy člověk dozrál a k rozplození swého pleme ne schopnosti nabyt, tehdy ho příroda pudem k ustawičnosti směřujícím k trwalému spolčení se s podobnými sobě twory přidržuje, a často w pútku s naskytujícími se nesezázemi uvádí, čímž síla jeho se cwičí, tuží a rozmáhá.

5. Tím že mu příroda všechny pruby země za obydli a plody všech tří říší za pokrm wykázala, rozši-

řila se nesmírně činnost jeho a ke všestrannému vzdělání otewřela se cesta.

6. Přímá postawa ohlašuje jeho k vyšším věcem ustanowení a kdykoli na polowičné cestě swého vzdělání se opozdív sobě w neúčinnosti howí, vždy kára nehod doléhá naň, aby probuzený znova se wzchopil a k cíli dokonalosti cestu swau naměřil.

B. Metafysika přírody nadsmyslné čili prostowěda wyšši.

I. H l a w a.

Metafysická psychologie čili prostowědné dušeslowí.

§. 141.

Rozumové dušeslowí rozeznává se od *zkušného*, kteréž k anthropologii neb člověkoslowí přísluší, tím, že duši člověckau nepovažuje dle ní jakožto předmět wnitřního smyslu neb zkušenosti (animus phaenomenon), nébrž ji jako předmět pauhého rozumu (animus noumenon) považuje, počínajíc představau *myslné jestoty* wůbec, kteréž se w sadě „Já myslím“, rozumně podává a naskytuje, snažíc se z ní domyslně (a priori) swé sady wywoditi.

§. 142.

Celý obsah metafysického dušeslowí dá se w těchto sadách zawřiti: *Myslicí úsoba* (jástwi), nazwaná *člowěckau duší*, jest *podstata* a sice *nenásobná*, po wšecky časy *číslně* (numerie) *totožná* a s *ústrojným tělem*, *ježto* ji s *druhými předměty w prostore* a *čase spojuje, slaučená*. Z toho vyplývá pak i její *nehmotnost* (immaterialitas), *duchownost* (spiritualitas), *nezrušitelnost* (incorruptibilitas) a *nesmrtelnost* (immortalitas).

§. 143.

Slowem podstata rozumí se cosi bytného a skutečného naproti pouhému pomyslu, a nikoli pouhá toliko vlastnost nebo přísudek neb případnost, která skrze jiné a na jiném se jewí. To, co w nás myslí, jest tedy samobytná skutečnost aneb samostatný byt a jestota, která nelpí teprwa na jiném bytu neb jestotě.

§. 144.

Pozorujícím dušewné kony své naskýtá se mnohovárná rozmanitost jich, ale také neomylný jediný půwod všech, jehož sebe, swau úsobu neb duši nazýváme, která swau moc w rozličném směru wyléwá. Jakož myslícímu nelze pochybowati, že myslí, saudícímu, že saudí, pociťujícímu, že pociťuje, jelikož swědomost naše do sebe má newywratitelnau jistotu, tak také nelze pochybowati o úsobě nebo podmětu, všemu tomu za půwod slaužícím. *Úsoba* tedy co přičína dušewných konů našich jest *skutečná a podstatná*.

Proti podstatnosti i samobytnosti duše bojují widníci (idealista) a všebožníci (pantheista).

Widníci nerodí připustiti, že duše jest jakau jestotau o sobě, nébrž toliko přidělek myslí aneb věc myslná. Widník odsuzuje všecku skutečnost a twrdí nebyti jí leda toliko obrazem a představau. Wšeliký předmět prý nic jiného není než předstawa, buzená dojmem wněšnosti w našem wnitřku neb smyslu, tak také duše prý jest toliko tehda skutečná, kdy se o ni jakožto o skutečné jestotě myslí, a takowý pomysl jest možen i při bytnosti i nebytnosti duše.

Tyto námitky samy se porážejí swau nedůwodností, a o věčnosti názorného swěta může se každý přesvědčiti, kdo z umu nezešel. Duši však nemůže věčnost odeprěna býti, lečbychom toliko do oka padajícím věcem věčnost připauštěli, neohlédajíce se nikoli na činy swědomosti. Wytknauili se činy tyto a uznajfili se za skutečné, tehdy připustiti dlužno, že úsoba za půwod jim jsaucí skutečnost

do sebe má a samostatně bytuje. Pauhé myšlení jakožto pauhodobná činnost nemůže o skutečnosti neb neskutečnosti jestot ničeho rozhodnauti.

Wšeboženstwí (pantheismus) přijímá božstwí jako jedinou samobytnau skutečnost, jakožto jedinou wšeožiwující podstatu, a ostatní věci považuje co pauhé přídělky nekonečné rozsáhlosti a nekonečného myšlení w božstwí. Wšeboženstwí proměňuje dušewný žiwot w pořadu myšlének, které twarem a dobau úsoby se snímají bez skutečnosti této úsoby, a pomyslem božstwí jsau. W tomto uvažení není duše swobodnau jestotau, nébrž její domněle swobodní skutkové jsau skutkové božstwí. Šalba jest myšlení přisuzované úsobě, která z božstwí swau má půwodnost.

§. 145.

Přijímání, že duše jest *nenásobná, nehmotná a netělesná*, totiž *pauhoduchá*, sluje *duchokladstwím* (spiritualismus, immaterialismus), a ono stojí na těchto důwodech. Kdyby byla duše znásobená a složená z částek, tehdyby sklad její podmíněn byl částek přiblížením a rušení její částek rozlaučením; kdyby nebyla netělesná, bylaby složená a zákonům hmoty podrobená; tu ale jižby nebylo swobodnosti příslušné jestotám podstatně nadsmyslým: protož nemůže duše nutnosti hmoty podléhati.

§. 146.

Přijímání, že není žádné od hmoty rozličné zásady k dušewným činnostem, že všickni úkonové, kteří se duši připisují, činové těla jsau, sluje *hmotokladstwím* (materialismus). Hájí pak se nesloženosť a bezhmotenstwí duše asi takto. Hmotokládci (materialisté) dvojím se zanášejí domněním, buďto twrdíce: a) že duše není nic jiného nežli mozek, anebo shoda nerwů tetelených a hnutých, aneb b) se za duši přijímá owšem útlá, newiditelná, ze soku nerwového wypravená hmota, kteráž jest působící příčinau žiwočísňých i dušewných činnosti.

Twárné důwedy jejich jsau asi tyto:

1. Úzká spona mezi tělem a duší a odwislost dušewných úkonů od tělesných dowodí totožnost obého; neboť zkušenost učí, že duše we swém působení dle stawu těla swého se řídí, a že dužnější tělo i mocnější weň působení dušewnému napomáhá, a že s utuchujícími silami strojowymi i mocná snaha duše tuchne. Stejnověké býwá rozwinuti těla i duše w mládi, a když w stáří klesáwá, klesá i duše w slabost dětinskau. — Jenom když zdravé stroje smyslowé máme, nabýwáme názoru a zatemnělé předstawy wyjasňují se zesílením saustawy mozkové.

2. Každé dosti malé narušení stroje mozkwého oslabuje časem naši mysli plodiwost, časem i úplně maří, kony mysli hatí, časem z dowtipných lidí hlupců a šálenců nadělá.

3. Také tělem ponucen býwá člověk některé ukájeti potreby; tak páwod chtění zhlédáwá se w těle. —

Na to se dá odpowěditi. Námitka prwní nedokazuje nic jiného, nežli že duše we wzájemné dojemnosti stojí, z které se nedá totožnost obau zawíratí. — Jest si ce prawda, že tělo mnohonásobně činností dušewných dojímá a je wšelijak jinačí, než i to se dá twrditi, že tělo w množších případnostech duší, nepodrobenau tělu, dojato býwá, kdežto si duše samowolně počíná. — Můžeme se ke zkušenostem odwolati, an z duše zrodilá strázeň a wášeň tělesné ústrojí rušily, a na opak jasnomyslnost duše welmi dobročinně a ochranně w tělo působila.

Jest dále prawda, že duše při mnohých swých úkonech, u p. názorech, pocitech, snahách zvířecích, odkázána jest k činností těla, a že bodrost mozkové saustawy w dušewnu odplodiwost wůbec a w myšlení i rozpočmenutí awlášťe weliký wplyw wyjewuje; jednak tyto dušewné úkony nejsau náledek tělesného působení, — bylo liby to, jistě rozvíť oněch dušewných činností stejnokrůně s ústrojowym výwojem by postupowalo, — ale toho se nedá dokázati; nebo není s prawdau, žeby dokonalost dušewných činností právě w poměru s dokonalostí tělesných

některých ústrojí zmáhala se anebo klesala. Že sice w dětinském věku jedno s druhým se zmáhá (ač jsau také výminky), mohloby se připustiti, žeby ale w stáří, když tělo slabne, duše též slabost anebo zakrnění jewila, skutkem se nedokazuje; ano právě w šedinách se duše všelikým poznáním bohatí, a jiných a jiných dokonalostí nabývá, — pak i při mnohých neduzích, ježto tělu všecku statečnost odňaly, u p. w sauchotinách, dušewná mocnost vyššího stupně dosahuje. — A když konečně dušewná bystrotá ochabla, nestalo se proto, žeby se mocnost duše ztenčila, ale přišlo odtud, že potřebné ústroje příliš ztupěly. Nebo dejme tomu, žeby člověk toliko prozorným sklem své hledění provozował, kteréby mohlo býti jednak jasné jednak tmawé, jednak čisto jednak zbarweno, — jednak nelze byloby sauditi, že mocnost zření we skle wěží a že není ode skla rozdílná.

Ostatně není uvedenými činnostmi názorů, pocitů a zvířecí snahy celé dušewné žití člověka ještě vyčerpáno. Dospělý člověk má do sebe také widu dobroty, krásy a prawdy, cit mrawný, nábožný a krasowědný, jsa nadán samowolností, podlé které si nějaký účel obírá a opět samochtě účelu druhému se opírá. Že člověku tyto dušewné činnosti příslušejí, netřeba důkazu, jelikož svědomost nade všeliké důkazy vyšší o nich svědčí. Všecky tyto dušewné kony nezawisly jsau od úkonů tělesných, ano člověk swau samowolností smí i potřebám tělesný žiwot zachowawajícím až na jistý stupeň w odpor se postawiti, čím se dowodí, že duše nad tělem wládne a je sobě podrobuje.

Co do námítky hmotníků či hmotokládců (Materialist), že *galwanská mlnina* w těle žiwotěšném ještě po smrti trhání a křeče probuzuje, z čehož by se dalo sauditi, jakoby duše byla onen elektrowý, útlý, nezawážitelný, pružitý mok aneb nerwowý plyn, který w saustawě nerwowé a obzwláště w páteři jako w nějakém woltajském slaupu se pohybuje, — widěti jest, an se podpírá domnění jich na omýlné sadě, »že podobní skutkové k podobným příčinám okazují,« ježto w tisícerych případech nedůwodná býti se zhlédáwa. Mlnina w uvedeném

případku jest toliko draždídem popuzujícím pozůstatky životné moci v těle, kteráž i po smrti za nějaký čas swau dojímatelnost prozrazuje.

Méně vážné námitky proti netělesnosti duše jsau tyto, když se praví, že duši se toliko záporné vlastnosti připisují, u p. netělesnost, nesmrtelnost. Zápor se nedá ale mysliti, leda se dříve myslilo okladu a twrdění, a takové přisudky jsau toliko wněšné výjewy, duše však není wněšný výjew, nemůže se tedy o ní záporu užiti a tím méně jí netělesnosti připsati.

Opět: Duše, která násobnost i rozsáhlost pojímá, musí sama též násobná a rozsáhlá býti.

Opět: Poranění těla w kterémkoli článku dochází duše; musí tedy duše w celém wšude těle rozprostraněna býti a t. d.

Ze všeho plyne, že tělesná činnost s dušewnou není totožná, že totiž duše od těla rozličná, samobytná podstata jest, ježto těla swého co nástroje k swým konům užívá, a že tělo ochabnuwši duši sice wadí, ale bytnosti její nezjinačuje.

§. 147.

Jestli duše prosto nenásobná, tehdy člověku jenom *jediné* příslušetí bude a zůstane po wšecky časy tatáž; nebo byť i byli úkonové její jakkoli wšelikeří, u p. názorové, pocity, jednak swědomost zůstává neproměnně tatáž. Chtěloliby se připustiti wíce duší nežli jediné, asi pro každý dušewný počínek jiné a jiné, nelze byloby ujíti důtklivému zporu a náramné nedůslednosti, dle kteréby jiná duše myslila, jiná mínila, jiná wykonávala: při takowém domnění bylby nesmysl, a *přisudnost* (imputatio) klesala by na prosto.

§. 148.

Přijímání dwau zásad člověcké činnosti sluje *dušeslowné dwojství* či *dwaukladství* (dualismus). To, které určiti se snaží jednu i druhau, totiž hmotnou i dušewnou, jakožto zásady sobě se protiwić, sluje *dwojstwím přesažitým* (transcendentalis). Kdy ale se duše a tělo od sebe jako výjewy

rozeznávají, kdy tělo jakožto předmět smyslnosti a zásada vněšné činnosti, a duše jakožto předmět smyslu a zásada vnitřních činností se považuje, ostatně se nehlaubá o tom, jak obě strany zpořádaný jsou, tehda místo má *dwojství zkusitelně sudebné*. Onono dwojství slauti může *prostowědně dušeslowné*, toto *zkusitelně dušeslowné* čili *člowěkoslowné*. Že první saustawa s idealismem a druhá s realismem se srozumíwá, samo sebau zřejmě se widi.

§. 149.

Proti dwojství stojí *jedinství* či *jednokladství* (monismus), kteréž toliko jednu zásadu činností přičítá, a sluje buď *duchokladecké*, kdy se duch za zásadu klade, anebo *hmotokladecké*, kdy se tělo za zásadu přijímá. Duchokladecké jedinství jest opět zase budto *úsobní* (egoisticus), když toliko swau dušewnu jestotu připauští, anebo *wjšobní* či *wícekladecké*, když i jiným dušewným jestotám místo dává.

§. 150.

Metafysičtí dušeslowci nawrhují o duši, o těle a o wzájemném poměru jich některé otázky, o kterých se si ce dá rozumowati, ale ne také cosi rozhodného pronésti. — Směřují pak 1) k původu duše neb ku počátku její bytnosti a činnosti; 2) k obecnství s tělem anebo k bytu a konu jejímu w přítomném žiwotě; 3) k trwalosti duše anebo k bytu a konu jejímu po smrti.

§. 151.

Otázka wztahující se na *půwod duše* má asi tento smysl. Bytowalali duše, dokud těla dojmátného nebylo, týmže způsobem, ač u jiných okolnostech, nebo jiným způsobem, a nebytowawši na prosto, kterako přišla k nynější bytosti? Nemožnost postačitelné odpovědi wyswítá již z toho, že o jinakém způsobu bytosti nám ničeho není wědomo, aniž o wznikání dušewného bytu jakého pojmu máme.

Ti, kteří se s odpovědí na tuto otázku zanášeli, náleželi buďto ke *stworowěrcům* (Creatiani), proto tak nazvanýn, že totiž stvoření božímu (creatio divina) původ duše přičítají; aneb ke *zplodowěrcům* (Traduciani), jižto duši ploženu od rodičů pokládají (quasi per traductionem); anebo k *předbytowěrcům* (Praeexsistentiani), protože bytost duši již před porodem přičítají, a ji pak teprva do těla člověckého uведенau býti kladau (quasi per inductionem), a protož také *stwodowěrci* (Induciani) slují, a tak i jiní a jiní.

Mezi předbytowěrci nejslowůtnějšími se učinili *předušowatelé* (metempsychosisté), domnění majíce, že duše jinde již bywši z jednoho ústrojného těla do druhého přechází a se přestěhowává, a sice buďto se powyšujíc (migratio ascendens), u p. ze zvířecího těla do života člověčího, a odtud w dokonalejší těla kdesi na jiném světě, — anebo w okruhu přestupujíc (migratio per orbem) z jednoho těla člověčího w druhé tělo člověčí, — anebo se ponížujíc (migratio descendens) z někdejších ušlechtilejších těl za pokutu w člověčí anebo, když provinění se zmáhá, i we wšeliké zvířecí tělo.

§. 152.

Otázka k *obecenství* duše s tělem (commercium animi et corporis) směřující má tento smysl. Kterak se to děje, že činnost těla a duše stojí we wzájemnosti a že wezdy některé proměny stránky jedné s jistými shodnými proměnami stránky druhé se potkávají.

Na vysvětlení této otázky zamýšleli se od dáwna wšeliké domněnky, z kterých tyto hlavní jsau:

1. Bohu býwá w jedné ze dwau stránek zběhlá proměna záminkau, že i w druhé stránce proměnu podobnau působí, a to se zúwe *saustawa příčin adobnych* (causarum occasionalium) aneb *saustawa božího přispění* (assistentia divina).

2. Bůh obě stránky od počátku zřídil k sauhlasnému pořádku proměn, tak že obojstranné proměny se shodují, ačkoli neodwisle od sebe powstávajíce, asi tak jako bítí a

ukazování dvojích hodin. by se srovnávalo, kdyby v stejném času puštěny a v stejném chodu držány byly, a to se zůwe *saustawau předřizené shody* (harmonia praestabilita).

3. Obě stránky působí obapolně v sebe tak, že každá jedna w druhau své proměny přenáší a to sluje *saustawa wliwu přirozeného* (influxus physicus).

a. První dvě saustawy odnímají tělu a duši všecko obcowání, přizývajíce nenadálau pomoc či, jak praví latínici, Deum ex machina, a jedna newysvětlitelnost za druhau se klade.

b. Pakli Bohu se mají připisowati všechny činy člověka, tehdy netoliko dobrých ale i zlých bude on původem a wolnost člověcká se netoliko zruší, ale i ponětí o Bohu zůstalo by nemožno.

c. Jestli všecko, co pomyslem sluje a myslitelnost jest, od Boha uskutečněno, tehdy se *wšeboženství* (pantheismus) brána otewřela.

d. Však netoliko wšeboženství by se nadřowalo, nébrž také *widinstwí* (idealismus), jelikož tu těla potřebí není, a i škodnějšímu *šalenství* (fanatismus); poněwadž by zlo-syn každau zlomyslnost swau za wnuknutí boží wydáwati mohl. — Z ohledu třetí domněnky o wzájemném působení obau stránek aspoň tolik se připustiti může, že wzájemnost mezi duší a tělem oněmi prwky swědomosti se dowodí, z nichž pojem člověčí jednotliwosti, zawírající duchownost i hmotnost pospolu, se wywíjí, a že při každém pocitu, názoru, dojmu a snaze jakási od těla rozdílná wloha se wyjewuje, tak že wzájemnost mezi tělem a duší w ustanowení člověcké jednotliwosti právě tak založena jest, jako jestota swědomosti. — Dost budiž na tom, že nám wědomá do-jímatelnost z jedné, a dojímatelnost z druhé strany, a že na těch dwau mohutnostech we spolku skutečnosti se zakládá možnost pro naše poznání. — Myně se soudí, žeby o poměru mezi tělem a duší nám ničeho známo nebylo; nebo kterak lze upustiti ponětí sebe samého, bez jehož prawdi-wosti by zvláště pravidla mravnosti, u p. o přemáhání chťičů, nížádného smyslu a nutnosti do sebe nemělo. Bychomť i úplně neznali, jak se to děje, aspoň znáti nám přáno, že se to děje.

S otázkau vyšetřující obecnot těla a duše spojena býwá otázka vyšetřující *sídlo duše* (*sedes animae*). Než saudili se metafysicky, nemá tato otázka nižádné wáhy. Nebo přičítali se duši člověcké netělesnost, tehdy nemůže nižádného sídla (místa w prostore) míti, ahy se i sebe menší mysliło. Dáwati pak místo duši asi tak malé jako jest tečka mathematická, byloby též nesmyslné, jelikož tečka není místo, nébrž konec linie.

§. 153.

Přistaupiwše k třetí otázce vyšetřujeme *trwalost duše*, jestliž duše *nesmrtelná*?

Nesmrtelnost duše sluje *nekonečná trwalost* její s oswědoměnou osobností anebo nekonečná trwalost duše jakožto rozumné podstaty.

Účel našeho zde přebýwání nemůže býti neznám tomu, w němž se probudilo swědomí a powolání wyjasnilo. Cíl žití jest přiblížení se k widině dobroty (Bohu); ale toho nedosáhneš w žiwobyti zemském, jelikož widina nekonečná jest, a protož sahá powolání naše přes všechny hranice času. Ono dotčené přiblížowání možno toliko vlastní wolnočinností uskutečniti; wolnost pak musí býti spojena s rozumností, a spolkem obau se působí osobnost člověka. Tedy nelze dosáhnouti cíle člověku leč nekonečnou trwalostí w jedné a téže úsobě, od které však swědomost nesmí odwlekována býti, proto žeby žádný prospěch na cestě ctnosti možen nebyl; a však nekonečné trwání duše s oswědoměnou osobností sluje nesmrtelnost: tedy dosažení cíle člověku jest tehdaž možno, budeli duše nesmrtelná.

§. 154.

Rozjem wszelikých *důkazů* o *nesmrtelnosti* duše. Plato se snažil wszelikými měrami pojistiti duše nesmrtelnost, jakožto důležitost za onoho věku velmi wážnou a zajímavou. Již tehdaž rozwijení se rozumu tak daleko prospělo, že poznáním základních prawdy zákonů dalo se oswědomiti spojení mravného žiwota s nesmrtelností,

witi w jasnějším světle pojmy, na jichžto prvních čerwánkách přesvědčení o nesmrtelnosti duše se podpíralo: Důkazy, kterýmiž Plato jistotu o nesmrtelnosti duše proti všeobecnému odporu hájil, jsau následující:

1. První důkaz jest čerpán z *oživující moci* duše. Rozdíl mezi tělesy oživenými i neoživenými prý tento jest: Těleso oživené vždy duší opatřeno, která jím u wnitř hýbe, kdež neoživené wně finito býwá. Hnutí však w tomto posledním tuchne a mizí, když ho wněšného nic k činnosti neponucuje; jelikož jestota, zawírající důwod své činnosti w sobě, nikdy nepřestává činnau býti, an činnost a důwod její na prosto sjednoceny jsau. Tato jednota jest pro všechny jiné podmíněně působící jestoty zásadau činnosti. Takowá však na prosto samočinná moc jest duše, jež nemohla ani *wzniku* míti, aniž může míti *zaniku*, t. jsauci nesmrtelná. Nemůže totiž *wzniku* míti, jelikož vše, co vzniká, podsaděno jest prwau příčinau; kdyby ale tato sama vznikla, nebyloby prwé příčiny. I nelze také, aby zanikla; nebo kdyby prwotní příčina zhynula, kteráž se nadesílá při všem, cokoli se děje, tehdy nelze, aby čím jiným zanikla, tak jako nelze, aby druhé věci skrze ni zanikaly. —

Tento důkaz jest dosti statný, jestliže tím wnitřním hnutím, o kterém se zmínka děje, samočinnost se wyrozumívá; toliko se namitnauti dá, že ze samočinnosti ustawičnost právě ještě nenásleduje, jelikož myslitelnost jest, že moc neustále činná časem jako ztráwená by vyhynauti mohla. Pak se také příliš dokazuje, totiž že duše netoliko věčnau, ale i také jestotau nezkonalau, t. Bohem, se pokládá.

2. Jiný důkaz zní takto: Duše jest pauhojedná: pauhojedné není násobné: co není násobné, nemá žádných částek: co nemá částek, nedá se w částky rozložiti: co se nedá rozložiti, nemůže nikdy přestati: co nepřestává, jest nesmrtelné: duše tedy jsauci pauhojedná, jest i nesmrtelná.

Připustili se při tomto důkaze možnost, že věc nerozložitelná by se dala i bez rozložení zrušiti, tehdy ztratí důkaz sílu swau, a pauhojedná duše nebude moci slauti nesmrtelnau, proto že pauhojedná jest.

3. Opět jiný důkaz zní takto: Nejzpanilejší tvor jest člověk, předčící nad neroaty i rostlinami. Duše vyniká nad tělo, jsaucí myslivá, netělesná, Bohu podobná podstata, smyslem nepojatná, — výbor tworstwa celého. Nedá se však mysliti, žeby nejdokonalejší Bohu podobnost zajíti mohla: tedy jest duše nesmrtelná.

W tomto důkazu se nedowozeně přijímá duše jakožto výbornost nade všechno vynikající, jelikož všechny částky veškerenstwa neznáme. Na nejvyšš by se mohlo říci, že duše mezi známými twory jest nejdokonalejší.

4. W tomto důkaze dowozuje se nesmrtelnost duše vycházením ze zákona vši proměnnosti, že některý stāv jen tehda svůj počátek bere, když předešlý rozdílný byl přestál, tak že každická věc počátek berauc z rozličného, k nové rozličnosti powstává. — Život jest rozličný od smrti tak, jako bdění ode sna, jeden z těchto stāvů bude následovati na druhý a protož dvojí dá se mysliti přechod, jeden ze života k smrti a druhý ze smrti k životu, tak že ze živé duše zemřelá a ze zemřelé živa se stane a umírání s ožiwováním střídati se musí. To první jest děj před naší zkušeností, druhé, ačkoli na zkušenosti neleží, jednak plyne z téhože zákona: Kdyby se tomu odpíralo, tehdyby w přírodě konečně nížádného života nebylo, kdyby duše za duši život zkončiwši se neožiwila.

Tento důkaz by platnost míti mohl, kdyby to, co o přechodu těles se praví, také o přechodu duše říci se dalo.

5. Podlé zásady, že to, co podstatným, neodlučitelným znakům některého pojmu odpírá, odpírá i pojmu samému, snaží se Plato nesmrtelnost duše tím dowoditi, ukázaw, že umírání s pojmem duše se nesrovnává, a sice: Život možen lidskému toliko tělu spojenému s duší; nebo ta jest základ života. — Smrt a život jsau si záporně protiwny: tedy nemůže smrt s duší, jakožto s protiwau toho, co ona působí a co jejím podstatným znakem sluje, w sjednocení myšlena býti. Jestota, ježto neslučitelná jest se smrtí, jest nesmrtelná: tedy duše nesmrtelná.

6. Mendelssohn wywedl platonský důkaz z pauhojednosti takto: Duše jest pauhojedná podstata, totiž jednice, tedy nemůže býti zrušena ani rázem ani znenáhla. Ne rázem, jelikož mezi oka mžikem A, v kterémž bytuje, a mezi B, v kterémžby zhynula, není žádného mezičasu; což i státi se nemůže, protože příroda ni žádného skoku nečiní. — Nemůže zhynouti znenáhla, protože duše z ni žádných nesestavá částek, aby poslaupným rušením jich v nic uvedena býti mohla. Když jest tedy duše nezrušitelná, tehdy bude žiti stále a jest nesmrtelná.

Tento důkaz choruje v tom, že nedowozuje nekonečnou trvalost osobné svědomosti. Také nejsau všeccky případy wyčteny, v nichžto zrušení duše možno jest; neboť se zde toliko kolikostné rušení wyvrací, nikoli ale uhašení její jakostné.

7. Kartesius podložil swému důkazu zásadu tuto: Jestota wšl pochyby prázdna jest svědomost. — Jestota, jež sobě swého duchowního stawu wědoma jest, žije a jest skutečně. Cožkoli jest skutečně, bude i podstata. Podstaty však jsau dvojaké: hmotné nebo tělesa, a duchowné nebo duše. To prwní jest naznačeno rozsáhlostí, to druhé jest naznačeno myslností. Prwní jest hmotné, znásobené, — druhé pak jednosobné duchowné. Poněwadž pak tito znakové, myslnost a rozsáhlost, sobě se protiwl, tedy i podstaty, jimž tito znakové příslušejí, stojí mezi sebau w protiwnosti. Duše jest tedy nerozsáhlá, duchowná podstata, bez oddělných částek, tedy nezrušitelná, nesmrtelná.

Tento důkaz proto neupokojuje na prosto, že se myšlení s předmětem wěcným za jedno pokládá.

8. Jiný užíwáwaný důkaz o nesmrtelnosti duše wywozuje se ze *člowěcké tauhy po blahosti*, a jest následující: Člowěk od narození cítí tauhu po blahu, kterau sám sobě wstřipiti nemohl, nébrž od Boha přijal. Tato tauha bude mítí swůj powěcný předmět, protož smí člowěk s jistotau očekáwati, že jeho tauha dojde cíle swého. Zkušenost ale učí, že zde na zemi ukojena nebýwá: tedy bude jiný život, w němž tauha tato se upokojí, t. duše musí býti nesmrtelná.

9. Mnozí chtějí tento důkaz důkladněji vyjádřiti, zpravili při něm tuto proměnu: Bůh wnukl člověku tauhu, aby, co nejlepšího jest, stále vyhledával. — Protože ale nejlepší ve tvorech pozemských naléztí nelze, tedy musí ve stvořiteli samém hledáno býti, jenž podle své maudrosti nižádné tauhy wštípiti nemůže, kteráby ke skutečnému, pówěcnému předmětu wztahowati se nemohla. — Účel člověka tedy jest, aby prawé dobro w Bohu pohledával, odkudž mu blaženost plyne rovně tako trwalá, jakož jest nekonečný předmět její Bůh, jenž jest věčný: tedy i duše pikdy nepřestane, nebo jest nesmrtelná.

10. Nesmrtelnost duše také se dokazuje *pojmem účelnosti w přírodě*, a sice tímto způsobem: W přírodě vše se koná podle účelu; účelní zpořádaní by se ale zrušilo, kdyby duše nebyla nesmrtelná. -- Wlohy a moci člověka totiž dají se ustawičně vzděláwati, a toť jest účel člověka; člověk by swého účelu nedosáhl, kdyby podle duše nebyl nesmrtelný, jelikož zde na zemi jeho wlohy k nejvyššímu stupni dokonalosti dostihnauti nemohau: a kdyby tam dostihnauti nemohly, mizela by účelnost při člověku, a toliko při něm samém.

11. Mnozí dowozují nesmrtelnost duše ze *zákonů swětozprawných* (cosmicus) takto: W přírodě není stopy, že by, což bytuje, na prostě zmařeno bylo. Twárnost sice mizí, ale podstata nikoli: všecko se spíše sjednocuje k zachowání prwotných moci a života, takže to, co smrti se zdá, an hyne, obnoweno w krašších podobách se naskytuje, u p. hmyz, bylina, semeno a jiné, rovně tak i duše.

12. Ještě take se dowozuje nesmrtelnost duše ze *wlastností božích*, a sice:

a) Z *nesmírné dobroty boží*. Člověk baží neukojitelně po blahosti dychtěním od Boha toliko wštípeným; že se ale takowá tužba w tomto životě upokojiti nedá, tedy bude duše nesmrtelná; nebo jinak bylaby tužba mukau neukrotitelnau člověku, což se s dobrotau boží nesrovnává.

b) *Z maudrosti božské.* Bůh člověka wyprawil na swět s wybornými schopnostmi, kterých budto pro krátkost wěku, bud pro jiné překážky dokonale wzdělati nemůže; toť by opět se nesrownávalo s maudrostí boží, kdyby nebylo druhého žiwota k takowému wzdělení přihodnějšího, t. j. kdyby nebyla duše nesmrtelná.

c) *Z božské spravedlnosti.* W tomto žiwotě pozemském nesrownává se wněšná odměna za mrawnau zásluhu nebo za mrawnau winu s božskau spravedlností, jelikož spravedliwí a šlechetní lidé mnohdykrát s nehodami zápasí, jsauce w nauzi a chudobě, w strastech a protiwenstwích postaweni, právě že konání swých powinností na péči mřwají, ano druzí wší mrawné ceny prázdni lidé wšemi lahodami z wůle hojně oplýwají. — Nebyloby po spravedlnosti, kdyby prwí laučiwše se s tímto žiwotem neměli nižádné náhrady, a zločincowé za swau neprawost nižádné pokuty čekati, třeba jest tedy druhého žiwota, w němž každému podlé skutků odměněno bude, aneb duše musí býti nesmrtelná.

Tento důkaz podává také Kant toliko s rozdílem, že rozeznává odměnu zewnitřní od odměny wnitřní, řka: Wnitřní odměna jest sice již zde se zásluhami spojena, ne tak zewnitřní neb wněšná, a pro tu jest třeba nesmrtelnosti.

13. Krug prawí, že pro mrawný prospěch jsme nuceni w nesmrtelnost duše wykonně wěřiti, jelikož účel wykonného rozumu toliko pod tau wýminkau dostihnauti se může, kterýž jiný není nežli cíl mrawné dokonalosti.

Fries pronesl se w tom, že bohomyslné prawdy, k nimž i nauka o nesmrtelnosti náleží, předmětowé pauhé wíry jsau, nemohauce z důwodů, ale toliko citem poznáwání býti.

14. Herbart domníwá se, že důkaz o nesmrtelnosti duše netoliko možen, ale i snadný jest, takto: Duše jest prwní podstata, o níž nás wšeliká nauka uwědomuje, jest totiž ona jednosobná bytost, kterauž pro celau spojitost přijímáme, ježto před očima nám stojí, když předstawy jakožto swé vlastní powažujeme. Jednost tohoto spojení žádá jednosobnau jestotu, kteráž, poněwadž jest powěcná, přisaně

jednosobná být musí. Nesmrtelnost duše pak rozumí se skrze bezčasnost všeho věčného, sama od sebe."

15. Šulce praví: Důvod k naději naší alechternější částky nalézáme v tom, že schopni jsme vyššího života dosáhnouti nežli tento k upokojení tělesných potřeb směřující. Nebo by se nesrovnávalo s pořádkem přírody, kdyby člověk jedva počav rozvíjetí své moci a schopnosti, již také hynul.

16. Reinhold pokládá důvěru, že vytváří naše osobnost, když by i zemské žití přestalo, za bytné jmení, potěšitelnosti, utvrzené ostatním bohomyslným přesvědčením; zakládající hrdinnost a pevnost mravné a nábožné myslí. Toliko ctnostný a pobožný člověk dosahuje této pevné důvěry.

17. Šelingova uka o trvání osobnosti zakládá se zvláště na nutné posloupnosti tří odstav čili stupňů u naší věčnému žití člověčtém. Prvním stupněm nazývá přítomný neb *jednostranně přirazený život*; druhým stupněm následující *jednostranně duchovní život*; třetím pak stupněm oděn nejzdařnější, po rozpadu světa se počínající *vysvětlující duchovní přirazený život*. Podlé tohoto zřetelů nedá se život po smrti jinak mysliti, leda co život potažného odjemu (privatio). Smrt sama v sobě není rozlučka dvoukladecká, než brž spíše jakési cidění neboli přehánění celého člověka v jestotu lepší a čistější, jako se dobývá trest (Essenz), u p. z oleje a jiných věcí, kdežto všechny síly v jedno se sháňjí.

18. Hegel pak, jak dalece jeho zatemnělým sadám vyrozuměti lze, nehájil tak trvalosti osobní, jako spíše trvalost pokolení samého.

§. 155.

Proti osobní trvalosti duše tyto se nawrhují námítky.

1. Tělo a duše žijí pospolu v těsném spojení. Za proměnou v duši vznikají proměny v těle, a za proměnami v těle powstávají proměny v duši. Že však podlé tohoto těsného spojení jedno bez druhá nedá se mysliti, tedy slušně se saudí, že vymíráním jedné podstaty těla i druhá podstata, duše, se končí. (David Hume).

Na to se odpowí. Různí se sady: Tělo a duše jsau w jednotě spójeny, od sady: Tělo a duše jedno jsau. Že w sebe společně působi, dokazuje se jich wzájemnost, ale nikoli totožnost.

2. Wesmír se wyvíjí, mění, jinačí, střídá ustawičně, nose w sobě záwazu čili zárodek porušení. Duše člověka také projewuje w něm samém rozvíjení, jinačení, střídání, s přibýváním i ubýváním činnosti. Člověk nezůstává ani na okamženi tentýž, alebrž w ustawičném stojí wyvíjení těla i ducha co nemluwně, pachole, mládenec, muž i kmet; ba sama jeho mrtwola w ustawičné jest rušce, změně, a wylučowání postawena. Není tedy myslitelno, aby s takowým činů swých jinačením nezrušitelnost a nesmrtnost zasnaubena býti mohla.

Na to přijde odpověď. Přejinačowání, proměňowání, wyvíjení se jest na prosto něco jiného nežli w nic obracení. Duše se owšem we swých počincích mnohotwárně jewí a všestranně rozvíjí, ale buďte jakkoli rozličně projewowány duchowního žiwota obraty, vždy k jednomu a témuže původu se odwołávají. Duše zůstává a trvá při všech proměnách žiwotního běhu týmže žídlem nezrušeným. Rozvíjení ať se děje tau neb druhau stranau, duše ta jakožto nadmyslná podstata nepřestává podstatau býti, ani zrušena, ani zmařena býti mohaučí.

II. H l a w a.

Metafysická kosmologie čili prostowědné swětoslowlí.

§. 156.

Metafysické swětoslowlí čili rozumowá swětowěda rozeznává se od zkusného swětoslowlí, kteréž jest díl silozpytu, tím, že swěta nepowazuje za předmět wněšného smyslu nebo zkušenosti, nébrž za předmět pauhého rozumu (noumenon), a však tau měrau, ne žeby se minil jakýsi úfirnek

nadsmyslných wěcí ōili nadsmyslného swěta, nébrž na prosto wzatý úhrnek wěcí, w čase a prostoře bytujících, Neboť ačkoli jsau tyto wěci jewné, jednak w jakosti jewného swěta od metafysického swétosłowi se nepowážují, nébrž w nepodmíněné celosti, totiž jakožto swět rozumový. Tímto samým od něho rozdílná jest filosofie přírodní, jakožto metafysika smyslné přírody.

§. 157.

Přemyslný rozum obracuje swétosłownau (cosmologicus) widu w předmět k poznání daný, hledaje nepodmíněnost w rozličných řadách ukazů swětových, a powážuje celkovitost těchto řad za náskytek poznání. Tím pak se zaplétá sám s sebau w rozpor; neboť pohledávání toho, což o sobě a nepodmíněno jest, w potažném a podmíněném, projewených wěcí w myslí obracení do neprojeweného celku, pak sauzení o tom celku podlé zákonů jen na projewené wěci se hodících, nemůže se státi leda s rozporem, jehož odwod a wyswětlowání opět w nowé odpory zaluzuje.

§. 158.

Čtyry řady swétosłowných podmínek přemyslnému rozumu se podávají, w kterých by celost wyšetřowal, powážuje swět sám o sobě za poznatný předmět podlé čtvera výroků rozumových, a sice:

a) Podlé *kolikosti* hledí na znásobení všech projewů w prostoře a čase, celek jakýsi sestawujících.

b) Podlé *jakosti* hledí na hmotnost w prostoře a čase se nalézající, jakožto celek dělitelný.

c) Podlé *potažnosti* hledí na vznik projewů w prostoře a čase jakožto účinkůw jistými příčinami způsobených.

d) Podlé *způsobowosti* hledí na bytnost swětových projewůw vůbec jakožto na nutnau nebo náhodnau.

Tudy powstává čtvero tříd swětowědných podmínek, totiž třída podmínek w násobení všech projewů swětových k jednomu celku, pak w dělení daného celku w projewě,

potom w odwození jednotliwých projewů a přičin, konečně w bytnosti swětowych projewů wšebec.

Z toho vznikají swětoslovné čtyry widy, a siec: *prostowzatá úplnost wšech projewů z násobných w jednotě; prostowzatá dělní celku w projewě; prostowzatá úplnost oba-
polného odwození w projewech; prostowzatá úplnost wšech pro-
jewůw co do bytnosti jich.*

§. 159.

Podle tohoto rozvržení powstává tolikéž swětoslow-
ných otázek čili záhad, totiž:

1. *Máli swět počátek svůj w čase, a hranice své w
prostore, či jestli nekonečen w obojím ohledu?*

2. *Sestávali hmotné podstaty we swětě z konečné
množiny jednosobných částek či jsau z nespočetné mnohých
částek složeny, z kterých každá opět své částky má?*

3. *Jestli we swětě také nepodmíněných (wolných) přičin,
či jsau wšechy přičiny we swětě podmíněny (nawolné)?*

4. *Jestli w potahu na swět jakého prostonutného by-
tí, či jestli wšeliké bytí toliko náhodné?*

Každá třída dá se w mysli probíratí nejprwě *předse-
chodmo* (progressive) anebo *zpětochodmo* (regressive). Ale
předsechodný čili *wzestupný* průbor jest přemyslnější než-
li *průbor zpětochodný* čili *sestupný*, protože rozum při
každém članku daném članky předcházející jakožto pod-
minky možnosti w daném nadesílání musí, an následující
k možnosti daného zcela nepotřebny jsau, ba jako neby-
lé mysliti se mohou. Pak se dá každá třída *wzestupmo*
probírána předložiti buď co konečná neb nekonečná. Při
konečné mysli se jen o prwním članku jakožto *prosto-
wzatém* a *nepodmíněném*, při nekonečném však mysli se
o celé třídě jakožto *prostowzaté* a *nepodmíněné*.

a) Obrátme to na swětoslovné řady. Považujke u
p. nynější čas, w kterém žijeme, jakožto čas daný w řa-
dě swětských příběhůw, můžeme jej posuzowati jakožto
čas podmíněný všemi časy předešlymi, neboť te-
prwa když tyto uplynuly, mohl tento nastoupiti a tázati
se zdať w pořadě swětských příhod prwní článek se na-

lézá, t. měli svět svůj určitý pořádek čili nic, a tudy jestli řada konečná čili nekonečná? Právě tak mohou tělesa všemírná po všech stranách veškerosti se považovati jakožto řady tvořící podmínku za podmínkau, jelikož každá naskytá prostora, u p. naši slunečné saustawy, nejbližší prostorau ohraničuje se, a tudy podmíněná bývá. Zde ovšem není rozdílu mezi vzestupováním i sestupováním. Jednak předložili se, aby z daného kterého tělesa, u p. našeho slunce, k druhému přestaupilo se, až by se vesmír jaksi přemětil, tehdy by takové počínání také vzestupováním nazvati a tázati se mohlo: zdali v řadě všemírových těles nalézá se kde jaká určitá hranice, t. první článek, čili nic? nebo zdali to pořadí konečno čili nekonečno jest?

b) W ohledu na dělitelnost daného celku w čase a prostore nalézá se opět řada podmínek. Neboť se celek považuje jako podmíněný, jehožto podmínky jsou částky jeho, tak že každá částéčka opět podmíněná se býti vidí, jejíž vyšší a zdálenější podmínky dělením vynalézti se mají, a tu se naskytá otázka: zdali ve všech možných částkách hmotných, ve světě, prvních článků stává, t. jednosobných, nesložených, čili nic? a tudy jsouli řady konečné neb nekonečné?

c) W ohledu na vznik projevů w čase a prostore působí příčiny i účinky řadu podmínek, kteréž, půjdeli se od skutku k příčinám, vzestupmo se probírají; a tu se opět otázka položiti může; zdali w řadě skutků a příčin ve světě se nalézají první články, ježto řadu účelně počínají, t. jsouli wolnočinné příčiny, čili nic? a tudy, jestli řada konečná nebo nekonečná?

d) W ohledu na bytí projevů všemírových vůbec může podobně otázka o prvním článku položiti se: Jestliž jaký, čili nic? a t. d. Na tyto otázky možno vždy we dvojí odpovědi se pronésti, které se co sada a zápor srovnávají, a *světoslovnau protisadnosti* (antithetica cosmologica) slauti mohou.

§. 160.

První *swětowědná* záhada, při kteréž se rozum přemyslný w rozporu ocítí, ať položí swětu počátek a hranice, anebo jej za bezpočátečný a bezmezný klade, musí w tom rozvodu se pronést: že wesmír jakožto celek o sobě wzatý nemůže poznáním stížen býti, ale že jakožto projev se w neurčítau dálku prodlužuje a rozleha.

1. Že swět podlé prostory a času konečný jest, zdá se z toho wyswítati, žeby bezpočátečný swět byl jakási uběhlá wěčnost, aneb nekonečná řada sebesledných dob. Že ale nekonečná řada právě w tom záleží, an nenáhlým poslaupným sborem nikdy dokonána býti nemůže, tedy domnění o swětě nepočátečném upadá w rozpor. Podobným způsobem i domněnka o swětě ohraničeném zaplétá se w rozpor; neboť i tu by k wýřtu všech částek nekonečného času uběhlého třeba bylo, což opět wálí s rozumem.

2. Jednak že swět podlé času a prostory nekonečen jest, zdá se z toho wyswítati, an před počátkem swěta by byla času prázdnota, a nebo čas, w němž by swěta nebylo. Swět by však w některém dílu prázdného času se počítí nemohl, kdyby nebylo důvodu nějakého, proč právě w tom a ne w jiném rannějším swůj počátek nebere, a přece by jedna částka času před druhau podmíněného počátku do sebe neměla, tedy domněnka o swětě počatém upadá w rozpor. A kdyby swět ohraničen byl, tehdy by za jeho hranicemi nastalo postranství ničeho neobsahující, tehdyby swět se nalézal w prázdne pustině w sobě neobmezené, tudy by w poměr přišel s pustinou a prázdnotau. W tom však jest neshoda a rozpor, když se myslí swět w poměru k pustině a prázdne prostoru, jelikož prostora prázdna ničím není, a tudy ona poměr jest jen potah bez potažného. Domněnka o wšemírowé hranici stojí w neshodě a rozporu.

3. Tento rozpor vzniká odtud, že se swět jakožto celek o sobě považuje s otázkau: Jestli celek konečný čili nekonečný? Tehdáž však se neposuzuje jakožto zhladatelný

předmět, nébrž co wěc o sobě (Ding an sich), a proto se k němu nehodí přisudek konečnosti neb nekonečnosti. Neboť tito přisudkové se zakládají na naší představě o prostore a času, tedy na naší názornosti k daným předmětům. Kde však podmínka našich přisudkůw přestala, tu přestává i přisudkování naše. Kdy však swět uvažujeme tak, jak se nám w názoru podává, tehdá nestojí před námi we swé celkowitosti, nébrž we swé částečnosti. Protož jest nám swět dle swé kolikosti w prostore a času neurčit; nebo jděme w projewech času a výčtu těles všemírowých až k nejzazším jakkoli hluboko a daleko, nikdy nedospějeme k prwnímu ději, jímž se swět započal, aniž k počátečnému tělesu a hraničnému, kterým by se swět obmezil, ale ustawičné nowých a nowých předmětů w prostore a času odkryjeme. Ano byť i kdysi a kdesi zpráwy dějůw a zhledávání těles se přetrhlo, jednak by nelze bylo bez úskoku rozsudného uzavřítí, že počátek nebo hranice swěta se našly.

§. 161.

Došedše druhé swętosłowné záhady, při níž se přemyslný rozum do rozporu zaplétá, přijímaje buď konečnou množinu částek w tělesech všemírowých, anebo nekonečnou, budeme opět přibezděčeni k tomu rozvodu, že hmotná wěc we swětě w ohledu na swé částky jakožto prostowzatý celek nikdy wystižena býti nemůže poznáním, a tataž w názoru vážená nekonečně dělitelná jest, byť i nikdy nekonečné množiny částek neposkytovala.

1. Neboť že hmotné jestoty swěta z konečné množiny jednosobných částek sestávají, zdá se z toho wyswítati, an znásobení jich toliko náhodný a proměnný poměr wěcí jest, který se w mysli i wypustiti dá, kdyby tedy nebylo ničeho jednosobného, zawržéním znásobnosti we wěcech zawrhly by se wěci samé, t. ničeho by nezbylo, coby znásobením mezi sebou w poměr kročiti mohlo. Že ale jsau wěci znásobené we swětě, a swět se z nich složený zhledává, tedy by s rozporem bylo, wě-

ci jaké složené i znásobené připauštěti, a jednoduchých a jednosobných zapírati.

2. Že však hmotné jestoty we světě z nekonečné množiny částek, z nichž nížádná jednoduchá není, sestává, zdá se wyswítati, že každá znásobená věc prostoru zajímá, a tudy z tolikera částek sestává, jako i prostora. Jelikož prostora nesestává z dílůw jednoduchých, anobrž rozdrobitelných, a mathematická tečka nezaujímá určité částky w prostoru jsauc toliko hranici; tedy se připuštěním jednoduchých částek we hmotných věcech též připustiti musí, že tyto dílůw také nějaké prostory zaujmají, což k rozporu a neshodě weđe.

3. Tento rozpor powstává toliko tím, že se každá hmotná neb znásobená věc světa co celek o sobě považuje, a pak otázka klade, zdali tento celek konečné množiny částek, z nichž každá o sobě považuje se co jednosobná, a neb z nezčíslné množiny částek, z nichž každá o sobě co znásobená se považuje, záleží. Tyto přísudky však nemohau k jednotliwým věcem we světě, aniž ke všemu míru samému potahowány býti.

§. 162.

Třetí světoslovná záhada o příčinách wolnočinných anebo přírodních we světě w rozpor wodící může tento rozhod míti, že sice všechno, co se we světě děje, jakožto projev wiší od příčin přirozených, skutkům ale mravných jestot, ráz rozumnosti na sobě nesaucím, může wolnočinnost připustiti se, kdyžby připuštění takowého platná potřeba se widěla.

1. Že kromě přírodních příčin we světě také příčiny wolnodějné působí, zdá se z toho wyswítati, žeby při pauhých příčinách přírodních se nenalézalo nížádného prwního článku, jelikož by každá působící příčina k jiné předcházející příčině poukazowala. Chceme-li si ale úplnu řadu příčin a skutkůw mysliti, tehdy w řadě těch příčin bude jedna postačitelná, jelikož bez ní we světě ničeho se státi nemohlo. Přírodní příčiny však nejsau

postařitelný, poněwadž pro swé skutkowaní jiných příčin pohledávají, tedy nemůže býti leda s rozporem přijímati řadu příčin dostatečně důwodnau, a nepřijímati wolnodějně a prostau samowolnosti se ustanowující příčiny.

2. Že však wylaučením wolnodějných příčin toliko přírodní we swětě panují, zdá se z toho wyswítati, že každý děj máe swůj podnět i čas, k jinému času poukazuje, kdy jednající úsoba dobu swého jednání měla, kdyby však úsoba ničím k jednání ponucena nebyla, tehdy by ze swého stawu A, w kterémž nejednala, do stawu B, w kterém jednala beze wší příčiny a podnětu, jako nějakým skokem se dostati musela, což opět rozpor w sobě zawírá.

3. Tomuto rozporu se vyhová, když jednajícím úsobám se popustí netoliko ráz přírody, podle něhož ke swětu smyslnému, ale i ráz mrawní, podle něhož k wyššímu pořádku rozumných věcí příslušetí budau. Z té příčiny budau jednající úsoby státi jednak pod zákonem přírody, jednak pod zákonem swé mravné wolnosti.

§. 163.

Čtvrtá swętosłowná záhada s rozporem spojena z ohledu připauštění buď prostonutného bytí anebo bytí náhodného dá se takto rozhodnauti: že, ačkoli wšeliké smyslné bytí náhodno jest, jednak prostonutná bytost jakožto rozumem nadaná může se přijmauti, když takowého přijetí by platná potřeba nastala.

1. Že k swětu cosi prostonutného náleží, zdá se z toho wyswítati, že wšelika náhodná a proměnná jsaucnost, jakáž wšem zhledatelným věcem přísluší, toliko podmíněná, neúplná, nedostatečná jsaucnost jest, neboť se k jiným věcem jakožto k swým podmínkám odnáší; kdyby však tyto věci opět jen způsobeny byly a w jiných swůj počátek hledaly, tehdy by wůbec nebylo jsaucnosti dostatečné. Podmínečnost nebo způsobenost však vždy se odnáší k podmínce dostatečného bytí, bez níž by nižádného bytí

nebylo. Wzniklby tedy rozpor, kdyby se náhodně i proměnné věci ve světě přijímaly, ale prostonutné nepřeměnné věci by se nepřipustilo, w které toliko dostatečný důvod naši jsaucnosti ležeti může.

2. Že we světě ničeho prostonutného není, zdá se z toho wyswítati, žeby ono buď we světě nebo kromě světa bytowało. We světě, jsauci částkau jeho, nemůže bytovati, jelikož we světě dle zákona přičinnosti všecko podmíněno jest, a tudy jen podsazením své příčiny, t. náhodně bytuje. Věc světová a věc prostonutná jsau w rozporu stojící pojmy; protož nemohau všeccky věci we světě býti naprosto nutné, poněwadž věc prostonutná nemůže z náhodných věcí sestáwati. Věc pak kromě světa co příčina jeho myšlená musila by w čase činiti, počawši býti věcí w čase, tedy smyslným podmínkám podrobena we swých činnostech, pročez věc, ježto bez rozperu by nemohla spolu za prostonutnau držána býti.

3. I tento rozpor w tom swůj půwod má, že se náhodné i prostonutné z jednoho a téhož stanowistě považuje, totiž co předmět k poznání daný. Takovým předmětům neboli pojůmům we světě přísluší owšem toliko náhodna jsaucnost. Tím se však úplné nutnosti neruší, jen nebudeli z téhož hledistě považována. Neboť máli ona dostatečným důwodem a půwodem wszeliké náhodné věci býti, tehdy se nemůže w nižádné zkušenosti naskýtati, aby podlé své jsaucnosti nebo podlé swého působení mohla býti zeznána. Následowně nemůže ona ani co díl světa we světě (*ens intramundanum*), aniž co půwod světa kromě světa w nějaké řadě projewůw se vyskytnauti. Jest tedy pauze rozumová jestota, kteráž nikoli na přemyslném, něbrž toliko na skutečném důwodě své založení má.

§. 164.

Považujíce svět za poznatný předmět widíme w něm toliko úhrnek projewů, w kterých, buďte ony w jakýchkoli seřaděny třídách, pro naši wázanost ku prostoru a času nižádné úplné dostatečnosti nenalézáme. Prostowzatost nebo

nepodmíněnost jęst toliko wida nepoznanę nęcoty, kteraužo hledati rozumu uloženo jęst jakožo záhadu; a kteráž sice snahu skumnau i wykonnau pobízí, ale u wěk wýstihu zdálena zůstane.

1. Pozorujemęli swęt z dotčeného hledišť, seznáme marnost oných přesažitých otázek, které se w ohledu na swęt nawrhují; u p.

Jęstli wíce swętů kromě jednobo? (pluralismus cosmologicus) a jęstli tento swęt nejlepši? (optimismus cosmologicus).

Co do prwní otázky můžę se rozebrati w tyto smysly. Jęstli kromě naší země, jęž také někdy swętem sluje, jęště podobných těles, a zdali mimo saustawu sluneční, ku kteréž země se počítá, anebo mimo tu, ku kteréž slunce se počítá (cesta nebeská), jęště jiné těm podobné saustawy bytuji? Tuto otázku owšem přírodnictwí sobě klade, a bez rozpaku přiswědčuje. Smysl oné otázky můžę býti tento: Jsauli w nekonečné prostore, jakau si představujeme, jęště jiné saustawy swętůw od sebe neodwislé umístěny, z nichž každá jen pro sebe celek projewůw zawírá, a jalowau mezeraw od druhých se lauči? Poněwadž k ohraničení takowých shledatelných swętůw by pustá prostora slaužila, a pustá prázdna prostora není připustitelná, tedy se záporně odpowídá na tuto otázku, a spolu za wěrno klade, že nejzďálenější tělesa a swętůw saustawy s naší saustawau se spojují, a s ní celek tworí, ač celkosti této nám wýstihnauti nelze.

Co do druhé otázky, bęz odporu bude swęt tento jakožo jediný, tak také nejlepši, jelikož s jiným lepším srownán býti nemůžę. Chtělby kdo twrditi, že mimo swęt tento mnoho jiných swętůw možno bylo, z nichžto swęta twůrce tento nejlepši obral, twrdil by bez možného důkazu, wýšed z okresu swého poznání.

2. Swęt co úhrnek předmětůw zákonně spojených a podáwaných možné zkűšenosti sluje *přiroda* we hmotném smyslu. To, co nenáleží k oněm předmětům, jęst kromě přirody neb *nadpřirodno*. Co se řídí zákonem pří-

rody, sluje *přirodný děj* (eventus naturalis). Následek těchto dějůw sluj *bik přirozený*, a stejnodobnost těchto následkůw *pořádek přirozený*. Co od toho pořádku se odchyluje, jest *neobyčejno*, a když se zákonům přirozeným protiwí, *nepřirozeno*; *nadpřirozeno* neb *nadpřirodno* pak, když něco příčinau nad přírodu wznešenau způsobeno soudíme. Nadpřirodný děj sluje též *diwem* neb *zázrakem* (miraculum rigorosum), neboť w širším smyslu nadpřirozená přihoda diwem sluje. Možnosti zázrakůw nelze popírati, aniž bez opowážliwosti bude w některé skutečnosti zázrakůw kladení a hájení. Hajič skutečného zázraku měj dostatečný důkaz dějeprawný (historicus) o tóm ději podle všech okoličností, a za druhé filosofický důkaz, že projew takowý nižádnau (známau i neznámau) mocí přírody dle zákonůw přirozených nemohl býti způsoben. Jest to tedy rozumu pravidlo snažícího se ku poznání, aby cestau přirozeného wykladu sobě příběhy swěta wysvětlowal, ač nezamítaje toho, co se tudy wysvětli nedá.

III. H l a w a.

Metafysická theologie čili pauhorozumové bohoslowí.

§. 165.

Pauhorozumové bohoslowí jest wěda neobmezené nadsmyslné jestoty, Boha, čerpaná ze zásad rozumowých. Rozeznáwa se od *bohoslowí sadného* (positivus), jež Boha zjewením poznati se snaží; i též od *mrawného bohoslowí* (theologia moralis neb ethicotheologia) náležející k wykonné filosofii. Jindy také metafysické bohoslowí nazýwawali *bohoslowím přirozeným* (theologia naturalis).

§. 166.

Rozum přemyslný dospěw we swém swětoslowném skaumání ku pojmu nepodmíněné nutnosti, slučuje s ním

welmi sausledně také pojem nejvyšší dokonalosti, nemo-
ha onu panhotu nikterak zasnaubiti s nějakau wadau nebo
nedostatkem. Z toho se udává pojem naprosto nutný a
výbor wší dokonalosti, anebo pojem o jestotě nejdokona-
lejší, kteráž důwod swé jsaucnosti w sobě zawírá, jsauci
neodwislau od jiných podstat, nébrž jsauci půwodem bytí
i ostání všeho míra, a tudy i twůrce i ochrance a spolu
mrawní swěta ředitel, a jiným slowem *Bůh*, jakoby řekl
prabyt (ens originarium), *jestota všech jestot* (ens entium
perfectissimum et realissimum), *zvyšobená widina* (objec-
tivirte Idee, ens ideae adaequatum).

§. 167.

Na tuto jestotu čini přemyslný rozum troje wztahování.

1. Jestliž takowá jestota?
2. Jaké má ona vlastnosti do sebe?
3. Co působila a působí ona podle těchto vlast-
ností?

Na těchto záhadách se zakládá metafysického boho-
slowí rozwrčení w nauku o *jsaucnosti* (existentia divina),
o *wlastnostech božích* (attributa divina) a konečně o *skut-
cích božích* (de operibus divinis).

§. 168.

Metafysické bohoslowí snažící se odpowídati k oněm
otázkám, buď ono po straně *nadpřirozenství* (supernatura-
lismus), ježto se ke zjewení vyššímu odwołává, anebo po
straně *přirozenství* (naturalismus), ježto přirozenau cestau
pauhého rozumu hodlá známosti o Bohu nabyti, žádá za
podporu swým důkazům:

1. Úprau swědomí odchováním, aby w tomto hlase
rozumu se mohlo wzbuditi ozwání hlásající tu nadwšemír-
nau podstatu;

2. Uznání výroku činěného swědomím, t. wíru. Ne-
boť uznaw jednau tento výrok, již ho nepokládám za swůj
wýmyslek, nébrž za nadání, jsa weden, abych poznal to-
ho dárce samého.

§. 169.

Aby se výrok našeho svědomí k pojmům rozumu připojil, hleděli odedávna mudrolibní myslitelé nalézt cestu, obhravše k tomu cíli následujících čtvero důkazů, a sice:

1. Důkaz *bytoslowný* (ontologicus), w němž se dowozuje z pauhých pojmůw domyslně bytost nejpodstatnější jestoty.

2. Důkaz *swětoslowný* (cosmologicus), jenž důwody swé z náhodnosti swěta čerpá.

3. Důkaz *účeloslowný* (teleologicus) aneb důkaz odwozovaný z účelnosti, zjewující se we všech částkách swěta.

4. Důkaz *dějprawný* (historicus), jenž se provádí přikladem všech národů srownávajících se w počtě k jestotě nejwyšší.

Třetí důkaz nazývá se jinak také *přírodobohoslowný* (physicotheologicus), a odlaučené wědění jeho *přírodné bohowski* (physicotheologia), kteréž opět w *hwězdne* (astrotheologia), *rybné* (ichthyotheologia), *hromné* (brontotheologia) bohowski a t. d. rozwrhnauti se dá; jelikož w tom ohledu každá částka přírody se uwažowati může. Dle snadnějšího přehledu těchto čtvero důkazůw we spojení s oním nadpřírodným dají se takto sestawiti.

I. Důkaz nadpřírodný, t. zjewením.

II. Důkaz přírodný, t. odlučně od zjewení:

1) Z domyslu čili z pauhých pojmůw, bytoslowný neboli pauhorozumowý (a priori).

2) Z přezwědu čili ze zkušenosti (a posteriori).

a) We swazku s oněmi pojmy neboli zkusnorozumowý.

c) S odwoláním ke zkusitelným wěcem, an se jich náhodnost powažuje, swětoslowný.

ρ) S odwoláním ke zkusitelným určitým wěcem, an se jich účelnost powažuje, účeloslowný aneb přírodobohoslowný.

b) Bez swazku s oněmi pojmy, jakožto pauhá zkušenost, dějprawný.

Že ale wíra w Boha neb nábožné přesvědčení o bytu nejvyššího původu w právném světě sama od sebe se zachováwa, nebywši podrobená domnělým důkazům jsaucnosti Boží, aniž jimi zplozena, tedy mohau tito důkazové bez ujmy a úrazu oné wíry směle waženy a sauzeny býti. Neboť dejme tomu, že by jich nebylo s to; aby zdůvodili dostatečně ono přesvědčení, neutrpíť toto naše přesvědčení ni nižádné uhony, ale spíše bude ochráněno před mamením a klamem úskočné popírawosti.

§. 170.

Bytoslounýj důkaz jest w tomto rozsudku sestaven. Pojem o Bohu anebo předstawa o nejvyšší a nejdokonalější bytosti nezawírá w sobě rozporu nižádného; tedy jest takowá bytost možná. Že ale jsaucnost, také dokonalostem náleží, které wedlé onoho pojmu Bohu příslušeji, tedy by rozpor vznikl, kdybychom Bohu jsaucnost odepřeli. Následowně jest takowá bytost skutečná, poněwadž jest možná, t. jeji jsaucnost jest nutná.

Tento důkaz poprwé Anselm, filosof anglický, asi tak to pronesl. Člowěk jest mnohých věcí žádostiw; protože se mu dobře býti zdají. Tyto věci pak jsau w ohledu na swau wýtečnost a na swé jakosti welmi rozličny; jistě ale bude něco, čím se všeccky odobřují, t. ježtě bude něco, co jest samo sebou dobro, a co teprwa jiným věcem na dobrotu pomáhá; — a to jest dobro nejvyšší. A tak jako jistě jest něco dobro samo sebou, bude také weliko samo sebou, jsauc weliko w každém ohledu, ano i nejwětší, ne pak w ohledu na prostoru jako těleso, nebrž w ohledu na dobrotu, dokonalost a důstojnost, jako jest maudrost; a tato bytost, která spolu nejwětší a nejlepší jest, bude bytostí nejvyšší, a posledním původem netoliko všeho dobra, ale i všeho bytu, nebo všeliká bytost jest buď skrze něco nebo skrze nič. To poslední neni myslitelné. Všeccko bude tedy skrze něco, a to něco bude aneb jedno aneb mnohé; jestli poslední, tehda wztahuje se mnohé k jednomu, skrze které jest, a w tom případě jest všeccko skrze jedno. Anebu w každé jednotliwé w mnohém jest

skrze sebe, dle kteréž případnosti bude v každém jednotlivém mocnost skrze sebe bytovati, a tím opět bytuje všechno skrze jedno. Pak i třetí případ není myslitelný, v němž by jedno aneb prvotno od podřízeného a podmíněného svou jsaucnost dosáhlo. Jest tedy bytost, ježto, nepošetší od nikoho, původem jest všemu, dokonalejší nade vše, což jiným způsobeno; a tato jest bytost nejpodstatnější, nejvýtečnější, nejvyšší a nejvýbornější, kteréž jsaucnost rovně tak přistojí, jako světlu záření.

Tento důkaz se zakládá na pojmu nejdokonalejší bytosti, kterýž Anselm přijímá za nutný a prvobytný pojem rozumu, poněvadž konečnost všech věcí se k nezkonale bytosti odvolává.

Kartesius užívaje toho důkazu, podjal se při něm proměny, že místo nutnosti vystavil nekonečnost, a nejdokonalejší bytost, tak že se od tohoto podstatně liší, ale s oním předešlým se srovnává.

Namítáno bývá proti bytoslovnému důkazu toto. Bytoslovný důkaz nenadsílá si nic jiného nežli skutečnost konečných věcí, a pojem odtud získaný jest pojem nejpodstatnější bytosti, která důvod možnosti pro všechny ohraničené věci v sobě zavírá, a sama sebou nutná jest. Kterak ale Bůh tuto ohraničenost zpořádal, zdali wolnočinně svět utvořil a jemu cílení jaké vytkl, nedá se bytoslovným důkazem nikterak určit. Bůh jest tímto důkazem ovšem bytost nejpodstatnější, sebou nutná, ale ještě není *bytost zosobená*.

Kartesius položil jsaucnost mezi dokonalosti, a uvažel, že ona jakožto vlastnost Bohu přináleží. Než jsaucnost není dokonalostí, nébrž toliko to, bez čehož nižádné dokonalosti není. Tomu, čehož není, nemůže se přisouditi ani dokonalost ani nedokonalost.

Když se zavírá: Nejpodstatnější bytost jest možná: tehdy jest i skutečná; patrně se rozsudkem přeskakuje z možnosti na skutečnost, což nelogické a nerozsudné jest.

Když zavírá: Nejpodstatnější věci nemohu jinak mysliti, leda s přídatkem nutnosti, a tudý i jsaucnosti, teh-

dy bytuje ona i kromě mé mysli; wywodím z návestí věci nežli se wywoditi dá, nebo z toho nic jiného nenásleduje, než že ta věc v mé mysli si místo osobila.

Konečně zásada, že zřetelná představa neb pojem má býti sudidlem pravého, jest křivá; neboť se klamávají lidé, domnívajíce se, že zřetelné představení máti o věcech.

Spinoza se podjal saustawy, mající v čele *pauhan jsaucnost*, totiž všudypřítomnost, neproměnnost, skutečnost, kteráž nikdy není vlastností jinému, nežž majíc všecko jiné za vlastnost svou. Tuto jedinou všecnístaou nekonečnou bytost jmenuje podstata nebo božství. Podle Spinozy jest tedy božství a příroda jediná a ta podstata vládnoucí nekonečným rozsahem a nekonečným myšlením. Všecky věci stvořené nejsau než *měny* (*modificatio*, *Nuance*) nekonečného rozsahu a nekonečného myšlení, ježto obě v Bohu sňatě jedno a tožě jsau a nerozlučnou jednotu působí. Od věku jsau všecky jednotlivé věci v Bohu směštnány a z něho v nekonečnost podle své vnitřní nutnosti vycházejí. Rozum a vůle jsau měry nekonečné mysli, pokoj a hnutí jsau měry nekonečného rozsahu.

Spinoza snažil se zdůvoditi domněni své o *pauhém* bytí, božství nazvaném, tímto rozsuzováním. Jsaucnost bude mít věc, při které není důvodu, aby se jí nejsaucnost přisouditi mohla. Nenili možno udati důvodu, za kterým by nejsaucnost Boha následovala, tehdy nutná jest jsaucnost jeho. Byloli by takového důvodu, bylby buďto v přirozenosti Boha anebo kromě ní, t. v podstatě jiné přirozenosti; bylali by podstata též přirozenosti, užby byla jsaucnost Boží uhájena, podstata ale jiné přirozenosti nejsauwiselaby s Bohem a nemohlaby jsaucnost jeho ani se stanoviti ani rušiti. Když tedy onen důvod nemáže býti kromě Boha, muselby, jestli by božství býti nemělo, na přirozenosti boží ležeti, a tudy rozpor s nedůvodem zploditi, čehož o bytosti prstonutné a nejvyš dokonalé mysliti se nedá.

Námítka: zřejmě se vidí, že Spinozowa saustawa ke *všeboženství* (*pantheismus*) se kloní, jež ve své sauslednosti s *osudověrstvím* (*fatalismus*) se snaubí a volnosti člověka

odsazuje. Ke Spinozowu božství lne weškerá příroda, člověk i věci shledatelné, jest tedy Bůh původem dobrého i zlého, pravdy i bludu, což i po pojmu Spinozově s pro-
našenu předstawan o nejdokonalejší bytosti se nesrovná-
wá. Ostatně klade Spinoza sađu, že božství wnitřní nutno-
stí bytuje, a jelikož všecko we swětě pauhau měrau bož-
ství jest, tedy nemůže nižádného důvodu podlé onoho
připustku domysliť se, kterýby kromě Boha se nalézal, a
z něhožby nejsaucnost božství se wyslediti dala.

Spinoza uděluje také podlé pravidel Kartesia swému
nadeslanému prstonutnému bytu všechny vlastnosti vše-
wěcné jestoty a spolu také skutečnost.

§. 171.

Důkaz swětoslowný wodí se takto. Zkušenost učí, že
všecky vědy we swětě ustawičným proměnám, co do swé-
ho stawu, podrobeny a tudy náhodny jsau. Jedno vzniká,
druhé zaniká. Kdykoliw náhodná věc vznikne a bytuje,
weady musí též prstonutná věc bytowati, protože nelze,
aby: wšeliká jestota náhodná byla, nébrž cosi také bytuje,
kteréz dostatečný důvod netoliko swé vlastní, ale i ostatní
jsaucnosti w sobě obsahuje, jelikožby nikde postačitelého
důvodu k jsaucnosti nebylo. Prstonutná bytost bude nej-
vyšší dokonalostí, jelikožby se nedalo pochopiti, kterak
důvod swé vlastní a jinobytné jsaucnosti obsahowati mů-
že. Jest tedy nejvyšší bytost čili božství newyhnutelné.

Smysl náhodného wztahuje se k náhodnosti hmoty,
ježto důvodu swé jsaucnosti nemající w sobě není přiči-
mau, že jest. neb bytuje, nébrž že její nebytí rovně tak za
možno se považuje jako její bytí, a w tom leží náhodnost,
která rerum contingentia a důkaz sám argumentum a con-
tingentia mundi slowe.

Námítka 1. Tento důkaz swětoslowný není než úkrytek
bytoslowného. Nebo pod zástěrau zkušenosti wluzuje se po-
jem prstonutné bytosti a otázka, co o takové bytosti dále se
dá mysliti.

2. Nadesílá se a prohlašuje bytost nejdokonalejší, že
totiž každá prstonutná bytost také nejdokonalejší bude.
Jestli tato sada prawá, dá se aspoň s umalenau kolikostí

obrátili a také říci. Některé nejdokonalejší bytosti jsou bytosti prstonutné. Že ale nížádná bytost před druhau prstonutností jako nějakým nádwkem dosáhnouti nemohla, jelikož tato po zadu omeškaná méně dokonaláby byla, tedyby se i prostým obrácením říci mohlo: Každá nejdokonalejší bytost jest spolu také prstonutná bytost. Tím způsobem by se z pauhého pojmu o takové bytosti na její jsaucnost zawíralo, jakžto w bytoslowném důkazu křiwasudně se děje. Tak wráworá i tento důkaz jako první.

3. W tomto důkazu se zákon přičinnosti, jenž we předmětech zkusitelných swau platnost má, k wěcem přesažitým zawléká, a snažně pátrá po prstonutné bytosti tam, kde ji mezi předměty není najíti.

4. Konečně klame rozum sám sebe, mysle, že celkost wšech proměnných a náhodných wěcí pojál tím, an přetnuw pořadí podmínek o swé ujmě nepodmíněnou bytost si sází a myslí. Neboť prstonutná jsaucnost jest nepochopitelná, a tím samým ničeho se nepochopuje, když se z ní jsaucnost náhodná wyswětliti hodlá.

Škola Wolfo-Leibnícowa dokazowala jsaucnost boží ne tak z náhodného swěta, jako spíše z náhodností člověckého bytí asi takto. Moje vlastní bytí jest náhodno; jak zkušenost učí, nejsem skutečně, jelikož mohu myšlen býti, sicebych byl nuten. Moje jsaucnost nenásleduje z blízkyh a nenásleduje ze zdálených příčin w oboru pocitelném, jelikož w něm co we věci náhodné nížádný postačitelný důwod se neshledává. Ale wšak zapřítí se nedá, že jsem skutečně; tedy já co podmět sady budu se jsaucností co přísudkem myšlen. Důwod tohotp směti nemůže w obsaze pojmu ležeti, sicebych wěky a bez proměny býti musil, jsa swé proměnnosti dosti sobě powědom. Naležili ale důwod mého bytí w myslitelnosti podmětu, tehdy bude ležeti w jeho podstatě a sice w pauhé nebo potažné dokonalosti. Že pauhé dokonalosti nemám, wím; tedy musí on w potažné dokonalosti ležeti, a sice w tom způsobu, podlé kterého jsem já w jistých případcích a w jistém pořadí wěcí wyborem se státi mohl.

Než potažná ta wybornosť náhodné jestoty nemůže nižádnau jinau měrau důvod její jsaucnosti obsahowati, leda se připustí swobodná příčina, ježto wybornosť tu prwé uznala, zchválila, a za tím podmětem we skutečnost uwešla. Tato swobodná příčina již nemůže býti náhodná, nébrž dlužna býti nutná, a její předmětná jsaucnost nemůže býti laučena od swé myslitelnosti. Tato prostonutná jestota bude míti wšecky dokonalosti do sebe, mezi nimi i jsaucnost.

Mendelssohn podává swůj důkaz tímto způsobem. Netoliko možné věci co možné, ale i skutečné co skutečné býwají od myslící jestoty myšleny; neboť každý možný pojem býwá jakožto pomysl od myslící jestoty myšlen, protož bude míti aspoň jsaucnost myslňau, t. bude prawý pojem myslící jestoty. Ale i skutečnost musí od některé jestoty co prawda poznána a pochopena býti, máli slauti prawdiwau. K věci musí se hoditi pojem, každý předmět musí se w podmětu wyobraziti; jsau ale příčiny a znaky, ježto k bytosti a skutečnosti některého předmětu přináležejí, tak nezčíslny, že ani já ani jiná konečná jestota, ani wšecky konečné jestoty pospolu jich zřetelně pojmauti nemohau. Žádná možnost nemůže od náhodné jestoty w nejwyšším stupni poznání jakožto možná, žádná skutečnost nejdokonalěji jakožto skutečná myšlena býti. Třeba jest tedy myslící jestoty nejwyššího rozumu, ježtoby úhrnek wšech možností a úhrnek wšech skutečností jakožto skutečný přemyslíla, slowem jestoty takowé, kteráby úhrnek a swazek wšl prawdy u nejwyšším rozwtí co nejzřetelněji a nejobštrněji myslila, a ta jestota jest Bůh.

Námítka 1. Že wšhecko skutečné spolu i myslitelné jest, s nádesláním myslící jestoty, nedá se popírati, ale možnost od myslitelnosti se rozeznáwá. Možno sluje to, co pod jistau podminkau námi kdesi poznáno býti může; k myslitelnosti pak náleží, aby předmětní přísudkové wespolek se nerušili, k tomu wšemu potřebí jest, aby myslící jestota k nějakému předmětu se odnesla; při mnohých pak takowé odněšení se nestalo, z čehož následuje, že mnoho předmětů jest, jichžto možnost a skutečnost ještě nižádnau myslící jestotau poznáno nebylo.

2. Ačby ostatně všechny sady se připustily, jednak neplyne z nich božství jakožto židlo všeho bytí a všeho.

§. 172.

Není od místa *důkaz dušeslovný*, jenžto jsaucnost Boha takto hájí. Cožkoli bytuje, má nějaký původ svého bytí; člověk bytuje, ale nebytuje toliko tělesně a živočišně, něbrž i duševně. To, co bytuje, má svůj původ budto w sobě nebo kromě sebe. Člověk vyskaumaw sebe, že původu svého w sobě hledati nemůže, kromě sebe hledati jej musí. To, co nedokonalé jest, nemůže býti původem dokonalému. Že ale bezrozumná a bezvolná příroda u přirornání ke člověku, jestotě rozumné, jest právě jakási nedokonalost, nemůže ona tedy, byť i původství w ohledu na tělo jí se nepopíralo, w ohledu na jeho duši původem býti.

Člověk jakožto rozumná jestota, kteráž postačitelný původ a důvod dlužna jest míti, dosáhl své jsaucnosti od toho tworce, který jsa wznešen nad bezvolnou a bezumnou přírodu, člověka, totiž duši člověckou, stvořil a Bohem sluje.

Námítka 1. Tento důkaz hlavně se světoslovným se jednotí; neboť prawda owšem, že člověk si sám původem býti nemohl, a i to, co sadami ostředními dowoditi se hledělo, že Bůh mi jest původem. Ale nesrovnale stojí podle toho rozvodu člověk w příčinné řadě s Bohem, tau nutnau bytující podstatou, co náhodná jestota. Wedl se tedy důkaz na wzor světoslovného.

2. Pak se rozumuje sadau, že nedokonalost nemůže býti důvodem jestotě dokonalé. Ta sada jest dvojsmyslna; nebo budeli slowem *dokonalost* rozuměna, tehdy jest sada důwodná, jestli s ním spojen smysl potažné dokonalosti, tehda newidí se příčiny, pročby takowá dokonalost w dokonalosti menší anebo w nedokonalosti půwod svůj míti nemohla.

§. 173.

Jiná míra důvodně wywinauti widu a uznání Boha jest zaujata w důkazu, který slowe *přítodobohoslunný* (physicotheologicus neb physicoteleologicus) a swé důwody rozstawuje takto. Obezřewše bedliwě swět tento a uwáziwše rozmyslně zpořádání jeho, nalézáme w jednotlivých částkách swěta tolik podiwné sličnosti, pořádku a účelnosti, že nelze jinak než z této částečné účelnosti a zpráwnosti zawíratí o zpráwnosti a účelnosti swěta weškerého. Tato účelnost a zpráwnost nebylaby myslitelná, nemohaucí ze swěta sama vycházeti; kdyby rozum zákonodárný a wůle účely wytykající a zpráwu wědaucí myšlena nebyla. We swětě pak skutečně se zhledáwa a uznati musí zpráwnost, pořádek a rozpoložení, z čehož následuje, že kromě swěta práwě tak jistotně rozum účely wytknuwší, pořádek a rozwrhy obmysliwší a wůle bytowati musí, jakž jistotně ta zpráwnost we swětě se zeznáwa; a tento rozum a wůli přičítáme jestotě nazwané Bohem, kteráž pro ohromnau welikost swěta opatřena jest vlastnostmi wšemoci a wšemaudrosti.

Námítka 1. Tento důkaz kráčí cestau wýřtu, probíraje poměr wěcí spojených wzájemnau přičinností a posuzuje nezkončenau celost, uzawíraje z účelnosti w jednotlivých wěcech se nalézající na účelnost powšechnau. Wýřet tento není wšak úplný za důwodem, že obzor člověka jest na krátko sahající užina poskytující toliko k wíře podobnost.

2. Ba i proti jednotliwé účelnosti powstáwa z bledistě zkusitelného wšeliká pochybnost. Mohlibychom se pozastawiti, widauce, an dobročinná uzpořádání přirozenými nehodami mařena býwají, an uwdené dobré a prawda s překážkami a nesnázení neprospěšně wálčíwá; widauce, an nejslechetnější lidé nátiský zklíčení bez obrany hynau, ač wýrok rozumu ubezpečuje, že ctílost s blahostí se zasnubowati má. Owšem dalo by se druhostranně říci; že tyto zmatky nejsau pořádku wšemírowému na ujmu; wšak kdo tak sauditi umí, ten již zpráwu a řízení boží před očima

maje w Boha wěří, an oním důkazem se jsaucnost Boha teprw wyslediti měla.

3. Tento důkaz jest pojat obdobně z nějakého uměleckého stroje, jehož uzpořádání chwalu maudrého původce hláše. Podlé toho by Bůh jako každý řemeslný strůjce k látce byl odkázán a nemohlby slauti swěta twůrce, alebrž pořadatel jeho, cožby nepostačowalo k úmyslu tohoto důkazu, jenž dowoditi usiluje jsaucnost prabytného Boha.

4. Než ani pauhým rozjemem přírody nelze dospěti k pojmu swrchowané bytosti a swatosti, nébrž toliko nachýlení se děje k nadsmyslné stránce člověka, k rozumu a wolnosti.

5. Koněčně může se *přírodobohoslowný důkaz* považowati jako zjinačený swětoslowný; jelikož se w něm newychází od náhodnosti wůbec, nébrž toliko ode zvláštního způsobu náhodnosti.

Ačkoli tento důkaz, jakož z uwedeného o něm posudku wyswítá, všem potřebám sbíhajícím se k dowozowání všestranně platnému úplně newyhowí, jednak hodí se výborně, aby wíru w Boha, jestli ujata, w lidech upewnil. Wěčina z lidí není k tomu, aby w odtahu myslila, a w ohradě metafysiky duchowně se ohlédala, ale snadno dospěje k nějaké známosti přírody a dowede si uwědomiti její pořádek a sličnost. Důkaz přírodobohoslowný moha se snadno upotřebiti k výkonému žiwotu a k mravnému obcowání člověka, jsa wedlé swého prostonárodního wyjádření každému zrozumiteln, předěi nad důkaz bytoslowný a swětoslowný.

Potom hodí se welmi dobře při wychowání mládeže, která se již podlé swé náklonnosti s pořádkem, zprávností a sličností přírody ráda obírá. Také prospívá k powzbuzení nábožných citů, nebo člověk mravného smýšlení rozněcuje se k pobožnosti a bohomyslné modlitbě, kdy zprávnost a sličnost swěta byl zeznal.

§. 174.

Kant podává w knize (*Kritik der reinen Vernunft*) tento důkaz takto. Nalézáme w sobě, a mnohem wíce w

pojanu rozumné a vůlí nadané jestoty vůbec, také mravnau účelnost, podle kteréž člověk sobě mravné záměry ukládá a jimi v přírodě ke konečnému účelu probíhá. Otázka tu vzniká, smíli se kromě světa wrchní původ vyhledáwati, aby se příroda i v ohledu na naše vnitřní, mravné zákonodárství za účelnau pronést mohla. Považímeli bytnost věci co náhodnau, totiž v sobě původu svého nemající, tehdy můžeme se tázati: která jest to swrchovaná vznik dávající příčina, nebo jaký jest wrchní poslední cíl její, při čemž se nadesílá, že tato příčina si účel svůj wytknauti umí a pročez rozumná bytost jest.

Stojt pak, pokročímeli dále v tomto pořádku, newyhnutelná zásada, že máli poslední cíl, jehož rozum z domyslu (a priori) stanoví, platen býti, nikdo jiný jím býti nemůže, leda člověk mravným zákonům podrobený. Nebo kdyby záležel svět toliko ze samých bezživých, nebo na díle ze živých a při tom bezumných jestot, tehdyby jsaucnost takového světa neměla nižádné ceny do sebe, poněwadžby nebylo jestoty cenu ani na mále pochopující. Bylyby pak rozumné jestoty, kteréby cenu věci jen poměrem přrody k swému blahu uvažowaly, a nemohauce si samočianě tu cenu o své swobodě wydobyti, byloby bytí takových jestot we světě bezúčelno, a we světě bylyby sice účelové poměři, nikoli však cíl jaký konečný neboli poslední. Mravné zákony ale ukládají rozumu cosi bez výminky za účel, právě tak, jakž toho pojem o posledním účelu potřebuje.

Úsobná podmínka, za kterou si člověk pod oněmi zákony účel stanoví, jest blaženost, protož jest nejvyšší we světě možné: a co na nás jest, jakožto úsobný poslední cíl rozmnožitelné přirozené dobro, blaženost, pod zámluwau duchovní hodnosti, a podrobení se zákonům mravným.

Než mezi úsobným a výsobným nebo mezi podmětým a předmětým cílem posledním světa nebyloby žádného spojení, kdybychom mravný původ světa nepřijali, kterýby nám podle zákonů mravných výsobný cíl ulo-

žil a úsobný cíl uskutečnil. Tato jestota sluje Bůh: tedy jest Bůh.

Námítka. Tento důkaz jest dosti sausleden, toliko mu wadí, že se dwa poslední cílowé sázejí, kteří, jestli rozliční jsau smyslem swým a nejsauli wespolek podřadění, platnost cílu tratí; jsauli ale podřadění, vlastně toliko jeden z nich jest, jež co poslední sadiť lze. Ostatně by Boha stáwalo toliko dle časné blaženosti člověcké.

§. 175.

Dějprawný důkaz pro jsaucnost Boha býwá čerpán z nadeslané zázewrky, že to, w čem všickni lidé we všech wěcech stejnomyslnost ukázali, prawdiwé býti musí. Poněwadž tedy u všech téměř lidí a národůw přeswědčenost o jsaucnosti Boha se nalézala i nalézá, kdykoli podosáhli dosti nízký stupeň duchowního rozwití, tak že menší částka těch, u kterých ono přeswědčení se neuhostilo, ani zmínky nezasluhuje. Nemůže tedy toto jednohlasné přeswědčení se wyhlásiti za nějaký předsudek, neboť předsudkové stojí pod zpráwau rozumu, a kdyžby rozum usedlejší dospělosti nabył, musilby předsudek klesnauti. Musil tedy základ této stejnomyslnosti swé rodiště míti w člověku, jakožto tworů rozumem nadaném. Jest tedy Bůh, jelikož powšechná přeswědčenost o jeho bytí u všech národůw panuje. Sem náleží, co pronesl Cicero (99. Tusc. L. I. c. 1).

Námítka 1. Důkaz dějprawný nedá se sice pobořiti ukázáním k některým lidem a národům, u nichž nížádné stopy nábožnosti, aniž jakého zdání o božstwu se nenalézá, jelikož počet národůw bohoctiwých přewahu drží, aniž tím, že mnozí národowé ne tak božstwu, jako spíše vyšším nadlidským jestotám se klanějí, protože obyčejně mezi mnohými swými bohy wždy některému přednost před jinými udělují, a od národůw newywázlých z wazeb surowosti čista widina božstwa se očekáwati nedá; jednak slabost onoho důkazu leží spíše w tom, že jsaucnost Boha se nedá wůbec zdůwoditi na cestě dějprawné, jelikož důkaz o předmětu nepojímatelném jest sám w sobě nedospělý.

2. Stejnomyslnost w lidu nebywá wezdy na neomylné prawdě založena. Panowalyť bludy po tisíciletích w národech a stály u nich we wáznosti, kteréž teprwa pozdějším odkrytím wyswětleny a opraweny byly. Protož nemůže dotčená sada slaužiti za všeplatný důwod, z něhož by se prawda druhé sady s jistotau odnožiti dala.

3. Sáзка wněšné jednomyslnosti jest pojata ze zkušenosti, zkušenost ale w důkazu poskytuje toliko k wíře podobnost, nikoli jistotu.

We zkusitelných věcech jest těžko se doložiti powsěchnosti, jelikož wezdy možno jest, že se vyskytne nowá řada podmínek nesauhlasných s domnělau powsěchností. Jednak wyswítá z onoho dějeprawného důkazu aspoň tolik, že w přirozenosti člověcké cosi všeobecně platného musí základem býti, za čímž se wíra w Boha mezi národy tak obecně rozprostranila.

§. 176.

Tribiwše skumně uwedené důkazy pro jsaucnost Boží, přišli jsme k uwědomění, že pauhá přemyslnost nepostaňuje k důkazům těmto, a tím samým pojem swrchowané jstoty w pauhoskumném ohledu zůstává toliko widinau rozumu. Z druhé strany jest ale i patrno, že opak, totiž nejsaucnost Boží, mnohem méně jest dowoditelná, a že zapírání Boha (zapříbožství, atheismus) pokaušející se o důkaz nejsaucnosti Boží přemyslný rozum odważně a marně namáhá. Neboť čím a kterač by mohlo dowoděno býti, že pojem, w němž se nic odbojného nenalézá, nejsa toliko wýmylek pošáklého mozku, nébrž pojem nutný, co wida rozumu jalowá, prázděn wší wěcnosti, nic skutečného a wýsobného po boku swém by míti nemohl.

Bohowěrcům (deistae neb theistae), mezi které se počítají i všickni nedoučenci, přijímající božství z jakého koli důvodu, protiňuje *bohopůrce* či *zapříboh* (atheista).

Rozdělujít pak se tito we *skumné* bohopůrce, jižto pauhým bludem myslí Boha popírají, a *wýkonné*, kteří zlomyslně Boha popírajíce, w něho newěří, nebo aspoň tak si počínají, jakoby w něho newěřili. Ale tak jako možno

jest, že kdo křivosudností zaweden božstwu we skumu popírá, ačkoli skutkem uznáwaje, také tak možno, že kdo bu-
da w skutku Boha popůrcem, dle skumné stránky jeho
bývá jeho wyznawatelem. Dále se rozeznáwá mezi boho-
půrci *zápornými*, nemajícími totiž nižádného pojmu o Bohu,
a mezi *twrdícími*, jižto nebytí Boha zřejmě kladau a hájí,
ačkoli by jen tito jména toho zasluhowali, a onino toliko
neznabohy by se jmenowati měli.

§. 177.

Wystawiwše důkazy hájící jsaucnost Boha, přecházíme
k otázce: Co jest Boha mysliti? nebo jaké vlastnosti (attri-
buta) mu přičítati dlužno? — Wlastnosti božské jsau poj-
my čili znaky a přísudky potahující se na božstwu co wěc
skutečnou. Tyto vlastnosti jsau w Bohu neskončenými do-
konalostmi, které toliko swým rozeznáwáním od sebe růz-
níme, an we spolku a přirozenosti božské jedno jsau.

Jest owšem mezi konečným člověkem a neskončeným
božstwem náramná propast, a člověk hodlaje wytknauti do-
konalosti božské, mělby se hroziti a užásati skoku toho,
jednak nelze jiným způsobem plnost dokonalosti božských
myslí swau pojmauti, leda rozebráním jich w jednotlivé a
různé vlastnosti; jenom když se zhostíme hrdého domnění,
že jsme swým rozbohem a pojmenowáním swrchowanau je-
stotu rozumně zaujali a wystihli, smíme obmezenosti ku
pomoci přispěti rozměšující dokonalost w božstwu neroz-
lučně celistwau w oddělené předstawy.

§. 178.

Rozeznání mezi vlastnostmi božskými budiž w polo-
dě s ponětím wytworěným o Bohu. Pronesli jsme se o
Bohu, nazwawše ho podstatau nadsmyslňau a neohraniče-
nau, a dle toho se odličuje Bůh od přírody swau nadsmys-
lností a swau neohraničeností neb neskončeností od
člověka. K uwědomění vlastností božských dojdeme,
obrátiwše zření k své vlastní nadsmyslňé přirozenosti, jež
ohraničena jest, a ty vlastnosti, které nám wedlé naší nad-
smyslňé ohraničené bytnosti příslušejí, na Boha přeneseme,

wypustiwiše wšeliké ohraničení. Owěm že tau cestau ubíháme w úhonu *učłowěčení* (anthropomorphismus), činíce Boha obrazem a podobiznau sebe. Než přenášejme toliko ze stránky své nadmyslné vlastnosti ze sebe bezmezně na Boha, aby ono *učłowěkowání pauhorozumové* bylo, a wystříhejme se učłowěčení podle tělesnosti, které kromě nadmyslných vlastností, z člověka vzatých, také nízké vášně, chtiče, ba i tělesné člověka křehkosti na Boha přenášiwá. Kdykoli se mluwíwá o božských pocitech lásky, útrpnosti a t. d., tehdy se těchto jmen we smyslu *obrazovém a přeneseném* (symbolicus a tropicus) užíwá; neboť u Boha nemohau místa míti pocitové, jelikož wšelikau obmezenost w sobě zawírají. Ještě méně smí se Bohu přičítati wášeň a náruživost, kteráž se rodiwá z nemravného naší wůle uchýlení, což swrchowané swatosti božské úplně se protiwi a přičí. Ostatně není pauhorozumové učłowěčení žiwotu činnému na škodu, nebo byť ono potřebám rozumu w ohledu na widinu zcela newyhowělo, jednak jiné cesty není, máli se o vlastnostech božských zmínka činiti.

§. 179.

K historické známosti budtež uwedena zde wšeliká dělidla, jimiž se vlastnosti božské rozwrhowáwaly, totiž :

1) W *přirodné* a *mrawné*. *Přirodné*, když se potahují na podstatu Boží, jakož jest neskončenost, jednota, duchownost, a *mrawné*, když mrawné dokonalosti wyjadřowaly, jako jest wšewědaucnost, wšemohaucnost, maudrost, swredliwost. Než w rozjímání o Bohu newhodný jest oddíl přírodní, neboť pojem přírodnosti na sobě nese znak konečnosti a obmezenosti.

2) W *prwobytné* (primitiva) a *odwozené* (derivata), kdezto vlastnosti prwní z podstaty vycházející se poznáwají, a druhé jako z nich následující. Toto rozdělení nemůže místa míti, nebo by se připauštělo, že vlastnosti odwozené půwod svůj mají w prwobytných, bez nichž by ničím nebyly, jsauce při tom podmíněny a ohraničeny.

3) We vlastnosti *působící* (operativa neb transeuntia) a *zpočiwající* (quiescentia, immanentia) a *mrawné* (moralia).

První projevují působnost Boží ve vnějšek, jako jsou um, všemocnost a jiné, také člověku, ačkoli v míře nižší ohraničené, příslušející; od druhých nedá se nižšího skutku jich hodného znáti, nebrž vyjadřují zprosta podstatnost Boží, kteráž vezdy a všady neproměnná zůstává, jakož jest jednosobnost, nesmírnost, věčnost. Třetí, kteréž z mravné dokonalosti člověcké s vypuštěním ohraničenosti na Boha se přenesly, jsou u p. tyto: swrchovaná maudrost, prawdomluvnost, sprawedlnost i swatost a jiné. Jiní činí toliko rozdíl mezi působícími a spočívajícími. Že toto rozvržení nepostačuje, jest očito. Mohouli působící i mravné vlastnosti z částky anebo ve skrownější míře konečné rozumné bytosti přináležeti, tehdy není mezi nimi nižšího podstatného rozdílu. Pojmenování vlastností spočívajících jest nenáležitě pauze proto, že ve vnějšek nepůsobí.

4) W *powěcné* a *dobné*. Ale dobnost zawierajíc tak dobře nadsmyslność jako smyslność, nemůž na Boha wztažena býti.

5) W *záporné* a *kladné* (negativa et positiva). První odlučují nedokonalost od Boha, druhé pak dokonalosti kladau a twrdí; u p. nesmírnost, neskončenost jsou *záporné*, maudrost ale, všewědaucnost, prawdomluvnost jsou *kladné* vlastnosti. I toto rozdělení jest nedostatečné, jelikož poznávání Boha w potahu jednak kladno, jednak záporno jest.

§. 180.

Wyšedše z pojmu o Bohu, nazwawše ho jestotau předčící všecko podmíněné, jehož jsaucnost všemu podmíněnému se nadesílá, kteráž důwod sebe samé w sobě zaujímá, můžeme Boha pojmenowati *prabytostí*. Bůh pak jest také půwodem swěta a jeho zřízením. Z toho dvojího stanoWiště možno w úwahu wzíti podrobně dokonalost božskou, když se totiž Bůh rozjímá co *prabytost* a *půwod* swěta w poměru k němu.

a) Prabytost boží.

§. 181.

Bůh jsa považován jakožto *prabytný*, nepotřebuje k swému bytování žádného jiného, nesa všechny podmínky w sobě, jsa tudy i podstatně odličen ode všeho podmíněného a hmotného, a to netoliko měrau, ale i podstatu a cenau. On jest swrchowanost nepodmíněná a nadsmyslná a dá se w dvojím potahu uvažowati, totiž co *duch*, a k rozeznání od člověka co *duch neskončený*.

§. 182.

α) Co *duch*.

Podlé toho wynikne vlastnost božská, která sluje *nehmotství* (immaterialitas), jelikož od duchownosti boží wszeliká hmota i násobnost wylaučena jest. Kdyby nebyl Bůh jednosobný, bylby násobný. Částky, z kterýchby záležel, bylyby buď neskončené nebo konečné. W prvním přípustku měli bychom tolik Bohů co částek, a každá z nich by se rovnala celku. Bylyliby ale částky konečné, bylby Bůh, ač neskončený, toliko celkem konečného, což býti nemůže, jelikož počet, jenž sám konečný jest, nic konečného nekonečným učiniti nemůže.

§. 183.

Z jednosobnosti vyplývá jeho jednost. Jest jen jeden Bůh. Boha jsme uwázili co auhrnek aneb widinu wšl dokonalosti. Byloliby více Bohů, bylo by i mnohých neskončeně dokonalých jestot, což očitě nesmyslné jest.

Ať nedíme o *mnohobožství* (polytheismus), již we *dwojbožství* (dualismus) widíme jedínost boží zawrhowanau, neboť podlé této saustawy přijímají se dwa půwodci we světě proti sobě wálčící, dobrý a zlý. Proti této saustawě dá se pronésti. Tito půwodcowé buď jsau oba koneční, anebo

oba neskončení, anebo jest jeden konečný a druhý neskončený. W prwni sadě nebylby žádný z nich Bohem, w druhé by každý druh druha rušil, w třetí bylby buď dobrý neskončený, a tehdy druhý půwod zlého pro swau konečnost muselby prwému se podrobiti a zmařen býti, a nebyloby již zloby wa swětě, anebo by stalo se na opak, a tehdy zlý půwodce by překonal dobrého a nebyloby dobra na swětě, což owšem proti wší zkušenosti se přiči. W třetí sadě by jen to, co se opowídá za neskončené, bylo Bohem a druhé nic.

§. 184.

Jednosobnost aneb zápor bytí pospolného a bytí poslaupného, totiž *neuprostořenost* a *neučasnést*, přísluší božstwu. Bůh jest wywýšen nad prostornost i časnost, nejsa podroben ani prostore ani času, t. on jest *ušudy přítomen* a *wěten*.

Bylliby Bůh podroben času a prostore, bylby jako jiné předměty smyslům našim dojímáten, a částky jeho bylyby huď neskončené anebo konečné. W prwni sadě by Bůh byl rowen každé swé části, a každá část by byla druhé části rowna a byloby tolik Bohů, kolik částí. W druhé sadě bylby neskončeným úhrnkem konečného. Počet částek bylby buď neskončený nebo konečný. Prwější by bylo nemožno, jelikož každý počet sám sebau jest konečný, w druhé případnosti nebylby Bůh neskončený.

§. 185.

Považujíce Boha co ducha uznáwáme na něm z duchownosti plynaucí rozum a wolnost, a netoliko co schopnost, alebrž co w nejwyšší dokonalosti swrchowanau rozumnost a dokonalau wolnost.

Bohu příslušná swrchovaná rozumnost nedá se od jeho jestoty odlaučiti, siceby slaula přídawkem, což se přiči jeho jednosobnosti. Pročež znáním swým proniká swau nejprw podstatu, swau božskau bytost a swé bož-

ské působení. Jeho neskončená podstata nemůže nížadnou jinou, leda opět neskončenau znalostí pojata býti.

Bůh ale nepoznává toliko swau vlastní bytost, nébrž i všelikau bytost kromě sebe, t. všechno konečné. Jelikož pak konečnost se w dobách prostory a času jewí, Bůh ale wznešen jest nad čas a prostor, tedy poznává Bůh všechny věci w prostoru a čase. Kdyby Bůh nepoznával všech věcí přítomných, všech věcí minulých, všech věcí budaucích, nemohlby zachowatelem a zpráwcem světa býti.

Bůh poznává věci, jaké jsau a jaké byly, minulé co minulé, budaucí co budaucí, wolné co wolné. Tudy se neskonalým wedením božím wolnost člověcká neruší, aniž wolnost člověckau Bůh we swém wěděni obmezuje, neboť wěděni wolných skutků člověckých nečiní jich činěnými, nébrž že se všemi podměty a následky činěny budau, to jest spolu důwodem boží *předwědaucností* o nich.

Všecko Bohem předwěděné stane se jistě, než vše podle své zvláštní powahy, nutně nutné, wolně wolné.

Wěděni boží jest neohraničeno, t. Bohu přísluší *wšewědaucnost*. Wěděni boží není však wěděni odtahem a přemítáním poríženo a upostředěno, anobrž wěděni jeho jest nepostředno, an wěděni upostředěné by nebylo naprosto a neskončeně dokonalé. Wěděni boží jest toliko jediným úkonem w poznání, ano netrpí ujmy, aniž může býti zmnoženo, jelikožby dokonalost bytnosti božské některým okamžením buď umalena nebo zwěčšena býwala, což jednak bytnosti boží se přičí, jednak s boží neproměnností bojuje. Z toho též důvodu nelze, aby poznání boží s omylem se potkalo: ono jest neomylné.

Jako nutno jest w Bohu mysliti *duchowost*, také tak nutno jest w jeho činnosti mysliti *samowolnost*, a že to podstatně w pojnu wolnosti leží, tedy i tato nejdokonalější bytosti příslušetí bude, ale opět nikoli jako schopnost obmezená a podobná schopnosti člověcké, nébrž jako neskončeně působící síla. Tak jako w potahu na poznání Bůh jest nejvyšší rozumnost, také tak w potahu na vůli jest on swrchovaná mocnost, kterauž Bůh

wše kromě sebe, jak a co jemu úhodno, samowládně wykonáwa, nejša niżádnau jinau mocí od swé wolnočinosti uchyłowán, a sice ne wnitřním nucením, jelikož by přestal býti neodwisłau a nepodmíněna jestotau, ani wněšným, jelikožby buď neskončenost byla řízená konečností, což nesmyslné jest; nebo kdyby wnitřnost wněšností se stanowila, náleželyby wněšné příčiny k podstatě wnitřní a swět by stal se božstwem (pantheismus).

§. 186.

Wůle boží pronáší se we wněšných skutcích *wšemohútně*.

Ačkoli Bohu přislauchá neskončená *znalost*, jednak nemůže wšeccko woliti, co jím poznáno, u p. neprawost.

Z příčiny, že w Bohu se swrchovaná rozumnost a mohútnost jednotí, a my onu jestotu, která jest nadána rozumem a wolností, osobau nazýváme (na rozdíl od věci), tedy jest Bůh také osoba, a sice tím podotknutím, že božská osobnost se liší od jednotliwosti, která se přiřítá jestotě jednotliwé na čas a prostoru se wztahující.

Bůh nemůže woliti to, což nemožno jest, neboť nemožnost jest toliko podlé potažného pojmu swého co nicota, tedyby se řeklo o Bohu, že má moc učiniti nicotu.

§. 187.

β) *Co duch neskončený.*

Nadsmyslnost se nenalézá toliko w nadsmyslné podstatě, ale i w nadsmyslném účele. Tedy možno Boha považowati za nadsmyslný účel s vypuštěním wšeliké ohrazenosti, a tudy jakož neskončeně nadsmyslný účel nebo jakožto widinu dobra, krásy a prawdy. A z tolikého hledistě dá se o Bohu rozjímati.

1. Nejprwé z hledistě *swrchované dobroty* nalézající se w Bohu. Onen záměr, ku kterému zákon rozumu člověka nachyluje a jemu ukládá, jest w Bohu swrchovaný záměr wšeho konání, a protož dlužno Boha co swrchované

dobro považowati. Bůh poznává swrchowané dobro w celé rozsáhlosti, a pro swau swrchowanau vůli wolí on toto beze všeho ohraničení. Nazýváme pak jestotu, která dobro wezdy uznává a wolí, *swatau*, a že toto poznání a wolení všechny meze přesahuje, *nejvyšše swatau* čili *nejświętější*.

2. Z hlediště *swrchované krásy*, která se w Bohu nalézá. Krásau nazýváme to, co úhrnek dokonalosti w sobě obsahuje. Swrchowanau krásu boží možno toliko podlé obdoby, z duševné krásy člověcké wzaté, chápati. Krása duše člověcké jewí se w tom, kdy život člověka jest podlé přednětných zákonů člověcké bytnosti spořádan, kdy totiž si člověk uložil k widině mravné dobroty se chýliti, své tělesné chtiče podrobiw pod příkazy rozumu. K tomu jest potřebi, aby člověk poznal účel svého rozumu a dosti mocen byl uskutečniti tento účel svůj. Jestliže zření k mravnému stawu svému obrátí, jewí se mu život tak spořádaný, že s oním zákonem sauhlasí a za příčinau takové sauhlasnosti neúhonným se nachází; w čemž nejsličnější krása duše záleží. Oswědomiw si člověk tuto spořádanost swau nabýwá utěšené mysli, kterau *přirozeným blahoslawenstwím* zůweme. Že ale Bůh jest podlé podstaty nejdokonalejší a we všech stránkách jestota neúhonná, tedy přísluší Bohu pojem swrchované krásy, o které se nedá mysliti, žeby co zkusitelného do sebe měla. Této swrchované dokonalosti bude Bůh sobě wědom; protož bude míti také své *blahoslawenství*, a sice blahoslawenství *nejvyšší*, jelikož dokonalosti jeho ani umaleny ani rozšířeny býti nemohau, a on w každém okamžení svého neskončeného věku celau míru svého neskončeného blahoslawenství najednau požívá.

3. Z hlediště *swrchované pravdy*, ježto w Bohu se nalézá. Podlé své nejvyšší rozumnosti jest uwědomen Bůh o všech věcech co nejzřetelněji a nejurčitěji, a jeho poznání jest všeho omylu prázdno; on wí všecku pravdu a podlé nejdokonalejší vůle své nemůže než pravdě chtíti, a jest *nanejvyšš pravdivý*.

b) Bůh w poměru k světu.

§. 188.

Co jest *swět*? Swět jest úhrnek všech konečných jestot. Swět jakožto celek konečného obsahuje dvojce jestoty, totiž *rozumné* a *přirodné*. Rozvrhuje se tedy všeho míra spojitost ve dvě: buď se wztaňuje na byty rozumné, a tudy *spojitost mrawná*; nebo na byty přirodné, a tudy *spojitost přirodná* (nexus finalis). Jestoty rozumné uwědomují se svým rozumem o swém účelu, a mohau dle wolnočinnosti swé jej uskutečniti. Swědomím rozumných jestot ohlašuje se widina *mrawné dobroty*, jež má skutečnost do sebe a spolu úlohu blížiti se k ní, ačby nebylo lze dostihnauti jí, s ukázáním na přírodu jakožto postředek toho bližení. Příroda jest tedy účelu konečné rozumné jestoty podrobená. Účel swěta buď pohledáwán toliko w posledním účelu rozumných jestot, totiž w tom, w čem ustanowená jest konečná jestota rozumem nadaná, která jest a bytuje dle sebe, a není postředkem, ale *účelem vlastním*. W řadě wěcí přirodných slaužíwá, jakože zkušenost učí, druh druhu postředkem pospolného zachowání; není z nich tedy nizádná účelem vlastním, anobrž důwodem druhých jestot, které wedlé sebe stojí w poměru příčiny se skutkem nebo w poměru příčinnosti. Proto bude wesmír w potahu na všemirowé jestoty, a sice w potahu na jestoty rozumné *we spojitosti účelné* neb *mrawné*, a w potahu na jestoty přirodné *we spojitosti příčinné* (nexus causalis). Že ale přirodné jestoty za postředek na dosažení posledního účelu ohraničeným rozumným jestotám slauží, postředek ale wezdy účelu se podrobuje, tedy zpráva všeho míra přirodná podrobena jest zprávě všemirowé a mrawné a stojí w podrízené, ač nutné, spojitosti.

§. 189.

Tworiti jest tolik co způsobiti jestotu pauhau woli netoliko podlé doby ale i také podlé hmotv, tedy způsobení něčeho z něčeho pauhau woli, a w tom smyslu

dlužno Boha co *swěta tworce* považowati. Kdyby Bůh swět (zpausta konečného) nebyl stwořil, tehdyby půwod swěta se nalézal buďto we swětě samém anebo kromě swěta a Boha, tedy w něčem třetím; w něčem třetím se ale nalézati nemůže, jelikož mezi swětem, totiž zpaustau konečného, a Bohem, jestotau neskončenau nadsmyslňau, nič třetího mysliti se nedá. Leželliby půwod swěta we swětě samém, dlužnoby bylo přijmaui neskončený sestup w řadě příčinné, čehož nemůže připuštěno býti, jelikož swět konečen jest. Jestli tedy Bůh půwod swěta, tehdy stwořil w čase podlé doby a hmoty tento swět. Kdyby Bůh swěta w čase byl nestwořil, bylby swět věčný a neskončený, a kdyby od Boha toliko podlé doby byl stvořen, tehdyby hmota, nepobywši nikdy stvořením, musila býti od věčnosti a také neskončená, a tehda by byli dwa půwodowé, hmota totiž a Bůh. Konečnost a nekonečností buď jest zarowěň anebo jedna druhé podřízena; rowny ale sobě býti nemohau, a majili druh druhu býti podřízeny, tehdyby bylo buďto neskončené konečnému, což se přiči, anebo konečné neskončenému, totiž hmota božstwu podrobena, což ukazuje na jediný půwod.

Bylli Bůh tvoře dobu hmoty hmotě podroben a powinován, tehdyby byl i ohraničen; ale každá hraničnost čelí proti bytu božstwi a Bůh by byl toliko *swětostwůrce* a nikoli *swětotwůrce*. Bůh tedy stwořil swět i podlé doby i podlé hmoty z ničeho.

Stvoření swěta jest úkon neskončené božské *wolnosti* nebo jeho *neskončené wůle*. Nebylliby při wolnosti Bůh, bylby způsobil swět z nutnosti, kterážby byla buď wněšná, cožby býti nemohlo, jelikož nižádná nebytost by ho ke stvoření přiměti nemohla, a kdyby i také hmoty poskytnuté stávalo, nemohlaby wliwu na nepodmíněného Boha míti; nebo že byla nutnost wnitřní, tehdyby Bůh byl toliko zvláštní mocí přírodnau, což podobně za jedno býti nemůže, a za druhé nedá se wnitřní nutnost w pohodě s pojmem božstwi neohraničeného udržeti, aniž pak s pojmem

wolnosti člowěcké, jelikožby všelike skutky a konání člowěka newyhnutelně w okresu božských skutků se obsahowaly, jakowěž domnění přímo ke všeboženství uwádí.

§. 190.

Proti stwoření swěta z ničeho býwá namítáno :

1. Rozum nepochopuje, kterak něco z ničeho postati mohlo. Z nicoty opět nicota (*ex nihilo fit nihil*): pročež jest stwoření swěta z ničeho nemožno.

Tomu buď za odpověď. Stwoření z ničeho jest sice nepochopno w ohledu na naše poznávání, ale nikoliw w ohledu na Boha. Wezdy přemnohých věcí nepochopujeme, jen když nezápasí s rozporem. Pojem pak o stwoření z ničeho nezápasí s nijádným rozporem, ani w ohledu na Boha ani w ohledu na swět; nebo pojem o něčem, což dříve nebywši nyní bytuje, jest možen a nijádný mu newadí rozpor. Co se týče školastické sady: *Ex nihilo fit nihil*, dopauštitť ona několiko wykladů a sice, z ničeho tolik co bez přčiny ničeho se neděje, pak z ničeho jakoby se řeklo bez látky konečnými silami se ničeho neděje; dále, sčítáním nicot a rozmnožewáním nicoty nicotau wywede se nicota. Ačkoli se w těchto případcích prawdiwost oné školastické sady neodpírá, jednak z ní neplyne, že stwoření swěta z ničeho by bylo nemožno. Kdyby se stwoření z ničeho nepřipustilo, museloby se připustiti, že bytující věci beze wší přčiny powstaly a sebe samy učinily.

2. Jestli stwoření swěta welebnosti božské hodno jest, tehdy stwořil Bůh swět od wěčnosti, poněwadž Bůh tworí to, co za nejlepší uznává. Neníli ale ono božské welebnosti hodno, tehdy nemohl Bůh ani w čase swěta stwořiti.

Na to odpověď. Bůh nemohl ničeho utwořiti, coby naň jakožto nejwelebnějšího neslušelo, tím samým jest od něho stwořený swět na něho příslušné a důstojné dílo. Také jest křiwo mysliti, že Bůh z nutnosti wezdy, co nejlepšého jest, we skutek uwádí.

3. Swět byl od wěčnosti možen, tedy ho mohl též od wěčnosti stwořiti.

Ta propověď se již poráží tím, že mluvili se o stvoření, mluví se i o počátku, a to co má počátek, nemůže býti od věčnosti. Potom nedá se od všemohúcnosti na swět, ale na opak dá se uzavíratí od swěta na všemohúcnost boží.

4. Bůh jest neproměnný we swém nejvyšším zwolení. Byloli uloženo w úmyslu božím stwořiti swět, tehdy od věčnosti musel se tvořiti; neboť stvoření w čase byloby státi se musilo toliko proměnou umínění božho, a pak by se o Bohu twrditi nemohlo, že jest we swém uwolení a skutcích neproměnný.

Jest prawda, že Bůh we swém uwolení a we swém wykonání musí býti neproměnný; než tato prawda se užívá na wywedení z falešné závěrky. Neboť w neproměnnosti boží neleží, aby ku předmětu věčnému mohla býti obracována. Ostatně obsahuje w sobě pojem věčného swěta, jak jsme prwé zhledali, rozpor; ale wůle boží nemůže k ničemu směřowati, coby se spojilo s rozporem.

§. 191.

O *swětotworství* (*cosmogonia*) rozličná se zamyslíla domnění; dajíť pak se w tato rozmísiti:

1. Podlé starých býwal wytknut do neskončenosti sahající sestup w řadě příčin a jim podřizených působů, w němž se swěta látka netoliko co věčná ale i od božství neodwislá považowala.

Takowé neskončené pořadí nemůže připuštěno býti, protožeby swětu věčná neskončená jsaucnost a spolu i neproměnnost příslušela. Ze zkušenosti ale wíme, že we swětě všecko proměnám podrobena jest, protož nemůže swět býti ani neproměnný ani neskončeně věčný.

2. Podlé Demokrita, Epikura a jiných powstal swět sražením nestwořených a nedělitelných částic (Atom), které w neskončené prostoře semo tamo prchaly.

Samo sebau se to domnění zvrací, nebo kterakby tauto náhodnou srážkau a slepením různých takových částic, jimž jen hmotenství přísluší, tolik pravidelnosti a

sličnosti powstati moblo, jehož ani nejmaudřejší wystihnauti nemůže? Pak i kterakby srážka hmotných částeczek duchovním jewům mohla původem býti, jako jest rozum, saudnost, představy a pocity?

3. Podlé jiných, tuším, powstal svět hmotnau přitažlivostí. Na to dá se odpověděti. Nebo hmotu přitažliwau Bůh stwořil, a tehda jest Bůh příčinnau světu, nikoli hmota; nebo ji Bůh nestwořil, a tehda by byla hmota věčná, což již nahoře swůj odwod nalezlo.

4. Někteří přičítají hmotě věčnost a nestwořenost, a Bohu toliko *wydobení* (formatio) hmoty.

Ale i toto domnění bylo již nahoře wyvráceno.

5. Elejská stoická škola prohlásila svět za ožiwenau nutnau jestotu Bohem pojmenowanau, z čehož w nowějších časech setkal Spinoza swé všebožství a Šeling za ním swau saustawu obohacenau nowými a nowými nedůslednostmi.

Nedůslednost toho domnění, podlé kteréhož neskončená mysl a neskončená rozsáhlost jedna jest, a všeliké projewy toliko přitwary božstwa jsau, již z toho wykwtá, že se pojem Boha ruší, anby tělem i duchem býti musil, a žeby dobré i zlé božstwu přičítati se musilo, což bojuje proti jeho swatosti a maudrosti, a že konečně toto domnění wede k *wíře o předustanowení a osudowěrstwí* (determinismus a fatalismus), ruše wolnost člověckau a platnost mravných zákonů.

6. Jiný zřetel k světotworství bere útočiště k domněnce o *wýplywu* (emanatio), podlé kterého se svět považuje za wýplywek božské podstaty. Domněnka tato představuje wznik světa takto. Podstata světa přebýwala od věčnosti w božství, ona z něho wynikla, jako wynika světlo ze swítících těles, a božskau wůli připojená všemu míru. Sstaupenci této domněnky dělí se na dvě strany:

a) Někteří se domníwají, že podstata světa přebýwala w božství;

b) Druzí pak twrdí, že jestoty toliko co obrazové wídy w božské podstatě přebýwaly a teprwa, kdy wynikly z božstwa, we skutečné a úplné podstaty se obrátily. Tato domněnka o wýplywu nalezla w nowoplatonské škole w Plotinu a Porfyru swé sstaupence.

Podlé této domněnky byloby připauštěti: a) že buď látka světa bytostí božskou jest aneb aspoň částkou její, neboby se musila buď celá podstata boží, nebo jen částka z ní, nebo vůbec některá vnitřní věcnost v částku světa proměnit. Jsau pak vnitřní věcnosti božské neskončeny i neproměnný, nemůže tedy neproměnnost v proměnné se přesunauti. b) Této domněnce se protiwi též jednosobnost boží; neboť vnitřní věcnost boží, vynikši z božství, musilaby se od ostatních částek odlaučiti, aby kromě Boha bytowala. Tudyby bylo Bohu takové věcnosti míti, které by kromě sebe bytowati mohly, a dle toho bylby Bůh v pravém smyslu násoben.

§. 102.

Uwáziwše Boha v poměru se světem přičítáme jemu *wšemohůcnost*. Neboť přijímati nám jest, že Bůh vzdělal svět netoliko co do doby, alebrž i co do hmoty pawhau wolí swau z ničeho. Bude tedy nutno mysliti, že svět Bohu podroben a jeho jestota v činnosti a působnosti boží že založena jest. We své nepodmíněnosti widí se nám Bůh také we své jestotu světa podmiňující působnosti dokonale wolen a tudy se světem a jeho silami v takovém poměru, kterým se podstata božská co nepodmíněná přičinnost a *wšemohůtenství* zjewuje.

Budeli poměr působnosti takový, že i ostatní pospolné moci oddolati nemohau, nazwe se *wšemohaucnost*. Tento přísudek náleží božství, jakožto určitější vyjádření jeho poměru se světem. Bůh jest *wšemohaucí*, sluje tolik, jako působnost božská jest se vše to, co její věčná přirozenost w sobě zawírá neb co chce.

§. 193.

Ačkoli se wůle boží nedá pautati časem, siceby byla ohraničená, aniž, jak jsme shledali, světu nepřisluši věcnost, jednak vznikají předměty, ku kterým se wůle boží wztahuje, w čase takovém a pořádku, w jakém je Bůh od věcnosti k bytu ustanowil, neboť božská wůle

neobsahuje wesmír toliko w přítomnosti, totiž w pořádku tom, w kterém věci bytují pospolně, anobrž i w tom, w kterém nastupují po sobě (*succedo*). Tak jako božská maudrost netoliko wesmír, anobrž i všecky jednotliwé věci obsahuje a od wěčnosti uwoluje (jim chce). Neboť jako božská wůle co neodwislá od času powažowati se musí, také tak nemůže u wědomění božském býti jaké poslaupnosti nebo proměny, a wszeliké proměny stwořených věci dějící se wedlé sebe, anebo w čase nastupující po sobě jsau podlé neproměnné wůle boží od wěku stanoweny, ale w pohodě s přirozeností věci wesměs tak, jako s přirozeností rozumných tvorů zvláště.

Tímto držením wyhowí se otázce školastiků:

1. Zdali Bůh stwořiw swět weň a w něm wice nepůsobí, jelikož wszeliké stwoření samorodně jednotliwé věci rozplozuje, čili působnost božská wezdy ještě w jednotnících swé mívá konání? Školastikowé rozeznávají totiž *rozplody* (*generatio*) *prwotné* (*primaria*) a *potomné* (*secundaria*).

2. Někteří rozeznávají všeobecnau wůli boží ode zvláštní, tu, ježto k jednotliwým věcem se wztahuje, a onu, ježto se wztahuje ke všemu míru. Opět jiní rozeznávají *předcházející* (*antecedens*) nebo *podmíněnou*, a *následující* (*consequens*) anebo *swrchowawanu* wůli boží. Opět jiní rozeznávají wůli boží *tworíwau*, *wlící* a *překážející*. Ale wszeliké takové rozdíly nemohau míti místa w ohledu na poznání člověcké, a nic w ohledu na působiwost božskau.

3. Také i toto pronešení stoické se tu wywrací, že, jestli Bůh dle wěčné a neproměnné wůle všECKO chce, všECKO we swětě na té wůli záleží, a všECKO newyhnutelnému osudu podroběno býti se zdá. Tudy žeby i skutkowé rozumných tvorů newyhnutelné následky stanowné wůle božské byli.

§. 194.

Proti všemohaucnosti božské toto se namítáwá:

1. Působiwost božská může jen tehdaž neskončenau anebo všemohaucí slauti, když se stalo wykonání skut-

ku neskončeného. Stwořitel Bůh učinil svět, který jakožto celota konečného se jewí; jestli tedy působiwost konečná, nebude Bůh všemohaurí.

Připauští se owšem, že Bůh we hmotě sice ničeho neskončeného působiti nemůže, jelikož svět na sobě ráz konečnosti nosí, ale w působení samém musíme působiwost božskau za neskončenau prohlásiti, jelikož způsobení i nejmenšího předmětu z ničehož nemůže než úkon neskončené moci a wůle býti.

2. Bohu nelze činiti mnohých činů ač dosti snadných, jakých člověk činíwá; u p. Bohu nelze hřešiti, Bohu nelze umříti. Na to budíž odpověď, že Bůh nemůže ničeho takého wněšně, coby dokonalosti jeho podstaty se přičilo, ač od člověka konáno býwá za přirozeností ohraničenau: odtud nelze Bohu jedno nebo druhé, nikdy však od nedostatku moci. Ostatně jest hřích nedokonalost mravná, smrt pak u přirozené světa zprávě ležící nutnost; Bůh ale jsa půwod mravné bytosti i přírodní světozpráwy, nemůže týmže zákonům poddán býti.

3. Totéž by se nechalo k oné otázce říci: Zdali Bůh tomu, co jest přirozeně nemožno, možnosti uděliti může? Mezi věcmi, kteréž twárnost nemožných mají, mohau mnohé býti možny, ačkoli se možnost jich wystihnauti nedá, a které shlukem všech sil a mocí konečných jestot způsobeny býti nemohauce působením božským uskutečněny by býti mohly; a w tom smyslu platí propowědění: Bůh swau moci může všechno, cokoli w sobě možno jest.

§. 195.

W poměře se světem jest Bůh též *zachowatel* a jako zachowatel sluje *nejwýš dobrotiwým*. Stwoření záleží we způsobení něcoty z nicoty, naproti tomu záleží zachowání w ochraně stwořeného před úpadem w nicotu a nikoli tedy w obnově tworstwa anebo w *dotwořowání*.

Mělli účel světa, totiž přibližowání se rozumných konečných tworů k widině krásy, dobra a prawdy, býti došahowán, tehdy potřeba jest, aby svět w čase pobyl, což bez zachowání státi se nemůže. Nebo twořenému světu

a jeho mocem nepřitvořila se nepodrobenost, jelikož se takového cosi pojmu světa, jenž jest rázem konečno, sti naznačen, protiwi, ačkoli tedy věci nadané mocnostmi spolně w sebe působí, jest jednak třeba síly věcem a mocnostem jich nepodrobené, totiž mohutné podmínky, ježtoby důvodem posledním slaužila všemu působení. Tudy se odpora děje domnění tomu, žeby Bůh toliko tvorcem světa slauti mohl, ale nikoli zachowatelem jeho, poněwadž prý stwořeným věcem ku wzájemnému zachování potřebných mocí přitvořeno bylo, čímžby se docílilo možnosti, aby bytowały o sobě a sebau. Jakožto zachowatel světa jest Bůh nejvyšš dobrotiw. Tuto dokonalost zvláště w poměru Boha s člověkem, jakožto částí celku konečnosti, wážiti dlužno, jelikož ožiwená i neožiwená příroda k tomu ustanowena jest, aby konečnému rozumnému tworů postředkem slaužila, by blížie dospěl k widině dobra, krásy a prawdy, w čemž *určení* jeho záleží a člověk swau samočinností nepostačuje práwa si k tomu nadání wydobyti, jelikož dříwe, než se počíná snažiti, již míry a cesty w přírodě k tomu přihotoweny býti musejí. Bůh hotově člověku tyto postředky bez ohledu na jeho nezaslaužilost, sluje Bůh *nejvyšš dobrotiwý*, a sice pro swau w té stránce všecko obmezení přesahující dokonalost, dáváje tyto postředky i zlému, jich na zlé užíwajícímu.

§. 196.

Boha jsme seznali půwodem byti světa dle vzniku i dle jeho zachování, ale neběží tu toliko o to, aby se konečné věci utwořily a we své bytnosti zachowaly, nebž také o to, aby jednotlivé věci k společnému cíli saublasně směřowaly, w čemž i zpráva světa záleží. Tato zpráva nemůže od věci samých a jim propůjčených mocí vycházeti, nemohaucích ani swau jsaucností neodwisle władauti; bude tedy třeba půwod jiný tohoto sauhlasného upřimění všech věcí k jednomu společnému cíli kromě světa, a sice w bytosti neskončené hledati, totiž w Bohu samém, jenž w potahu tomto podlé obdoby k wladářům zemským sluje *světa ředitelem*.

Poslední účel swěta ale záleží w tom, aby se konečně rozumní tworowé přibližowali k widině dobra, krásy a prawdy, k čemuž přirodný swět pomocnau úsluhu činí; takowý však účel jest účel mrawný, a tudy jest i Bůh zvláště co mrawný swěta ředitel

a) *Nejvyšš maudrý*. Neboť máli Bůh swět k nepodmíněnému účelu všestranně skloniti, tehdy dlužno, aby jej netoliko zřetelně a úplně seznal, ale spolu uwědomen byl o všech účelech podřízených, takéž i o všech radách ostředních příčin a měr, jimiž swět k cíli poslednímu by doprawiti lze bylo. Však Bůh jakožto swrchovaný rozum wí o měrách, kterými dojiti jest účelu co nejrychleji, i spojuje w sobě také swatost a neobmezenost wůle a podle ní woli takowé míry, ježto se shodují s tauto swatostí a všemocně jich užívá. Sauhlas mezi úplným poznáním a wolí sluj *maudrost*, a že w Bohu jest neohraničena, sluje *maudrost nejvyšší*, maudrost božská, swrchovaná.

b) Jakožto mrawný swěta ředitel jest Bůh *nejvyšš sprawedliw*. Hlavní náležitost sprawedlnosti zakládá se w tom, aby každému se dostalo toho, čeho hodna se učinil. Jest pak powšechný výrok rozumu, že s hodností jest spojitelná zásluha a s nehodností wina, protož záleží *sprawedliwost* w udělitelné odměně zaslaužilému a wykázatelné pokutě prowinilému. Odměna jest blaho udělowané osobám pro jich hodnost, pokuta však jest případek zla sledujícího za jich nehodností. Rozum káže s hodností spojowati zwůli a s nehodností spojowati newoli. Toto podřízení následků pod zásluhu od nekonečné rozumné bytosti vycházeti nemůže, jelikož člověk přirodau wládnauti nemůže, nébrž toliko Bohem působeno býti musí. W odměňování konečného twora rozumného za skutky podle hodnosti sluje Bůh *sprawedliwý* a sice *nejvyšš sprawedliwý*, jelikož se odměna newztahuje na činy toliko, alebrž i na smýšlení a sice zcela a úplna podle hodnosti neb nehodnosti. Neboť Bůh za swatosti swau nemůže než dobré woliti, za swau všewědaucností prozírá k nejtajnějším skutkům i podnětům, a za swau všemohaucností může odměnu i trest právě podle hodnosti a nehodnosti odměřiti.

c) Spravedlivost božská bývá wezdy *showíwawostí* a *milosrdenstwím*. Showíwawost záleží w tom, že ona pokutu za prowiněním w odálenosti drží a teprwa w příhodném čase dopauští, tak že pokuta se stává prostředkem k uwarování přestupků mravného zákona. Neboť pokuta nebywalaby dobruu měrau k cíli, kdyby čas a okolnost k tomu neslaužily. Že ale Bůh nemaudře nikdy jednatí nemůže, tedy jest jeho showíwawost nejdokonalejší. *Milosrdenstwí* záleží w tom, že Bůh člověku prowiněnému své nesmírné dobrotivosti zakašeti dává, ba i trest mu promítí, když on se obrátíw, cestu ctnosti nastoupil.

§. 197.

Prozřetelnost božská se jewí w maudré zprávě, kterou Bůh co twůree, ředitel a zachowatel nad světem provozuje. Božské prozřetelnosti zdají se na odpor státi, 1) shledávané we světě nehody; 2) zloba lidská; 3) twárná věci náhodnost a krutý osud.

1: Přírodní svět nespřahuje se wezdy s naším úsilím, nébrž jemu druhdy ku překážce weliké bývá; odtud se udávající nesnáze s přírodným světem sluje *přírodní neho-da*; u p. neduh, chudoba. Přijímající wšak prozřetelnost božskou wesmír ku poslednímu cíli řídící, přijímáti také dlužno, že i vyskytlé nehody přírodní jakýmsi prostředkem slaužiti budau k témuž cíli. Býwámeť i s to, že aspoň na díle účelnost jich poznáváme. Přitom owšem dosvědčiti třeba, že wšelicos, co náhodau se zůwe, jest nutné a podstatné spořádání we světě a panující w něm příčinnosti u p. smrt, nebo nepostředný následek a výplýw powšechné i obzwláštní ohraničenosti we světě, u p. ranitelnost těla.

Powažujíce přirozené nehody w ohledu na jednotliwé lidi, shledáváme, že welmi k našemu mravnému zdokonalení prospíwají, dávajíce

a) člověku poznáti, jak slabá jeho síla jest, aby pychu swau pokořil, saustrastným citům srdce své rozewřel, útrpný, zdlíný a w cizí otřapě pomocen byl.

b) W přemáhání dotírajících nehod cwičiwá člověk mocnost swau, cwičením ji množí a tuží, že roste a wzniá-

há se w statečnost k warownému konání a wítězení nad wněšnými nesnázemi.

c) Nemrawník nalézá w překážkách, na jeho scestné jednání se obořujících, pokutu a výstrahu, tak že se nekázanost sama lomí a nemrawník přirozenými nehodami k mrawnosti býwá wyzýwán a puzen. Mnohdykrát náhle připadlým úrazem byl nemrawný člověk ohromen a i polepšen.

d) Přirozené nehody odkazují člověka k wyšší mownosti, která vším wládne a řadu projewůw we přirodném swětě zprawuje, aby nemoha sobě zmatečnau přítomnost wyjasniti pro nemožný přehled všeho spojení u věcech konečného swěta, jich účelnost z maudrosti řízení božího chápal a uznaw zpráwu božskau nad sebau oddal se čáce, že přijde čas, kdy se nesrownalost mrawného člověka s jeho příhodami na budaucnost wyrowná. Připomenauti též třeba, že se mají rozeznáwati nehody skutečné od nehod twárných a jalowych, u p. od newole hrdého člověka.

2. Proti prozřetelnosti božské zdá se walčiti zloba lidská, jelikož nemůže připuštěno býti, žeby ji Bůh we swé swatosti wolil. Ačkoli tomu nelze odpirati, jednak nelze w člověcké wolnočinnosti ležící možnost a skutečnost dobra rozlaučiti od možnosti a skutečnosti zloby, nebo kdyby w lidských činech měla zloba býti nemožna, tehdyby člověcké činění nemohlo býti než dobro. Zamezením zlého ustanowilaby se nutnost dobrých činů w člověku, a wetá by bylo po wolnosti. Wymizením wolnosti zmizeloby i uskutečnění posledního záměru. Ačkoliw tedy zloba Bohu jakožto nejswětějšímu přiřítána býti nemůže, jednak, shledámeli ji při kom skutečně, wezdy ji toliko jakožto Bohem dopuštěnau považujeme.

3. Slovo *náhoda* užíwá se we dwojím smyslu, pauhém a potažném. W prwním jest náhoda takowý příběh, který se z postačitelného důvodu dá prowoditi. W tom smyslu buď pojem náhody zawržen, poněwadž tudy powšechna bezzákonnost nesjednatelná s účelem posledním by se zasedila. Náhodau potažnau (úsobnau) wyrozumíwá se příběh, který setkáním se několika přirodných, k tomu nesměřujících příčin se děje, o nichž wědomo není, podlé jakého

zákona a podle které moci ony působí, aby jimi pronešený projev se učinil a zplodil, u p. pokrývač spadlby se střechy na vůz sena, právě tudy se tarabáci, a při životě by se zachoval. W takových případnostech mluvíme o náhodě.

4. *Osudnost a osudowěrstwí* (fatalismus) jest saustawa, podle které všecko we světě, žiwé i nežiwé, pauhopřírodné i rozumné, slepé nutnosti se podrobuje. Nutnost tato sluje *osud* (fatum), a ten, který se k této saustawě hlásí, sluje *osudowěrec* (fatalista). Podle rozličné této nutnosti wytklo se několik rozličných dob we fatalismu, z nichž následující zasluhují uwáženy býti.

a) *Bohopůrcí* osud, jemuž půwodem Demokrit byl, učí, že wesmír není zprawován neskončenau nadsmyslňau bytostí, totiž Bohem, anobrž slepým působením přírodných sil.

b) *Stoický* osud twrdí, že všechny řady příčin a skutků we světě nutnau nezlomnau wolí boží jsau ustanoweny, a že všecko bez ohledu na wolnost člověckau newyhnutelným wykazem před se jde.

c) *Spinozový* osud jest ten, dle kteréhož neskončené řady věcí s neproměnitelnau nutností z přirozenosti božské vyplývají. Spinoza totiž si usmyslil, že kromě jediné podstaty není jiné nižádné, a tato podstata že jest neskončená, nutná a nic jiného, než co weškerenstwem či světem zůweme. Všecky věci, jež za díly světa máme, nejsau prý nic než *případkové* (accidens) nebo přitwary této jediné nutné podstaty, a že všecka wnitřní svojstwa nutna jsau, tedy budau také všechny díly světa nutny.

d) *Mahometanský* osud hradí se newyhnutelnau nutností i w těch okamžích, když jindy příčinám a prostředkům místo se postupuje. Sstaupenci této saustawy mají všechny děje světa za tak newyhnutelně nutné, že nižádným úsilím zjinačeny a wywarowány býti nemohau. Pročež prý člověk musí mříti, kdy hodina jeho udeřila, byť i příčiny k smrti před rukama nebylo, a druhý z neduhu ozdrawěti, byť i uléčiti se nesnažil. Moru se tito osudowěrci neštítí,

aniž kule z děla vystřelené, pevně věříce, že jim nebude úhonau, neníli smrt jim sauzena.

e) *Chaldejský* neboli *hvězdoprawci* osud přičítá hvězdám působící mocnost, která nad dějinami světa a skutky lidskými panuje a činí, že buď šťastné neb nešťastné příhody svět potkávají.

Registrík.

Aberglaube 36.	Affirmans 80.	A priori 12, 17, 49,
Absolute 24, 200; notio	Affirmare 55.	148, 248, 276.
absolute vacua 80;	Affirmatio 80.	Arbitrium 24.
absolute identicus 73.	Aggregat 212.	Aretologia 42.
Absolutus 11, 211.	Aggregatio 209, 248.	Argumentum a contin-
Abstractio 75; abstrac-	Aggregatum 63.	gentia mundi 280; ar-
tio logica 61.	Agnosia 3.	gumentum ad homi-
Abstractionsvermögen	Ahnung 67.	nem 136.
161.	Altrix vis 244.	Architectonicus 29.
Abstractus 61; in ab-	Ambiguus 71.	Archologia philosophica
stracto 46.	Analogia 148.	41.
Abstrahere ab aliquo a-	Analysis 24, 50.	Ars 24.
liquid 61; abstrahere	Analytica 50.	Assertoricus 15.
animum ab aliqua	Analyticus 64.	Assertorius 91, 203.
re 82.	Anima 18; sedes ani-	Assimilatio 243.
Acceleratio 240.	mae 257.	Assistentia 255.
Acceleratus 233.	Animalia bruta 245.	Astrotheologia 276.
Accidens 211, 215;	Animus 18, 24, 52; a-	Atheismus 288.
conversio per acci-	nimus phaenomenon i-	Atheista 288.
dens 98; contraposi-	noumenon 248; ani-	Atom 212, 230, 300.
tio per accidens 99.	mi et corporis com-	Attractiva vis 186, 234.
Accidentalitas 217.	mercium 255.	Attribut 64.
Acroamaticus 140.	Annihilatio 206.	Attributum 289; attri-
Actio 240; actio in di-	Anschauung 21, 52.	buta divina 275.
stans 236.	Antagonismus 215, 241;	Auctoritas 181.
Active 16.	lex antagonismi mate-	Ausführlich 70.
Activitas 215.	riae 240.	Ausserwesentlich 64.
Actualitas 203; princi-	Antecedens 89, 303.	Authenticus 181.
plum actualitatis 220.	Anthropologia 48, 52.	Autodidact 145.
Actus 85.	Anthropomorphismus	Autotheismus 15.
Adaequatus 71; ens i-	289.	Auxiliaris 213.
deae adaequatum 275.	Antithetica cosmologica	Aversatio 22.
Aequalis 207.	267.	Axioma 103.
Aequipollens 96.	Antitheticus 38.	Basis 11.
Aequipollentia 121.	A parte post 64; a par-	Bedeutung 153.
Aesthetica 42.	te ante 63.	Bedürfniss 48.
Aestheticus 125; mo-	Aphoristisch 139.	Begriff 49, 58.
odus aestheticus 138.	Apodicticus 3, 91, 203.	Beifall 30.
Aeternitas 211.	A posteriori 17, 49, 148,	Bejahend 62.
Aetologia 212.	191, 276.	Bestimmbarkeit 57.
Affinis 73.	Appetitus 22.	Bezäetnost 210.
Affinitas 79.	Applicatus 47.	Bezhamotenstwi 250.

- Beamérnost 210.
 Bezpostředně 58.
 Bezpostředni 76; bez-
 postředni rozsudek
 105
 Bezwědnost 3.
 Blahoslavenství přiro-
 zené i nejvyšší 296.
 Blahost 260.
 Blauznivost 176.
 Bůh 145.
 Blud 36, 169.
 Bludná wira 36.
 Bod 211.
 Bohopůrce 288, 289.
 Bohosloví pauborozu-
 mové či prostovědné
 i přirozené 274; bo-
 hosloví přirodné, ry-
 bné, hvězdné, hrom-
 né 276.
 Bohoslovný 227.
 Bohověda 42.
 Bohověrec 288.
 Bolest 23.
 Boží přispění 255; skut-
 ky boží 275.
 Božské vlastnosti 289.
 Brontothologia 276.
 Bůh 275; zapírání Boha
 288.
 Byt 5, 197.
 Byti 5, 216; bytí ná-
 hodné i prostoutné
 266.
 Bytosloví 194.
 Bytoslovný důkaz 276.
 Bytost zrozená 278.
 Bytowati 217.
 Bytowěda 42.
 Callologia 43.
 Canon 48, 127.
 Casus 221; casus pu-
 rus 223.
 Categorice 203.
 Catecheticus 140.
 Causa 212; causa mo-
 vens i efficiens 214;
 causa efficiens 213;
 causa cessans 217;
 systema causarum oc-
 casionalium 255.
- Causalis nexus 212, 297.
 Causalitas 56, 203, 212;
 principium causalita-
 tis 220.
 Celek 207.
 Celkost 63.
 Celkový díl 207.
 Celeritas 231.
 Cesta tajemná 15; cesta
 nebeská 273.
 Cil konečný, hláskoi,
 svrchovaný 214.
 Cit 198.
 Citlivost 20.
 Classificatio 78, 244.
 Codivisio 135.
 Cognatus 73.
 Cognitio 23; objectum
 cognitionis 195;
 principium cogniti-
 onis humanae 217.
 Cognoscendi principium
 9; objectum ad co-
 gnoscendum datum 5.
 Cohaesio 243.
 Combinatio 83.
 Commentarius 186.
 commercium 203; com-
 mercium animi et cor-
 poris 255.
 Communis fides 33; so-
 rites communis ordi-
 narius 123.
 Communitas 220.
 Comparativus 149; pro-
 positio comparativa
 95.
 Compositio 212; com-
 positio logica 62.
 Compressiva vis (stla-
 čovací moc) 285.
 Conceptus 23, 53; con-
 ceptus dati 61; con-
 ceptus factitii 62.
 Concretus 83.
 Conditio 89, 217; con-
 ditio, sine qua non
 19.
 Conditio natus 213;
 conditionatnem 89,
 217.
 Confinis 201.
- Conflictus substantia-
 rum 215.
 Conjectura 184.
 Coniungere 202.
 Congruere 209.
 Consecrarium 103.
 Consecutiva nota 64.
 Consequens 303.
 Consequentia immedi-
 ata 105.
 Consequens 89.
 Consilium 218.
 Constituere 10.
 Constitutivus 64, 209.
 Constructio 31.
 Contiguus 201.
 Contingentia 217; re-
 rum contingentia 280;
 argumentum a contin-
 gentia mundi 280.
 Continuitas 240.
 Continuum 208; con-
 tinuo 221; lex con-
 tinui 221; principi-
 um continui specie-
 rum 79.
 Contractus 116.
 Contradictio 79; prin-
 cipium contradictionis
 55.
 Contradictorium 56.
 Contraponiri 99.
 Contrapositio simplex
 99.
 Contrarium 56, 79.
 Conversio 98; conver-
 sio simplex i per ac-
 cidens 98; ratiocini-
 um conversionis 121.
 Conversus 98.
 Coordinatus 63, 77.
 Copula 88, 216.
 Cornutus 120.
 Corollarium 103, 136.
 Cosmicus 261.
 Cosmogonia 242, 300.
 Cosmologicus 227, 265;
 antithetica cosmo-
 logica 267; pluralismus
 i optimismus cosmo-
 logicus 273.
 Cospecies 79.

- Crassitudo 200.
Creatiani 255.
Creatio 216; creatio divina 255.
Crescere 210.
Criterium 130.
Criticismus 38.
Criticus 38, 139.
Crypticus 116.
Crystallisatio 243.
Cwičný nawod 29.
Čára 211.
Časobytný 211.
Časový ostředek 201; časová rozlehlost 201.
Částečný 33, 86.
Čidlo 52, 199.
Čin 5, 214.
Činně 16.
Činitel (factor) 236.
Činnost 215; životní činnost 243; doba činnosti 19.
Činný 53.
Číselně 248.
Číslo 205.
Číti 52.
Článek 109; článek vyšší, nižší, prostřední 110.
Člen odličený 90.
Člowěcká duše 248.
Člowěkoslowí 48.
Člowěkoslowný 254.
Člena 153.
Čtverrohý rozsudek 120.
Dalekopis 145.
Dati conceptus 61.
Declaratio 67.
Decrescere 210.
Definitio 70, 128; definitio genetica 129; definitio verbalis, realis, nominalis 129.
Definitus 71, 86; definitum 128.
Děj 214, 217; děj přírodní i nadpřírodní 274.
Dějepisný 157.
Dějeprawný 33; důkaz dějeprawný 276.
Dějina 216.
Dějinový nawod 139.
Dějový 178.
Deista 288.
Dělení 235.
Dělidlo 134.
Děliwo 134.
Dělka 211.
Demonstrabilis 48, 103.
Demonstrativus 31; pronomina demonstrativa 86.
Denkbar 42, 54.
Derivativa vis 215.
Derivatus 11, 154, 290; philosophia derivata 41.
Destructio 216.
Determinare 202.
Determinatio 83; determinatio logica 75.
Determinatus 86.
Determinismus 301.
Dexteritas 179.
Dialectica 50.
Dianoecologia 42.
Dicaeologia 42.
Didacticus 29.
Dignoscere 202.
Dil 207; dil dilový i celkový 207; dil světa ve světě 272.
Dilec 134.
Dilemma 120.
Dilový dil 207.
Dimensio 211.
Ding an sich 264.
Directio 231.
Directus 137.
Discernere 202.
Discretus 208.
Discursivus 31.
Discussivus 137.
Discutere (misto discurrere) 202.
Disjunctio 90.
Disjunctive 203.
Disjunctivus 88.
Disjunctus 76; membra disjuncta 90,
Disparatus 77.
Disputatio 187.
Dissimilis 209.
Dissimularis 209.
Distsans 201; actio in distans 236.
Distinctus 68; complete distinctus 70.
Distributivus 241.
Diversitas 73.
Diversus 73; entia numero diversa 224.
Divinus 275.
Divisio 67; membrum divisionis 134.
Divisum 134.
Díw 274.
Dlužnost 194.
Dně i wně 22.
Doba 21, 47, 192; doba činnosti 19; doby sebesledné 268.
Dobná prawda 71; dobné vlastnosti 71.
Dobotwornost 243; moc dobotworná 242; pud dobotworný 243.
Dobré 24; naprosto dobré 24.
Dobrota 184; swrchovaná dobrota 295.
Docilitnost 214.
Doctrina 51.
Doctrinalis 178.
Dojem wnitřní i wnější 21.
Dogmaticus 38, 139.
Dogmatismus 38.
Dokázaná jistota 31.
Dokázatelný i nedokázatelný 103; dokázatelná jistota 32.
Dokazování kolemchoďné 138.
Dokonalost pojmu logická 70.
Dokonalý 11; logicky dokonalý 70.
Dolejšek 108.
Dolejší nawěst 108.
Domesticus 185.
Dominění 184.
21

- Dominium in terram** 245.
Domitiana quaestio 101.
Domnělý i skutčný důvod 31.
Domnění 31, 36, 131.
Domněnka či podmínka 186.
Domyslitelný 148, 177.
Domysl 49; a domyslu 276.
Domyslné vědění 31.
Dostatečný 71; zákon dostatečného důvodu 56.
Dosudné pamatování 160.
Dotvořování 304.
Dotyková fyzická 236.
Dověd 21, 195.
Dowoditelný 48.
Drabdy bytný 206.
Drukobady 14.
Dualismus 253; dualismus transcendentalis 253.
Duchokladecké jednání 254.
Duchokladství 250.
Duchovní i duchovní přirazený život 263.
Duchovnost 246.
Důkaz pro člověka 186; rozjem důkazů o nesmrtnosti duše 257; důkaz přímý i nepřímý 137; důkaz přirodný i nadpřirodný; bytoslovný i světoslovný; dějpravný i účeloslovný 276; důkaz přirodohostovný 276, 284.
Důmyslné 248.
Duratio 200.
Důraz 240, 241.
Duše člověcká 248; původ duše 254; vznik i zanik duše 285; důkazy o nesmrtnosti duše 257; sídlo duše 257; obecnství duše s tělem 255.
Dušesloví pauhorozumové 228, 248.
Dušeslovný 227; dvojství dušeslovné 253.
Důvěra 30.
Důvěrnost 34.
Důvtipné pamatování 160.
Důvtipnost 145.
Důvod 56, 136; důvod podmětný (podmětní i předmětný (předmětní) 30, 131; důvod úsobní (podmětní) 33; důvod skutečný i domnělý 31; důvod postačující i nedostatečný 30; zákon dostatečného důvodu 56.
Důvodnost 70.
Dwaukladství 253.
Dwaurohaun 120.
Dwaurohý rozsudek 120.
Dwojství dušeslovné i přesahité 253; dvojství zkusitelné sudebné, prostovědné dušeslovné, zkusitelné dušeslovné či člověkoslovné 254.
Dychtiwost 23.
Dynamicus 36, 204, 215.
Effectus 212.
Efficacia 204.
Efficacitas matua 203.
Egoisticus 15, 254.
Eigenthümlich 62.
Eigenschaft 214.
Eigentlich 154.
Einbildungskraft 58.
Einfach 86, 233; absolut einfach 66.
Einstimmig 55.
Einzel 86.
Elasticitas 288.
Elasticus 288.
Elektrowý 252.
Element 153.
Elementaris 209; logica elementaris 50.
Elementum 23.
Elipticus 192.
Emanatio 301.
Empfindung 32.
Empirema 103.
Empiricus 12, 17, 191, 202, 220, 238.
Ens 55; ens a se 212; ens dependens 212; ens sensus interni 206; ens reale 207; ens imaginarium 206; ens merae cogitationis, intellectus, rationis 206; ens originarium 275; ens intramundanum 272; ens ideae adaequatum 275; ens privativum 207; ens entium perfectissimum et realissimum 275; entia numero diversa 224.
Entgegengesetzt 55.
Enthymema 116.
Epicherema 121.
Erkenntniss 49.
Erkenntnisskraft 162.
Erkenntnisslehre 42.
Eromaticus 140.
Esse 216; principium essendi 9.
Essentialis 64, 212; nota essentialis constitutiva 64.
Essenz 263.
Ethica 42.
Ethicus 229.
Ethicotheologia 42, 274.
Ewas 206.
Euschiologia 42.
Eventus 216; eventus naturalis 274.
Evidens 187.
Evidentia 30, 135.
Exceptivus 95.
Exclusivus 94.

- Expansivus 234.
 Experimentum 151.
 Exponens 94.
 Exponibilis 94.
 Expositio 127.
 Existentia 54, 216; existentia divina 275.
 Existere (bytovat) 217.
 Extensio 65, 201.
 Extensivus 126, 208, 219.
 Factitius 62.
 Factor 236.
 Factum 216; factum a priori 12.
 Facultas 52; facultas appetendi 20; facultas cognoscendi et appetendi inferior, superior, suprema 25.
 Falsitas 72.
 Fanatismus 256.
 Fatalismus 280, 301.
 Fatalista 309.
 Fatum 221.
 Fides rationalis 34; fides communis 33.
 Fiducia 30.
 Figura 211.
 Fides 3.
 Filosofie 3; filosofie základní neb prvotinná 4; filosofie odnožená 41; filosofie sadná, protisadná i sausadná 39; filosofie věcná či hmotná, skumná dobná, skumná upatiznová 193.
 Finalis notio 213; nexus finalis 297.
 Finis 213; finis primarius, summus s. ultimus 214.
 Fleusio 156.
 Fluctuans 71.
 Folga 56.
 Form 192.
 Forma 21, 47, 76; forma agendi originaria 19.
 Formalis 71; philosophia formalis 50.
 Formatio 216, 301.
 Formativus 242, 243.
 Fragmentarisch 49, 139.
 Fruchtbar 64.
 Fundamentum probationis 136.
 Fundamentalis 41.
 Fürwahrhalten 130.
 Jakost 62, 203.
 Jalový znak; jalové znamení 154.
 Jasnost 71; jasnost národní 32.
 Jasný pojem 67.
 Jástvi 12.
 Jedinství 254; jedninství duchokladecké i hmotokladecké. úsobní 254.
 Jednaký 101.
 Jednatí 214.
 Jednice 212, 224.
 Jednictví 212, 224.
 Jednobožstvo 14.
 Jednoduchost 212.
 Jednoduchý 212.
 Jednokladství 254.
 Jednorodost 79.
 Jednorodý 36, 79, 209.
 Jednostranný 215; srovnalest jednostranná i oboplná 87.
 Jednota 203, 205; wida pauhé jednoty 227.
 Jednotina 83.
 Jednotlivě 203.
 Jednotlivý 67, 86.
 Jednotnický 33, 77.
 Jednotný pojem 68; jednotný rozdíl 78; úsudky jednotné 85.
 Jednotvárnost 79.
 Jem 24.
 Jemný 24.
 Jestota 65; jestota rozumná 25, 207; jestota myslná 248; jestota myšlivi 213; jestota umělná i swobodná 25; jestota přirodná 207; jestota působící 213; jestota swatá 296; jestota všech jestot 275.
 Jestotnost 212.
 Jestotný 212; anak jestotný 64.
 Jew 221.
 Jewonásobný úsudek 93.
 Jináčivost 5.
 Jinorodý 79, 209.
 Jistící neb stanovný 203; úsudek jistící 91.
 Jisto zřejmí i výsobeňdi předmětné 31.
 Jistota okázaná i dokázaná 31; jistota dokázatelná 32; jistota zřejmá 132; jistota postřední i bezpostřední 126; jistota podmětní (úsobní) i předmětní 30; jistota skumná i mravná 177.
 Jméno 214.
 Jméno vlastní 86.
 Jsaučnost 5, 54, 194; pauhá jsaučnost 279; nauka o jsaučnosti 275.
 Judiciöses Gedächtniss 160.
 Jus naturae 42; sui juris 245.
 Justa notio 71.
 Galwanská mínina 252.
 Gedachtes 51.
 Gedächtniss judiciöses und ingenioöses 160.
 Gegengrund 139.
 Gemein 49.
 Gemeinsam 62.
 Gemeinschaft 88.
 Gemüth 18, 24.
 Generalis 229.
 Generatio 303.
 Genericus 77.
 Generificatio 78.

- Geneticus 129.
 Genetrix 244.
 Genus 76.
 Geogonia 242.
 Geschmackslehre 42.
 Gesichtspunkt 146.
 Gleichgeltend 74.
 Gleichschlechtig 79.
 Gnoseologia 42, 191.
 Grund 56.
 Gründlichkeit 70.
 Grundprincip 48.
 Grundsatz 54, 136.
 Gravitatio 238.
 Gummi elasticum 238.
 Hádká 187.
 Harmonia praestabilita 258.
 Hermeneutica 153.
 Heterogen 209.
 Heterogeneous 79.
 Hiatus 221.
 Historicus 33, 139, 178.
 Historisch 157.
 Hlatěni 243.
 Hlaupost 176.
 Hlava dobrá 145.
 Hlavní příčina 213; hlavní cíl 214.
 Hlediskoslowi 146.
 Hledistě 146.
 Hlubokost 70.
 Hmotá původní i po-
 hyblivá 230; hmota
 surová či paubá i u-
 strojená i účelně se-
 strojená 229
 Hmotěnstwi 13.
 Hmotník 14.
 Hmotná filosofie 193;
 hmotná próstora 232;
 hmotné ústrojí 229.
 Hmotokládce 14.
 Hmotokladecké jedin-
 stwi 254.
 Hmotokladný 14.
 Hmotokladstwi 13, 250.
 Hmotoslowi 229.
 Hnutí 201, 217, 230,
 231; hnutí stejné i
 nestejné, stejnodobé,
 prosté i složité 233;
 hnutí spojitě i rospo-
 jité či nepřetržené i
 přetržené 232.
 Hodnowěrnost 132.
 Hodnowěrný 132, 178
 Homogen 79.
 Homogeneitas 79.
 Homogeneous 209.
 Horizont 142.
 Horejšek 108.
 Horejší náwest 108.
 Howorný náwod 140.
 Hranice 210.
 Hromadník 124.
 Hromadnost wstupná i
 sestupná 123.
 Hromné bohoslowi 276.
 Hrubý nekonečně 210.
 Hutnost 238.
 Hwězdné bohoslowi
 276.
 Hybaci moc 233.
 Hybliwost 230.
 Hybliwý 232.
 Hyboměrný 240.
 Hybridus 113.
 Hylologia 229.
 Hypothesis 89, 103,
 186.
 Hypothetice 203.
 Hypotheticus 88.
 Hypothetisch 85.
 Chaldejský osud 310.
 Charakter 48.
 Chodný 233; kolema cho-
 dné dokazování 138.
 Chtěni nižší, vyšší, nej-
 vyšší 25.
 Chtíč 20, 23, 24.
 Idea 13, 196; ens ideae
 adaequatum 275.
 Idealis 10.
 Idealism 14; idealism
 wýslovný 15; idea-
 lism záhajný i wýkon-
 ný 196.
 Idealismus 13, 39, 256.
 Idealista 15.
 Idee objektivité 275.
 Idejní zásady 9.
 Identicus 72; absolute i
 relative identicus 73.
 Identitas 73; relativa
 identitas 112; prin-
 cipium identitatis 55;
 principium identitatis
 indiscernibilium 224.
 Idiot 143.
 Ichthyotheologia 276.
 Illimitatum 210.
 Imaginarius 206.
 Immanens 19, 290.
 Immaterialismus 250.
 Imperatibilitas 248, 292.
 Immediatus 105.
 Immensum 210.
 Immensurabilitas 210.
 Immortalitas 248.
 Impar 207.
 Imparitas 73.
 Impedimentum 214.
 Imperatrabilitas 234.
 Impotentia 214.
 Imputatio 253.
 Inadaequatus 71.
 Inaequalis 207.
 Inanis notio 80.
 Incorruptibilitas 248.
 Indefinitus 71, 86.
 Indemonstrabilis 103.
 Indifferentismus 181.
 Indirectus 137.
 Indiscernibilia 73, 224.
 Individualis 33, 67.
 Individualiter 203.
 Individuell 77.
 Individuum 83.
 Indoles originaria 17.
 Induciani 255.
 Inductio 148; per in-
 ductionem 255.
 Inertia 240.
 Infinitus 217; in infini-
 tum 217.
 Influxus physicus 256.
 Ingeniöses Gedächtniss
 160.
 Innumerabilitas 210.
 Innumerus 210.
 Instinctus 22, 247.
 Instrumentalis 213.
 Instrumentum 213.
 Insufficiens 71.
 Integrans 209.

- Intellectualitas 90.
 Intellectus 20, 24; ens
 meri intellectus 206.
 Intelligentia 18.
 Intensio 65.
 Intensivus 126, 208,
 219.
 Intermedius 213.
 Interminatum 210.
 Internus 206.
 Intervallum locale et
 temporale 201.
 Intramundanus 272.
 Introductionsmittel 35.
 Intuitio 198.
 Intuitivus 31.
 Intus 243.
 Inversus sorites 123.
 Irrealitas 80.
 Isolirt 159.
 Kategorie či výslova
 204.
 Kaučuk 238.
 Klad 210.
 Kladení 203.
 Kladmo 117, 203.
 Kladný 16, 229; kladné
 vlastnosti boží 291.
 Klásti 80.
 Klátivý 233.
 Kolemchodný 233; ko-
 lemchodné dokazo-
 vání 138.
 Kolikost 62, 203.
 Kolisavý 71.
 Konavost 20.
 Konavý 34.
 Konec 216.
 Konečný 298.
 Kosmologie 264.
 Kraft 52.
 Krása svrchovaná 296.
 Krasověda 42.
 Krasovědný 125; spů-
 sob krasovědný 138;
 příznak krasovědný
 65.
 Krátkost rožumu 176.
 Kritik 48.
 Kružný 233.
 Krytonásobný úsudek
 93.
 Krytý rozsudek 116.
 Křivda logická 72.
 Křivočárny 232.
 Křivý pojem 71; křivý
 svědek 178.
 Kunst 24.
 Künstlich 169, 244.
 Kusý 49, 71, 139.
 Kywavý 233.
 Látečná či matiznová
 pravda 130.
 Látká 47.
 Látková pravda 72.
 Leer 64.
 Lehkověrnost 36.
 Lehrmethode 151.
 Leichtgläubigkeit 36.
 Lemma 103, 137.
 Lenivost 240.
 Lectora 176.
 Lex continui 221; lex
 continuitatis mecha-
 nicæ 240; lex sub-
 stantiæ materialis
 239; lex antagonismi
 materiæ 240; lex
 inertiae 240; lex par-
 simoniae 222.
 Libomudrcství 3.
 Libost 23; cit libosti i
 nelibosti 22.
 Libování 22.
 Libovolnost 24.
 Limitatio 203.
 Limitative 203.
 Limitatus 210.
 Limites 210.
 Logica elementaris 50;
 logica pura i appli-
 cata 47.
 Logice perfectus 70.
 Logicus 37; modus lo-
 gicus 138; abstractio
 logica 61; compositio
 logica 62; determi-
 natio logica 75.
 Logicky dokonaly 70.
 Logický příznak 65; lo-
 gická možnost i ne-
 možnost, něcota i ni-
 cota 55; pravda lo-
 gická 72, 130; křiv-
 da logická 72; násle-
 dek logický 56; lo-
 gické obmezování 75;
 logické odtaňování
 61; logické složení
 62; logická dokona-
 lost pojmu 70.
 Logika 41, 45.
 Logiker 49.
 Logomachia 187.
 Loquela 245.
 Los 223.
 Macrocosmos 243.
 Magnitudo 208.
 Mahometanský osud
 309.
 Malost 208.
 Malý nekonečně 210.
 Mam 166; mam tělesný
 169.
 Mámení smyslu 169.
 Mancus 71.
 Masojedlý 75.
 Massa 239.
 Matera 47; materia pri-
 mitiva, originaria 230.
 Materialis 193.
 Materialism 13.
 Materialismus 250.
 Materialist 14, 250, 252.
 Matizna 47.
 Matiznový i dobný
 smysl 32; pravda
 matiznová 72, 130;
 skumná matiznová fi-
 losofie 191, 193.
 Maudrost nejvyšší 306.
 Mdloba 214.
 Meditatio 146.
 Medium 214; principi-
 um exclusi tertii vel
 medii inter duo con-
 traria 57; terminus
 medius 110.
 Mechanisch 160.
 Meinung 36.
 Mělkost rožumu 176.
 Membrum divisionis
 134; membra disjun-
 cta 90.
 Měna 242, 279.
 Mens 52.

- Mensura** 209.
Mensurare 209.
Mensus 209.
Meridlo 209.
Měti 209.
Merkmal 62.
Metabasis 138.
Metafysický 242, 245, 248, 274.
Metafysika 42, 191; metafysika smyslné přírody 228; metafysika nadsmyslné přírody 248.
Metaphysicas 228.
Metempsychosis 255.
Methode 146.
Methodica 50.
Methodisch 146.
Metiri 209.
Maze 210.
Mezera 221.
Mezičasi 201.
Mezník 211.
Microcosmos 243.
Mijeliwość 5, 212.
Mijeliwy 211.
Migratio: ascendens, descendens, per orbem 255.
Milosrdenství 307.
Mimojezotný 64.
Miněni 36.
Mir, wesmir 216.
Mira 209.
Miraculum 223; **miraculum rigorosum** 274.
Mistně přitomný 215.
Mistní ostředeck 201.
Misso 200.
Mířený 115.
Mlnina galwanská 252.
Mnohožbožství 292.
Mnohost 208.
Mnohota 203, 205.
Moc 52, 214; **moc oživující** 258; **moc působící** 215; **moc živá i mrtvá** 214; **mochýbáci** 233; **moc přitahlivá a stahlivá** (contractiva) i **pro-**
straňovací (repelliva) 234; **moc stlačovací** (compressiva) 235; **moc odplošená, stlačná, násloná** 214; **moc vyšší i poznávací** 34; **moc dobovorná** 242; **moc strojiwá** 243; **moc poplošná** 237; **moc zásadní** 225; **wněkla** **moc** 237.
Mocenstwo 20.
Mocnost 214; **mocnost krmíwá, plemeniwá, plodiwá, nahradíwá** 244; **mocnosti myslné** 20.
Modalitas 62.
Modificatio 279.
Modus logicus 132; **modus ponendo tollens** i **modus tollendo ponens** 119; **modus ponente** 117; **modus tollente** 117, 120.
Möglich 54.
Mohutnost 48, 59; **mohutnost skumná i výkonná** 19; **mohutnost odtahovací** 161.
Monadologia 212, 224.
Monas 212, 224.
Monismus 254.
Monstrativus 31.
Moralis 290; **theologia moralis** 274.
Motus 201.
Možnost 203; **možnost logická** 55; **možnost wnitřní či prostowzatá i wněšná či potažná, podmíněná neb podstatná** 215; **záhada možnosti** 220.
Možný 54, 220.
Mrawný 229; **mrawná jestota** 25; **mrawná jestota** 177; **mrawná spojitost** 297; **mrawné wlastnosti** 290; **wíra mrawná** 34.
Mrawnictwo 48.
Mrawowěda 42.
Mrtwá, moc 214.
Mudrc 3.
Mudrcký 37.
Mudrcwí 3, 40; **mudrcwí pauhodobně** 50.
Mudrolibectwí 3.
Mudrolibstwí 40.
Multitudo 208.
Mundus 216; **mundus sensibilis** 221.
Mysl 18, 52, 198; **tělení mysli** 146; **nedospělost mysli** 172.
Myslitelnost 55.
Myšlitelný 54.
Mysliti 51; **myslici jestota** 213; **myslicísoba** 248.
Myslnost 201.
Myslná jestota 248; **myslné mocnosti** 20.
Myslowěd 49.
Myslowěda 41, 45; **myslowěda prwotinná** 50, 61; **pauhá wšobecná** **myslowěda** 51; **upotřebená wšobecná** **myslowěda** 441; **myslowěda přirozená, učenecká, wšobecná, awkálná** 51.
Myslowědec 49.
Myslowědný 37.
Mysticus 15.
Myšlení 51.
Myšlenka 54.
Myšlený pauze 206.
Nábožný 34.
Nadpřirodný dálek 276; **nadpřirodný děj** 274; **nadpřirodno** 273.
Nadpřirodstwí 191.
Nadpřirozenství 275.
Nadpřirocený 274.
Nadsmyslný 37, 142, 220; **přiroda nadsmyslná** 248; **shornictwí nadsmyslné** 15.

- Náhoda i pauhá náhoda 221, 223.
 Náhodnost 217; 380.
 Náhodný 217; náhodná příčina 214; bytí náhodné 266; skutečnost náhodná 5.
 Nahradiwá mocnost 244.
 Nahromaděni 212.
 Nachsatz 89.
 Náklonnost 23.
 Nakopení 243.
 Naměření 231.
 Náměstní pojem 74.
 Námítka 132.
 Námyslný 137.
 Napodobny 209.
 Naprostowzaty 216, 217.
 Násilný 214.
 Náskyték 145.
 Následek 56, 201; následek logický 56.
 Následný znak 64.
 Následownost 89.
 Následující wše 303.
 Násobný 86; penězi násobné 66.
 Nástroj 213.
 Nástrojná příčina 213.
 Násudek 89.
 Natura 4; *jes naturae* 42; *vis naturae formativa s. plastica universalis s. originaria* 242.
 Naturalis eventus i theologia 274.
 Naturalismus 275.
 Natürlich 49.
 Naturnothwendigkeit 17.
 Naukový 178.
 Nawedení 154.
 Návěst 108; návěst lepší i dolejší 108.
 Nawod 138, 146; nawod rozpačný či protisudný 38; nawod ustanowný 138; nawod prostonárodní, *nawodny*, *wyrokový*, *rozpačný*, *saudný*, *dějinový*, *rozbořný*, *sborný*, *wstupný*, *cestupný* 139; nawod poslyšný, *howorný*, *rozmluwný*, *wyptáwaci* 140.
 Nawodný 146.
 Nawodstwi 29, 50.
 Nawodstwo 125.
 Názew umělecký 157.
 Názor 21, 52, 198.
 Názorný 32.
 Nebengattung 79.
 Nebeská cesta 273.
 Nebyti 5.
 Necessitas 203; principium necessitatis 220.
 Něcota 206; logická *něcota* 55.
 Nečetnost 210.
 Nečislný 210.
 Nedospělost myslí 172.
 Nedostatečný 71.
 Nedostihlý 12.
 Nedomk 143.
 Nejistotný 212.
 Negans 80.
 Negare 55.
 Negatio 80, 203, 291.
 Negative 203.
 Negativus 16; *nihil negativum* 206.
 Nehmotnost 248.
 Nehmotný 250; podstatu nehmotná 228.
 Nehmotstatní 292.
 Nehoda přirodná 307.
 Nechut 23.
 Neigung 54.
 Nekonečné hrubý, *malý* 210.
 Nelibost 23.
 Neměrný 210.
 Neměřitelnost 210.
 Nemnohost 208.
 Nemotorná otázka i odpověď 101.
 Nemožnost 215; logická nemožnost 55.
 Nemyslitelnost 55.
 Nenášebný 250.
 Neobmezenost 210.
 Neobyčejno 274.
 Neodwislý 212; naprostu neodwislý 217.
 Neobvrazenost 210.
 Nepodmíněnost 273.
 Nepodmíněný 217.
 Nepodobný 209.
 Nepostředečný 218.
 Nepostrědní předstawa 21.
 Nepřetržitý 135, 208.
 Nepřiměřený 71.
 Nepřirozený 274.
 Nepronikatelnost 234.
 Nerost 248.
 Nerownoměrny 36.
 Nerownowážny 36.
 Nerosezmatelnost 73.
 Nerohodnost 37.
 Nerozkladný 212.
 Nerossudek 166.
 Neshoda 55.
 Neskončenost 210.
 Nesmrtelnost 248; nesmrtelnost duše a důkazy toho 257.
 Nestejnost 73.
 Nesworný 79.
 Netěsti 228.
 Netečnost 181.
 Netělesný 250.
 Neučasnénost 203.
 Neumělec 143.
 Neumělost 143.
 Neuprostřednost 208.
 Neustawěnost 211.
 Newěcota 80.
 Newěda 143.
 Newědomec 143.
 Newědomost 143.
 Newěra 86.
 Newěstici 132.
 Newěstičnost 182.
 Newolná příčina 213.
 Newšimawost 181.
 Newyhwutelná wýmniaka 12.
 Newyměrný 71.
 Nečíslnitelný 36.
 Neznaboh 289.

- Nesrušitelnost 248.
 Nexus 212; nexus causalis 212, 297; nexus finalis 297.
 Nicokladství 14.
 Nicota 206; nicota logická 55; nicota odjemná 207; w nicotu obrácení 216.
 Nicotenství 14.
 Ničení 216.
 Nihil negativum 206; nihil privativum 207.
 Nihilism 14.
 Nichts 206.
 Nisus formativus 243.
 Nomina propria 86.
 Nominalis 129.
 Nonens sensus externi 207; nonens sensus interni, intellectus s. rationis 206.
 Nota 202; nota essentialis constitutiva i consecutiva 64.
 Notio 23, 202; notio iusta s. recta i prava s. vitiosa 71; notio inanis i absolute vacua 80; notio reciproca 74; notio finalis 213.
 Nothwendigkeit 48.
 Noumenon 248.
 Nowotěky 178.
 Nuance 242, 279.
 Nudný 152.
 Numerice 248.
 Numericus 78.
 Numerisch 77.
 Nutnobytný 206.
 Nutnost 48, 203; nutnost vnitřní či nepodmíněná (o sobě) i vnější či podmíněná neb podsadná 217; zásada nutnosti 220.
 Nutnourčitá příčina 213.
 Nutný 54, 220; naprosto nutný 217; znaky nutné 65.
 Ohápolná srovnalost 87.
 Obdoba 148.
 Obecenství duše s tělem 255.
 Obecnost 203.
 Obecná wira 33; znaky obecné 62.
 Objasnění 67.
 Objectiv rational i historisch 157.
 Objective 108.
 Objectivirte Idee 275.
 Objectum 52; objectum cognitionis 195; objectum ad cognoscendum datum s. dabile 226.
 Objem 238.
 Objevení 145.
 Obhájce 187.
 Obhořor 186.
 Obliquus 71.
 Obmezení 83.
 Obmezený 210.
 Obmezi 211.
 Obmezování logické 75.
 Obracení proměnné 98; obracení w nicotu 216.
 Obrácený i prosto obrácený úsudek 98; obrácený rozsudek 121.
 Obraz 153.
 Obraznost 53.
 Obrazný smysl 289.
 Obrazotvornost 22.
 Obsah 65.
 Obsažný 126.
 Observatio 151.
 Obyčejná hromadnost 128.
 Obzor 142; obzor jednotlivý neb saukromný 142.
 Occasionalis 214; causas occasionales 255.
 Očitý svědek 178.
 Odbor 108, 187.
 Odjem 263.
 Odjemný 207.
 Odlaučení 235.
 Odlehlost 236.
 Odlehlý 201.
 Odličené 208.
 Odličenec 90.
 Odličení 77.
 Odličený člen 90; odličený úsudek 88.
 Odlika 90.
 Odmíšení, 22, 61.
 Odnůžená filosofie 41; zásady odnůžené 11.
 Odnůži 42.
 Odnůžný 154.
 Odplozený 214.
 Odpor 79.
 Odporný 56.
 Odpověď 99, 150; nemotorná odpověď 101.
 Odpudiwost 234.
 Odpudiwá moc 233.
 Odraz 240, 241.
 Odrátliwost 240, 241.
 Odtah 46.
 Odtahowací mohutnost 161.
 Odtahování logické 61, 75.
 Odtahowati se čeho, odtahowati něco 61; odtahowati se od jistých znaků 82.
 Odtážení 67.
 Odtáženost 162.
 Odtážený 61; pojem odtážený 82.
 Odwislost 212.
 Odwislý 212.
 Odwod 139.
 Odwoasný 290.
 Odwraćenost 23.
 Ojedinělý 159.
 Ohraničení 202.
 Okamžení 211.
 Oka mžik 232.
 Okázaná jistota 31.
 Okres či okrálek 66.
 Omnipotentia 214.
 Omnitudo 203.
 Omyl 166.
 Ontologicus 276.
 Ontologie 195.
 Opáčný poměr 66.
 Opera divina 275.
 Operativus 290.

- Opětavá propověď 95.
Opětované pamatování 160.
Opinio, opinio vana 31.
Opponens 187.
Oppositio 121.
Optimismus cosmologicus 273.
Ordinarius 123.
Organicus 202, 212.
Organisatio 243.
Organismus 64.
Organologia 229, 242.
Organon 48, 127, 193; organon sensorium 199.
Originaria vis 214; vis naturae formativa seu plastica universalis s. originaria 242; forma agendi originaria 19; ens originarium 275; materia originaria 230; indoles originaria 17.
Oriri 216.
Osoba 52.
O sobě (absolute) 200; věc o sobě 269.
Osoblivý 62.
Osobní jistota 30.
Ostředek místní a časový 201.
Osud 221, 223; osud bohopůrců, stoický, spinozový, mahometanský, chaldejský, hvězdopřavců 309, 310.
Osudnost 309.
Osudověrství 280, 301.
Oswědomění původní 12.
Otázka 140; otázka nemotorná 101.
Oživující moc 258.
Palingenesis 243.
Pamatování 160.
Paměť 160.
Pantheismus 249, 250, 279, 295.
Pantheista 249.
Par 207.
Paradox 175.
Parallelismus 185.
Paraphrasis 186.
Pariatio 121.
Paritas 73.
Pars 207.
Parsimonia 222.
Particularis 33, 86.
Parvitas 208.
Passend 154.
Passive 16.
Passivitas 315.
Passivus 53.
Paucitas 208.
Pauhý 49; pauhá náhoda 223; pauhá hmota 229; pauhá jednotata 227.
Pauhodobný 50.
Pauhoduchý 250.
Pauhodůmyslný 25.
Pauhorozumový 42, 227; bohosloví pauhorozumové 274.
Pauhounný 177, 191.
Pauhowěda 42, 193.
Perceptio 21, 198.
Peregrinus 185.
Perfectibilitas 245.
Perfectus 70.
Persona 52.
Persuasio vana 31.
Petitio principii 138.
Phaenomenon 198; animus phaenomenon 248.
Phantasia 22.
Philosophia formatis 50; philosophia fundamentalis i derivata 41.
Physica generalis 228, 229.
Physicoteologicus 284.
Physicotheologia 276.
Physicotheologicus 276.
Physicus 191.
Plasticus nisus 243; vis naturae formativa seu plastica universalis 242.
Platný 103; všeobecně platný 32.
Plemenivá mocnost 244.
Plod ústrojný i neústrojný 246.
Plodivá mocnost 244.
Plodivost 244.
Plocha 211.
Plození potažité i naprostowzaté 216.
Pluralismus cosmologicus 273.
Pluralitas 203.
Pluraliter 203.
Pocit 21.
Počasnost 204.
Počátek 216.
Početní 77, 78.
Podání 181.
Podání pojem 61.
Podborný 150.
Poddělení 135.
Poddružený úsudek 96.
Podružení přičina 213.
Poddružovací úsudek 96.
Podeřelý svědek 178.
Podmět 12, 51, 88.
Podmětne i předmětne platný 103.
Podmět ní jistota 30; důvod podmět ní 245.
Podmět nost 15, 35.
Podmíněný 217; možnost podmíněná 215; přičina podmíněná 213; vůle podmíněná 303.
Podminka 217, 265.
Podobizna 153.
Podobnost 31.
Podobný 73, 209.
Pododporný úsudek 97.
Podpověď 103, 186.
Podpovědně 203.
Podpovědný 85, 88; podpovědný úsudek 102.
Podrobně 70.
Podrobnost 71.

- Podřaděný 63, 74, 213; rozsudek podřaděný 121.
 Podřadný 63, 178
 Podsadný či potažitý 215.
 Podstata 211; podstata nehmotná či netělesná 228.
 Podstatnost 203; zásada podstatnosti 219.
 Podstatná i skutečná úsoba 249.
 Podstawa 11.
 Pojem 53, 58, 202; pojem jasný i temný 67; pojem pravý i nepravý či křivý 71; pojem jednotný, rozestřený i nerozestřený, sčetečný i smatečný 68; pojem prostrannější i těsnější 76; pojem odtážení i srostitý 82; pojem střidni i náměstni 74; pojem rozličný 72; pojem prostojednotný 66; pojem přemětní 101; pojem účelní 213; pojem pauborozumový 227; pojem sestavití 32; rozdělení v pojem 67; pojmy podané 61; pojmy učiněné 62.
 Pohyblivost 230.
 Pohyblivý 230.
 Pochopnost 162.
 Pochyba 132.
 Pochybnost 37.
 Pokoj 231, 232; pokoj paubí i potažitý 232.
 Polototožný 74.
 Polytheismus 292.
 Poměr opačný 66.
 Poměrně totožný 73.
 Poměrný 207.
 Pominutost 176.
 Pomnožné 203.
 Pomocná příčina 213.
 Pomysl 51, 198.
 Ponere 80; modo ponente 117; modus ponendo tollens i modus tollendo ponens 119.
 Poněti 23, 49, 53; poněti násobné 66.
 Ponimání 23.
 Pouucování 240.
 Ponut přírody 17.
 Poplošný 237.
 Popud 214.
 Populár 49.
 Popůrce 187.
 Pořádek přirozený 274.
 Positio 80, 203, 210.
 Positive 203.
 Positivus 16, 229, 274, 291.
 Poslaupnost 201, 206.
 Posledstvo 5.
 Poslovný 185.
 Poslyšný návod 140.
 Pospolnost 219.
 Pospolný 201.
 Pospolstvo 5.
 Possibilitas 203; principium possibilitatis 220.
 Postačitelná i nepostačitelná příčina 213.
 Postačující důvod 30.
 Postjacens 94.
 Postředečný 213.
 Postředeček 169, 214.
 Postřední 76; jistota postřední 136.
 Posterius 13, 89, 201; a posteriori 17, 49, 148, 191, 276.
 Postulatum 103, 137.
 Posvědčení 30.
 Pošetilost 176.
 Potaba 62, 63.
 Potak 80.
 Potákaci 80.
 Potákati výsobně či předmětně 197.
 Potažitý pokoj 232; potažitě plození i rušení 216; možnost potažitá 215; veličina potažitá 207; prostora potažitá 232.
 Potažné 200; potažné volný 213.
 Potažnost 203; potažnost určená 206.
 Potažný 211.
 Potens 214.
 Potentia 20; potentia valida 214.
 Potestas 214.
 Potomný 303.
 Potřeba 48.
 Potýkavý rozsudek 121.
 Powěčný 185; powěčné vlastnosti 291.
 Powěra 36.
 Powěřciwost 36.
 Powěst 181.
 Powěstni 178.
 Powídka 181.
 Powiechné 203.
 Powiechnost 203.
 Požadavek 103, 137.
 Poznání 49, 195; poznání obnášné i chudé 144.
 Poznawstwi paubé 195.
 Poznatek 23.
 Poznateľný 221.
 Poznání nižší, vyšší i nejvyšší 25.
 Poznawati 24.
 Poznawawost 20.
 Poznawni moc 24.
 Posornost 161, 163.
 Pozorování 151.
 Pozorowateľný 228.
 Prabyt 275.
 Prabytný 191, 292.
 Prabytost 291.
 Practicus 20, 34, 194.
 Pradoba 19.
 Praecisio 70.
 Praedicabilis 207.
 Praedicament 207.
 Praedicatum 62.
 Prädikat 88.
 Pracexsistentiani 255.
 Praejacens 94.
 Praemissa 105.
 Praestabilitus 256.
 Pragmaticus 178.

- Pramoc 214.
 Prarás 244.
 Prasada 8.
 Prášek 230.
 Prawda 130; prawda
 dobná či logická 71,
 72, 130; prawda ma-
 tizmová či látková 72;
 prawda swrchowaná
 296; prawdě podob-
 nost 31.
 Prawdiwý na nejwýš
 296.
 Prawidlo 48.
 Prawowěda 42.
 Prawý pojem 71.
 Prázdnota 221.
 Primarius 213; finis pri-
 marius 214; genera-
 tio primaria 303.
 Primitivus 290; materia
 primitiva 230.
 Principium 54; princi-
 pium essendi i co-
 gnoscendi 9; princi-
 pium cognitionis hu-
 manae 217; princi-
 pium causalitatis,
 possibilitatis, necessi-
 tatis, substantialita-
 tis, actualitatis, com-
 munitatis 220; prin-
 cipium identitatis i
 contradictionis 55;
 principium homoge-
 neitatis, affinitatis seu
 continui specierum,
 specificationis 79;
 principium indiscer-
 nibilium 73; princi-
 pium identitatis in-
 discernibilium 224;
 principium rationis
 sufficientis 56; prin-
 cipium exclusi tertii
 vel medii inter duo
 contradictoria 57;
 principium secundi
 ordinis 11; petitio
 principii 138.
 Principien 225.
 Prius 13, 201; a priori
- 12; 17, 49, 148, 248;
 276; factum a priori
 12.
 Privatio 263.
 Privativus 207.
 Privatus 33.
 Probabilitas 31.
 Probationis fundamen-
 tum 136.
 Probitas 184.
 Problema 103, 137.
 Problematicus 3, 21,
 203.
 Probytečný 178.
 Prodlauitost 201.
 Productio 216.
 Productivus 244.
 Productum 192, 236.
 Progredi 63.
 Progressive 266.
 Progressivus 139.
 Progressus 217.
 Proměna 216.
 Proměnnost 259.
 Proměnný 98.
 Pronomen 86.
 Propaedeutica 48.
 Propagatrix (vis) 244.
 Propositio major i minor
 108; propositio com-
 parativa, reduplicati-
 va, restrictiva, excep-
 tiva 95; propositio
 exclusiva 94.
 Propověď 172, propo-
 věď opěťavá, výhra-
 dná, výjemná 95;
 propověď vylučující
 94.
 Proprawa 48.
 Proprawná vědomost
 162.
 Proprius 86.
 Prostojednotný 66.
 Prostonárodní 49, 139
 Prostonutný 266.
 Prostoprázdný pojem
 80.
 Prostora 232.
 Prostornost 204.
 Prostorový 201.
 Prostowěda 42, 191;
- prostowěda nižší 218;
 prostowěda vyšší
 248.
 Prostowědný 228, 248,
 264.
 Prostowolný 213.
 Prostowzatost 272.
 Prostowzatý 211, 215.
 Prostraniwost 239.
 Prostrannější pojem 76.
 Prostrannowaci (rostařli-
 vá) moc 234.
 Prostý 108, 233.
 Protalítě 210.
 Protalžitost 219.
 Protalžitý 208.
 Protensio 201.
 Protensivus 208.
 Protiběžný směr 233.
 Protiložný rozsudek
 121.
 Protisadnost 267.
 Protisadný 38; náwod
 protisadný 38; filo-
 sofie protisadná 39.
 Protiwný 55, 79; úsu-
 dek protiwný 96.
 Prosfetelnost božská
 307.
 Průbor předsechodný
 266.
 Pružitost 238; pružitost
 prwobytná 238.
 Pružitý 238.
 Prwek 23, 153, 212.
 Prwní příčina 213.
 Prwobytný 192, 238,
 290.
 Prwost 13.
 Prwotinnáuka 51; prwo-
 tinná filosofie 4; prwo-
 tinná myslowěda 50.
 Prwotný 17, 303.
 Prwouka stanowná 8.
 Prwoznanství 191.
 Pře 187.
 Předbytowězec 255.
 Předek 201; od předu
 217.
 Předestřeny úsudek 94.
 Předcházející wále 303.

- Předloha 146.
 Předmět 12, 58; po předmětu dějepisný, po předmětu rozumový 157.
 Předmětně jisto 31; předmětně platný 103; předmětně potáhati 197.
 Předmětní jistota 30; důvod předmětní 30.
 Předmětná účelnost 245.
 Předtísná shoda 256.
 Předsechodmo 266.
 Předsechodný průbor 266.
 Představa 52; představa umová 23; představa nepostřední 21; jinaké i všelijaké představy 101; shodné představy 55; srovnání představ 61.
 Představiwost 19.
 Předsuděk 172.
 Předustanowení 301.
 Předusowatel 255.
 Předwědaucnost 294.
 Překážející vůle 303.
 Překážka 214.
 Přeložení 186.
 Přemětný pojem 101; přemětná saudaost 150.
 Přemítání 55, 60.
 Přemítavý 31.
 Přemítka 67.
 Přemluwa 131.
 Přemluweni 31.
 Přemyslný 34, 49.
 Přenešený smysl 289.
 Přeplněný 71.
 Přerowawání 248.
 Přesadný rozsudek 113, 115, 117.
 Přesahitě (nadsmyslně) 38.
 Přesažitý 191; wida přesažitá 227; dwójstwí přesažitě 253.
 Přespolní přidobnost 185.
 Přeswědčení 80, 131.
 Přetlumočení 186.
 Přetržené i nepřetržené hnutí 232.
 Přetworné znamení 154.
 Přewod 186.
 Přezwěd 103; s přezwědu 49, 191, 276.
 Přezwědný 238.
 Přibuznost 79.
 Přibuzný 73.
 Přibytně 208.
 Příčina 212; příčina hlawní, prwní, nutnourčitá, postačitelná i nepostačitelná, pomocná, podružní, nástrojná, saučinná 213; příčina účelní, působící, náhodná 214; příčina wolná i newolná 213, 266; swasek příčin 212; saustawa příčin údobných 255.
 Příčinnost 203, 212; zásada přičinnosti 220; zákon přičinnosti 56.
 Příčinoslowi 212.
 Přidatečný znak 64.
 Přidoba 185.
 Přidobnost přespolní i domácí 185.
 Přihled 82.
 Příklad 152.
 Přilnutí 243.
 Přimětený 71.
 Přímětek 103.
 Příměti 213.
 Přímý i nepřímý důkaz 187.
 Případek 213, 309.
 Případnost 211.
 Přípojek 103, 186.
 Příroda 4, 220, 273; ponut přirody 17; příroda smyslná 228; příroda nadsmyslná 248.
 Přírodnictwí rozumující 228.
 Přírodný děj 274; důkaz přirodný, bohoslowi přirodné 276; vlastnosti přirodné 290; jestota přirodná 297; spojitost přirodná 297; přirodná nehoda 307.
 Přírodobohoslowný důkaz 276, 284.
 Přírownalý úsudek 95; přirodnalá všeobecnost 149.
 Přírozenstwí 275.
 Přirozený pořádek 49, 274; přirozený i duchowní přirozený život 263; přirozené bohoslowi 274; přirozené blahoslawenstwí 296.
 Příslowi 172.
 Přispění boží 255.
 Přísudek 62, 88, 207.
 Přisuditelný 203.
 Přisudnost 253.
 Přitahliwost 186, 287.
 Přitahliwá moc 234.
 Přitomný i všudy přítomný 215.
 Přitwor 216.
 Přiznak logický i krasowědný 65.
 Psychologie metafysická 248.
 Psychologicus 227.
 Pud 22, 247; pud dobotworný 248.
 Punctum 211.
 Punkt strittiger 159.
 Purus 47.
 Působení w odlehlost 286; wzájemné působení 220.
 Působící jestota 213; působící příčina 214; moc působící 215.
 Působiwost 213.
 Půtká 215.
 Půwodčítost (Originalität) 182.
 Půwodčítý 182.
 Půwodně 12.

- Původní 12, 17, 230.
 Pytwa 152.
 Quaestio-domitiana 101.
 Qualitas 62.
 Quantitas 62, 203;
 quantitas virtutis 210;
 quantitas sensu abso-
 luto i relativo 207.
 Quantum 207.
 Quiescens 290.
 Ratio 24; ratio theore-
 tica i practica 20; ens
 meræ rationis 206;
 principium rationis
 sufficiens 56.
 Ratiocinium 105; ratioci-
 nium aequipollentiae,
 pariationis, subalter-
 nationis, oppositionis,
 conversionis 121.
 Rational 157.
 Rationalis 31, 40; fides
 rationalis 34; scientia
 rationalis 44.
 Rationalitas 20.
 Ráz 48.
 Reactio 240.
 Realis 10, 185, 193,
 215; ens reale 207;
 definitio realis 129.
 Realismus 13, 39.
 Realist 14.
 Realitas 34, 80, 196.
 Receptivitas 16, 58, 215.
 Reciprocus 74.
 Reduplicativus 95.
 Reflectere 9, 10, 202; re-
 flectere animum ad a-
 liquam rem 82.
 Reflectirend 150.
 Reflexio 22, 55, 67.
 Reflexionsbegriff 101.
 Regel 48.
 Regredi 63.
 Regressive 64, 266.
 Regressivus 139.
 Regressus 217.
 Reihe 63.
 Relatio 68, 63.
 Relative 200.
 Relativus 211; relativa
 identitas 112.
 Remotus 201.
 Reproductivus 244.
 Repulsivitas 239.
 Repulsivus 233.
 Res 13.
 Respondens 187.
 Restrictivus 95.
 Retardatio 240.
 Retardatus 233.
 Rhapsodisch 189.
 Rod 76; rod pospolný 79.
 Rodowodstwo 78.
 Rodový 77.
 Rohatý rozsudek 120.
 Rostlinství 245.
 Rownobytné 208.
 Rownočárné 232.
 Rowné veličiny 207.
 Rozbor 23, 50; rozbor
 rozumnosti 225.
 Rozbornictwo 56.
 Rozborný 64; rozborný
 návod 139.
 Rozdělení w pojem 67.
 Rozdělovací úsudek 241.
 Rozdil jednotný i tva-
 rový 78.
 Rozdrobitelný 212.
 Rozdružování 78.
 Rozesnaný i nerozesnaný
 pojem 68.
 Rozesnatelnost 224; ne-
 rozesnatelnost 73.
 Rozesnávatí 202.
 Rozjem 24.
 Rozjímání 146.
 Rozhodný 203; rozho-
 dné vědění 177.
 Rozklad 216.
 Rozličený 77.
 Rozličenost 73.
 Rozměr 211.
 Rozmluvný návod 140.
 Rozpačitý návod 139.
 Rozpačný návod 38.
 Rozpředy prvotní i po-
 tomní 303.
 Rozpoj 90.
 Rozpojení 90.
 Rozpojitý 208; hnutí
 spojité i rozpojité 232.
 Rozpomínání 160.
 Rozprávká 181.
 Rozřešení 4.
 Rozrušený 139.
 Rossah 65.
 Rossáhlina 211.
 Rossáhlost 211.
 Rozsažitě 210.
 Rozsažitý 208; veličina
 rozsážitá 219.
 Rozsažný 126.
 Rozsudek 59, 104; roz-
 sudek prostý 108,
 116; rozsudek po-
 střední i nepřímý
 105; rozsudek úplný
 109; rozsudek sraže-
 ný 116, 121; rozsu-
 dek krytý, zamkavý
 116; rozsudek stejno-
 vahý, pořádkový, po-
 tykavý nebo protivo-
 pustý, obrácený 121;
 rozsudek přesadný
 113, 115, 117; rozs-
 udek prostěodlišný
 119; rozsudek roba-
 tý, dvourohý, třírohý,
 čtyřrohý 120.
 Rozstržitost 146, 161.
 Rozum 24, 59, 225; roz-
 um skumný i výkonný
 20, 25; krátkost roz-
 umu 176.
 Rozumnost 20, 198; roz-
 bor rozumnosti 225.
 Rozumná jestota 25,
 297; víra rozumná
 34.
 Rozumovstvo 50, 141.
 Rozumový 40; po před-
 mětu rozumový 157;
 víra rozumová 49;
 světověda rozumová
 264; dušesloví roz-
 umové 248.
 Rozumující přirodnictví
 228.
 Růsti 210.
 Rušení prostovzaté i po-
 tatité 216.
 Rybné bohosloví 276.
 Rychlost 231.

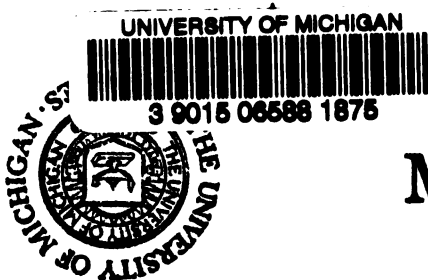
- Rada 63; řada konečná i nekonečná, prostokonečná i prostonekonečná, potažité konečná i nekonečná 217; řada podmínek 217.
 Řeč 245.
 Ředidlo 48, 127, 172.
 Řada 50.
 Řadný 38, 274; řadná filosofie 39.
 Saltus 221.
 Samobohost 15.
 Samobyť 246.
 Samočinost 16, 215.
 Samočiný 16, 53.
 Samostatnost 239.
 Samostatný 212.
 Samouk 145.
 Samowládla pozornost 163.
 Sata 50.
 Saubor 28.
 Sačasnost 201.
 Sačasny 213.
 Sačinny 213.
 Saud 59.
 Saudil 135.
 Saudnost 150; saudnost podborná neb přemětná 150.
 Saudný návod 139.
 Saublasný 79.
 Saubromný 38.
 Saubradný 63, 77.
 Saurody 209.
 Sausadný 38; filosofie sausadná 39.
 Saustawa 49, 136; saustawa vědecká 215; saustawa předřizené shody i vlivu přirozeného 256.
 Saustawný 49; návod saustawný 138.
 Sbor 54, 61.
 Sbornictví nadmyslné 15.
 Sborný 64; sborný návod 139.
 Scepticismus 38.
 Scepticus 38, 139, 196.
 Scientia rationalis 49.
 Scire 30.
 Scrupel 133.
 Sebesledný 268.
 Secundarius 213; generatio secundaria 303.
 Secundus ordo 11.
 Sedes animae 257.
 Semiotica 153.
 Sensatio 21, 198.
 Sensibilis mundus 221.
 Sensorius 199.
 Sensualitas 20, 198.
 Sensus 20; sensus internus i externus 198; ensensus interni 206.
 Seřaděný 63, 213.
 Series 217.
 Sestawa 31.
 Sestawiti pojem 32.
 Sestrojený 229.
 Sestupný 64; návod vzestupný i sestupný 139; zamýšlení vzestupné i sestupné 146; hromadnost sestupná 123.
 Shoda 55; saustawa předřizené shody 256.
 Shodný 55, 79; shodné představy 55; shodný úsudek 96.
 Shodovati se 209.
 Showiwawost božská 307.
 Shromadění 209.
 Schein 166.
 Schematizatus 205.
 Schluss 59.
 Schlusssatz 105.
 Schodničný 192.
 Scholasticus 139.
 Scholastisch 49.
 Scholium 103, 137.
 Schwärmerei 176.
 Sidlo 201.
 Sila 214.
 Silojewný 36, 204, 215.
 Siloskum obecný 229.
 Similis 73, 209.
 Simplex 212.
 Simularis 209.
 Simultanitas 201.
 Sinceritas 179.
 Sinn innerer 52; Sinn äusserer 52, 168.
 Sinneswerkzeuge 52.
 Sinnlichkeit 20, 52.
 Sittenlehre 48.
 Situs 201.
 Skepsis 3.
 Skladna 156.
 Skloňování 156.
 Skok 221.
 Skopení 63.
 Skoroběhý znak 64.
 Skumný 103, 194; mohutnost skumná i výkonná 19; rozum skumný i výkonný 20, 25; jistotnost skumná 177; filosofie skumná dobná i skumná matiznowá 191, 193.
 Skutek 56, 212; nauka o skutcích božích 275.
 Skutečnost 34, 203, 216; skutečnost náhodná i nutná (potřebná) 5; zásada skutečnosti 220.
 Skutečný 54, 220; důvod skutečný i domnělý 31.
 Slauchenost 212.
 Slednost 13.
 Slepé štěstí 223; slepá wira 36, 132, 181.
 Sličný 154.
 Slowopor 187.
 Složení logické 62.
 Složený 85, 212; hnuti prosté i složené 233.
 Směr 231; směr protiběžný 233.
 Smysl 20; smysl vnitřní i vnější (zewnitřní) 52, 169; smysl matiznowý i dobný 32; smysl obrazný, přenesený 289.

- Smyslnost 20, 52, 198;
 smyslnost ekumná i
 výkonná 21.
 Smyslný (sinnlich, durch
 die Sinne bedingt);
 smyslná snáživost i
 završhavost 22.
 Smyslový (Sinnes-, Sin-
 nen-) stroj 251.
 Snadná pozornost 163.
 Snáživost 20; snáži-
 vost smyslná 22.
 Sněti 12.
 Sobětný 15.
 Societas humana 245.
 Socraticus 140.
 Solicitudio 240.
 Solutio 216.
 Solvere 4.
 Somatologia 18; soma-
 tologia metaphysica
 228.
 Sophisma 166.
 Sors 223.
 Sorites communis ordi-
 narius i inversus 123.
 Species 76.
 Specificatio 78; princi-
 pium specificationis
 79.
 Specificus 77.
 Speculatio 49.
 Speculativus 34.
 Sphaera 66.
 Spinosový osud 309.
 Spiritualismus 250.
 Spírkualitas 248.
 Spojité 147, 221.
 Spojitost 212; zákon
 spojitosti 241; spo-
 jitost mravná, přiro-
 dná, účelná, přičiňná
 297; spojitost hybo-
 měrná 240.
 Spojitý 208; hnutí spo-
 jité a rozspojité 232.
 Spojovati 202.
 Spolek 88; spolek věc-
 ný 215.
 Spolnost vidná, věčná,
 posřední i neposřed-
 ní 215.
 Spoluřadný 77, 178.
 Spona 88, 216.
 Spontaneitas 16, 53,
 215.
 Spravedlivost božská
 306.
 Sprostý 49.
 Sražený rozsudek 116,
 121.
 Srdce 52.
 Srostitý 83; pojem sro-
 stitý 82.
 Srownalost wnitřní,
 wněšná, jednostranná,
 obaplná 87.
 Srownání 83; srownání
 představ 61.
 Stálost 5.
 Stála pozornost 163.
 Stanoviště 201.
 Stanovný úsudek 91,
 203; wědění stano-
 vné 3, 177; prwo-
 uka stanovná 8.
 Stätig 135.
 Statečný 214.
 Status 216.
 Staw 216.
 Stawebný 29.
 Stažlivost 234.
 Stažliwá moc (vis con-
 tractiva) 234.
 Stejnodobé hnutí 233.
 Stejnorodé znamení 155.
 Stejnost 73.
 Stejnowahý rozsudek
 121.
 Stejnowážný 36.
 Stejně i nestejně hnutí
 233; stejně weličiny
 207.
 Stlačovací moc (vis
 compressiva) 235.
 Stoický osud 309.
 Strast 5.
 Stroj smyslový 251.
 Strojslowi 229, 242.
 Strojídlo 48, 127, 193.
 Strojítost 64.
 Strojliwá moc 243.
 Stručnost 70.
 Stručný 132.
 Střední přičiňna 213.
 Stridní pojem 74.
 Stworowěrec 255.
 Subaltern 96.
 Subalternatio 121.
 Subalternirend 96.
 Subalternirt 96.
 Subconträr 97.
 Subdivisio 135.
 Subject 88.
 Subjective 103.
 Subjectum 51.
 Subordinatus 63, 74.
 Subsidiarius 213.
 Substantia materialis
 239; conflictus sub-
 stantiarum 215.
 Substantialitas 203;
 principium substan-
 tialitatis 220.
 Successio 201.
 Sudba 48.
 Sudebný 38; sudebné
 rozumování 38.
 Sudidlo 130.
 Sufficiens 71; princi-
 pium sufficientis ratio-
 nis 56.
 Summus finis 214.
 Superabundus 71.
 Superfluens 71.
 Susceptio 243.
 Suspendere 3.
 Swatý, nejsvětější 296.
 Swědectwi 181.
 Swědek očitý, ušitý, kři-
 wý, podezřelý 178.
 Swědomost 202.
 Swět 216, 221, 297;
 wěšken swět 216; dil
 swěta we swěte 272.
 Swětородství 242.
 Swětослові 264.
 Swětословný 227, 265;
 důkaz swětословný
 276.
 Swětострjice 298.
 Swětотворství 300.
 Swětотwřce 298.
 Swětowěda 264.
 Swětосправný zákon
 261.

- Svoboda jestota 25, 297.
 Svobodomost myslí 172.
 Sworný 79.
 Swrchovaný cíl 214; swrchovaná vůle 303; swrchovaná krása, pravda 296; swrchovaná dobrota 295.
 Symbolicus 289.
 Symbolam 153.
 Syntaxis 156.
 Synthesis 12, 23, 54.
 Syntheticus 38, 64.
 Synthetismus 39; synthetismus transcendentalis 15.
 System 136.
 Systema 49.
 Systematisch 49.
 Šalenství 256.
 Šílenost 176.
 Šilhavý 71.
 Šírka 211.
 Štěstí 223.
 Tajemná cesta 15.
 Tečka 214.
 Technicus 157.
 Těkání myslí 146.
 Těkavá pozornost 163.
 Telegraph 145.
 Teleologia 229, 245.
 Teleologicus 276.
 Tělesenství 25.
 Těloslovi 18, 228.
 Temný pojem 67.
 Temperament 176.
 Teplotkrvý 75.
 Terminus 9, 210; terminus technicus 157; terminus major, minor, medius 110.
 Těradný 63.
 Teskný 152.
 Těsný výměr 128.
 Těsnější pojem 76.
 Tetrolemma 120.
 Těškovětný 182.
 Thätig 53.
 Theista 288.
 Thema 146.
 Theologia metaphysica, naturalis, moralis 274.
 Theologus 227.
 Theorema 103, 136.
 Theoreticus 103, 194.
 Thesis 89.
 Theticus 38.
 Tiefe 70.
 Tíže 238.
 Tížení 238.
 Točivý 233.
 Tollere 80; modo tollente 117, 120; modus tollendo ponens i ponendo tollens 119.
 Topica 146.
 Totalitas 63.
 Totožnost 73; potažná totožnost 112.
 Totožný 72, 73; úsudek totožný i netotožný 89; poměrně totožný 73.
 Totum 207.
 Towaryšstvo 245.
 Traditio 181.
 Traduciani 255.
 Traductio 255.
 Transcendens 37, 191, 220.
 Transcendentalis 12; synthetismus transcendentalis 15; dualismus transcendentalis 253.
 Transcender 38.
 Transiens 19, 290.
 Traup 145.
 Trest 263.
 Trilemma 120.
 Trpírohý rozsudek 120.
 Tropicus 154, 289.
 Trpnost 215.
 Trpný 16, 53.
 Trwaliwý 211.
 Trwalost 5, 206, 211, 212.
 Trvalá pozornost 163.
 Trvání 200.
 Trětiwost 176.
 Tridění 78.
 Thirohaun 120.
 Tupost 170.
 Tušení 67.
 Twar 76, 211.
 Twarový 77; rozdíl twarový 78.
 Tworění z něčeho 216.
 Tworici vůle 303.
 Tworiti 297.
 Twrdici 62.
 Twrditi 55.
 Uihersinnlich 142.
 Úbytné 208.
 Ubýwati 210.
 Účel 213; účel vlastní 297.
 Účelné sestrojený 229.
 Účelní pojem i příčina 213, 214.
 Účelnost 229; účelnost osobná, výsobná, dobná i hmotná, wnitřní i wněšná 246.
 Účelný 297.
 Účeloslovi 229, 245.
 Účeloslovný důkaz 276.
 Uček, učenník 151.
 Učenecký 49; náwod učenecký 139.
 Učiniwost 214.
 Učitel 151.
 Učlowěčení 289.
 Učlowěkováni pauhoro rozumové 289.
 Událost 216.
 Ukazowaci zájmení 86.
 Úkon 85.
 Úloha 103, 104, 136.
 Ultimus finis 214.
 Um 20, 24, 51, 59.
 Umělecký názew 157.
 Umění 24.
 Umgekehrtes Verhältniss 66.
 Umnost 18, 20.
 Umowý 23.
 Umysl 213.
 Ungeräumt 101.
 Unglaube 36.
 Unmittelbar 58.
 Unitas 203.
 Universalis 33, 242.
 Universalitas 203.

- Universaliter 209.
 Universum 216.
 Úplnost 71.
 Úplný rozsudek 109.
 Upotřebený 194; mra-
 vnicko upotřebené 48;
 upotřebená všeobec-
 ná myslowěda 141.
 Uprinnost 179.
 Určení 217.
 Určitelnost 57.
 Určitý 213; určitý úsu-
 dek 86.
 Urform 19.
 Ursprünglich 191.
 Urtheil 59, 84.
 Urthelskraft 59, 150.
 Úsečnost 70.
 Úsečný 152; výměr ú-
 sečný 128.
 Úsoba 12; úsoba sku-
 tečná i podstatná 249;
 myslící úsoba 248.
 Úsobná účelnost 245.
 Úsobní (podmětní) dá-
 wod 33; úsobní je-
 dinství 254.
 Úsobnost 35.
 Ustawienost 214.
 Ustrojený 229.
 Ústroji 229.
 Ústrojování 243.
 Ústrojný 209; tvor ú-
 strojný i neústrojný
 243; plod ústrojný
 i neústrojný 246.
 Úsudek 59, 84; úsudek
 stanowný, rozhodný,
 jistící, záhadný 91;
 úsudek určitý, výmě-
 řený i newyměřený,
 twrdící i sapirací 86;
 úsudek výslovný 89,
 102; úsudek podpó-
 vědný 102; úsudek
 rozdělující 244; úsu-
 dek tožný i neroz-
 tožný 89; úsudek od-
 lišený 88; úsudek při-
 rozený 95; úsudek
 zaměřený 99; úsudek
 jewonásobný i křto-
 násobný 93; úsudek
 obrácený i prosto-
 brácený 98; úsudek
 pododporný 97; úsu-
 dek zároveň, poddru-
 žovací, poddrutený
 96; úsudek předestře-
 ný, zastřený, výkla-
 dný, wylučitelný 94;
 úsudky jednotné 85.
 Užitý svědek 178.
 Užití 244.
 Úwaha 173.
 Úwodnice 35.
 Úwodowěrec 255.
 Uznání, uznávání 130.
 Vacuum 221.
 Vana opinio, persuasio
 31.
 Verbalis 185; definitio
 verbalis 129.
 Vereinigungspunct 147.
 Verhältniss umgekehrtes
 66.
 Verhältnissmerkmale 63.
 Vermögen 48, 52; Ver-
 mögen der Principien
 225.
 Vermuthung 36.
 Vereinend 62.
 Verunft 59.
 Versetzt 99.
 Versie 186.
 Verstand 24, 51, 59.
 Verworren 68.
 Virtualitas 210.
 Vis 52, 214; vis al-
 trix, genetrix, propagatrix
 244; vis naturae for-
 mative seu plastica
 universalis seu origi-
 naria 242; vis attrac-
 tive, contractiva (sta-
 tiliwá), expansiva 254;
 vis compressiva (stla-
 čowaci) 255; vis de-
 rivata, vis originaria,
 mortua 214.
 Volitio 24.
 Volumen 238.
 Voluntas 20.
 Vordersatz 89.
 Vorkenntniss 162.
 Vorstellung 51.
 Verurtheil 172.
 Wahn 31.
 Wähnen 36.
 Wahnglaube 36.
 Wahnwitz 176.
 Wěc 13; wěc odjemná
 207.
 Wěcenství 13.
 Wěcník 14.
 Wěcnost 15, 196.
 Wěcný 10; wěcný spo-
 lek 215; wěcná zasa-
 da 9; wěcná filosofie
 193.
 Wěcokladce 14.
 Wěcokladný 14.
 Wěcokladství 13.
 Wěcota 80.
 Wěcnost 211.
 Wěda rozumová 49.
 Wědecká saustawa 215;
 sřejnost wědecká 32.
 Wědění 30, 131; sřej-
 má wědění 32; wědění
 rozhodné i stano-
 vné 3, 177.
 Wědný 49.
 Wědomost proprawná
 162.
 Welici wěle 303.
 Welicina wesiłitá 210;
 welicina rozsziłitá 219;
 welicina rowná či stej-
 ná, poměrná, potaž-
 itá, prostowzată 207.
 Welikost 208.
 Wěreni 29.
 Wesep 65.
 Wesmir 216.
 Wěkerenstwo 216.
 Whodný 154.
 Wicekladecký či wyso-
 bni 254.
 Wida 13, 196; wida
 přesazitá 227; wida
 pauhé jednoty 227.
 Widenství (widnost) 13.
 Widina zwysobena 275.
 Widinstwí (od widina)
 256.

M

M

M

M

**DO NOT REMOVE
OR**

